

Keveházi László

„TEGYETEK
TANÍTVÁNNYÁ
MINDEN
NÉPET”

EGYETEMES MISSZIÓTÖRTÉNETI VÁZLAT

Keveházi László

„TEGYETEK TANÍTVÁNNYÁ
MINDEN NÉPET”

EGYETEMES MISSZIÓTÖRTÉNETI VÁZLAT

Lektorálta

Dr. Fabiny Tibor, Korányi András

Minden jog fenntartva.

Bármilyen másolás sokszorosítás, illetve
adattfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásos engedélyéhez van kötve.

© Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 2001

© Keveházi László, 2001

TARTALOM

Előszó	• 7
1. A missziótörténet alapjai	• 9
2. A misszió bibliai gyökerei	• 14
3. A keresztény misszió kezdetei	• 19
<i>Misszió a Római Birodalomban (az első öt évszázad)</i>	• 19
<i>Misszió a Római Birodalom határain túl</i>	• 29
4. Keresztény misszió a középkorban	• 35
<i>Misszió a korai középkorban (a második ötszáz év)</i>	• 35
<i>Misszió az ezredév után (a harmadik öt évszázad)</i>	• 48
<i>A világ és a misszió határainak „kitágulása” (1500-1600)</i>	• 59
5. Új missziók az újkor elején (1600-1800)	• 69
<i>A római katolikus misszió</i>	• 69
<i>A keleti egyházak missziója</i>	• 76
<i>A protestáns misszió kezdetei</i>	• 80
6. A misszió évszázada (a 19. század)	• 91
<i>A misszió első, új lendülete (a 19. század első fele)</i>	• 96
<i>Újra a gyarmatosítás árnyékában</i>	
<i>(a 19. század második fele)</i>	• 109
<i>Az edinburgh-i missziói konferencia</i>	• 123
<i>A római katolikus és az ortodox egyházak missziója</i>	
<i>az utolsó száz évben</i>	• 125
7. A zsidómisszió kérdése és története	• 141
8. A 20. század	• 145
<i>Távol-Kelet</i>	• 148
<i>Délkelet-Ázsia</i>	• 152

<i>Az iszlám világ</i>	• 155
<i>Afrika</i>	• 156
<i>Latin-Amerika</i>	• 159
9. Merre halad a misszió?	• 161
Függelék	• 171
<i>Misszió és evangélizáció – ökumenikus magyarázat</i>	• 171
<i>Ökumenikus meggyőződések (megfontolások?)</i>	• 175
<i>Kilátás a jövőbe</i>	• 187

ELŐSZÓ

Ez az írás adósságtörlesztés.

Személyes adósságomé. 1948-ban, amikor „első nekirugaszkodásra” nem vettek fel az Evangélikus Teológiai Akadémiára, a nagytarcsai Missziói Intézet hallgatója lettem. Itt ismerkedtem meg először a misszió ügyével, és néhányan, akik ott együtt voltunk, komolyan készültünk a külmissziói szolgálatra. Aztán 1950-ben felvettek az Akadémiára, később pedig meg is szűnt a Missziói Intézet, és – meg kell vallanom – bennem is elhalványult a misszió iránt érzett felelősség. Most, hogy életemet lassan mérlegre kell tennem, törlesztenem kellene adósságomat a misszió felé: ezért kezdtem bele ebbe a munkába.

Ugyancsak adósságtörlesztésről kell szólni Magyarországi Evangélikus Egyházunkra tekintve is. Nemcsak a nagytarcsai Missziói Intézet szűnt meg, de a misszió hangja is elhallult, s talán el is némult egész egyházunkban. 1991-ben aztán – Istennek hála – új lehetőségek nyíltak: újraindult az Evangélikus Külmissziói Egyesület, megalkották egyházunkban a misszióról szóló törvényt, és létrejött egy új Missziói Központ is. Dr. Anne-Marie Kool *Az Úr csodásan működik* címen könyv alakban is megjelent disszertációjában részletesen és igényesen írta meg a magyarhoni protestáns egyházak missziói szemléletének és tevékenységének összefoglalását, mondhatnánk: a hazai misszió történetét. Valami tehát elkezdődött.

Egyetemes missziótörténet azonban – kisebb írásokat nem számítva – magyar nyelven még nem jelent meg. Ez is adósság: a misszió egyetemes történetét továbbadni szélesebb körben – fiataloknak és idősebbeknek, teológusoknak és érdeklődő keresztényeknek. Ezt az adósságot is szeretném most törleszteni.

Végül egy javaslat: ajánlatos e könyv olvasása közben kezünkben térképatlaszt tartani, nyomon követve Jézus Krisztus Urunk útját a világban. Így válhatna ez az írás „nyomozással”, Jézus ügye pedig, a misszió személyes ügyünké. Az olvasás és a tanulmányozás közben ébredő felelősség pedig akár közös adósságtörlesztésünké is lehet.

a szerző

A MISSZIÓTÖRTÉNET ALAPJAI

„A kereszténység olyan vallás, amely az egész világért van” – írja egy missziótörténész.¹ Első olvasásra valószínűleg megüt bennünket a „vallás” szó. De vegyük észre a szándékot: ezzel a megfogalmazással és kifejezéssel a szerző bizonyos szempontból be akarta sorolni a kereszténységet a vallások közé, egyben ki is akarta emelni azok közül. Az idézett mondatot talán egyetlen szóval is vissza lehetne adni: a kereszténység „világvallás”. Igaz, ezzel a kifejezéssel rögtön megadnánk a kereszténység valós „méreteit”, de hitünk szerint ennél sokkal többről van szó. Ezért én kiindulásul talán így fogalmaznék: a kereszténységnek világraszóló üzenete van. Ehhez hozzá lehetne tenni, hogy aki ezt az üzenetet a missziói parancsban az egyházra bízta, annak világraszóló igénye is van: „tegyetek tanítvánnyá minden népet!” S ha az egyház emlékszik erre a parancsra – vagyis ha hitben és engedelmisségben él –, akkor világraszóló felelősségben is él. Más szóval: az egyház hitéből fakadóan terjeszti az evangéliumot a világban. Kielezve: parancsot kaptunk rá, tehát nem arról van szó, hogy akarjuk, illetve tudjuk-e tenni, vagy sem. Az evangélium terjesztése ezenfelül nem pusztán „kötelesség”, amit parancsból teszünk, hanem egyben hitből fakadó gyümölcs. Ezt látjuk majd konkrétan az egyház történetében is. Ezt érzékelteti egy másik történész, aki missziótörténeti könyvének ezt a címet adta: „A kereszténység terjedésének története”.² Mintha a kereszténység „magától” terjedne. S ez látszólag így is van – még ha sokszor küzdelmeken, munkán keresztül is, tudjuk –, de azt is tudjuk, hogy a terjedés „mögött”, vagy „fölött” ott van az, aki kiadta a parancsot: „Tegyetek tanítvánnyá minden népet!” Ezért tettem írásom elé, illetve – ha szabad így fogalmazni – írásom címéül is Jézus missziói parancsát. Ez a parancs a missziói munka és történet alapja, sőt forrása is, ennek alapján lehet „missziológiáról” szólni. Másként kifejezve arról van szó, hogy mi „határok között” élünk és gondolkodunk. A missziói parancs azonban távlatot akar nyitni, perspektívát akar adni minden egyháznak és keresztény embernek. A misszió Ura ilyen perspektivikusan látja az ügyet és a világot, s

¹ Neill, Stephan: Geschichte der christlichen Mission. Erlangen, 1974. 13.

² Latourette, Kenneth Scott: Geschichte der Ausbreitung des Christentums. Göttingen, 1956.

e nélkül a perspektíva nélkül beszűkülten, „csőlátással”, vagy egyenesen vakságban élünk. Ez a miszsiótörténet is ezt a perspektívát szolgálja, távlatokat akar mutatni. Csak megjegyzem, hogy e nélkül a perspektíva nélkül nem is egyház az egyház, pedig nem így volt-e sokszor, nem így van-e még most is?

De nézzük ezt az „egészet” kissé részletesebben is! Az előbb már idézett Stephen Neill könyvének alapgondolataiból szeretnék kiindulni. A legtöbb vallás – mondja ő – még ma is helyhez, emberhez, pontosabban törzshöz vagy néphez van kötve. A legtöbb (főként primitív) vallásnak tehát „kerete”, territórium van. Más szóval: minden népnek, törzsnek saját istene(i) van(nak). Legyenek ezek ősök, szellemek, istenek. Ezek a territoriális istenek nem továbbadhatók, egyik törzs a másik nép istenét nem tudja, nem is akarja tisztelni, ezért a törzs a vallását tovább sem akarja adni. A mi szavainkkal: ezekből a primitív vallásokból hiányzik a misszió gondolata, parancsa is.

Ugyanakkor az antropológiai és a vallástörténeti kutatások azt is tanúsítják, hogy az előbbieken felül szinte minden törzsnek vagy népnek van valamilyen ismerete, emlékezete, hite is. S ezt talán így lehetne kifejezni: emlékeznek a territoriális kereteken túl valamilyen magasabb istenségre is. S ebben az emlékezésben az is általános, közös, hogy ez a magasabb istenség valamilyen módon távoli lett a számukra. Sok törzs emlékezetében él a „régidő” („aranykor”?), amikor ég és föld közel voltak egymáshoz. Van olyan emlékezés, hogy az eget szinte „érinteni” lehetett. Mai szóval: az égi és az embervilág között élő, valóságos kapcsolat volt. S arról is szólnak bizonyos közös emlékek, hogy az ember valahogy „megsértette” az istenséget, ő pedig visszavonult.

Maradt tehát valamilyen „egyetemes emlék” a népekben a kezdetekről, a romlásról, de ezen túl a népek „visszahúzódtak” helyi isteneik ismeretében imádatukba, egymást nem misszionálva.

Az előbb említett territoriális jelenségekből – melyeket mások primitív vallásnak mondanak – három kivétel van: a buddhizmus, az iszlám és – megint a besorolás! – a kereszténység. E három „vallás” kinyilatkoztatásra hivatkozik, s mindháromnál a kinyilatkoztatás univerzális igényű. Tehát mindhárom vallás tanítványai az üzenet továbbadására kötelezettek, ez a három „missziói” vallás.

Tegyük rögtön hozzá, hogy mi tudjuk, Jézus Krisztus Urunk ezt mondta: „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6). Jézusnak ez a kinyilatkoztatása azt jelenti: tőlünk nincs út „felfelé” – ez a mondat minden vallás vége! Egyedül Jézus születése, halála és feltámadása nyitott utat az életre. Végeredményben éppen ez emeli ki a kereszténységet a vallások közül, s teszi abszolút, kizárólagos és egyedül járható „úttá” az Atya és az élet felé. Ezért nem szívesen szólok „világvallásról” a kereszténységgel kapcsolatban. Egyedül a mi Urunk Isten és ember egyszerre, Isten világából érkezett az embervilágba, hogy ennek az egész embervilágnak ut nyisson az élet felé. Ez az, ami „mindenek fölött” misszióivá teszi az egyházat. Itt és most azonban, ennek leszögezése után ne men-

jünk bele mélyebben ebbe a teológiai kérdésbe, vagy vitába, hiszen ez nem feladata a missziótörténetnek. Viszont észre kell vennünk, hogy a történetiséget, a történelemben megtett utat tekintve is adódnak különbségek e három, sokszor „egy kalap alá” vett „világvallás” között.

A buddhizmus – minden eddigi és mai hódítása ellenére is – alapvetően a kelet vallása maradt. Érdekes, hogy a tudósok szerint a 20. század folyamán Indiában mintha nem erősödő, hanem sok tekintetben éppen gyengülő tendenciát mutatna. Ez persze nem erőtlenség: attól keleti, déli és északi irányban terjed, csak nyugatra nem – kivéve az utóbbi éveket, éppen környezetünkben. Mert nálunk – különösen az 1980-as évek végi fordulat óta – jelentkeznek a keleti vallások, és terjedő tendenciát mutatnak. Mégis, alapjában véve még mi is „keleti vallásként” beszélünk róla.

Az iszlám pedig jellegzetesen a közép-kelet vallása maradt. Innen azonban – napjainkban – szinte minden irányban terjed: „Marokkótól Nyugat-Kínáig, Albániától Indonéziáig, sőt Afrika nyugati részeibe is betört középről” – írja Neill.³ De az előbb említett irányok mintha „keretek” is maradtak volna, a közép-kelet vallása a jelzett területeken hódít, közép-keleten pedig szilárd és visszaver minden kísérletet.

Mégis – történetileg nézve is – azt kell mondanunk, hogy egyedül a kereszténység lett univerzálissá a szó szoros értelmében. Ez távolról sem jelenti azt, hogy minden ember keresztény lenne. De a történelem szól arról, hogy ez az „elő-ázsiai” vallás hogyan lett európai, majd a világ szinte minden országában hogyan kapott helyet és gyökerezett meg. S ha nem földrajzi szempontból nézzük, azt is mondhatjuk, hogy jelen van a civilizált világban és az őserdőben egyaránt. Továbbá a kereszténység az egyedüli olyan közösség, amelynek igazán minden népből vannak megkeresztelt tagjai. Ha így nézzük, akkor egyedül a kereszténységre lenne szabad a szót használni: „világvallás”. Geográfiaiilag és a különböző kultúrákat tekintve is. A missziói parancs tehát „hatott”, s elmondhatjuk, hogy Krisztus egyháza mindenütt jelen van.

Hogyan lett az „elő-ázsiai hitből” európai, majd világgraszó? – ez a missziótörténet témája. Mintha Pál apostol beszéde elevenedne meg: „nem valami zugban történt dolgok ezek” (ApCsel 26,26). Emberileg nézve igencsak zugban indult: egy elő-ázsiai, eldugott falu istállójában született a Megváltó. Néhányan felfigyeltek rá, később 12 tanítványa lett, majd egy nagyobb közösség vette körül. Őket küldte a világba. Nem reménytelen vállalkozás ez, „nincs más alternatíva”? – hangzik a kérdés egy legendában. De hát az ügy az ő kezében van. Szinte azt mondhatnánk, ő jár elől. Erről tanúskodik az Apostolok cselekedeteiről írott könyv. Csakugyan az apostolok, vagy inkább a Feltámadott cselekedeteiről szól ez a könyv? S erről, róla tanúskodik az egyház kétévezredes története is, ezt kíséreljük meg áttekinteni.

³ Neill, i. m. 14.

Ezen a ponton néhány szót kell ejtenünk az egyháztörténet és a missziótörténet kapcsolatáról is. Szántó Konrád katolikus egyháztörténész írja a következő mondatot: „Az egyháztörténelem tárgya nem más, mint az Egyház külső és belső fejlődésének vizsgálata. Külső történetével kapcsolatban vizsgálja: a kereszténység elterjedését az egész világon az apostolok idejétől napjainkig (missziótörténet). Szemügyre veszi azt, hogy milyen volt a kapcsolata az egyes népekkel, politikai alakulatokkal és kormányokkal, milyen hatást gyakorolt az egyes népek és államok életére, társadalmi, kulturális fejlődésére stb., vizsgálja továbbá, hogy mindezek mennyire befolyásolták, vagy segítették elő működését (egyházpolitikai, vagy köztörténet). Belső történetével kapcsolatban ismerteti alkotmányának és jogrendszerének fejlődését (alkotmánytörténet)...”⁴ Eddig az idézet, ezután csak felsorolom azokat, amelyeket Szántó az egyháztörténet további ágaiként említ, csak a teljesség kedvéért: dogmatörténet, az egyházi tudományosság története, patológia (ókori irodalomtörténet), a hitshónoklat (igehirdetés), a hitoktatás, a lelkipásztorkodás, a szerzetesség, az istentisztelet és a liturgia, az egyházfegyelem és a szentek története, az egyházi művészet-történet. Tudom, hogy a felsorolás vitatható, a sorból lehetne elvenni, vagy hozzátenni.

A lényeges azonban az egyháztörténet és a missziótörténet kapcsolata. Szántó Konrád a missziótörténetet – mint az egyház terjedésének történetét – az egyház külső történeteként említi. Talán ez ezzel az idegen szóval is visszaadható: az egyház expanziójának a története. De ezzel a szóval kapcsolatban is lehetnek viták, félreértések. Az expanziót gyakran a hódítással, az erőszakos terjesztéssel azonosították. Amikor én ezt a szót használom, annak eredeti értelmére gondolok, amit így olvasok: „gáznak vagy gőznek nyomáscsökkenéssel együtt járó térfogatnövekedése, kiterjedése”.⁵ Vagyis belső erőről, a terjeszkedés „belső kényszeréről” van szó, más szóval az evangélium „dünamiszáról”, legfőképpen pedig arról az Úrról, aki nemcsak küldte a tanítványokat, nemcsak parancsot adott, hanem erőt is ehhez a küldetéshez. „Ellenben erőt kaptok, amikor eljön hozzátok a Szentlélek, és tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Júdeában és Samáriában, sőt egészen a föld végső határáig” (ApCsel 1,8). Ez Krisztus ígérete a missziói parancshoz, sőt talán „stratégiája” is, ha szabad itt ezt a kifejezést használni.

Ezért aztán a „külső” és „belső” (nem szerencsés ez a két kifejezés, de így fordultak korábban elő) történet, az egyháztörténet és a missziótörténet együtt alkotnak egészet, egyik a másik nélkül nem teljes. Sőt, amelyik egyháztörténet elfelejtkezik a missziótörténetről, az csonka. Mint ahogy az egyház is csonka misszió nélkül. Persze fordítva is áll ez a kapcsolat: amelyik missziótörténet megfelelkezik az egyház (sőt a világ!) történetéről, az légüres térben mozog. Ez a munka ilyen szempontból is „hiánypótló” vagy „kiegészítő” szeretne lenni.

⁴ Szántó Konrád: A katolikus Egyház története. Ecclesia. Budapest, 1983. I, 15.

⁵ Bakos Ferenc (szerk.): Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1978.

Ugyanakkor most, amikor magyarul talán először tekintjük át a misszió egyetemes történetét, a végtelenséget is vállalni kell. Nem lehet mindenről egyszerre szólni. Vagyis itt és most nem az egyház *történetéről*, hanem annak *terjedéséről* szeretnék elsősorban szólni. Pontosabban talán úgy is fogalmazhatnék, hogy az egyháztörténetet is a missziótörténet aspektusából fogjuk nézni, „háttértörténetként”. Ha tehát valaki egyháztörténeti szempontból hiányosnak véli ezt az írást, annak előre és most kell kijelentem: az egyháztörténetnek azokkal a mozzanataival, folyamataival szeretnék csak foglalkozni, amelyek a missziótörténetre valamilyen módon hatással voltak. Még inkább: a missziótörténetre közvetlenül ható erőket vesszük inkább figyelembe, hiszen közvetve minden másról is lehetne szólni.

Itt kell megjegyezni azt is, hogy olvasmányaimhoz több egyháztörténeti munka is hozzátartozott, hiszen valamennyi egyháztörténetírás többé-kevésbé a misszió történetével is foglalkozik. A jegyzeteimben tehát felsorollhattam volna valamennyi egyháztörténetírást, amit olvastam, ezt azonban nem tettem, hogy ne terheljek vele senkit. Az igazsághoz hozzátartozik annak megvallása, hogy olvasmányaim között – egyebek mellett – leginkább két alapvető munkára támaszkodtam. Mindkettőt idéztem már. Az egyik *Latourette* 1956-ban, a másik *Neill* 1974-ben megjelent könyve. Valójában ez a két könyv igazított el, s ezeknek vagyok hálás tanítványa, s ha lehetséges, ajánlója is. Természetesen a többi olvasmányra is utalok majd a maguk helyén. De ez a két könyv az, amelyek vonalvezetésükkel, iránymutatásukkal is hatottak reám. Hadd tegyem hozzá, hogy számomra *Latourette* könyve az alapvető munka, de a legfrissebb, sőt legrészletesebb *Neill* írása – külföldön is ezeket ismerik ma alapvető missziótörténeti munkaként.

A MISSZIÓ BIBLIAI GYÖKEREI

Térjünk vissza a missziótörténet témájához: hogyan lett az elő-ázsiai hitből „világvalás”, világgraszoló evangéliumi üzenet és egyház? Nyomozásunkban először nézzük meg a kezdetet, az alapokat, a gyökereket! Még nem a misszió történetét, hanem annak alapjait, belső forrását és indítékát. Hiszen a későbbi terjedésnek oka van. Melyek ezek az okok, miért kell a kereszténységgel kapcsolatban misszióról szólni? Miért szoktunk missziológiáról beszélni, miért kell, kellene ezt is tanítani? Más szóval: tekintsük át röviden az ó- és újszövetségi alapokat, Izráel és Jézus korát missziótörténeti szempontból. Hiszen a történet, a későbbi terjedés itt kezdődött, itt vannak a gyökerek.

Abból kell kiindulni, hogy az Izráelnek adott üzenet: „Halld meg, Izráel, az Úr, a mi Istenünk, egy Úr!” (5Móz 6,4) már önmagában is missziói tartalmat hordoz. A politeizmus világában megszólal a monoteizmus üzenete. Ez persze ellentmondásos volt: egyszerre taszító és vonzó. Izráel így lett konfliktusok hordozója, amely egyben a missziót is megélte. Tegyük hozzá, hogy Izráelnek persze belső konfliktusai is voltak, sokszor fellelkezett meg missziójáról (lásd Jónás könyvét!). De Izráel egész története alapvetően erről a vonzó és taszító jellegről, üzenetről beszél konfliktusaival és bűneivel együtt, vagyis a misszióról, ahogyan Ézsaiás könyvében olvassuk: „Kevésnek tartom, hogy Jákób törzseinek helyreállításában és a megmentett Izráel visszatérítésében légy az én szolgálóm. A pogányok világosságává teszek, hogy eljusson szabadításom a föld határáig” (Ézs 49,6). Szomorú „záróakkordja” ennek a belső konfliktusnak, a Jézussal való szembe fordulásnak a Kr. u. 67-70-es zsidó háború, Jeruzsálem elpusztulása és Izráel szétszórása. De az kétségtelen, hogy a misszió gyökerei megtalálhatók az Ószövetségben.

Ma sokak szemében újra „botránny” lett, hogy Jézus – történetileg tekintve – zsidónak született. Palesztina határát életében nem lépte át, s az elég szűk keretek között élő arám nyelvet beszélte. Bizonyos, hogy az Ószövetséget héber nyelven is olvasta, lehet, sőt valószínű, hogy voltak ismeretei a görög és a latin nyelvben is. S ha már itt tartunk, akkor hozzátehetjük, hogy – a történész szemével vizsgálva – gondolkozása sémi lehetett. Talán ez így furcsa, de Jézus történetiségéhez, ember voltához ez is hozzátartozik.

Mindezzel azt szerettem volna aláhúzni, hogy amit mondott, az üzenetet elsősorban

a zsidó ember értette meg. Sőt ehhez az is hozzátartozik, hogy az akkor elnyomott és sok tekintetben apokaliptikusan gondolkodó zsidó érthette így is az üzenetet: Isten nem hagyja el népét, Szabadítóként jött el, s közeledik az egész világ végső szabadulása is. Itt azonban azt is hangsúlyozni kell, hogy Jézus a politikai messiási várakozásokkal sohasem azonosította küldetését.

De ebben a helyzetben, környezetben és népben hangzott fel fellépésének üzenete: „Betelt az idő, és elközelített már az Isten országa: térjetelek meg, és higgyetek az evangéliumban” (Mk 1,15). Ez az üzenet ott elsősorban a zsidóknak szólt (Mt 10,5), de olykor a pogányok felé is fordult (Lk 7,9).

Ez az a probléma és vita, amit a „partikularizmus” és az „univerzalizmus” szavakkal szoktak kifejezni. Kétségtelen, hogy ezzel a feszültséggel a misszió történetével kapcsolatban is szembe kell nézni.

Ez a feszültség már az Ószövetségen belül is jelentkezik. Gondoljunk csak – talán ez az egyetlen „példakönyv” is elegendő – az említett Jónás könyvére! A végül is Ninivét megtérítő szolgálat után a próféta így szól: „Haragszom mindhalálig!” De a könyv nem ezzel, hanem az Úr kijelentésével zárul: „én meg ne szánjam meg Ninivét, a nagy várost...?” (Jón 4,9;11). Nem Isten „univerzalizmusát” példázza ez a könyv a zsidó „partikularizmussal” szemben? S nincs-e máig ható üzenete minden korlátozottsággal szemben?

Kétségtelen, hogy az egész Ószövetségen végighúzódik ez az univerzális tendencia, más szóval a missziói elkötelezettség. Ezt az üzenetet talán legpregnansabban Deutero-Ézsaiás szólaltatta meg (Ézs 40-55). Aki a „földkerekség teremtője” (Ézs 40,28), az „kevésnek” tartja Izráel visszatérítését, Izráelt pogányok világosságává tette, ahogyan ezt már idéztük. S ez a két idézet átfogja az egész Ószövetséget: a mindenség Teremtőjének terve van az egész teremtéssel. Neki kevés bármilyen buzgó partikularizmus, kevés volt akkor is és ma is!

Első olvasásra úgy tűnik, hogy az Újszövetségben is ez a két tendencia küzd egymással. Jézus az első küldetés alkalmával így indítja útnak tanítványait: „pogányokhoz vezető útra ne térjetelek le...” (Mt 10,5) Sőt ennél is keményebbnek tűnik ez a mondat: „Nem jó elvenni a gyermekek kenyerét, és odadobni a kutyáknak.” – miután Jézus ezt mondja küldetéséről: „Én nem küldettem máshoz, csak Izráel házának elveszett juhaihoz.” (Mt 15,24-27) Amikor azonban ugyanez a Jézus a jövőről szól, ezt olvassuk: „Előbb azonban minden nép között hirdetni kell az evangéliumot.” (Mk 13,10) Éppen ezért fejeződhet be Máté „zsidóknak szóló” evangéliuma ezzel az akkorddal: „Menjetelek el tehát, tegyetelek tanítvánnyá minden népet...” (Mt 28,19-20). Kiderülhet, hogy földi küldetését (kereszthalálát és feltámadását) elvégezve, a partikularizmus csak időleges, átmeneti volt, és az univerzalizmus érvényes, minden időre szóló üzenet.

De itt már nem is az előbbieken említett két gondolkozás ütközéséről van szó. Ha Jézus teljes küldetését végiggondoljuk, akkor nála és benne feloldódik a feszültség. Em-

lékezzünk a legpartikulárisabbnak tűnő jelenetre, a jeruzsálemi bevonulásra! Küldetése, földi küldetése helyhez kötött, de üzenete világraszóló. Hiszen éppen az említett bevonulási történet kapcsán gondolhatunk Zakariás próféciájára is, annak beteljesedéséről így olvasva: „...békét hirdet a népeknek. Uralma tengertől tengerig ér, és a folyamtól a föld végéig.” (Zak 9,10)

Még tovább is mehetünk ezen a gondolatsoron. Jézus célja nyilván nem Jeruzsálem, hanem az egész világ volt. Ehhez azonban az első lépés a választott néphez való érkezés és odafordulás volt, hogy ezt a népet eszközévé tegye. A nép azonban szembefordult vele. Ez a szembefordulás Jézus művét és a nép életét is meghatározta a továbbiakban. A küldetés leszűkült Jézus személyére, egyedül Jézus töltötte be küldetését hűségesen. S ez a küldetés éppen halálában és a sírba tételben fejeződött be emberileg. De Jézus feltámadása áttört minden keretet, mindenkire érvényes „kiengesztelése” végül ki is bővítette és mindenkire érvényessé tette a leszűkültnek látszó küldetést. Másként fogalmazva: Jézus keresztye és feltámadása – a kettő mindig együtt! – univerzális jelentőségűek. A „régizsrael” nem felelt meg küldetésének, az „újzsraelnek”, egy új népnek kell teljesítenie a küldetést, egy olyan népnek, amely elismeri, vallja és hirdeti őt. Így jött el az egyház és a pogányok ideje. Az egyetlen út megnyílt mindenki számára. Zsidónak és pogánynak az útja Isten országába a Krisztusban való hitnek az útja.

Mindez lassan lett világossá a kis csapat számára, akik Jeruzsálemben együtt voltak. Természetesen nekik még Jeruzsálem volt a centrum, hiszen minden itt történt. Számukra mintha újra csak Zakariás üzenete szólalt volna meg: „Nagy népek és erős nemzetek jönnek Jeruzsálembe, hogy a Seregek Urához folyamodjanak...” (Zak 8,22)

Voltaképpen ez a pünkösdi események tapasztalata. Érdemes végiggondolni azt a szinte az egész Római Birodalmat – az akkor ismert világot – jelző felsorolást, amelyről a pünkösdi történet tudósítója beszámol (ApCsel 2,7-11). Ebből a tömegből néhányan hitre jutva elvitték az evangéliumot népüknek. Erre az első missziói lépésre kevésbé szoktunk gondolni. Pedig itt kezdődött a „névtelenek missziója”, ahogyan erről később még lesz szó. Azonban itt alapvetően a diaszpórabeli zsidókról van szó. Pontosán ez okozta az első problémát is, a régi kérdést és feszültséget „új mezben”: először zsidóvá kell lenniük a pogányoknak? A régi és érvényes törvényen át lehet Jézushoz jutni? Ismerjük ezt a vitát, feszültséget, erre nem kell kitérni. Inkább jelezni kell, hogy itt is határátlépés, misszió történt a javából. Ehhez azonban lépésről lépésre bizonyos dolgokat meg kellett tanulnia Isten új népének is. S ezen a ponton újra Neill gondolatait szeretném tartalmilag felidézni.⁶

Meg kellett tanulniuk, hogy Krisztus első és második eljövetele között hosszabb időnek kell eltelnie. Lukács hozza elsőként összefüggésbe az üdvösségtörténetet a világtör-

⁶ Neill, i. m. 19-20.

ténelemmel (Lk 3,1-2). Nála, másik könyvében olvasunk arról is, hogy a terjedés folyamat lesz (ApCsel 1,8). Ha Lukácsot némelyek az „első történésként” említik, akkor az is elmondható róla, hogy ő volt az első missziológus. De azért azt is olvassuk, hogy – ha hosszabb idő- és térbeli folyamatról van is szó – azért a dolog sürgős!

Aztán azt is meg kellett tanulni – kapcsolódva az első tanuláshoz és lépéshez –, hogy az ügynek és mozgalomnak Jeruzsálemből kiindulva kellett továbbterjednie. Az idő perspektívája után megnyílt a földrajzi látóhatár is. Ezen a ponton különösen Pál apostol alakja eleven előttünk, aki a Római Birodalom vándormisszionáriusa volt – s így jutott el Jeruzsálemből a császári udvarba, s talán még nyugatabbra is (tervei legalábbis erre utalnak). Mindenesetre ő lépte át igazán a partikularizmus határát, s küzdött a „zsidós” tanítók ellen. Ezzel persze nem adta fel a zsidóknak szóló küldetést, sőt a választott nép előtt is újra megnyílik az út a „pogányok teljességével” (Róm 9-11). Megkapó az a missziói lendület, hogy a „pogányok apostola” kész lenne életét áldozni népéért.

A tanítványok harmadik lépése már Jeruzsálem pusztulása után történt. Addig vitathatatlanul Jeruzsálem volt az anyagyülekezet Jakab, az Úr testvére vezetésével. De 70 után ez a központ is megszűnt. Egy pillanatra mintha Antiókhia tűnne fel, mint ahonnan a miszsió kiindult (ezt sem lenne szabad elfelejteni!). De talán azt kellene mondani inkább, hogy a topográfiai központ helyett az Úr jelenlétére lehetett és kellett építeni. Róma sem lett centrum (ez későbbi folyamat és ügy!), hiszen „nincs itt maradandó városunk” (Zsid 13,14). Egyre több kis-ázsiai és európai gyülekezet hitvallása lett ez.

Ezek lehettek tehát a miszsió történelmi ösztönzői az első keresztények életében. Ezeket az alapokat és gyökereket látni kell a miszsió történetének tárgyalása során is. Innen és ebből fakadt minden későbbi miszsió.

Ehhez tartozik – és ezzel mi is átléptünk egy határt –, hogy az első generáció alapvetően és mindenestől miszsiói egyház volt. Persze ezzel nem akarjuk idealizálni az akkori helyzetet és állapotokat. Erről még szó lesz részletesen, de utalni kell arra a tényre, hogy voltak „első és főfoglalkozású” misszionáriusok – akik különben saját kezük munkájából éltek. Ez volt a miszsió megszületésének a pillanata. S volt egy nagy csapat segítő. A lényeg azonban, hogy ezek mellett sok-sok névtelen tanú is volt (ApCsel 8,4; 11,19-21). A birodalomban egyfajta nagy „miszsiói mozgás” támadt, s lehet, hogy ennek kiváltója éppen az első üldözés volt. Érdekes „apró” tény, hogy mikor Pál Rómába ér, már talál ott keresztényeket. Sajnos a miszsió első fázisának, megszületésének ideje eléggé homályba vész.

Ahol viszont voltak keresztények, ott mindjárt gyülekezet támadt. Az csak későbbi folyamat, hogy egyes gyülekezetek „alapítóik” miatt előtérbe kerültek. A gyülekezetek partneri, testvéri kapcsolatban voltak egymással. Erről Pál is gondoskodott nemcsak gyűjtésével, hanem informáló leveleivel is.

A második századra – erről is szó lesz még – három centruma lett a kereszténységnek.

Antiókhia, amelynek alapítójáról, vagy alapítóiról Lukács nem tudósít (mintha nem ez lenne a kérdés!); Róma, ahol Péter és Pál is megfordultak, de nem ők voltak az alapítók; valamint Alexandria, melynek alapításáról szintén nem sokat tudunk (egyres emlékek Márkot említik).

Még egyszer hangsúlyozni kell: ennek az első missziói korszaknak a ragyogó nevek mellett is a névtelen misszió nevet lehetne adni. S meggyőződésem szerint a misszió ösztönzője nem egyszerűen az említett üldözés volt. Sokkal inkább a Feltámadott küldése és visszajövetelének ígérete. Ezért kellett a hírt sürgősen továbbadni, amíg nem késő. Mert a misszió igazi ösztönzője nem valami emberi indíték, nem is események azok, hanem az igazi rugó a két eljövétel, a két advent, amely között élünk. Minden attól függ, hogy ezt a két érkezést mennyire vesszük komolyan. Mert ez a misszió indítéka.

Ezek röviden a misszió történeti alapjai, gyökerei. Ezek után térjünk rá a folytatásra: a misszió történetére!

A KERESZTÉNY MISSZIÓ KEZDETEI

Misszió a Római Birodalomban (az első öt évszázad)

Csak a legnagyobb tisztelettel és mély csodálkozással lehet arra emlékezni, hogy az evangélium milyen gyorsan terjedt el a Római Birodalomban – ezek szintén Neill gondolatai. Ennek a gyors terjedésnek nyilván történelmi okai és adottságai is voltak. A teljesség igénye nélkül soroljunk fel néhányat ezek közül, amelyeket a történészek a leggyakrabban említenek.

Legtöbben a nyelvi adottságot említik. Arról már volt szó, hogy az indulás nyelve az arám volt, ez a nyelv azonban Izraelre korlátozódott. De hamarosan a görög lett a misszió nyelve, mint a kereskedők és a művelt emberek beszélt nyelve. Ez a nyelv voltaképpen Nagy Sándor birodalmának öröksége volt Kis-Ázsiában, de volt olyan korszak, amikor Belső-Ázsiában, sőt még Indiában is használták. A másik nyelv természetesen a latin, melyet ugyancsak sokan olvastak és értettek a birodalom legkülönbözőbb területein – a közigazgatás és a hadsereg nyelve volt. Mindezzel csak azt akartam érzékeltetni, hogy a misszióhoz akkor nem sok nyelvre volt szükség.

Az adottságok között meg kell említeni a jól kiépített utakat és közlekedési lehetőségeket is. Rómában, a Mars mezőn egy térkép volt kitéve, amely eligazította az utazókat. S ebből az időből származik a mondás: minden út Rómába vezet. Kétségtelen, hogy a birodalom az utak építésére – főként az egyház kezdeti időszakában – sokat költött. De nemcsak a szárazföldi, hanem a vízi utak is segítették a missziót. Működtek már hajótársaságok irodákkal is. Van egy felirat egy üzletemberről, aki Hierapolisz és Róma között hetven alkalommal tette meg az utat (légvonalban mintegy 1500 km!).⁷ Nagy kikötők fogadták az utazókat, és a városokban igen fejlett volt a vendéglátók működtetése is.

Az említettekén túl oltalmat biztosított a birodalmon belül a biztonságos élet, a pax romana is. Tacitus, a klasszikus író mondta erről: „Ha – ne engedjék az istenek! – kiűznék innen a rómaiakat, mi más következne be, mint minden nép harca egymás ellen?”⁸ Ebben a „békében” persze sokszor a római légiók kegyetlen elnyomása is benne volt.

⁷ Hamann, A.: Így éltek az első keresztények. Szent István Társulat. Budapest, 1987. 31.

⁸ Tacitus: Historiae IV. 74. (Borzák István fordítása)

A birodalom politikája következtében – kisebb háborúktól eltekintve – ebben a korban mégis béke volt. Itt emlékezhetünk – igaz, egy későbbi – keresztény íróra, aki egyenesen ezt írta: „...a pax romana a Római Birodalomban előkészítette az utat Krisztus eljövételére”.⁹

S ha ezekről szó esett, akkor nem szabad említés nélkül hagyni a törvény szigorát, de annak védelmét sem az emberi élet megóvása érdekében. Csak arra az egyetlen tényre emlékezzünk, amikor Pál életveszélyben római polgárságára hivatkozott. A római polgárnak kötelességei is voltak, de a törvény jogokat és védelmet is biztosított számára.

Ezekon a külső tényezőkön túl sokat lehetne szólni bizonyos történelmi és kulturális okokról is, ahogyan Latourette is fogalmaz.¹⁰ Amennyire idegen, talán ugyanannyira vonzó is volt a politeista világban a monoteizmus meghirdetése. Hozzá lehetne tenni, hogy az evangélium olyan időben szólalt meg, amikor sokan szinte mindenképp kiábrándultak. S – csak érintve a problémát – az első keresztények olyan világban és időben éltek meg az evangéliumi és segítő szeretetet, amikor erre – egy ellenkező tendencia miatt – felfigyeltek az emberek.

De ha azt a kérdést feszegetjük, hogy miért terjedt csodálatra és tiszteletre méltóan a kereszténység, akkor a végső válaszig is el kell jutnunk. Az evangélium terjedésének „végző oka” maga a feltámadott Jézus Krisztus. Lehet beszélni adottságokról, történelmi és kulturális okokról. Lehet és kell is szólni a hit és szeretet meggyőző erejéről. „De az első keresztények meggyőződése ez volt: a Feltámadott kezében van az ügy. Ő a misszió forrása és oka.”¹¹

S erről annál inkább kell szólni, mert éppen ebben a korban és a Római Birodalomban találkozott a kereszténység a legtöbb ellentmondással is. A misszió történetének a leírása nem engedi, hogy részletesen foglalkozzunk az üldözések történetével, amelyek voltaképpen különböző helyeken és intenzitással, de Néro császártól egészen Diocletianusig tartottak mintegy 250 éven keresztül. Ez az „ellenszél” a nép ellenszenvével kezdődhetett, kiemelkedő gondolkodók és írók támogatásával folytatódott, s az uralkodóknak a császárkultusz megtagadása miatti rendeleteiben, bebörtönzésekben, kihallgatásokban, kínzásokban és vértanúhalálokban érte el tetőpontját. S mindezekben, vagy mindezek ellenére terjedt a hit, „a keresztények vére magvetés” lett, ahogy ezt később Tertullianus fogalmazta meg.

S itt most újra alá kell húzni a már említett neven túl, hogy az első misszionáriusok névtelen, egyszerű emberek, a legelső is ezek közül hitre jutott zsidó emberek voltak.

A 2. század keresztényellenes irodalmi termékei közül az egyik legjelentősebb *Kelszosz* 178 körül írt „Igaz beszéd” című írása. Ebben elsősorban az éppen említett tényt gú-

⁹ Rops, Henry Daniel: Az apostolok és vértanúk egyháza I-II. Budapest, 1989. I, 127.

¹⁰ Latourette, i. m. 36.

¹¹ Latourette, i. m. 38.

nyolja ki, amikor így ír: „A takácsok, vargák, ványolók magánházaiban a legnagyobb ostobasággal rendelkező és minden műveltség híjával élő embereket lesik meg. Ha tanítók, tapasztalt és ítélőképes emberek jelen, óvakodnak attól, hogy kinyissák előttük szájukat. De ha a házbeli gyermekekkel, vagy asszonnal találkoznak, akik éppoly ostobák, mint ők, elhadarják csodálatos dolgaikat.”¹²

Igen, ha a gúnyt kivonjuk ebből az írásból, valóban így terjedhetett a hit. Miért ne fogadhatnánk el, hogy egyszerű emberek adták tovább meggyőződésüket családtól családig, háztól házig. Ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy minden valószínűség szerint a keresztény hit az első időkben inkább az egyszerű körökben terjedt.

Kétségtelen azonban, hogy a kezdeti pogánymisszió kiemelkedő munkása és apostola *Pál* volt munkatársi körével. Két „határon” vitte át az evangéliumot: a zsidóságból a pogányságba, valamint Ázsiából Európába. Tehát egy belső, kulturális, gondolkozásbeli és egy külső, földrajzi határon is. Ha Pál megtérését Kr. u. 32-re tesszük, ami a számítások alapján valószínűnek tűnik, akkor első missziói útja Antiokhiából 48-ban kezdődött, 49-ben indult második útjára. Különböző hosszabb tartózkodások után 55-56-ban utazta végig még egyszer a gyülekezeteket, majd Jeruzsálembé érkezett. Ebben az évben fogták is el. 59-ben érkezett Jeruzsálemből Rómába, s ott mintegy két évig volt könnyebb fogságban. Ezután történhetett (szabadon bocsátása után?), hogy újra fogságba került, majd vértanúhalált halt.

Missziói módszeréhez tartozott a zsinagógák felkeresése is, s ott, vagy a város egy másik épületében, vagy éppen szabad terén az ige hirdetése, esetleg egész igehirdetés-sorozat. Ugyanakkor sok találkozás és négy szemközti beszélgetés is. Közben pedig ő és társai maguk gondoskodtak saját eltartásukról. Ez tehát valóban éjjel-nappali munkát követelt. Amikor egy-egy helyen megszületett egy kicsiny mag, a gyülekezet, ő tovább ment, és a gyülekezetet rábízta valakire. De ezekkel a gyülekezetekkel maga is tartotta a kapcsolatot – ebből születtek levelei. S a városokban gondolkodó és fejlődő birodalomban így lett kezdetben a kereszténység is „városi”, s innen indult útjára a „paganus”, vidéki, falusi emberek közé. Ezeknek a városi gyülekezeteknek az életébe, szerkezetébe, problémáiba, küzdelmeibe és bűneibe engednek bepillantást Pál tanító, kérdésekre válaszoló, de missziói munkáját is feltáró levelei.

Sokan elfeledkeznek arról, hogy a *többi apostol* is részt vett a misszióban. *Euszebiosz*, az első nagy egyháztörténetíró, aki Egyháztörténetét 324-ig írta meg, erről így emlékezik meg: „...Üdvözítőnk szent apostolai és tanítványai szétszóródtak az egész földkerekségen: a hagyomány szerint *Tamásnak* jutott Parthia [ez az a terület volt, amelyet nyu-

¹² Origenes: *Contra Celso*s III,55. In: Hamann, i. m. 72. Felhívom a figyelmet a könyv „Az evangélium terjesztésének módszere” című fejezetre, 68-80.

gaton az Eufrátesz, keleten az Indus folyó, északon a Kaszpi-tenger, délen pedig a Perzsa-öböl határolt, nagyjából a mai iráni felföld területe; a kiemelés tőlem], *Andrásnak* Szküthia [egészen a mai Oroszorszáig], *Jánosnak* Ázsia, ahol is huzamosabb ideig tartózkodott, majd Efezusban halt meg. *Péter* valószínűleg Pontuszban, Galáciában, Bithüniában, Kappadókiában és Ázsiában hirdette az igét a szórványban élő zsidóknak, végül is Rómába jött, és fejjel lefelé keresztre feszítették, mivel ő maga kérte, hogy eképp szenvedhessen. Mit mondjak *Pálról*, aki Jeruzsálemtől Illiriáig hirdette Krisztus evangéliumát, utóbb pedig Rómában Nero alatt vértanúságot szenvedett? Ezt írja szó szerint Órigenész a »Teremtés«-hez írt magyarázatának harmadik kötetében.”¹³

Szántó Konrád A katolikus egyház története című munkájában ehhez még hozzáteszi: „Szent Pétert és Szent Pált leszámítva, a többi apostol térítő tevékenységéről és sorsáról alig van tudomásunk. Aránylag a *két Jakab apostolról* [kiemelés tőlem] lehet a legtöbbet a Szentírásból kiolvasnunk.”¹⁴ Az *idősebb Jakabot* (akit János öccsével együtt „a Zebedeus fiaiként” említenek) 43-ban Heródes Agrippa kivégeztette. A 7. századtól kezdték róla terjeszteni, hogy Hispániában prédikált volna, ami nem valószínű. Az *ifjabb Jakab*, „az Úr testvére” a jeruzsálemi gyülekezet vezetője volt. Vannak apokrif iratok, amelyek arról írnak, hogy *Péter* Föníciában, Pontuszban, Akhájában és Rómában, *Tamás* és *Jakab* Mezopotámiában, *János* és *Fülöp* Kis-Ázsiában munkálkodtak. Van olyan hagyomány, mely szerint *Bertalan* Indiáig (Dél-Arábia) jutott volna el. *Mátyás* Etiópiában, *Júdás-Tádé* Palesztinában, Szíriában, Arábiában, Mezopotámiában és Perzsiában, *Simon* pedig Afrikában hirdette az evangéliumot. *Barnabásról* azt olvassuk, hogy miután Páltól elvált, először *Márkkal* működött együtt Cipruson, majd Itáliában prédikált. Márk pedig Péter apostol társaként, „tolmácsaként” dolgozott, s a hagyomány őt teszi az alexandriai gyülekezet alapítójává. *Lukács* pedig Pál apostol halála után Akhájában dolgozott, ott is halt vértanúhalált a tradíció szerint.

Ez a periódus eléggé homályos, nem annyira dokumentumokra, mint inkább elbeszélésekre vagyunk utalva. Egy másik legenda szerint Jézus parancsára az apostolok a szélrózsza minden irányába elindulnak, azonban ez a felsorolás is nagyjából megegyezik az előbb leírtakkal. Inkább azért érdemes ezekre odafigyelni, mert jelzik azt a mozgást, amely Jézus parancsa nyomán támadt, és mutatják annak irányát is, vagyis azt, hogy a misszió szinte minden irányban elindult. Ezeknek a leírásoknak és hagyományoknak éppen az a lényege: minden irányban mozgás támadt, megindult az egyház első nagy missziói hulláma. Az egyház történetében itt is olvashatunk névtelen „vándortanítókról”, s nem is biztos, hogy a névtelen tanúk többsége utazott volna, hanem egyszerűen a környezetében adta tovább az evangéliumot, s az így sugárzott tovább egyre nagyobb körzetekben.

¹³ Eusebiosz Egyháztörténete, III,1. Ványó László (szerk.): Ókeresztény írók 4. Szent István Társulat. Budapest, 1983. (Baán István fordítása) 94-95.

¹⁴ Szántó, i. m. I, 59.

Figyelemre méltó, amit Szántó Konrád ír a misszió „számbeli elterjedésének mértékéről”.¹⁵ Ő is hangsúlyozza, hogy nem az adatok pontosságán, hanem a terjedés hatásán és mértékén van a hangsúly: az első század végére a legóvatosabb becslések is tízezres kereszténységről szólnak, de meglehet, hogy ennek többszörösével is számolni lehetne. A későbbi, tehát már a 2. századból való dokumentumok (amelyekről még részletesebben is lesz) a terjedés újabb hullámát vetítik elénk: „a kereszténység világméretű elterjedése a II. és III. századra tehető” – írja az egyháztörténész professzor. A 3. században már két-hárommillió kereszténységről beszélhetünk az adatok alapján. A 4. század elején a birodalom lakossága 60-70 millió lehetett, s ennek 10%-a, vagyis egy 6-7 millió lélekszámú egyház élhetett már.

Így lett Krisztus egyháza a szórványból tízezres, százezres, végül több milliós egyházzá, az akkori méreteken gondolkodó embernek már „világegyházzá”. Tehát talán ez a korszak volt a legjelentősebb a missziótörténet szempontjából, amelyről nem sokat tudunk, de amelyre valóban tisztelettel emlékezhetünk.

Nézzük most már kissé közelebről is ezt az időszakot! Milyen dokumentumok szólnak az elterjedésről, a misszióról?

Szíriában Antiókhia lett „a kereszténység második bölcsője”.¹⁶ Itt született a „krisztianosz” név is (ApCsel 11,26). Időben a legelső dokumentumok közé tartoznak (az apostoli atyák között emlegetett) Ignatiosz (†110) antiókhiai püspök levelei, akit tárgyalásra – és végül is kivégzésre – vittek Rómába. Útközben hét levelet írt, öt levelet a kis-ázsiai gyülekezeteknek, egyet a római gyülekezetnek, egyet pedig *Polükarposz* szmirnai püspöknek, aki 69-től 155-ig élt, s őt is kivégezték.

Szólhatnánk még az apostoli atyák többi írásáról is, melyek ugyancsak ebből a korból származó nagyszerű dokumentumok. Érdemes lenne az apologéták munkáinál is elidőzni, akik ebben az időben voltak a hit védelmezői. Azért is érdemes legalább utalni ezekre, mert ezek az írások a korabeli misszióknak is tanúi. Ezeket most mégis az egyháztörténeti olvasmányokra bízuk, de akit ezek az izgalmas részletek és küzdelmek érdekelnek, azoknak figyelmébe ajánlom Karl Heussi egyháztörténeti kompendiumát.¹⁷

Erre az időre már a gyülekezetek szervezeten és általában püspöki vezetéssel élnek, s aki Pál apostol leveleit olvasta – márpedig ez akkor általános volt –, annak tisztában kellett lennie azzal is, hogy minden gyülekezetnek missziói felelőssége is van. Csak utalok Pál olyan mondataira, mint „töltekek zendült ki az evangélium”, vagy „miattatok káromlatatik Isten neve”.

¹⁵ Szántó, i. m. I, 76-77.

¹⁶ Neill, i. m. 26.

¹⁷ Heussi, Karl: *Kompendium der Kirchengeschichte*. Mohr. Tübingen, 1991. (18., változatlan kiadás) Magyar kiadása előkészület-ben.

Kis-Ázsiában, amely eredetileg Pál missziói területe volt, sok városról és gyülekezetről tudunk ebből az időből. Inkább az a kérdéses, hogy mennyire érintette meg az evangélium a vidéket. De a kereszténység terjedése szempontjából fontos számunkra *ifjabb Plinius* levele, aki Bithünia helytartója volt. A levelet 112-ben írta *Traianus* császárhoz, és utasítást kért a keresztények üldözésére vonatkozó néhány kérdésben. Missziói szempontból érdekes, ahogy például a keresztények összejövetelét leírja: „...napkelte előtt össze szoktak jönni és Jézusnak, mint Istennek váltakozva éneket zengeni...” De talán ennél is fontosabb, hogy ő már sok Kis-Ázsiában élő keresztényről ír, és a terjedéssel kapcsolatban ezt a kifejezést használja: „ragályként terjed”. Ő beszél arról is, hogy ez a terjedés minden korú és szociális helyzetű embert érintett, minden nemből, valamint a városból és a faluból is.¹⁸ Egy missziótörténész szerint talán ez az első utalás a csoportos megtérésekre. Véleményem szerint ez nem bizonyítható ebből a dokumentumból. Az azonban mégis fontos, hogy beszél a pogány templomok kiürüléséről is.

A terjedés ezen a területen – előre ugorva az időben – végül is az „athéni akadémia” bezárását eredményezte a 6. században, s ezzel megszűnik a pogányság fellegvára. Ezzel a későbbi eseménnyel csak jelezni akartam, hogy ez az első területek egyike, ahol a kereszténység „győzelméről” lehet szólni. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem szívesen használom ezt a kifejezést, s nem tudom magamat azonosítani azokkal az egyháztörténészekkel, akik az egyház „diadalmenetéről”, hódító harcáról és végső győzelméről szólnak. A terjedés tény, a „győzelem” vitatható és egyháztörténeti nézőpont kérdése.

Palesztinával kapcsolatban már szót ejtettünk Jeruzsálem pusztulásáról. A háború és a pusztulás leírása nem tartozik témánkhoz. Az mégis figyelemre érdemes, hogy ennek az eseménynek – és még későbbieknek – kapcsán a zsidó nép 18 évszázadra elvándorolt onnan, megszűnt kultuszi központi jellege, sőt az áldozás is áttevődött „szellemi áldozatokra”. A keresztények is elhagyták a pusztulásra ítélt várost és környékét, de hamar vissza is települtek. Egyes történészek innen datálják a törést a zsidóság és a kereszténység között. Mindenesetre a zsidó átokimák ebből a korból származnak. De az ellentét és a feszültség már előbb kezdődött: Pál fellépésével és igehirdetésével, s előbb volt már az első keresztényüldözés is a zsidók vezetésével.¹⁹ Tény azonban, hogy amikor az Aelia Capitolina néven újjáépített városból kitiltották a zsidókat, egy pogány-keresztény gyülekezet letelepedhetett és élhetett ott *Márk* nevű püspökük vezetésével. Talán ettől az időtől lett világossá a kívülállók számára is, hogy a kereszténység nem „zsidó szekta”, hanem valami egészen más.

Róma és az ott élő keresztény gyülekezet is szép példa a misszióra és a gyors szerveződésre. Az apostoli atyák között szoktuk említeni a római *Kelemen* presbitert, aki 95-

¹⁸ Szántó, i. m. III, 41-42.

¹⁹ Meyer, Eduard: Ursprung und Anfänge des Christentums. Stuttgart, 1962. III, 584.

96 táján levelet írt a korinthusi gyülekezetnek, hogy ott egy a presbiterek („vének”) és fiatalok közötti viszályt elsimítsa. Ez vitán felül azt erősíti meg, hogy a római gyülekezetnek már volt szava más gyülekezetek felé is. Kezdetben a gyülekezet tagjai az alsóbb rétegekből kerültek ki, a nyelvük pedig görög volt. De már a 2. században volt a gyülekezetnek egy előkelőbb emberekből és családokból álló, latinul beszélő rétege is. Ami a missziót és a terjedést illeti, érdekes, hogy Szótér püspök 106-ban megjegyezte: a keresztények száma Rómában meghaladta a zsidókét. Ami pedig a 3. századot illeti, s az említett gyors fejlődést, *Cornelius* római püspök írja antiókhiai püspöktársának, *Fabius*-nak a következő adatokat 257-ben: 46 presbiter, 7 diakónus, 7 szubdiakónus, 42 ministráns, 52 exorcista, lektor és ajtónálló dolgozik naponta a római gyülekezetben, rendszeresen 1 500 szegényről és özvegyről gondoskodnak. Az egyik legnagyobb egyháztörténész, *Adolf Harnack* számította ki, hogy ennyi funkció alapján mintegy 30 000 gyülekezeti tagot lehet feltételezni.²⁰ Ezt persze nem tudjuk pontosan, mint ahogy azt sem, hogy mekkora volt összességében Róma lakossága. De bizonyosnak tűnik, hogy Rómában a kereszténység ekkor már nem kisebbség volt. Most nem térünk ki a gyülekezeti szolgálatban állók létszámára, sem a hierarchia alakulására. Azt is elég csak megemlíteni, hogy a fejlődés mögött már ott volt a vértanúk („szentek”) tisztelete is, s e téren Róma járt elől Péterrel és Pállal.

Gallia is az evangéliumtól korán megérintett vidékek közé tartozott. 170 táján *Ireneusz* (kb. 130-200) egyházatyja volt Lyon püspöke. Ekkor már mögöttük állt egy súlyos, több ember kivégzésével járó üldözés. A kereszténység tehát már jóval előbb meggyökerezett itt, hiszen ekkor már galliai egyházzal lehet beszélni. A lyoni püspök más, környékbeli gyülekezeteket is irányított. *Ireneusz* küldöttei a kelták között dolgoztak, az ő nyelvüket tanulták, és így hirdették az evangéliumot. Erre *Ireneusz* képezte, tanította őket. A misszió történetében erre azért kell felfigyelni, mert – legalábbis véleményem szerint – ez az első írásos jele egy tudatos, képzést is magában foglaló egyházi missziónak. Erről a munkáról és eredményeiről sajnos többet nem tudunk.

Hispaniában a 3. századtól tudunk kereszténységről, de ekkor már olyan elterjedtségről tanúskodik, amely korábbi kezdetekről árulkodik. Egy feljegyzés szerint 310-ben *Elvira* városában zsinatot tartottak, ahol 36 kerület képviseltette magát.

Britanniában sem ismerjük igazán a kezdeteket. Annyit tudunk ebből az időből, hogy *Arles* városában (*Gallia*, a mai Dél-Franciaország) volt egy zsinat 314-ben, ahol *York*, *London* és egy harmadik britanniai püspökség is képviseltette magát. Valószínű, hogy ezek a keresztények római származásúak voltak, s a birodalom idejövételével egy időben érkezett a misszió is. Erről az időről sajnos többet nem tudunk mondani.

²⁰ *Harnack, Adolf: Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. 2. Aufl., Leipzig, 1906. 127-172.*

Ha most térképen megnézzük, és átgondoljuk a megtett utat, akkor világossá válhat, hogyan terjedt az elő-ázsiai vallás nyugati irányban – főként persze Dél-Európán keresztül – egészen a brit szigetekig.

Kelet felé indulva hasonló missziói eredményekről kapunk jelzéseket. Ez az út persze a mi szemszögünkben nézve keleti irányú, Izraelből nézve más égtájáról kell beszélni.

Egyiptom vidékére is hamar megérkezett az evangélium. Az egyiptomi hagyomány szerint Márk hozta Alexandriába 60 táján, s azután itt halt vértanúhalált. Maga a város persze ekkor is régi volt már, hiszen Nagy Sándor alapította Kr. e. 332-ben. A még mai szemmel is hatalmasnak nevezhető akkori világváros hamarosan a szellemi élet egyik központja lett. *Philon* zsidó író, Pál kortársa írja, hogy a diaszpóra-zsidóságból is sokan telepedtek le itt. Ez azt is jelentette, hogy ebben a városban konfrontálódott a zsidó és a görög, másrészt a görög és a római gondolkodás is, s ezek találkozásából és keveredéséből született meg az első századok nagy szellemi áramlata: a gnózis. Ez a dualista, de keresztény elemeket is magába építő áramlat az „ismeretre” (felismerésre), a bennünk szunnyadó isteni szikrának, fénynek a fellobbanására alapozta a megváltást. Ebben a városban élt és tanított több keleti egyházatya is: alexandriai *Kelemen* (kb. 150-215) és *Órigenész* (185-254), de innen indult az akkori egyházi életből kivonuló, vagy azt éppen megreformálni szándékozó remete és szerzetesi mozgalom is (*Antonius* és *Pakhómiosz*), amely később az egész egyház életét átjárta -integrálódva abba. Itt találunk először kimondottan keresztény iskolát Kelemen és Órigenész vezetésével, vagyis akkor már ennek fenntartására is elég erős gyülekezetnek kellett itt lennie, s az iskola léte megfelelő számú jelentkezőt is feltételez.

Észak-Afrika további vidékeire Egyiptomból vagy Rómából érkezett az evangélium – ez még ma sem egészen eldöntött kérdés. Tény azonban, hogy ismereteink szerint itt volt az első latin nyelvű egyház, a kutatók szerint innen való az Újszövetség első latin nyelvű szövege is (újszövetségi részletek). Ennek a területnek volt kiemelkedő képviselője *Tertullianus* (kb. 160-200), a kereszténység nagy „védőügyvédje”, akit saját bevallása szerint is a kereszténység hódító ereje fogott meg, tehát a misszió üldözések ellenére is sodró lendülete. Ezt a tapasztalatát és meggyőződését summázta a már idézett megfogalmazásban: „a keresztények vére magvetés”. *Cyprianus* (†258) nevét sem szabad kihagyni, ha már a nagy vezetőket említettem, aki ebben az időben már több provincia egyházi vezetője volt. Vagyis közben elterjedt a keresztény hit a vidéken is, és ezzel egy akkori szemmel nézve nagy, de mai szemmel nézve sem lebecsülhető egyház született Észak-Afrikában. Később pedig ennek az egyháznak volt kiemelkedő és tanításával máig ható vezetője *Augustinus* (354-430), Hippo-Regio püspöke.

Azt, hogy az egyház mennyire kihatott a vidékre, onnan is tudjuk, hogy Cyprianus hívására 80 püspök jelent meg egy zsinaton. Ez azt jelentette, hogy már nemcsak a városoknak, hanem a vidéki falvaknak is voltak püspökei, vagyis a gyülekezet élén álló papjai.

Dokumentumok maradtak arról is, hogy az evangélium átjárta már a társadalom minden rétegét is. Ezt leginkább az ottani üldözések nyomai bizonyítják, amikor előkelő asszony és rabszolgány együtt szenvedtek és haltak meg. Ami pedig a missziót illeti, Augustinus említi, hogy az evangéliumot pun és berber nyelven is hirdetni kellett, azaz – mint Lyon környékén is – ezen a területen is folyt a misszió.

Összefoglalóan: az evangélium a 3. század végére a Római Birodalom (vagy akkor ismert világ) minden részét érintette már, ha nem is egyforma intenzitással.

A legmélyebben érintett részek: Szíria, Kis-Ázsia, Egyiptom és Észak-Afrika voltak. A keresztény központok Róma, Lyon, Alexandria és Karthágó lettek. Mi állt ennek a misszió lendületnek a háttérében? Elsősorban Isten cselekvése természetesen. Akik a misszió történetével foglalkoznak, hozzátesznek néhány emberi tényezőt is.

Az első az élő hit és a kereszténység meggyőző ereje volt. „Az akkori tanítványok többségét ugyanis annyira fellelkesítette az isteni ige iránt a filozófia heves vágya, hogy először az Üdvözítő tanácsát teljesítették, és széjosztották vagyonukat a rászorulóknak, aztán pedig elhagyták hazájukat és az evangélisták munkáját végezték. Önérzetbeli dolognak tartották, hogy azoknak hirdessék a hit igéjét, akik még egyáltalán nem is hallottak róla, és átadják nekik az isteni evangéliumok könyvét. Ők csak a hit alapjait rakták le néhány idegen helyen, aztán más pásztorokat rendeltek, és rájuk bízta azokat a megmunkálását, akiket épp hogy csak bevezettek (az egyházba). Aztán ismét más vidékekre és népek közé mentek Isten kegyelmével és együttműködésével.”²¹ Lehet, hogy ezek a mondatok – mint Euszebiosz írása általában – kissé szépíteni akarják a kereszténység első generációinak az életét. Az is lehet, hogy a szerző az apostolok munkáját is beleérti a mondatok tartalmába, hiszen mintha róluk is szólna. De mikor azt írja, hogy „a tanítványok többségét... fellelkesítette az isteni ige...”, akkor kétségtelenül „általánosításról” is szó van, vagyis anonim misszionáriusokról, mai szóval laikus munkásokról is. Arról, hogy az apostoli hit és lelkület „általános” volt, sokakat átjárt az igétől érintettség felelőssége. Mai szóval azt mondhatnánk: a korabeli kereszténység missziói egyházat alkotott.

Hozzátehetjük, hogy az egyházon kívüli élet is nyugtalan volt. Sokféle tanítás született, sokféle más tanító is útra kelt. De – legalábbis úgy tűnik – a végső kérdésekre a filozófia sem tudott megnyugtató választ adni. Igaz, a misztériumvallások a filozófiánál is többet nyújtottak beavatásaikkal, s ezek is terjedőben voltak. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy abban a nyugtalan világban a legnagyobb erővel az evangélium tudott hódítani.

Semmiképpen sem szabad abba a hibába esnünk, hogy a kereszténység első generációit idealizáljuk. Életüket ismerve ők is küzdöttek kísértéssel és bűnnel, sőt ez az idő már bi-

²¹ Euszebiosz, III,37. I. m. 138.

zonyos szekularizációt is hozott a kezdetekhez képest. A hallott és elfogadott evangélium valami módon mégis formálta és változtatta az életüket. Külső szemlélő számára is szeretetközösséggé tudtak lenni, s ennek a közösségnek a határai átléptek földrajzi és társadalmi határokat is.

Itt kell megemlíteni a gyülekezetek szeretetszolgálatát is. A missziótörténetben ezzel azért kell foglalkozni, mert ennek is missziója, hódító ereje volt. Ez konkrétan az árvák, az özvegyek, az átutazók, a foglyok és a Krisztusért szenvedők látogatását és felkarolását, valamint az „eltemetés szolgálatát” jelentette.

Utalnom kell egy későbbi eseményre is. *Julianus* császár (361-363), aki a pogányságot akarta visszaállítani birodalmában, ezt írta *Arsacius* nevű pogány főpapjának: „Miért nem ismerjük el, hogy szívességük az idegenekhez, a halottak sírjainak gondozása, életük szentségre törekvése hozzájárult, hogy az ateizmus [a keresztény hitet érti ezen a politeista pogány abban az időben!] növekedjék? Meg vagyok győződve, hogy nekünk is ezeket az erényeket kellene gyakorolnunk... építtess minden városban szálláshelyeket, hogy az idegenek megismerjék nagyvonalúságunkat, nemcsak a mieink, hanem mindenki, aki pénzsűkében van. Mert szegyenletes, hogy mindenki látja, hogy embereink ínségben vannak, miközben egyetlen zsidó sem kényszerül koldulni, és a hitetlen galileaiak [a keresztények] is saját, sőt a mi szegényeinket is támogatják.”²²

Ezt a levelet is Euszebiosz őrizte meg, hiszen ez a keresztények elleni rendelkezés egyben munkájuk elismerése is volt. *Constantinus* (274-337) császár idejében változott a helyzet: megengedetté (religio licita) lett a kereszténység, vége lett az üldözéseknek, ki-lephettek a katakombákból. De ennyi idő alatt, az előbb említett okokból, és az üldözés ellenére is milliós létszámúvá vált a keresztény egyház. Azt is mondhatnánk – még egyszer hangsúlyozva, hogy az idealizálás nem lenne jó –, hogy az evangélium nemcsak hirdetésével, hanem megélésével és a szeretet cselekedeteivel együtt hatott.

Az is lehetséges, hogy a már idézett Kelszosz gúnyolódó szavaiban igazság is van: „A keresztények azt mondják: távol legyen, hogy ha valaki művelt, bölcs, és ítéletet tud alkotni, az hozzánk tartozna. Az ő céljuk: az értéktelen, a megvetett embereket téríteni, idiótákat, rabszolgákat, gyenge asszonyokat és gyermekeket. Úgy viselkednek, mint a vásári kikiáltók és koldusok... az egyszerű népet megrohanják, s megkísérlik a tömeg csodálatát kivívni...”²³ Nem lehet vitatni, hogy – legalábbis kezdetben – az egyszerű emberek között terjedt az evangélium. De ez nem azt jelenti éppen, hogy a keresztények más értékítélettel nézték az embereket, mint a kor klasszikusai és urai? Nincs-e ebben a néhány gúnyos mondatban titkos elismerés is? Amikor például a „tömeg csodálatáról” ír? Nem éppen ebben rejlett a misszió titka, de legalábbis egyik forrása?

²² Ep. 84. ed. Bidez.

²³ Origenes, i. m. III,49-55.

Másrészt ehhez hozzá kell tenni, hogy Kelszosz korában voltak már igen képzett keresztény emberek és tanítók is. A keleti atyákról már esett szó. Most hadd említsük meg csupán *Jusztinosz* mártírt (kb. 100-165), aki sok filozófiai iskolát végigjárt, s filozófus ruhában és életmóddal járta az evangélium hirdetésének az útját, miután az Isten szeretetéről szóló üzenet – egy névtelen öregemberen keresztül! – megragadta őt. Meggyőződését életével pecsételte meg.

A konstantinuszi fordulattal nem foglalkozhatunk részletesen. A missziótörténet szempontjából azt kell kiemelnünk, hogy azután is maradt pogány hatás és ellenállás, hiszen az ellenállás fellegvárát, az athéni akadémiát Julianus csak 529-ben záratta be.

Ugyanakkor a milánói rendelet (313) után a történészek szerint négyszeresére nőtt a keresztények száma az évszázad végéig. Ezzel járt együtt, hogy a hit is felszínesebb lett, az evangélium elfogadása nem feltétlenül járt együtt radikális változással. Sőt van olyan egyháztörténész, aki – joggal – azt állítja, hogy ezzel a tömegesedéssel együtt a pogányság is „betört” az egyházba, melynek életében most újabb küzdelem következett: harc az igaz hitért Niceától (325) Khalkédónig (451), ami még a továbbiakban is folytatódott. Ezzel röviden csak jelezni akartam a Konstantinus korától az egyház életében bekövetkezett fordulatot és új szakaszt, amely Theodosius császár uralkodásáig tartott, aki aztán kötelezővé tette a „római hitet” (381).

Arról még nem esett szó, amit Latourette ír, hogy ebben az időben és ezt követően a misszionáriusok már leginkább a szerzetesek voltak. A lassan az egyháztól is függetlenedő szerzetesi misszióból egy „szerzetesi szemmel nézett vallás és egyház” lett.²⁴

Misszió a Római Birodalom határain túl

Mielőtt a konkrétumokra térnénk, egy rövid kitérőt kell tennünk. A Római Birodalom határain túli misszióról szólva vissza kell térnünk időben ahhoz a korhoz, amikor a birodalom még rendíthetetlennek tűnt, s csak azután szólhatunk majd arról a misszióról, amely a birodalom megrendülésének idején, sőt összeomlása után is folyt. Időben tehát nehéz szétválasztani a misszió folyamatát, most is inkább csak földrajzi adottságokra, határookra nézve tesszük ezt meg. Pontosabban fogalmazva: a birodalom határain túli misszióval szólni kell arról a korról, amikor az még erősen állt, majd arról az időről, amikor „barbárok” jelentek meg és törtek be oda. Vallástörténeti szempontból nézve pedig már korábban is betört a pogányság a birodalom határain túlról; a már említett misztériumvallásokon túl például a perzsa eredetű, dualista meghatározottságú manicheizmus.

²⁴ Latourette, i. m. 67.

A legélesebb kérdés így hangzott: amikor a Római Birodalom megrendülése végbe ment, a kereszténység vele együtt pusztul-e, vagy pedig túléli ezt az újabb, hatalmas fordulatot?

A rövid kitérő után tekintsük át részletesen a kezdetektől a Római Birodalom határain túli missziói munkát!

Oszroéné a Szentföld felől nézve Edessza irányában volt, Mezopotámia északi vidékén. Innen származik az az írásban is ránk maradt legenda, mely szerint *Abgár* király meghívja Jézust. „Amikor mindezeket rólad hallottam, arra a következtetésre jutottam, hogy csak két lehetőség egyikéről lehet szó: vagy Isten vagy, és az égből leszállva cselekedted ezeket, vagy az Isten fia vagy, aki ezeket teszed. Hát ezért írok most neked, hiszen arra van szükségem, hogy fáradj el hozzám, és gyógyítsd meg szenvedésemet. Mert hallottam, hogy a zsidók morgolódnak ellened, és ártani akarnak neked. A városom igen kicsiny, de tiszteletreméltó, amely mindkettőnknek elég.” A levélre Jézus így válaszolt volna: küldetését Palesztinában kell befejeznie, nem mehet Edesszába, de mennybemenetele után elküldi egyik tanítványát, hogy „gyógyítsa meg szenvedésedet, és életet adjon neked azokkal együtt, akik veled vannak.”²⁵ Ugyan Euszebiosz is feljegyezi ezt, mégis legendáról van szó. Ami azonban tény: Mezopotámiába hamar elért az evangélium, s Edessza rövid időn belül keresztény központtá vált.

A szíriai nyelv a szakértők szerint a sémi és az arám nyelv keveréke volt, vagyis hasonlít az arámhoz. Így nem meglepő a szírek, illetve a szír keresztények büszkesége, hogy ők őrizték meg igazán az Úr nyelvét. Erről a területről és ebből az időből származik „A Lélek himnusza” című költemény. A Lélek a világba küldetik, hogy gyöngyöt keressen, amelyet Egyiptomban talál meg, és vissza is viszi a mennybe.

Az *indiai* misszióval kapcsolatban a 3. századból való apokrif iratban, a *Tamás* cselekedeteiben olvashatunk. A történet röviden így foglalható össze: az apostolok sorsvetése szerint Tamásnak Indiába kellett mennie. Vonakodása után az Úr gondoskodott arról, hogy Tamás egy indiai kereskedőnek, Abbanésnek a tulajdonába kerüljön mint ács. Így került Tamás Indiába, *Gundaphoros* király szolgálatába, ahol palotát kellett építenie. Ő azonban úgy határoz, hogy nem földi, hanem mennyei palotát fog építeni: a királytól házépítésre kapott pénzt szétosztotta a szegények között. Amikor a király aztán látni akarta a palotát, Tamás ezt mondta neki: „Most nem láthatod, hanem ha majd eltávolzol ebből az életből, akkor meg fogod látni.” Az apostol persze fogságba került, de végül minden jó fordulatot vett, a király pedig megbocsátott és meg is keresztelkedett.²⁶

²⁵ Abgár (Abgaros) edesszai fejedelem levélváltása Jézussal. Adamik Tamás (szerk.): Apokrif levelek. Telosz Kiadó. Budapest, 1999. (Bolyki János fordítása) 134.

²⁶ Tamás apostol cselekedetei. Adamik Tamás (szerk.): Az apostolok csodálatos cselekedetei. Telosz Kiadó. Budapest, 1996. 129-198.

Ezt a történetet sokáig mindenki pusztá legendának tekintette, amíg archeológiai kutatásokból ki nem derült, hogy Gundaphoros király történelmi személy volt. Az is tény, hogy a „Tamás-kereszténység” Indiában ma is létező csoport, akik eredetüket Tamás munkájára vezetik vissza, az indiai kereszténység születését neki tulajdonítják. Később egy korai időből származó rézlapot találtak, melynek felirata: „Úr Krisztusom, könyörülj Aphrason, a szír Chaberbacht fián, aki ezt a feliratot írta”. Ezenkívül római pénzérmék is tanúsítják, hogy az első századokban India és Róma között élénk kereskedelmi kapcsolat volt.

Tamás indiai útja nem lehetetlen. Vannak, akik tényként fogadják el, vannak, akik még bizonyítékokra várnak. A Tamás-kereszténység azonban létezik.

Etiópia. A 3. századi erős egyiptomi kereszténységről már esett szó, most ennek déli irányú missziói hatásáról kell szólnunk.

A 3. század elején két fiatal keresztény Tíruszból a Vörös-tengeren át dél felé utazott. Hajótörést szenvedtek, de néhányan életben maradtak, és partot értek. A parton rájuk találtak, a tengerészeket megölték, kettejük életét azonban megkímélték. Ezután *Axun* király udvarába kerültek. Nevük *Aedesius* és *Fruementius* volt. Viselkedésükkel és tudásukkal megnyerték a király jóindulatát, sőt udvari hivatalt kaptak. Új helyükön is – mivel keresztény emberek voltak – első feladatuknak az evangélium hirdetését tartották. Ehhez a munkához később Egyiptomból is kértek segítséget. *Aedesius* visszakért Tíruszba, *Fruementius* pedig Alexandriába ment, ahol éppen *Athanasziosz* – az egyháztörténetből egyébként is ismert kiemelkedő vezető – volt a püspök (296-323). A fiatal ember tőle kért papokat Etiópia számára. *Athanasziosz* ezt kérdezte volna: „ki jobbat találunk nálad?” – és püspökké szentelte őt. Mindez 341-ben történt, így a misszió már hivatalos, egyházi jellegű lett (nem laikus). *Fruementius* – erre máshonnan is vannak adatok – haláláig Etiópiában dolgozott, és környezete az „*Abba Salama*” (a békesség atyja) névvel ajándékozta meg őt.²⁷

Örményországban az egyház megalapítójaként *Gregorius Illuminator* („Világosító” Gergely, 240-332) említik a hagyományok. Amikor a perzsák elfoglalták az örmény részeket, a fiatal *Gregorius* római területre menekült. Itt került keresztény környezetbe, s részesült keresztény tanításban is. Amikor az örmény rész újra szabad lett, hazatért, és új munkájában nemcsak az ország újjáépítése, hanem vallási megújulása is feladata lett. Emiatt konfliktusba is került: egy pogány istennő szobrát vonakodott megkoszorúzni, ezért fogságba vetették. Közben azonban *Tiridatész* király – már korábbi, ismeretlen hatásra – megkeresztelkedett, s a helyzet gyökeresen megváltozott. A pogány templomokat lerombolták. *Gregorius* a király kívánságára Kappadókiába került, ahol *Leontiosz* püspök az örmény egyház „katholikoszává” szentelte. Azt mondják, hogy kezdetben – mint a királyság – ez a cím is örökölhető volt a családban.

²⁷ Hammarschmidt, E.: Die Anfänge des Christentums in Äthiopien. In: Leitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft. 1954. 38. k. 281-294.

A missziótörténetben ez a történet azért figyelemre méltó, mert úgy tűnik, ez az első eset, hogy a király megkeresztelkedése után egy egész országot krisztianizálnak. Mai kifejezéssel: az első nyom az államvallásra.

Figyelemre méltó, hogy Gregorius a nép nyelvén prédikált. Később, 400 táján *Meszrob* pátriárka összeállította az örmény ábécét – tehát a beszélt nyelvet írott nyelvvé tette –, s legalábbis részese volt egy örmény Újszövetség-fordításnak is (410). Gyakran ismétlődik majd: a beszélt nyelv nyomán a misszió alkotja meg az írott nyelvet, s az első írott szöveg a Szentírás, vagy annak legalább egy része.

A népi, nyelvi, kulturális, vallási és politikai összetartozás (mindez együtt!) az örmény kereszténységet rendkívüli szilárdsággal ajándékozta meg, s ennek következtében számtalan elnyomást éltek túl.

Nyugaton és a Duna vonalától északra a 3. századtól egyre fenyegetőbb volt a barbárok betörése.

A *gótok* az egyik háborúban kappadókiai foglyokat ejtettek, akik keresztények voltak, s ragaszkodtak hitükhöz. Így találkoztak először a kereszténységgel. Valójában azonban *Wulfila* (kb. 311-383) volt a „gótok apostola”. Maga is kappadókiai családból származott (apja kappadókiai, anyja pedig gót volt). A nikomédiai *Euszebiosz* püspök szentelte őt püspökké konstantinápolyi tanulmányai után, majd 341-ben „sajátjai” közé küldte ki. *Wulfila* tehát az elsők közé tartozott, akit missziói püspökként említ az egyház- és missziótörténet. 40 évig dolgozott a gótok között, sokszor igen kemény ellenállás közepette és ellenére. A gótot ő tette írott nyelvvé, melyre a Szentírást is lefordította.

Európa legnagyobb területéről, a Duna és az Északi-tenger közti területekről nincsen ebből az időből származó dokumentumunk, erről a későbbi koroknál szólhatunk.

Írország nem tartozott a Római Birodalomhoz. Innen a 4. és 5. század fordulójáról vannak a kereszténységre utaló nyomok. *Patrik* 389 körül született Britanniában. 16 éves volt, amikor – a hagyomány szerint – elragadta egy rablóbanda. Hat évet töltött pásztorként a rablók között. Megszökött, és frank földön a Lerin apátságban lett szerzetes. „Itt azonban meghallottam, hogy azok, akik Foclut erődjeiben élnek az Atlantiknál, hívnak engem: kérünk téged, szent fiatalember, jöjj és élj újra köztünk, mint azelőtt.” Visszatért tehát korábbi fogsága helyére, és haláláig (461) ott misszionált. A dokumentumok szerint közben püspökké szentelték, de nem tudható, hogy hol és ki. Mindenesetre 442-ben Armagh városába költözött, és ez a város lett missziói állomása. Küzdelmei mellett társaival közösen végzett munkája nyomán egész Írországot megérintette az evangélium.

A kelta területeken megszületett egyház sajátossága volt, hogy nem a püspöki székhelyek, hanem a kolostorok lettek a keresztény és egyházi élet központjaivá. Ez nem azt jelentette, hogy nem voltak püspökeik, de az egyházi élet valós irányítói az apátok voltak. Híressé lettek Killiney, Clonard, Bangor és Clonmacnoise kolostorai. A szerzetesi élet

sokkal szigorúbb volt itt, mint általában, a nép „szent embereknek”, „Isten embereinek” nevezte őket. Az ír szerzetességet a szigorúságon túl még két dolog jellemezte: a kultúra szolgálata és a misszió.

A későbbi *Frank Birodalom* területén (*Gallia*) *Tours-i Márton* (kb. 316-397) nevét őrzi a misszió története. A pannóniai születésű katonából megtérése nyomán szerzetes lett. Későbbi püspökké választása és szentelése után is megmaradt szerzetesnek. Kolostori a birodalom lelki és szellemi életének, valamint a misszióknak is központjaivá lettek. Ő maga is állandóan úton volt, és úgy hirdette az igét.

A Frank Birodalomban, sőt egész Európában fordulópontot jelentett az egyház életében, hogy az 5. század végén *Chlodwig* király megkeresztelkedett. A Római Birodalom ereje ekkor már hanyatlóban volt, idegen népek tűntek fel és törtek be a határok mentén. Ugyanakkor a germán eredetű frank nép is a többi néptől fenyegetett pogány népek közé tartozott. A megoldás útjának a krisztianizálás látszott. *Chlodwig* megkeresztelkedésének azonban családon belüli okai is voltak. 493-ban vette feleségül *Clotild* burgundi hercegnőt, aki akkor már keresztény volt, és férjét is kereszténnyé akarta tenni. A hagyomány szerint hozzátartozott a megkeresztelkedés történetéhez, hogy első gyermekük, akit már megkereszteltek, meghalt. *Chlodwig* keserűen így nyilatkozott: „Az én isteneim megmentették volna, a tiéd halni hagyta.” Később háborúba került az alamannokkal, s ekkor Isten segítségét kérte, s a győzelem esetén ígéretet tett a keresztelkedésre. Győzelme után 496-ban nagy pompával, 3 000 katonájával együtt keresztelkedett meg.

A keresztelkedés körülményei, a kísérettel való „átlépés” ismét figyelemreméltó esemény, amely a misszió további történetében lassan általánossá vált. A krisztianizálás elnevezés és gyakorlata is vitatható, mert sok esetben nem „kereszténnyé lélet”, hanem „kereszténnyé tételt” jelentett.

A gótok egyik része az ariánus kereszténységhez csatlakozott, a frankok a római katolicizmushoz tartoztak, s e különbség jelentősége ismét túlmegy a missziótörténet keretein. Annyit azért érdemes megemlíteni, hogy Krisztus örökkévalósága és istenvolta volt a vita középpontja; az ariánusok tagadták, hogy Jézus Krisztus „Isten az Istenből”, vagy hogy örökkévaló volna, míg az egyetemes zsinatok hitvallása – velük szemben – vallotta ezt.

Azzal azonban, hogy uralkodók döntöttek egy-egy nép „megtérésében”, s ez nem mindig a meggyőzés módján történt, hanem sokszor erőszakkal, lassan formálódtak Európában a „nemzeti” vagy erősebb kifejezéssel a „saját egyházak” (*Eigenkirchen*).

Mindezzel azonban nem egyszerűen értékítéletet hangsúlyoznék – inkább a misszió átalakulására hívom fel a figyelmet. Ez az átalakulás azonban nem ekkor, hanem már jóval előbb elkezdődött, még Konstantinuszt császár korában. Az értékítélettel óvatosan kell bánnunk, mert egy idegen kor mértékével nagyon nehéz és kétséges mérlegelni. A változás azonban tagadhatatlan tény.

Összegezve megállapíthatjuk: a Római Birodalom megbukott, szétesett és elsüllyedt,

sőt azt is mondhatjuk, hogy az egész világ megrendült. Az egyház azonban túlélte ezt a nagy megrendülést és változást, sőt készséget és erőt mutatott a feltűnt és idegen népek megnyerésére, megtérítésére is. Talán elfogadható egy történész megállapítása, mely szerint a világ megrendült, az egyház pedig a nyugati világ kulturális erejévé lett. Közben túljutott belső vitáin, a nagy Krisztus-vitán is, hosszú és küzdelmes úton győzött a helyes tanítás. S ebben a vitában, vagy éppen azzal kapcsolatban megszületett a „kánon”, kialakult a Szentírás, zsinatok rögzítették a tanítást, alakult az istentiszteleti élet, és erre az időre lassan kifomálódott az egyházi esztendő rendje is. S ha a misszió módját néhány ponton vitatni lehet, az mégis tagadhatatlan, hogy az egyház nem feledkezett meg a misszióról, sőt az új helyzetben „kihívásként” fogta fel.

KERESZTÉNY MISSZIÓ A KÖZÉPKORBAN

Misszió a korai középkorban (a második ötszáz év)

Latourette ezt a kort a „veszteségek és eredmények” szakaszának nevezi. A mérleg végül is valóban ezt mutatja. A birodalom a bizánci császárságra szűkült, a súlypont keletre került. Itt még nem volt kisebbségben a kereszténység, de Perzsiában például a Szászánidák korában nem nézték jó szemmel a szír, nemzeti és nesztoriánus keresztényeket, sőt üldözésükről is tudunk. Kínát még nem érte el az evangélium, Indiában csak a már említett területeken voltak keresztény csoportok. Kétségtelenül a veszteségekhez kell számítani a későbbi időben bekövetkezett mohamedán hódítást: az afrikai partot, a Nílus vidékét, Kis-Ázsiát, Szíriát, Palesztinát. Ugyanakkor Európában „erőteljesen” folyt a misszió a különböző népek között, ezt a részt tehát nyereségként vehetjük számításba.

Neill „sötét korszaknak” nevezi ezt az időszakot, átvéve ezt a hosszú idő alatt kialakult kifejezést. Őszintén be kell vallani, hogy ennek a kifejezésnek történelmi megerősödéséhez mi, protestánsok is sokban hozzájárultunk, hogy annál fényesebb legyen mindenkinek a „reformáció hajnala”. Pedig ebben a sötétnek nevezett korban is volt fény, voltak „csillagok”; ennek is voltak tanúi, evangéliumi eseményei. Folyt a misszió is, még ha általunk olykor vitatott módszerekkel is.

Ezért maradtam a „korai középkor” általánosnak tűnő, de igaz elnevezésénél. Mivel pedig ez a korszak nagyjából az ezredév végéig tartott, így kapta a „második öt évszázad” megjelölést is. De pontosabbnak érzem, ha még ezt a szakaszt is kettéosztjuk.

A középkor korai szakaszát így is lehet nevezni (ahogyan sok történész jelöli is): a népvándorlás kora. Hiszen voltaképpen a népvándorlás tényéből kiindulva értjük meg az egész kort, a későbbi eseményeket is. A népvándorlás ténye és az abból következő misszió határozta meg Európa, az egyház, s talán – sok tekintetben – az egész világ történetét, s természetesen a missziótörténetet is.

Ázsia akkor még különösen is a sztyeppék és puszták világa volt. De igaza van annak a történésznek, aki azt állítja, hogy ez a terület volt az „officina gentium” – a népek műhelye. Innen indult el a vándorlás, a helykeresés, az a „dominómozgás”, amit népvándorlásnak nevezünk.

A germánok már az 5. században betörték a Római Birodalomba. *Alarik* gótjai elérték

Rómát is, aztán tovább vándorolva Hispánia vidékén telepedtek meg, ahol az Afrika felé vonuló vandálok is áthaladtak. A burgundok és alamannok Galliában éltek, onnan törtek ki több alkalommal is, végül pedig beolvadtak a Frank Birodalomba. A legfélelmetesebb talán a hunok betörése volt, akik valóban az egész akkor ismert világot rettegésben tartották. A keleti gótok Itáliában alapítottak birodalmat, de e terület északi részén foglaltak maguknak területet a longobárdok is. Később érkeztek Európába az avarok, akik a középső területeken telepedtek le. Britanniába az angolok és a szászok törtek be, Bretagne vidékét pedig a kelták veszélyeztették.

Ezzel távolról sem teljes a felsorolás, mindössze a mozgást, a bizonytalanságot, az ezzel járó félelmeket szerettem volna érzékeltetni. Lassan, küzdelmes úton – s bennünket most ez érdekel – ezek a népek általában keresztényekké lettek, vagy pedig eltűntek. Ennek a résznek tehát voltaképpen ezt a címet lehetne adni: a népvándorlás korának missziója. „Azt lehet mondani, ötszáz évig az volt az egyház feladata, hogy megnyerje a népeket, kultúrájukkal találkozáskor abból átvegyen valamit. Ebben a folyamatban, a feudalizmus idején, az egyház is feudális lett, de tény, hogy ennek az öt évszázadnak a végére a népek keresztényekké lettek. Más kérdés, hogy ez belsőleg is valóság volt-e...” – írja Neill.²⁸

Mielőtt a részletekre térnénk, van egy másik tényező is, amely valóban „sötétíti” a kort számunkra: az iszlám jelentkezése és hódítása, legalábbis első hódítása ebben a korban. 622-ben *Mohamed* (kb. 570-632) Allah prófétájaként Mekkából Medinába vonult. Ekkor még kevesen vallották: „Egy az Isten, Allah, és Mohamed az ő prófétája”. Végül is ez a hit egyesítette a rivalizáló arab törzseket, küldetésstudattal erősítette őket, s ez olyan lendületet kapott, amely mind a mai napig folytatódik. Az „iszlám” a megadás vallása, az alávetettség hite; a „moszlim” odaadón teljesíti Allah akaratát.

638-ban meghódították Jeruzsálemet, 640-ben Caesareát, 642-ben Palesztinát és Szíriát, sőt Alexandriát, majd egész Egyiptom és 650 körül Perzsia került sorra. 697-ben elesett Karthágó, 715-ben pedig a spanyol föld egy része is az iszlám kezébe került, 732-ben azonban *Martell Károly* győzelmével megállította őket. De 846-ban már Rómát támadták, 902-ben pedig Szicília lett mohamedán területté. Kis-Ázsiában is régóta küzdöttek a hatalomért, 1453-ban pedig Konstantinápolyt is elfoglalták, s ezzel eltűnt a római után a Bizánci Császárság is.

Meg kell jegyezni, hogy az iszlám hódítás területén is maradtak keresztény egyházak, sőt olyanok is voltak, amelyek ebben az időben nyugalmasabban éltek, mint a római hatalmi befolyás megszerzéséért való küzdelmek idején. Régi, vezető szerepüket persze elvesztették, kisebbséggé lettek. Ez azonban már átvezet a mohamedanizmus missziójának

²⁸ Neill, i. m. 45-46.

történetéhez. Mindenesetre a kereszténység oldaláról nézve: az iszlám hitről tilos volt téríteni és áttérni. Nem is tudunk erre sok példát – akkor különösen nem, de ma is alig.

Így lett a kereszténység – ebben a korszakban igazán – „európai” vallás. Az eddigi kétközpontúság (Konstantinápoly és Róma) helyett a keresztény hit a Földközi-tenger vidékének hitvé lett. Így talán jobban érthető a „sötét”, illetve a „nyereségek és veszteségek kora” elnevezés is. A népvándorlás idején azonban – minden népet tekintetbe véve – a germán és szláv népek előtt Róma mégiscsak tekintély volt kultúrájával, vallásával. A kultúra római volt, az egyház pedig fokozatosan római egyház lett a népek szemében is. Az európai népek teljességének megnyerése mégsem történt meg a jelzett öt évszázad alatt.

Ebben az időszakban – emberileg szólva – a missziói munkának három összetevője volt. Egyrészt és alapvetően a misszió az uralkodók tetszésétől, kegyétől és megnyerésétől függött. Másrészt ebben az időben már a legtöbb misszionárius szerzetes volt, a misszió tehát a kolostorokból indult ki. Harmadrészt pedig – sokszor éppen a szerzetesek közül – az ügyet az önfeláldozó, vértanúságot is vállaló tanúságtétel vitte előre.

Ezután térjünk rá részletesebben, konkrétan a missziótörténeti események sorára. *Britannia* keresztény kezdeteiről már esett szó. A 3. században a többnyire római hatás alatt álló kereszténységet szétrombolta az angolok és szászok inváziója, s a nyomok arra utalnak, hogy csak Wales környékén maradtak meg keresztény csoportok.

Ezen a területen az új misszió megindítása *Nagy Gergely* pápa (590-604) nevéhez fűződik. A legendáris színezetű elbeszélés szerint a rabszolgapiacon egy szőke fiatalembert vett észre. „Ki ez?” – kérdezte. „Egy angol.” – hangzott a válasz. „Az angol egy angyal” – mondotta volna erre Gergely pápa. Kétségtelen azonban, hogy 596-ban egy *Augustinus* nevű római püspök vezetésével küldöttséget indított Britanniába, a küldöttség tagjai bencés szerzetesek voltak. A küldöttség a megérkezés előtt megtorpant, megijedt a feladattól, Gergelynek erélyesen kellett biztatnia őket. Amikor megérkeztek, *Ethelbert* (560-616) király fogadta őket. A király felesége, *Berta* hercegnő galliai származású, keresztény nő volt. A fogadás nemcsak a missziói küldöttség szemében tűnt félelmetesnek, hanem a király is aggodalmaskodott: „... ha a varázsláshoz értenek... fölébe ne kerekedjenek...” – írta egy emlékezés. Mindenesetre a szerzetesek bevonultak az udvarba zsoldárt énekelve, és engedélyt kaptak istentisztelet tartására. Miután ez megtörtént, a király engedélyt adott arra, hogy Canterbury-ben letelepedjenek, és missziói munkába kezdjenek.

Van, aki azt állítja, hogy Pál apostol munkája óta ez volt az első megtervezett és szervezett misszió, a szó szoros értelmében vett egyházi küldetés. Ha ez így talán túlzás is, az kétségtelen, hogy Európa missziója tekintetében nagy lépés volt. Talán hozzátehetnénk, hogy Gergely lépése egyben okos is volt abban az időben, amikor a római pápák keleti befolyásukat elvesztették.

A feljegyzések szerint nemsokára maga a király is megkeresztelkedett, s még a 6. század végéig – négy év alatt! – mintegy 10000 keresztelést végeztek el. Kétségtelen, hogy a keresztység ilyen tömeges kiszolgáltatásának tekintetében is elsőnek tűnik ez a misszió.

Van még valami, ami miatt ezzel a misszióval külön is foglalkozni kell. Itt vetődik fel először dokumentálva a misszió állandó nagy kérdése: mi legyen az emberek régi szokásaival, megrögzött hagyományaival, amelyek sokszor a régi valláshoz is kötődtek? Augustinus feltehetette ezt a kérdést, mert Gergely pápa 601-ben a következő levelet írta neki:

„A pogány templomokat nem kell lerombolni, csak benne az istenképeket... ha ezek a templomok jól vannak építve, el kell venni a bálványimádóktól és az igaz Isten szolgálatába kell állítani azokat. És mivel a nép megszokta, hogy az istentiszteleten állatáldozatokat mutasson be az ördögnek, bölcsnek tűnik, a nép számára másfajta istentiszteleti ünnepet rendezni. A népnek meg kell tanulnia, hogy állataikat ne az ördög tiszteletére, hanem Isten szolgálatára és saját élelmézésére ölje le. S mikor ettek és jóllaktak, a minden jó adományozójának adjanak hálát. Ezen a módon engedélyezhetők a külső örömök is, s ezen az úton belső örömhöz is jutnak majd. Lehetetlen minden visszaélést és helytelent azonnal leállítani, amely szokások a durva szívekben szállást vettek. Úgy kell tenni, ahogy az ember hegyet mászik, nem nagy ugrásokkal, hanem lépésről lépésre éri el a csúcst.”²⁹

Bizonyos, hogy ez az intézkedés egyszerre bölcs és vitatható. A missziótörténethez azonban – ahogyan a feladatot ebben az időben betöltötték és végrehajtották – ez a levél is hozzátartozik.

Az *írek* közötti misszió eredeti központja a Skócia nyugati partján fekvő Iona szigete volt. Tudunk egy *Ninian* (360-432) nevű szerzetesről, aki missziói eredményeivel a déli piktek között kitűnt társai közül.

Mégis *Columba* (521-597) nevét és munkáját őrizte meg a népi emlékezet és a misszió története is. Nemes szülőktől született Írországban, a kor kitűnő iskoláit végezte el. Pappá szentelése után több kitűnő kolostor alapítása is fűződik nevéhez. 563-ban „zarándokútra indult Krisztusért”. Ezen a vidéken és ebben az időben gyakran előfordult, hogy a szerzetes nem kötötte magát egy kolostorhoz, hanem vándorútra kelt, s ebben a vándorlásban a misszió gondolata is benne volt (*peregrinatio*). Columba 12 társával Iona szigetére hajózott, itt is kolostort alapított, ez lett az északi piktek között végzett missziójának bázisa. A dokumentumok szerint *Brude* pikt király is megkeresztelkedett. S lassan Skócia keleti része is kereszténnyé lett. „Columba a kelta egyház tipikus alakja, akiben egyesült a mély látnoki jámborság, a királyok és vezetők ügyébe való beavatkozás, a tudományossággal való törődés és a természet szeretete.”³⁰

²⁹ Mulders, A.: *Missionsgeschichte*. Regensburg, 1960. 94.

³⁰ Clouse, Robert G.: *Columba*. In: *A kereszténység története*. Lilliput Kiadó, 1996. 202.

Később, amikor Oswald király (Northumberland) Columba halála után, 633/34-ben keresztény tanítót kért Ionából, kérésére Aidant küldték. Oswald utódja Oswin (642-651) volt, Aidan munkáját pedig Guthbert (†687) folytatta. Róla azt jegyezték fel, hogy elsősorban a szegényeket és az elesetteket kereste fel, nekik prédikált és mutatott példát sorsuk személyes vállalásával is.

Ez az időszak már feszültségekről is árulkodik a „rómaiak” és a „kelták” között. Ennek jelei a tonzúra viselésében és a húsvét eltérő megünneplésének a kérdésében is megmutatkozott, ezek azonban csak tünetek voltak. A kérdés lényege inkább úgy fogalmazható meg, hogy Rómáé-e a végső és döntő szó, vagy pedig „egy nemzeti egyházé”? A Whitbhy-i sinat (663/664) Róma, pontosabban „Péter oltalma” mellett döntött a képviselők meghallgatása után. Ennek az iránynak volt képviselője Wilfrid (634-709) apát, aki élete egy szakaszában (686-687) Sussexben a pogány szászok missziójában is úttörőként dolgozott.

Az ír egyház szervezését Theodorosz püspök fejezte be, aki 668-ban, 66 éves korában jött Canterbury-be, és 22 (!) évig dolgozott még, szervezve a püspökségeket, rögzítve a tanítást és alakítva a hagyományokat az ír nép körében.

A misszionáló ír szerzetesek közül még két nevet kell feltétlenül kiemelni. Az egyik *ifjabb Columba* (540-615), aki 40 éves korában indult el az ír szerzetesekre jellemző krisztusi vándorútra. A Frank Birodalomban prédikált, itt alapította meg Luxeuil kolostorát. A burgundok földjén is megfordult, sőt a burgund udvarral szembe is került, miután az erkölcstelen udvari életet ostorozta. Elűzték Luxeuilből, ekkor került a Bodeni-tó környékére, s itt prédikált. Végül még tovább vándorolt, és Észak-Itáliában, az általa alapított bobbioi kolostorban fejezte be életét.

Gallus pedig Columba társa volt, majd a mai Svájc északkeleti részén prédikált. St. Gallen címerében ma is ott van a medve, amelynek segítségével az itt híressé lett kolostort építette a legenda szerint. A katedrálisához tartozó könyvtárban őrzik talán a legtöbb régi ír kéziratot.

Angliában az ír misszió erősödött és terjedt, s lassan maga az angolszász egyház is missziói egyház lett. Kereszténységükről, tudományos szolgálatukról lehetne írni, mint ahogy több kiemelkedő alakja is volt ennek az egyháznak (pl. *Beda Venerabilis*). Most azonban inkább a missziói vonásokat keressük, valamint azokat, akik abban munkálkodtak.

Willibrord (658-739) az első, akiről szólni kell. Életéről nem sokat tudunk, csak onnan ismerjük jobban, amikor már szerzetes volt egy Wilfrid által alapított kolostorban, Riponban. Ő lett a frízek apostola, akik a mai Hollandia és Belgium egy részén éltek. Támogatója a misszióban *Pipin* (741-768) maior domus, a későbbi frank király volt. „Clemens Willibrord, Krisztus születése után, az Úrnak 690. esztendejében a tengeren át a frank birodalomba jött” – olvassuk keze írását egyik könyvében. A pápa engedélyével és küldeté-

sében dolgozott a frízek között, de mivel ebben a munkában Pipin frank király támogatta, aki meg akarta hódítani a frízeket, *Radbad* fríz uralkodóval nem volt jó viszonyban. Traiectumban (a mai Utrecht) kezdte munkáját, itt volt püspöki székhelye is. Püspökké szentelése 692-ben Rómában történt, ekkor kapta a Kelemen nevet is. I. Sergius pápa később érseki címmel is megajándékozta (695). A missziói munka folyamán kolostorokat is alapított: a mai Utrechtben, Antwerpenben, Echternachban és Susterenben, hiszen munkájában éppen a kolostorok voltak a „missziói állomások”. Willibrord munkája a frankok és frízek ellentéte miatt nehezen haladt, mégis megszületett a fríz egyház, amely misszionáriusának halála után is megmaradt és erősödött.

Wynfrith (680-754) volt a kor legkiemelkedőbb misszionáriusa és egyházszerzője. Creditonból származott, s ma inkább *Bonifatius* néven ismerjük, mint a „germánok (németek) apostolát”. „Ez a férfi, aki Európa történetére minden angol közül a legnagyobb hatással volt”.³¹ Szerzetes volt ő is a Winchester közeli murslingi kolostorban. 40 éves volt már, amikor célja lett az evangéliumot prédikálni a barbárok között – az ő kifejezése szerint. Négy évtizedes munkáját öt szakaszra lehet bontani.

Először a frízek között prédikált, amikor Willibrord volt a misszió vezetője. Erről a szakasról tudunk a legkevesebbet.

A második szakasz kezdetét – mondhatnánk a nagy fordulatot – a 722. év jelenti, amikor Rómában II. Gergely pápa székhely nélkül a németek püspökévé szentelte. Ekkor esküt is kellett tennie, melyben alárendeli és elkötelezi magát a pápának. (Ekkorra már egyre jobban tudatosult, hogy a missziót a pápa, más szóval az egyház vegye kézbe az uralkodók helyett.) Tehát a missziótörténet számára bizonyos újabb fordulatot jelent ez az időszak: tudatosulni és formálódni kezd a római egyház missziója. Ez persze többnyire ott és akkor érvényesült, ahol és amikor a pápa keresztül is tudta vinni az akaratát, nemegyszer szembeállva az uralkodókkal. Érdeemes megjegyezni, hogy ezzel új kezdet és lendület indult Európa missziói munkájában.

Rómából való visszatérése után, 724-ben történt, hogy Hessenben kivágta a nagy bálványfát. A pogányok szemében akkor ez óriási „kihívás” volt, mert „aki szentélyt bánt, nem marad büntetlen” – mondták a pogányok. Bonifatiusnál azonban másként történt, s elterjedt a hír: „Bonofatius istene erősebb!” A kivágott bálványfa anyagából pedig kápolna épült Péter emlékére.

Második római útja után (737-738) a bajorok felé fordult. Sok püspökséget szervezett itt is, ezek a következő városok: Freising, Passau, Regensburg, Salzburg, később ezekhez jött még Eichstätt is, végül pedig Würzburg. Fuldában kolostort alapított, mely neki pihenőhelye, a későbbiekben pedig a német területek lelki-szellemi központja lett.

741-től következett a frank egyház reformja. A gyengülő *Meroving* hatalom idején a

³¹ Dawson, Christopher: *The Making of Europe*. 1953. 166.

maior domusok „sajátjuknak tekintették” az egyházakat. Püspökségeket, apátságokat adományoztak a nekik szolgálatot tevő és kedves embereknek. Ezért látta és írta így Bonifatius: „A vallást lábbal tiporják. Az alapítványok pénze laikusok, nem tiszta kezű hivatalnokok kezébe került. Ezek papi méltóságot is elragadnak, s magasra törnek, hogy ezután igen mélyre essenek. Dicsekszenek házasságtörésükkel, erkölcstelenségükkel. Iszákosok, vadászok, katonák, s nem riadnak vissza attól sem, hogy keresztények vérént ontsák.”³² Bonifatius 742-747 között sok zsinatot tartott, hogy rendet teremtsen. 751-ben Pipin őt kérte megkoronázására is.

754-ben még egyszer első munkaterületére, a frízek közé utazott. 754. vagy 755. június 5-én éppen egy csoporttal volt együtt, akiket nemrégén keresztelt meg. Természetesen kísérői is vele voltak. Hirtelen pogányok támadtak rájuk, ő és ötven kísérője ekkor haltak vértanúhalált.

Érdeemes megállapítani, hogy Európa kereszténnyé tételében nagy szerepük volt a kolostoroknak: úgy is, mint ahonnan elindultak a misszionáriusok, de úgy is, mint a misszió egyre jelentősebbé váló munkaállomásai. Ugyanezek a kolostorok lettek a példák a földművelésben is, ahogyan a rendszerint műveletlen területre, erdőbe telepített kolostorok környéke lassan „megművelt kertté” változott. A kolostorok lakói mindig eleven kapcsolatban álltak a környező vidék embereivel. Egyre inkább a nép gyermekei közül kerültek ki a szerzetesek is, s így beszélhetünk az előbbi vonatkozásban kölcsönhatásról is. Amikor az egyházak a latin nyelvet használták, a kolostorok lakói a nép nyelvén érintkeztek az emberekkel. A szerzetesek a kolostorokban egyre inkább a kultúra szolgálatába szegődtek. Ettől az időtől fogva fontos a kolostori „scriptoriumok” (könyvmásolók) szolgálata is. A könyvtárak pedig egyre több könyvet gyűjtöttek össze. Mindezek mellett meg kell említeni, hogy a kolostorok ugyanakkor az állandó imádság, liturgia alakulásának, fejlődésének műhelyei is voltak. Ekkor már szinte minden kolostornak volt iskolája is, s némelyik éppen ettől vált híressé.

Nagy Károly (768-814) Frank Birodalmának története missziótörténeti szempontból is jelentős. Pontosabban a frankok és a körülöttük élő népek feszültségei lettek a misszió történetének tényezőivé. „Ez a történet: egy téma variációkkal. Háborúk, amelyek elnyomással végződnek, de amelyeket azután békés misszió követ, majd ismét felkelés, új csaták, megint megadás, misszió, majd új lázadás, annak leverése, és végül teljes győzelem” – írja Latourette.³³

Egészen világosan: a lázadás sokszor egyszerre irányult az elnyomók és missziójuk ellen; a felkelés pedig sokszor a pogányság újraéledését is jelentette. Vagyis tény, hogy a

³² Bonifatius levélgyűjteményéből, 49. sz. In: Neill, i. m. 55.

³³ Latourette, i. m. 103.

misszió történetében megjelent az erőszak, amely egyre nyilvánvalóbb, s ezzel az elnyomottak szemében egyre gyűlöltebb is lett. Ha eddig az uralkodó példájára mások is kereszténnyé lettek, az mégiscsak valamiféle „belső” döntés is volt. Mostantól egy idegen uralkodó hódító erőszakos beavatkozása nyomán lett egy-egy nép kereszténnyé, azaz „külső” hatásra, beavatkozásra, parancsra.

Jellemző példa erre a frankok és a szászok kapcsolata, amelyben a frankok oldaláról a hódítás és a misszió karöltve jártak. 772-798 között ilyen háborúk tarkították a két nép életét. Nagy Károly például egyetlen alkalommal 4 500 szász ember életét oltotta ki. Ezt követően lehetett a *Capitulatio de partibus saxoniae* (A szász részek megadása) című könyvben, amely egyben törvénykönyv is, a következőket olvasni:

„Halállal bűnhődik, aki pogány szokás szerint a hullát elégeti.

Halállal bűnhődik, aki püspököt, papot, diakónust megöl.

*Halállal bűnhődik minden megkereszteletlen szász,
aki elrejtőzik és megtagadja a keresztséget.*

Halállal bűnhődik, aki pogányokkal a keresztények ellen összeesküszik.”

Lehet, hogy ezek a paragrafusok valóban megtörtént eseményeket rögzítenek? Minden valószínűség szerint igen. Nagy Károly birodalmát sokszor más szemmel szoktuk nézni, s tehetjük is, mert a birodalom felvirágzása a kultúra és a szeretetszolgálat terén is sokat tett. Kétségtelen, hogy Európa történetébe beírta a nevét. De nem hallgathatjuk el ezt az oldalát sem a missziótörténet szemszögéből.

Másrészt azonban – mint mindig – most is voltak olyan misszionáriusok, akik nem az erőszak útját járták, inkább maguk is vértanúkká váltak. Vagyis: a misszió agressziója és az erre adott reakció összefüggésben voltak egymással.

Végül is egyre gyengült az ellenállás. Nagy Károly halála után a szászok nagyjából és egészében kereszténnyé lettek. Az egyre nagyobb keresztény terület három kerületre, püspöki székhelyre osztdott: Minden (780), Bréma (787), Hamburg (804).

Ebben az időben indult meg a misszió Európa északi részén, a skandináv népek között is. A dánok 810-ben – hogy a hódítások ellen védekezzenek – déli határvonalukon egy óriási földsáncot építettek, amely a maga korában áttörhetetlennek tűnt. Ugyanakkor *Harald*, Dániából menekült herceg, *Kegeyes Lajos* udvarába került. Belső trónviszályok miatt menekült ide, délre. Lajos udvarában 826-ban kíséretével együtt megkereszteledett. A trón elnyerésének szándékával (keresztény megerősítéssel) indult vissza, így tanítót és misszionáriust is adtak mellé kíséretül. *Anszgár* (801-865) lett a kiválasztott, aki Picardiában született, s a Corvey-i kolostor szerzetese volt. Isten választottjaként vállalta a küldetést, mivel már belső elhívást is kapott előzőleg a miszsióra. Élete fordulataiban víziói voltak,

s ezek mutattak utat neki, s erősítették őt a következőkre. Ezzel a bizakodással indult missziói szolgálatra a dán herceg kíséretében. Az első út azonban eredménytelennek tűnt, s Anszgár viszontagságos úton tért haza.

Ekkor azonban a svédországi Birka városából kereskedők jöttek, s elmondták, hogy náluk már vannak keresztények, s most misszionáriusokat kértek. A birodalomtól ismét Anszgár kapott megbízást. Ismét kalandos és veszélyes utazás után érkezett új munkaterületére. *Björn* király jóindulattal fogadta őket, és vita után támogatóik segítségével engedélyt kaptak a misszióra, templomot is építettek. Nagy eredményekről azonban itt sem beszélhetünk. 18 hónap után Anszgár ismét hazatért.

848-ban Anszgár brémai érsek lett. Ekkor sikerült kapcsolatot találnia a dán királlyal is, akinek országában templomot építtetett. Közben más nehézségei is adódtak, s többször szinte reménytelennek tűnt a misszió ügye.

865-ben halt meg Anszgár. Az északiak őt tartják „apostoluknak”, bár alakja inkább prófétai, előremutató volt. Ő volt az első olyan missziói püspök, aki bázisáról kiindulva észak felé végezte munkáját. Életével és szolgálatával érdemes lenne bővebben is foglalkozni.³⁴

Az eseményeket követve most megszakítjuk az európai misszió történetét, és keletre, illetve az innen induló missziók felé fordulunk.

Bizánc „keresztény” történetéhez voltaképpen az alapítása (330) és elesése (1453) közötti 1223 év tartozik, bár természetesen a kereszténységről még utána is szólni kell a várossal kapcsolatban. A Krisztus-viták (Athanasziosz-Areiosz) után a képviták lettek hosszú időre állandó feszültség forrásai. Ez a vita talán a legintenzívebb a 7. és 8. században volt, annyira, hogy belső szakadás fenyegette a birodalmat. Ugyancsak szinte állandó belső feszültségek forrása volt a pogányság megelevenedése, pontosabban az antik görög gondolkodás és irodalom újrafelfedezése. Ennek hatására 863-ban újraindították a konstantinápolyi egyetemet is. Ezzel itt már elkezdődött az, amit nyugaton később reneszánsznak nevezünk.

Mindehhez hozzájárult a külső fenyegetés erősödése is. *Borisz* bolgár fejedelem elfogadta a kereszténységet, maga is megkeresztelkedett (865), és a frankoktól kért misszionáriusokat. Ez persze nem volt jó hír Konstantinápolynak. A pápa és a konstantinápolyi pátriárka között feszültség keletkezett a kérdésben: hová tartoznak a bolgárok? III. Leó pápának sikerült megerősítenie befolyását, most pedig a bolgár fejedelemség fordult nyugat felé. Ebben a helyzetben azonban *Rasztiszlav* morva herceg keletről kért misszionáriusokat.

Itt kell megemlíteni *Konstantinosz* (Cirill, 826-869) és *Metód* (815-885) nevét, amikor a 9. század missziója erőteljesen a szlávok felé fordult. A két testvérnek, akiket a csá-

³⁴ Rimbart: *Leben des Angars*. In: Walther Lammers: *Ansgar*. In: *Gestalten der Kirchengeschichte* 3. (Mittelalter I) Kohlhammer, 1983. 87-101.

szár választott és küldött, minden adottságuk megvolt a misszióhoz. Előkelő családból származtak, igen jó képzést kaptak, mind a teológiában, mind a diplomáciában jártasak voltak, a szláv nyelvet is ismerték. Így már indulásuk előtt eldől: ők szláv nyelven fogják végezni a missziót.

Ehhez a feladathoz született meg a „glagolita” nyelv, a szláv nyelv ábécéje, írott nyelvre való áttétele. Ebből fejlődött ki, amit később cirill írásnak mondtak, amit a nyugati szláv népek kivételével a szlávok ma is használnak. Ennek elkészültével a Szentírás egyes részleteit is szláv nyelvre fordították. Sőt a liturgiát is átültették erre, pontosabban egy szláv-latin keverék nyelvre. Ez akkor a világ összes egyháza szemében „forradalmi” lépés volt, némelyek szemében túlságosan is az. De ez a lépés is a missziótörténet keretében történt, érdemes ezt is rögzíteni.

Más nyelvekre ekkor még nem ültették át a liturgiát, hiszen az egyház egységét – így vallották – többek között a latin nyelv használata is erősítette. Sőt talán a liturgia „miszteriumához” is hozzátartozott a latin – a népnek idegen – nyelv.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy keleten az örmények és a szírek is saját nyelvüket használták a liturgiában. Itt az egyház nemzeti és kulturális vonásai ezt igényelték, sőt ezeknek az egyházaknak az erejéhez is hozzájárult. Igaz, itt a görög nyelv volt olyan átfogó, mint nyugaton a latin, bár mégsem oly nagy mértékben. Mindez a kép teljességéhez tartozik. Néhány kivételtől eltekintve tehát nyugaton általánosan a latin, keleten pedig a görög volt az istentisztelet nyelve. S ebben a helyzetben hozott változást a szlávok közti misszió, ezt az „egységet” törte meg.

Meg is indult hamarosan a támadás. A két testvér a nyugati missziók támadták meg, s ennek másik oka az volt, hogy ekkor már Salzburg, Passau és Aquitánia ugyancsak keleti irányú missziói állomások voltak, de a nyugati egyházak felől.

A két testvér a támadások miatt – viszontagságos úton – Rómába ment. *II. Hadrián* pápa (867-872) fogadta őket, sőt „igazhitűségük” is igazolást nyert. Engedélyt kaptak a szláv nyelvű liturgia használatára is.

De közben meghalt Konstantinosz (869). Metódot pedig Sirmiumba küldte a pápa, és érseki címmel is megajándékozta. Területe nagy volt, mert a Morva vidéke és Pannónia is hozzá tartozott. Útjai során azonban a nyugati misszió elfogta azon a címen, hogy a salzburgi misszió dolgába avatkozott. *VIII. János* pápa szabadította ki őt 3 évi fogság után. Közben azonban folytatódott a misszió *Svatopluk* uralma (870-894) alatt is.

De a nyugati misszió nem nyugodott. Metód halála után *Wiching* sváb püspök vette át a területet, Metód híveit pedig, akik kitarítottak emléke mellett, a bolgárokhöz üldözték. Ezután a morva misszió is gyengült, s a helyzetbe az időközben ide érkezett magyarok is beleszóltak.

A Bolgár Fejedelemség végül is a 9. században a kelet mellett döntött. A göröggel kevert szláv liturgia felvirágzott, innen terjedt aztán tovább a mai Jugoszlávia, Oroszország

és Románia egyes részeibe is. Így érlelődött lassan Konstantinosz és Metód missziói munkája, s így lettek a szláv kultúra megalapítói, a „szlávok apostolai”.

Oroszország eredetileg sokféle törzs és kultúra „műhelye” volt. Az orosz nemzet megteremtése kérdésében – a kutatók szerint – érdekes módon a skandináv kereskedők tették meg az első lépéseket. Két kereskedelmi utat fedeztek fel: az egyik a Volga mentén a Kaszpi-tenger irányában Bagdadba vezetett, a másik a Dnyeper mentén a Fekete-tengerig. Az első nagy település és csomópont Novgorod volt, amely így lett nagyvárossá, majd 860-ban, amikor a kijevi szlávok megszabadultak a kazároktól, Kijev lett a másik nagy központ.

Photiosz konstantinápolyi pátriárka már ebben az időben egy missziói küldöttséget indított, de ekkor még a pogányság erős ellenállásába ütköztek.

Az első nagy és dokumentálható lépés Olga (†969) hercegnő konstantinápolyi megkezesztelkedése volt 957-ben. Olga férje, Igor halála után uralkodónő is volt. S bár, mint már említettük, Konstantinápolyban keresztelkedett meg, Ottó, német-római császártól kért misszionáriusokat, e kérése azonban nem teljesült. Olga fia, Szvjatoszláv újra keresztényellenesen gondolkozott, fel akarta eleveníteni a pogányságot. Ez talán az utolsó ilyen irányú, nagyobb kísérletnek is mondható. Utódja, Vladimir uralma (980-1015) alatt megsziárdult a kereszténység – bár még mindig igen érdekes „tájékozódás” folyt, hogy melyik lenne a „legjobb vallás”. Az iszlám ekkor nem volt vonzó, a zsidó vallás sem, bár ennek akkoriban itt még hódító ereje is volt. A nyugati kereszténység „túl egyszerű” volt számukra, így hát Konstantinápolyban találták meg azt, amit kerestek. Ebben persze hangsúlyos volt a külső fény és pompa, a ceremóniák lenyűgöző szépsége. Talán ez felelt meg legjobban az akkori orosz ember lelkének, bár az is bizonyos, hogy más szempontok is érvényesültek a döntésben, nem utolsósorban politikai okok is. Tény, hogy Kijev Konstantinápoly mellett döntött, s ez a lépés az egyház- és világtörténelemre máig is kihat. Ebben az időben a legtöbb egyházi vezető, pap és misszionárius is görög volt, s az adatok szerint egészen a 15. századig görög volt a kijevi metropolita is. Kijev lett hát az egyházi, sőt missziói központ is, innen terjedt tovább a kereszténység először északra, Novgorod, majd északkeletre, Moszkva felé, a gondolkodás és a kultúra még sokáig alapvetően bizánci maradt.

Így vált lassan Európa a keleti és a nyugati misszió „ütközésének” a terepévé. Ennek tünete később jelentkeztek, de kialakulásuk már ekkor elkezdődött, s missziótörténetileg fontos tényező lett, ezért érdemes ezt már itt is jelezni. A szláv népek és országok területén húzódtott a keleti misszió, amelynek képviselői legtöbbször szerzetesek voltak. Vagyis a misszió itt is, akárcsak az íreknél, a kolostorokból indult, sőt a kolostorok voltak az egyházi élet és gondolkodás irányítói is, bár később természetesen kellő súllyal rendelkező püspökségek is születtek. Ezzel szemben nyugaton inkább missziói püspökségek alakultak. Ezekről már esett szó (Salzburg, Passau, Aquitania). Ezek sorába lépett 968-ban az Ottó császár által alapított Magdeburg is, kifejezetten a keleti irányú misszió céljából.

Európa közepén a *cseh* vidéket érte el először a kereszténység. Az első adatok szerint 845-ben a cseh törzsek vezetői megkeresztelkedtek Regensburgban. Így természetes, hogy a 9. század végén szoros kapcsolat jött létre a csehek és a németek között. *Vratiszlávot* tartják az első megkeresztelkedett uralkodónak. Halála után azonban a pogányság újra feléledt, és erős ellenállás jelentkezett az egyházzal szemben. *Vratiszláv* fiát, *Vencelt* már kereszténynek nevelték, de 929-ben, amikor éppen egy misére igyekezett, testvére, *Boleszláv* megölte.

De *Boleszláv* fia, akinek neve ugyancsak *Boleszláv* (967-999) volt, már másként gondolkodott, s célja az egész ország evangelizálása volt. 20 templomnak és sok kolostornak az építését támogatta. Igaz, hogy ő független, nemzeti egyházat akart volna létrehozni, de ez nem sikerült. Amikor 975-ben a prágai püspökség megalakult, a mainzi érsekség területéhez osztották be. Az első püspök is német volt, a második azonban már szláv származású. *Vojtek* nemesi családból származott, Magdeburgban nevelkedett, itt nyerte el a keresztésben az *Adalbert* nevet, és 983-ban lett Prága püspöke. Jelentős missziót végzett a lengyelek, s mint tudjuk, a magyarok között is. Aztán ellentétbe került a cseh vezetőkkel, elsősorban *Boleszláv*val. Kétszer is elhagyta Prágát (római útja alkalmával Magyarországon sok időt töltött), és mindkétszer visszatért helyére. 997-ben az akkor még pogány poroszok közé indult missziói útra, itt halt vértanúhalált. Nagyjából az ezredfordulóra szokták tenni a cseh nép kereszténnyé lételét.

Lengyel földön *Micisláv* herceg 963-ban kénytelen volt elismerni I. Ottó német-római császár fennhatóságát. Feleségét, *Dubrawkát*, aki II. *Boleszláv* cseh király testvére volt, már keresztényként nevelték. Valószínűleg – politikai megfontolások mellett – felesége hatása is volt, hogy *Micisláv* 966-ban megkeresztelkedett. 968-ban püspökség alakult Posnanban, minden bizonnyal magdeburgi irányítással.

Micisláv fia, akit szintén *Boleszlávnak* (992-1025) hívtak, tette országát Közép-Európa erős és elismert királyságává, valamint kereszténnyé is. 1024-ben kapott koronát a pápától. *Adalbert*nek nagy tisztelője volt, a püspök halála után csontjait Gnédzában helyezték el, s ez a város lett ebben az időben az egyházi élet centruma is. *Adalbert* testvére lett itt a püspök, s hozzá tartozott Kolberg, Breslau és Krakkó is, vagyis kerülete igen nagy volt.

Ezután újra feléledt a pogányság, a keresztény egyház helyzete megrendült, és nagyjából csak egy évszázad múltán erősödött meg véglegesen.

A magyarok népe a 9. század végén jelent meg Európában. A kalandozó magyarokat *Ottó*, német-római császár verte le Augsburgnál (955), s ez a csata – írja *Neill* – nemcsak lezárta a kalandozások sorát, hanem megnyitotta a nyugati misszió kapuját is. De tudunk erős és kiterjedt keleti missziói hatásokról is, volt idő, amikor úgy tűnt, hogy két misszió „csap össze” a magyarokért.

Rövidre fogva, az első hivatalos lépést *Pilgrim* passai püspök tette meg (de itt újra hangsúlyozni kell, hogy vannak adataink korábbi, és nemcsak keleti misszióról is). 973-ban Géza feleségül vette *Saroltot*, akit keleti missziói hatásra keresztelt meg *Hierotheosz* püspök. 975-ben megkeresztelkedett Géza is fiával, *Vajkkal (Istvánnal)* együtt. 995-ben pedig István *Gizellát, II. Henrik* bajor herceg leányát vette feleségül.

István uralma (975-1001 fejedelem, 1001-1038 király) alatt lett a magyar népből „Magyarország” és keresztény állam. 1001-ben kapott koronát a pápától (a pápától kapott korona a függetlenséget jelentette). A misszió népünk körében persze harcokkal is járt. István támogatásával Esztergom központtal két érsekség és nyolc (összesen tehát tíz) püspökség alakult. De a kereszténység itt is csak a 11. század végére szilárdult meg.

Ezek a missziók természetesen összefonódtak a korabeli európai helyzettel és politikával is. Volt azonban az „erős térítés” mellett más vonása is ennek a kereszténységnek, amelyik belső, meggyőző erőről tanúskodott (nálunk pl. Gellért püspök). Mégis kétségtelen, hogy erre általában a helyzet volt „érett”, s ez akkor nemzetmentő lépés is volt egyben az említett népek életében. S az is bizonyos, hogy ezek a lépések – mint máig ható döntések – hozzájárultak Európa történelméhez is.

Az iszlám erre az időre már megosztotta a világot. Miután hajós népek is felvették, a Földközi-tengeri utak veszélyessé is váltak. Ezért a tengeri hatalmak inkább az indiai vizeken hajóztak. Ez volt a helyzet egészen addig, míg a 15. században *Díaz* át nem hajózott a Jóreménység fokán, s út támadt a mohamedán világ megkerülésével Ázsia felé. Egyébként Ázsia és Európa addig szinte teljesen el volt vágva egymástól. Nem valószínű, hogy az európaiak tudtak volna arról, hogy a nesztoriánus keresztények a 7. században egészen Kínáig is eljutottak.

Perzsiában és Mezopotámiában a kereszténység hamar gyökeret vert, erről már volt szó. Perzsiában hol elfogadták, hol üldözték a keresztényeket, ez a mindenkori politikai hatalomtól függött. De akármi volt a helyzet, általában annak a gyanúnak az árnyékában éltek, hogy ők valami módon lojálisak a római kereszténységgel. Az arab hódítással ez megszűnt, s így történt, hogy számukra szinte üdvözlendő volt ez a változás. A 8. századtól egészen a 13. századig az arabok békén hagyták őket, s voltak keresztények, akik magasabb állásokba is jutottak. Ez a nesztoriánus kereszténység kezdett misszióba, s érte el 635-ben *Kínát*, ahol 618 és 907 között egy békés dinasztia (Tangok) uralkodott. Ekkor virágzott a kereskedelem is, és Kína talán az akkori világ leggazdagabb és legkultúraltabb országa volt.

Minderről talán nem is tudnánk, ha 1623 táján nem találták volna meg Kínában az ún. nesztoriánus táblát, rajta a Szentháromság himnuszt, valamint 1908-ban egy, a kínai nyelven írt keresztény könyvekről készült listát. Voltak ebből az időből való császári rendeletek is a kereszténységgel kapcsolatban. Az említett tábla 781-ből való, és arról

szól, hogy 635-ben megérkezett a „szír felvilágosult vallás” Kínába. A császár tanulmányozta és engedélyezte azt. A kereszténység innen számítva szinte két évszázadon át élt Kínában a buddhizmus tiltakozása ellenére is. Persze számokról nem tudunk, de nem valószínű, hogy nagy számokról lehetett szó. Tudunk egy *Dávid* nevű metropolitáról is, akit 823-ban szenteltek fel. Ezt a kínai kereszténységet is a szerzetesek hozták. Újra hangsúlyozni kell: nem tudjuk pontosan, meddig élt itt és mekkora volt létszámában a kereszténység, tehát hogy milyen hatása volt a missziónak. De az tény, hogy ebben az időben kínai misszióról beszélhetünk. Azt is tudjuk, hogy a 9. század második felében változott meg a helyzet, s a kolostorokat feloszlatták a következő rendelettel: „Ami a külföldi szerzeteseket illeti, akik idejöttek, hogy országuk törvényeit itt ismertessék – országunkban mintegy 3 000 szerzetes van –, parancsom úgy hangzik, hogy térjenek vissza a világi életre, hogy a szokások tekintetében ne legyen keveredés.”³⁵

Ehhez csak annyit kell hozzátenni, hogy 987-ben, vagyis nagyjából egy évszázad múltán, szerzetesküldöttség járt Kínában, s jelentették: a kereszténységnek semmi nyoma!

Misszió az ezredév után (a harmadik öt évszázad)

Van olyan missziótörténész, aki ennek a fejezetnek ezt a címet adta: misszió *Európában*. De hát eddig is Európáról volt szó leginkább. Az tény, hogy erre az időre Európa, kevés kivételtől eltekintve, nagyjából kereszténnyé lett. A misszió tehát folytatódik Európában is, valóban erről is szól a következő fejezet. De éppen arra is fel kell figyelni, hogy az evangélium átterjed Európa határain túlra. Ezért a magam részéről nem földrajzi határokat említettem, hanem időben jelöltem meg azt a szakaszt, amiről szólni kell. S ez az időszak nagyjából és kerekén az 1 000 és 1 500 között eltelt fél évezred, a Krisztus utáni második évezred első fele.

A misszió megértésével kapcsolatban most röviden meg kell említeni egy újabb „népvándorlást” is. Ez a mozgás azonban most nem vándorlás, hanem inkább lerohanás, támadások sorozata. Északról a *vikingek* lépték át határaikat a 8. század Európájának nagy félelmére. Anglia volt az első áldozat, de Írország is sokat szenvedett miattuk. Ez a roham a pogányság újabb rohama is volt egyben a már kereszténnyé lett világban. Az európai kontinens északi részén a *dánok* is dúltak, a *normannok* pedig Itáliába és Szicíliába is betörték, s királyságuk még a 13. században is virágzott.

A legelső „európai feladat” tehát így fogalmazódott meg: misszió északi irányba is! Most ennek a munkának a lépései következtek, mert – tegyük hozzá – ez a misszió Anszgár ideje óta megállt.

³⁵ Carey, C.: China and the Cross. 1957. 32. In: Neill, i. m. 70.

Dánia területén Anszgár munkája mégis eredményesnek tűnt. Ezt éppen az dokumentálja, hogy a 10. század kezdetén Gorm király elhatározta, hogy megszünteti a kereszténységet az országban. Fia, *Harald* azonban másként gondolkozott, 948-ban püspökséget is alapított. De igazán szilárd Knut király idején lett a kereszténység. Őt már ebben a szellemben is nevelték. Édesapjával, *Svennel* együtt harcolt Angliában, el is foglalták annak javarészét. 1018-ban az édesapa meghalt otthon, Dániában, és fia követte a trónon. De éppen hódításai következtében úgy gondolta, hogy birodalmának központja Angliában lesz. 1022-ben Canterbury-ben szenteltette fel az első püspököt. Vagyis igaz, hogy Dániához a Német-Római Császárság volt közelebb – volt is ebből feszültség, hiszen a hamburgi püspökség is gondolt északi misszióra –, ebben a században a legtöbb egyházi hatás mégis Angliából jött Dániába. Talán ez is történeti oka annak, hogy a dániai egyház erősen „nemzeti egyház” volt.

Érdekes fejleménye a misszió történetének, hogy *Adalbert* brémai püspök (1054-1075) patriarkátust szeretett volna létesíteni székhelyén. Nyugaton egyetlen patriarkátus (pápaság!) volt: *Róma*. Keleten *Konstantinápoly*, *Jeruzsálem*, *Antiókhia* és *Alexandria*. Később, a 16. században ezekhez jött még *Moszkva*. Végül 1104-ben *Lund* (akkor Dánia) kapott érsekséget.

Norvégia is a királyok tették kereszténnyé. Az első ebben a sorban *Olaf* király (995-1000) volt, aki egy oroszországi skandináv kolóniában nőtt fel. Seilly szigetén egy remete volt rá nagy hatással, itt keresztelkedett meg. 995-ben lett király, miután hazatért Norvégiába, ahol a kereszténység terjesztésében a fegyvert sem kímélte.

Harald Hardrada volt a következő a trónon, aki a hamburgi érsek ellenállása ellenére is Angliában és Franciaországban szenteltette fel az általa kinevezett püspököket. Egy darabig a lundi érsekséghez voltak beosztva, 1152-ben azonban megkapták, a teljes hierarchia kiépítésének jogát.

Izland már az ismert világ „végén” helyezkedett el, sajátos kultúrával. A vikingek alapították az abban a korban szokatlan demokratikus renddel, s a kereszténység sem fegyverrel, hanem demokratikus úton került ide.

Olaf norvég király egy küldöttséget küldött azzal, hogy Izlandon is terjesszék a kereszténységet. Az ügyben két részre szakadt az ország. Ekkor – a szinte legendáris színezetű leírás szerint – gyűlést hívtak össze, és a döntést egy bölcs öregre bízta. Ő döntött így: az új vallás jó. Döntését el is fogadták, bár meg kell jegyezni, hogy pogány szokások (ló- és gyermekáldozatok is!) ezután is fennmaradtak egészen 1016-ig, amikor már két püspökük is volt, *Skálholt* és *Hólar*. 1154-től a norvég Trondheim érsekségéhez tartoztak.

Grönland is a vikingek hazája volt. *Vörös Erik* telepedett itt le, akit Norvégiából és Izlandból is száműztek, s egyre többen laktak vele és körülötte. Fia, *Leif* Norvégiában élt, és Olaf király hatására megkeresztelkedett. Hazatérésekor papot is vitt magával Grönlandra, sőt templomot is építtetett. (Ezt a négyszer hét méteres ki kápolnát 1963-ban

Brattalidban találták meg, körülötte temető is volt.) 1123-ban kaptak először püspököt, aki hosszú ideig mind a polgári, mind az egyházi életnek is vezetője volt.

Svédország első keresztény királya, *Olov Skötkonung* a 11. század elején uralkodott. Ő viszont Hamburgban szenteltette fel az általa kiválasztott püspököt, akinek első székhelye Skara volt. Uppsalában ekkor még pogány templom állt, ahol még sokáig emberáldozatot is bemutatnak.

Egy évszázad múltán *Ingo* király kísérte meg a népet kereszténnyé tenni. Végül *Sverker* uralma (1130-1155) alatt gyökeresedett meg az egyház. A király ciszterci szerzeteseket hozatott a misszióhoz. Lassan alakult az egyház, kiteljesedett a hierarchia, most már Uppsala központtal, melynek első püspöke *István* volt 1164-ben.

Finnország területén a hamburgi-brémai püspökség már régebben dolgozott, de igazán akkor találkozott a kereszténységgel, amikor svéd uralom alá kerültek. 1155-ben IX. *Erik* svéd király „keresztes hadjáratot” hirdetett és indított Finnországban. A királyt *Henrik*, az első uppsalai érsek kísérte, aki végül a hadjárat után is Finnországban maradt, s ott halt vértanúhalált. Őt említik a finn egyház alapítójaként. Sok svéd települt ide, akik már keresztényként érkeztek. Máiig is van a finn egyháznak egy svéd nyelvű kerülete. Az aboi *Magnus* volt az első finn püspök 1291-től.

Így aztán 1200 körülre szinte egész Európa kereszténnyé lett a *vendek*, a *poroszok* és a *litvánok* kivételével, akik akkor a balti terület keleti és déli részén éltek. Négy irányból „misszionáltak”, őket (nem véletlen, hogy a szó itt idézőjelbe került). Német területről a hamburgi és magdeburgi misszió dolgozott köztük, de a dánok is szerettek volna ebbe az irányba hódítani. Lengyelország pedig rajtuk keresztül akart utat nyitni magának a tenger felé. Végül később még Oroszország is ebben az irányban akart terjeszkedni.

Ennek a misszióknak azonban nagy ára is volt, sok katona életébe került. Említettük azt is, hogy *Adalbert* prágai püspököt is a poroszok ölték meg (997), querfurti *Brúnó* püspök is itt halt vértanúhalált (1009).

Végül is a *Német Lovagrend* ért el eredményeket. Ezt a rendet 1198/99-ben a brémai és lübecki kereskedők alapították a „jeruzsálemi Mária kórház lovagi rendje”, néven. Más templomos rendek is születtek azzal az első és alapvető feladattal, hogy a keresztes hadjáratokban segítkezzenek, és ápolják a sebesülteket, őrizzék a templomokat. A Német Lovagrend azonban lassan „térítő renddé” alakult, s ahol térítettek, ott elfoglalták a területet is. Ez a térítés azonban nagyon nehézkesen haladt. Néhány rendelkezésük is ezt dokumentálja:

„Mindenkinek, aki nincs megkeresztelkedve, egy hónapon belül köteles jelentkezni, akik pedig ellenállnak, a keresztény közösségből kizáratnak. Akik visszaesnek a pogányságba, rabszolgákká lesznek. A pogány istentiszteleteket meg kell szüntetni, a keresztény és egyfeles házasságot be kell vezetni. Az újonnan épült templomokat kötelesek az

emberek látogatni, a klérus fenntartásáról pedig gondoskodni. A megtérőket börtönben kell vizsgáztatni, évente egyszer mindenkinek gyónnia kell, húsvétkor pedig kötelező az eukarisztiaán részt venni.”³⁶ Így tértek meg tehát a poroszok.

A *vendek* az Elba, Saale, Odera és a Keleti-tenger környékén éltek. A német misszióknak ellenálltak, mert a függetlenséget a pogányságban látták. *Gottschalk* fejedelem volt az első, aki keresztényként sokakat meg akart nyerni saját népéből is, de egy ellentámadás során megölték (1066). A kereszténység náluk egyidős a német uralommal, igaz, hogy ekkor sokan el is menekültek. 1150 körül *Henrik* (az „Oroszlán”) erősítette meg a hierarchiát, és hozatott szerzeteseket a térítéshez, hogy tanítsák is a népet. 1200 körül szilárdult meg az egyház.

A litvánok voltak az utolsók a balti népek megtérítése sorában a 13. és 14. században. A Német Lovagrendek ellen *Jagelló* király a lengyelektől kért segítséget. A lengyelek viszont kikötötték: Jagelló keresztelkedjen meg! 1386-ban ez meg is történt. Velünk, magyarokkal is kapcsolatos, hogy *Nagy Lajos* királyunk leánya, *Hedvig*, aki apjától a lengyel trónt örökölte, az említett 1386-os évben férjhez ment Jagellóhoz. Ezután történt meg a keresztelés Krakkóban, s Litvániában államvallás lett a kereszténység. Vilniusban püspöki székhelyet alapítottak. Itt kell megemlíteni, hogy Jagelló és Hedvig fia *I. Ulászló* néven magyar király is lett.

Itt megállva, ha összefoglalni és értékelni akarjuk az eseményeket, a missziótörténezszeknél már a „kard-misszió” kifejezést találjuk. Igaz, hogy a szerzetesek fegyver nélkül és meggyőző szóval térítették, az is igaz, hogy voltak olyanok, akik ebben a korban is életüket áldozták a misszió és más népek megnyerése ügyének, ebben a korban a misszió mégis alapvetően már karddal, a hatalommal és erővel volt összekötve. S ehhez hozzá kell tenni, hogyha eddig vitatható is, most már vitathatatlan, hogy a megtérés – tisztelet a kivételnek – már régen nem személyes, belső meggyőződésből fakadó ügy, hanem törzsi, népi, nemzeti esemény, s olykor nemzedékeken keresztül tartó folyamat is. Hiszen idő kellett ahhoz, hogy a megtérített népek keresztény módon is éljenek és gondolkodjanak. Ez pedig felvet még egy súlyos kérdést: mennyire lett egy-egy ilyen „megnyert” és megkeresztelt nép igazán kereszténnyé? Ezek nehéz, máig elgondolkoztató kérdések, amivel a missziótörténetnek szembe kell néznie. De az tény, hogy a missziótörténethez ezek az események, tehát a „kard-misszió” is hozzátartozik.

Így az első évezred végére, még inkább a második évezred elejére általában elmondható, hogy Európa egységesen keresztény, és általában Róma volt a központja. S talán az előbbiekből is következik, hogy a kereszténység első európai, tehát a kontinenst átható vállalkozásai a keresztes hadjáratok voltak. Ennek megfogalmazott és meghirdetett célja,

³⁶ Latourette: *A History of the Expansion of Christianity* 2. k. 1938. 205-206. In: Neill i. m. 80.

hogy a Szentföldet vissza kell hódítani a pogány uralom alól. Lehet, hogy furcsának tűnik, de ez a történelmi esemény a misszió történetéhez is hozzátartozik, hiszen a meghirdetett cél éppen missziói vonatkozású volt.

Ennek persze voltak őszinte, meggyőződéses részvevői is; hogy csak egyet-egyem említsünk egyházi és világi oldalról: *Clairvaux-i Bernát*, aki a szerzetesség és az egyház megreformálói közé tartozott, a keresztes hadjárat lángoló szavú prédikátora is volt; vagy a másik oldalról *Bouillon Gottfried*, Jeruzsálem első királya is meggyőződésből cselekedett.

De az általános gondolkozás szerint a moszlimok egyszerűen kiirtandó emberek voltak, akik bitorolják a Szentföldet. Persze a szaracénok is ugyanilyen meggyőződéssel és buzgalommal gyilkolták a „hitetleneket”. Végül is 1099-től (Jeruzsálem első elfoglalása) 1291-ig (a végső vereség), tehát két évszázadon át bizony a gyűlölet és a kard uralkodott a Földközi-tenger vidékén. A keresztes hadjáratok kihatottak a későbbiekre is.

Hatásai közé tartozott, hogy a nyugati és a keleti keresztények között is sérültek a kapcsolatok. A negyedik hadjárat során, 1204-ben a nyugatiak egy „Latin Birodalmat” alapítottak. Így aztán a két világrész kereszténysége egymással is szembekerült. A folyamat vége: 1453-ban Konstantinápoly is elesett. De innen datálható a kereszténység és az iszlám közötti egyfajta „háborús feszültség” is. Közben a morál is egyre jobban süllyedt, mert az is kétségtelen, hogy ennek a hadjáratnak e téren is pusztító hatása volt. S arról még nem is szóltunk, hogy – újabb következményként – keresztes hadjáratot indítottak az eretnekek ellen is.

Egy *Runciman* nevű történész e témával foglalkozó könyvében ezt olvassuk: „A történelem fényében a keresztes-mozgalom szörnyű fiaskó volt... szép ideálokat bemocskolta a szörnyűség és kapzsiság, a vállalkozókészséget és türelmet a vak és szűklátókörű öngigazság váltotta fel, az egész szent háború nem volt más, mint a türelmetlenség, a bosszú aktusa Isten nevében.”³⁷ Lehet, hogy ez egyesek szemében egyoldalú ítélet. Azonban sok igazságot tartalmaz, és alapján bizony vállalni lehet és kell.

Ehhez hozzá kell tenni, hogy az egyházon belül is volt másféle hang. *Aquinói Tamás* hirdette, hogy a hitetleneknek is vannak természeti jogaik, melyeket tiszteletben kell tartani. *Assisi Ferenc* pedig úgy vélekedett, hogy a moszlimok azért nem tértek meg, mert az evangélium egyszerűségében és szépségében még nem hirdettetett nekik. Ő személyesen – lehet, hogy naiv vállalkozásként – többször is megkísérelte ezt. Az ötödik hadjárat alatt a szultánnál is járt. Azt, hogy a szultán mit értett és gondolt, nem tudjuk, de Ferencet tisztelettel fogadta és meghallgatta.

Mindenesetre *a misszió új lendületéről* is szólni kell, melynek jellemzője éppen a kelet felé fordulás volt.

³⁷ Runciman, S.: A History of the Crusades, 1954.

Ennek a lendületnek egyrészt a *szerves mozgalmak* voltak a hordozói. Ezek általában reformáló mozgalmak is voltak az egyház életében, legalábbis ami születését, kialakulását illeti. „Éppen a szerzetesek nem elégedtek meg környezetükben a felszínes kereszténységgel, és azok, akik az igaz hitért küzdöttek, a hitnek terjesztői is lettek.”³⁸

Nem egészen a misszió történetéhez tartozik, de itt kell elmondani, hogy e rendek között éppen ebben az időben születtek a „koldulórendek”, tehát a szigorú szegénységet valló, a nép között járó, őket lelkipásztori módon segítő és tanító szerzetesi közösségek. *Ferenc* (1181-1226) a kezdeti egyszerűséget és örömet akarta visszahozni, s az evangéliumot különösen a szegények felé akarta vinni. *Domonkos* (1170-1221) rendje inkább tanító rend volt, s később az eretnekek ellen használták fel. Eredetileg azonban mindkettő misszionáló rend is volt, s új lendületet hozott a misszió történetében. A ferencesek még a 13. század vége előtt eljutottak az akkor ismert világ végéig. 1300-ban pedig a dominikánusok alapítanak egy „társaságot a testvérekért, akik külföldön Krisztusért a pogányok között járnak”. Mai szóval élve ez volt az első missziói társaság az egyház életében. Egészen a 16. századig – a jezsuita rend alapításáig – voltak éppen erről a két rendről lehet olvasni és hallani a misszió történetében és munkájában.

Másrészt azt is rögzíteni lehet, hogy a missziótörténetben az akkori *egyház vezetése* is szerepet vállalt. Keleten a császár és a pátriárka küldték ki a misszionáriusokat. A nesztorianus egyházban a később Bagdadban székelő katolikosz igyekezett az egyházat mindenütt erősíteni és terjeszteni. A kopt egyház pátriárkája is hasonló lépéseket tett. Persze helyzetüknél fogva nem rendelkezett egyikük sem akkora autoritással, mint a római pápa. A pápák sorában pedig különösen *Nagy Gergely* (590-604) és *III. Ince* (1198-1216) volt jelentős.

Még egyszer hangsúlyozni szeretném, hogy az egész misszió alapiránya kelet volt. Most tehát mi is forduljunk a tőlünk keletre eső irányba, hogy nyomon követhessük ezt az új missziói lendületet.

A *kumánok* török eredetű népe között nyílt meg a kapu (a mai Dél-Ukrajna területén). 1221-ben dominikánus szerzetesek érkeztek ide. Nagy ellenállást tapasztaltak, sokan közülük vértanúhalált is haltak. Néhány év múlva azonban, 1227-ben *Bort* fejedelem megkeresztelkedett, a következő évben pedig már püspökséget is alapított. A feljegyzések szerint az első püspök egy magyar származású dominikánus szerzetes volt.

Idetartozik, hogy – bár nem kizárólag missziói céllal – 1235-ben a magyarok a Magna Hungariáról hallva négy szerzetest küldtek őseink, a régi magyarok felkutatására. A négy

³⁸ Latourette i. m. 39.

közül egy el is érte a célt. Lehet, hogy a „gyökerek felkutatása” volt a fő feladat, de tény, hogy az „új hit” továbbadása is a célok közt szerepelt.

A *mongol veszedelem* – amiről persze már hírek érkeztek, sőt fürkésző lépések is történtek ebben az irányban – ezután következett. Kezdetben olyan hírek jutottak el Európába, hogy a mongolok és az iszlám egymással szemben állnak. A winchesteri püspök 1238-ban ezt írta III. Henrik királynak: „Pusztítsa egymást ez a két kutya, sőt irtsák egymást, s romjaikon a katolikus egyház újra fog épülni, és akkor egy akol és egy pásztor lesz”. Kezdetben tehát ez volt a reménység.

Mégsem így történt. Először – ebben az időben – a novgorodi krónikás jegyzi fel: „Bűneinkért ismeretlen törzsek támadtak ránk, senki sem tudja, kik ők és honnan jöttek, senki sem ismeri nyelvüket, s azt sem, hogy milyen valláshoz tartoznak.” Ez 1222-ben volt, s aztán 1236-ban támadtak újra, egyik orosz várost a másik után pusztítva el. 1240-ben Kijev is elesett. A roham jobbszárnya Lengyelországon is átvonult. 1241-ben győztek Liegnitznél, majd Muhinál is. Egy évvel később Cattarot is elérték az Adriánál. A hatalmas roham után azonban váratlanul visszavonultak Ögödej nagykan halálának a hírére. Később lett nyilvánvaló, hogy az egész nagy hódító hadjárat mögött *Dzsingisz kán* (†1227) hódító elképzelése állt. Voltaképpen ő indította el a rohamot, amely 1211-ben Kína északi részét is elérte már. *Kubiláj kán* 1280-1294 között Pekingben is uralkodott.

Az első reménység („hadd pusztítsák egymást”) után következett a második: össze kell fogni a mongolokkal az iszlám ellen. Ez a reménység sem volt teljesen alaptalan, hiszen a mongolok között – még az udvarban is – voltak keresztények.

IV. *Ince* pápa (1243-1254) indított egy küldöttséget a mongolokhoz, ennek vezetője *Carpini János* ferences szerzetes volt, aki magával vitte a pápa levelét is. A levélben a pápa tiltakozott a mongol támadások ellen. A levélnek azonban missziói célzata is volt: „Ha elismered Jézus Krisztust, mint Isten Fiát... részesedsz a keresztény vallásban” – írta a pápa. 1246-ban érte el a küldöttség a kánt, aki tisztelettel fogadta őket, s udvarában olyanokat is találtak, akik kereszténynek vallották magukat. Egy sátorban keresztény kápolna is volt berendezve, ahol miséket is tartottak. De a kán büszke válasza így hangzott: „Neked kell hozzánk jönni nekünk szolgálnod... és ha Isten parancsának ellenállsz, akkor ellenségként fogsz megismerni.” Egy év múlva új küldöttség ment, de eredményt ez sem ért el.

A harmadik küldöttség vezetője *Rubruk* volt. Akkor olyan értesülés érkezett a pápai udvarba, hogy *Batu* kán fia megkeresztelkedett. A küldöttség 1253-ban indult el, és el is jutott a nagykanhoz. A hír valótlannak bizonyult, de az udvarban, sőt a nagykan feleségei között is voltak keresztények. *Rubruk* nyolc hónapig tartózkodott az udvarban, több alkalommal „disputát”, teológiai vitát rendezett, hogy terjessze az evangéliumot. Az

eredmény azonban csak ugyanolyan volt, mint korábban. A nagykán levélben rögzítette, hogy a világnak ő az Istentől rendelt uralkodója, a császárok és a pápa engedelmességgel tartoznak neki.

Kétségtelen azonban, hogy a mongolok megtámadták az iszlám világot. 1258-ban Bagdadot, 1260-ban Damaszkuszt vették be, Egyiptom azonban független maradt. Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy ebben az időben a nesztoriánus egyház erősödött, sőt misszionált, 1275-ben Pekingben érsekséget is alapítottak. Tehát ez az elképzelés nem volt egészen alaptalan, sőt az is lehetségesnek tűnt, hogy a mongolok és a nyugati kereszténység között valamiféle egyezség jön létre.

Mindenesetre *Abaga* kán (1265-1282) küldöttséget indított a lyoni zsinatra. Ennek története igen érdekes. *Rabban Sauma* 1250-ben született egy pekingi keresztény család gyermekeként. 1278-ban *Markusz* nevű barátjával nyugatra utaztak, a szent hely meglátogatására. Bagdadban voltak éppen, amikor meghalt ott egy pátriárka, s mivel ők ismeretek és elismertek voltak, utódja *Markusz* lett. S amikor a kán küldöttséget indított nyugatra, annak vezetője *Rabban Sauma* lett, aki 1287-ben meg is érkezett Rómába. A küldöttséget a kardinálisok fogadták, mivel *IV. Honorius* pápa éppen akkor halt meg. *Sauma* kereszténységét, pontosabban „igazhitűségét” kétségbe vonták, ő azonban öntudatosan azt válaszolta: „Senki sem jött keletre a pápától hozzánk. De minket is a szent apostolok tanítottak az evangéliumra, ehhez tartjuk magunkat. Nem vitatkozni jöttem, vagy azért, hogy bárkit is tanítsak a hit dolgában. Azért jöttem, hogy a pápa és a szent városok áldását elnyerjem, és ugyanakkor a kán és a katolikosz szavait ismertessem.” Az is olvasható, hogy *Bordeaux*-ban *I. Edward* király jelenlétében misét tartott, eszerint tehát egy nyugati uralkodó egy török eredetű kereszténytől vette volna az eukarisztia jegeit.

A történet aztán más fordulatot vett, miután a küldő kán meghalt, fia pedig mohamedán hitre tért. Vagyis az iszlám hódított, a Mongol Birodalom pedig később Oroszországban, Perzsiában és Türkisztánban egyre jobban összezsugorodott.

De *Sauma* útja felkeltette a figyelmet a távol-keleti világ iránt. Ekkor indult *Marco Polo* és testvére Kínába, s amikor ők 1266-ban visszatértek, üzenetet hoztak a kántól: a pápa küldjön száz tudós férfit, hogy „a birodalom tudósait igaz argumentumokkal győzzék meg, hogy a keresztény hit minden igazság felett van, alapjai pedig erősek, szilárdak”. Lehet, hogy ez a „kihívás” és annak elfogadása komoly következményekkel járhatott volna, de ezt nem tudhatjuk, mert *IV. Miklós* pápa 1289-ben csak egy embert küldött.

Montecorvinói János ferences szerzetes volt a küldött, aki – mielőtt Kínába érkezett volna – több mint egy évet Indiában töltött, Madrasz közelében, a Tamás-hegyen (a tradíció szerint Tamás apostol vértanúsága helyén). Itt nesztoriánus keresztényeket is talált, akik a hinduizmus támadásaiban is megmaradtak kereszténynek.

1293-ban érte el *Montecorvinói János* Peking (akkor *Hanbalik*) városát. *Kubiláj* kán őt szívesen fogadta, de az evangéliumot már nem. „Babonás hitében túl öreg lett” – írta

róla a szerzetes. De János kápolnát építtethetett, sőt jelentései szerint 1305-ben 6 000 személyt megkeresztelt. A megkereszteltek közül egy 150 főnyi csoportot gyűjtött maga köré, ezeket tanította, hogy ők is továbbadják a hitet. Lefordította nyelvükre az Újszövetséget és a zoltárokat, igyekezett velük megszerettetni a nyugati liturgiát is.³⁹

V. Kelemen pápa, miután a jelentéseket hallotta, igyekezett kiépíteni Kínában is a hierarchiát. Montecorvinói János 1308-ban lett pekingi székhellyel a Távolság-Kelet érseke, 7 ferencest pedig püspökké szenteltek, de közülük csak 3 érkezett meg Kínába. Ez mégis nagy előrelépés volt.

1328-ban azonban meghalt Montecorvinói János. *Di Cona* A Nagykan Birodalmában című könyvében a temetés részleteit is leírja: „...keresztények és pogányok nagy tömegben jöttek össze, és vitték ruhájának darabjait ereklyeként... sokan látogatják sírját azóta is”.

Több küldöttség is indult még, a misszió lendülete azonban lefékeződött. Még egy nagy kísérletről olvasunk a későbbiekben. 1335-ben *Marignolli János* vezetésével 50 szerzetes indult Avignomból, s három év után 32 személy érte el Pekinget. *Timur* kán fogadta őket, amiről *Marignolli János* így ír krónikájában: „Amikor a kán meglátott, örömmel és tisztelettel fogadott minket. Miseruha volt rajtam, előttem egy kereszt-hordozó állt, voltak közülünk, akik gyertyát gyújtottak, tömjént is égettek, miközben a »Credo in unum Deum« kezdetű éneket énekeltük. Megáldottam a kánt, amit ő alázattal fogadott.” *Marignolli János* azonban 1346-ban elhagyta Kínát, egy évet még Dél-Indiában töltött, majd 1353-ban érkezett vissza Avignonba. 1362-ben a kínaiak visszavették a területet a mongoloiktól, 1369-ben pedig rendelet útján leállították a kínai missziót. Mindenesetre ez is komoly missziótörténeti vállalkozás volt a maga idejében.

A mongolok pusztítása után, 1300-tól a mai Ukrajna területén újra ferencesek és domonkosok jelentek meg. Letelepődtek, és engedély kaptak civil ruha viselésére is. Tudunk egy csoportról, amelyik „utazó kolostort” létesített; oltárt készítettek egy szekéren, s így tartottak misét több helyen is. Munkájukra igényt tartottak a helybeliek.

Oroszország keleti részén, ahol a mongolok Arany Horda nevű szárnya lakott, 1290-ben *Togtáj* kán is megkeresztelkedett feleségével és három fiával együtt. De halála (1312) után fiai visszatértek az iszlámhoz. Igaz, hogy ezen a vidéken püspökség is létesült, mégis előre látszott, hogy a győzelem a mohamedánoké lesz.

Úgy tűnt, hogy *Perzsia* is ebbe az irányba indul. A mongolok uralma alatt a keresztények viszonylag szabadon gyakorolhatták hitüket, sőt egyre több kereskedő jelent meg Tebriz városában. Ekkor dominikánus szerzetesek egészen Azerbajdzsánig és Grúziáig eljutottak. A 14. században azonban megváltozott a helyzet.

³⁹ Mulders, i. m. 172.

India területén a 14. században is tudunk missziói kísérletekről. Három ferences és egy laikus testvér érkezett Bombay városába, ahol vitára hívták ki a mohamedánokat. A három ferences szerzetest kivégezték, a laikus túlélte az esetet. Nem hátrált meg, hanem tovább misszionált. Dél-Indiában gyümölcse is volt igehirdetésének: amikor Marignolli János ideért, még voltak, akik emlékeztek rá, és megmaradtak a hitben.

Ha most mérlegre tesszük a középkori missziói erőfeszítéseket, azt kell mondanunk, hogy ezek a kísérletek mai szemmel nézve kissé idegenek. De az akkori kort nem jó mai mércével mérni. Az kétségtelen azonban, hogy az eredményt nézve kevés maradt meg ebből a munkából. A 15. század végére, habár Ázsiából sem tűnt el egészen a kereszténység, az egyház mégis inkább „európai” maradt.

Sőt, egy újabb mongol hullám szinte az egész keresztény világot veszélybe sodorta. *Timur Lenk* már nem barbár uralkodó volt, mint elődei. Hódítása 1358-ban indult, s hadai 12 év alatt eljutottak Észak-Indiába, Kínába, szinte a Földközi-tengerig.

De az *iszlám világ* is veszélyeztette a kereszténységet, még Európában is. Igaz, hogy ekkorra Portugáliából és Spanyolországból visszaszorultak, de hatásuk sokáig érezhető maradt – az ellenreakcióként a gyűlölet is: „A jó szaracén a halott szaracén”, terjedt a közmondás ebben az időben.

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a kor missziója ugyan már nem karddal történt, de mögötte érezhető volt a diplomácia és a hatalomra törés. Ezeket a küldöttséggel járó missziókat én „diplomata missziónak” nevezem. Mögöttük ott voltak a nyugati hatalmak, vagy az egyház – tehát a diplomatákat küldő erők – hatalmi törekvése, „stratégiája”: kivel mikor kell szövetségre lépni a másikkal szemben.

De nem mindenki gondolkozott így. Itt kell megemlékeznünk a missziótörténet egyik legnagyobb, s az egyháztörténetnek is kiemelkedő alakjáról: „Új utakat keresett a tudós ferences harmadikrendi misszionárius, Raymundus Lullus, aki képzett misszionáriusokat akart a Keletre küldeni, hogy azok a meggyőzés erejével terjesszék az evangéliumot. Ebből a célból misszionárius iskolát állított föl, és az ő ösztönzésére rendelte el a Vienne-i XV. Egyetemes Zsinat, hogy az egyetemeken tanítsák a keleti nyelveket.”⁴⁰

Ramon Lull (Raymundus Lullus) 1235-ben Mallorca szigetén született, szülőföldjét akkor éppen öt éve hagyták el a szaracénok. Harmincesztendőskoráig nem sokat tudunk életéről: rengeteget tanult, és költészettel is foglalkozott. Sok helyen megfordult, a királyi udvarban is élt egy ideig. Harminc éves korában víziója volt, Krisztussal találkozott, aki megjelent neki – ez az esemény egész életét gyökeresen megváltoztatta. Ettől kezdve öt évtizedig élt Urának szolgálatában. Élete egyetlen nagy ügye a misszió lett, a pogá-

⁴⁰ Szántó, i. m. I,423. (Jedin H.: Handbuch der Kirchengeschichte, III/2. 82-re hivatkozva)

nyok megtérítése. Szerzetesi életét a dominikánusoknál kezdte, majd átlépett a ferencek harmadik rendjébe (más szóval nem beöltözve, vagy polgári helyét elhagyva). Párizsban és Montpellier-ben tanult az egyetemeken. De amint említettük, élt királyi udvarban, a városállamokban, sőt pápai környezetben is. 1311-ben jelen volt a Vienne-i egyetemes zsinaton. 1315-ben halt meg.

Kiemelkedő teológus és filozófus is volt, nemcsak mint olvasó, hanem mint íróember is. Kora minden szellemi áramlatát ismerte, akár egyházi, akár egyházon kívüli folyamatokról volt szó. Mégis talán a misztikának nevezett áramlat hatott rá leginkább; ismert ilyen című könyve is: „A szerető és a szeretett könyve”. „A szerető ezt mondja a szeretettnek: te vagy minden mindenben és mindennel együtt. Mindent neked adok, amim van... A szeretet pedig így válaszol: akkor is egészen a tiéd vagyok, ha te nem vagy egészen az enyém...” Érdemes elgondolkodni azon, hogy a misztikus vonásokon túl mennyire modern szavak ezek a szeretetről.

De miszticizmusához komoly és megfontolt realizmus is járult. Szerinte három dolog kell a (szaracén) misszióhoz:

Nyelvük pontos ismerete. Itt gondolhatunk az általa ösztönzött zsinati rendelkezésekre. Őt főiskola felállítását tervezte a zsinat: Róma, Bologna, Párizs, Oxford és Salamanca városaiban. A nyelvek, melyeket tanítani akartak: görög, héber, arab, szír. Tervei szerint az érintett nyelvterületekről kellett volna nyelvtudósokat hívni, azok tudnak igazán tanítani (ez is modern gondolat).

Egy olyan könyvet kell összeállítani, amely a kereszténységet meggyőzően és alaposan feltárja. Ebben az időben a mohamedanizmusnak volt már ilyen könyve. Ebben volt ez a mondat is: „Ha hiszitek, hogy Krisztus törvénye igaz, s a mohamedán hamis, bizonyítsátok értelemmel.” Ez inspirálta Lullt őszinte párbeszédre, amiben jóval megelőzte korát.

Olyanokat keresett, akik készek voltak életükkel is megpecsételni hitvallásukat. „A misszionáriusok igehirdetéseikkel térítik a világot, de könnyeikkel és véréikkel is” – írta.

Ő maga négyszer járt Észak-Afrikában missziói céllal. Utolsó útján halálosan megsérült.

A 15. század tehát nemcsak az iszlám visszaszorítása volt Afrikába, hanem ezzel együtt Afrika megismerése is, s ezzel egy új misszió megindulása – távolról sem csak „diplomácia”.

Figyelemre méltó: a kongói portugál misszió 1490-ben kezdődött. A király és a királynő (a János és Eleonóra nevet kapták) meg is keresztelkedtek. Egyik fiuk később püspök, sőt apostoli vikárius is lett. Ez a misszió azonban sajnos a 16. század elejére le is fékeződött.

De ezzel már új korszakba léptünk át.

A világ és a misszió határainak „kitágulása” (1500-1600)

Latourette ezt a szakaszt a „belső átalakulás” idejének, Neill pedig a „felfedezések korának” nevezi. Mindkettőben sok igazság van, de a legjobb a kettőt együtt látni, sőt talán azt kellene mondani, hogy a belső átalakulás és a misszió a történelemben sokszor – ha nem is mindig – együtt jártak. De az is igaz, hogy ebben az évszázadban nemcsak a belső átalakulás játszott szerepet, hanem a külső tényezők is. „Kitágult” a világ, s az egyház ezzel új perspektívát kapott.

A mi feladatunk természetesen nem a belső folyamatok leírása, hiszen ez az egyháztörténet feladata. De nehogy „légüres térbe” kerüljünk, nem mehetünk el szó nélkül ezek mellett sem. Európa élete a reformációval megváltozott; s ez nemcsak a protestantizmus terjedését jelentette, vagyis hogy a vallási térkép színesedett. A reformációval a katolikus egyház élete is változott. Latourette egyenesen „protestáns és katolikus reformációról” beszél, ahol részletesen leírja, hogyan születtek a katolikus egyházban „oratóriumok”, vagyis közösségek a hitélet és a szeretetszolgálat megelevenítésére, s hogyan jöttek létre új rendek, hogyan változtak a régiék. Valóban lehetne szólni reformpápákról és reformzsinatokról, ezt azonban a katolikusok nem szeretik reformációnak nevezni, hanem inkább „katolikus restaurációnak”. De akár így, akár úgy nevezzük, bizonyos, hogy a katolikus egyházban is megújulás történt.

Ugyanez az időszak politikailag a nemzetek születésének, erősödésének ideje is. Sőt, van, aki már ekkoriban „nyertes” és „vesztes” nemzetekről beszél. Lassan kialakult Európa új hatalmi arculata. Ennek az egész folyamatnak társadalmi, gazdasági vonatkozásai is voltak, aminek tárgyalására valóban nem térhetünk ki, de megfeleledkeznünk sem szabad róluk.

Mindezzel a sokféle és nagy változással megindult a nagy utak sorozata is, a felfedezések kora. Így tárgult ki a világ, s benne a kereszténység horizontja is.

1492-ben *Kolumbusz* átvitorlázta az Atlanti-óceánt, és elérte a kicsiny Guanahari (San Salvador) szigetet a Bahama-szigetcsoportban. S teljes meggyőződése alapján elnevezte azokat „nyugat-indiai szigeteknek”...

1497-ben *Vasco da Gama* Díaz nyomán elérte a Jöreménység fokát, majd Nyugat-Indiát. Ezeknek az átalakulásoknak, fordulatoknak, felfedezéseknek természetesen politikai, társadalmi és gazdasági következményei is voltak. A missziótörténet szempontjából azt mondhatjuk: ezek a változások, felfedezések alkalmat adtak az evangélium további terjesztésére is.

A mi szempontunkból azonban még valamire figyelniünk kell. A 13. és 14. században Velence és Genova voltak a tengeri hatalmak. Az új tengeri utak nyomán ezt a szerepet a 15. században átvette Portugália, de Spanyolország is hamar vetélytársá fejlődött. Ebben a világhódító rivalizálásban egy „pártatlan” hatalomra is szükség volt, amely igazságot tesz, s ez akkor a pápai hatalom volt.

1454-ben V. Miklós pápa még a portugálok jogait ismeri el, sőt erőlteti azokat, 1493-ban VI. Sándor már a spanyol korona jogát is elismeri: az Antilláktól nyugatra „a keresztény hit kötelezésével a népeket Krisztushoz vezetni”. Érdekes erre a mondatra felfigyelni, hiszen az újkori egyházi misszió kezdeteinél vagyunk. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a pápa voltaképpen az említett ponton egy észak-déli irányú vonalat húzott a térképen, ettől nyugatra spanyol, keletre pedig portugál „fennhatóságot” és egyben missziói kötelezettséget jelölt ki. 1494-ben ez a vonal eltolódott 1 800 km-rel nyugat felé, így például Brazília, amit 1500 táján a portugálok fedeztek fel, az ő zónájukba került. Ez akkor jövőbe mutató, kiegyensúlyozott lépésnek látszott – de csak azért, mert még nem tűnt fel Anglia, Hollandia, Franciaország és Dánia ugyanilyen szerepben.

Így indult el a pápa áldásával, a „királyi védnökség” oltalmában és kötelezésével az új missziói szakasz, amely aztán századokra meghatározta nemcsak a történelem, hanem a misszió történetének alakulását is.

Azonnal megmutatkozott az új probléma is, a római egyház „közvetlen missziója”, más szóval a misszionált területek hovatartozásának a kérdése is. Erre is érdemes néhány példát felidézni.

Indiában, pontosabban Craganore kikötőjében 1500-ban *Crabal* talált olyanokat, akik magukat Tamás-keresztényeknek nevezték. Akkoriban mintegy százezren lehettek. A találkozás öröme után hamarosan felvetődött a kérdés: hová tartozzanak ezek a keresztények? A portugálok 1557-ben Goa városában érsekséget alapítottak, sőt 1570-ben a kínai Makaóban és később más városokban is. A goai érsek kelet-ázsiai egyházi vezető lett. Igen ám, de a Tamás-keresztények, akiről szó volt, valamint később különösen a mezopotámiai szírek, ragaszkodtak a függetlenségükhöz. Végül *Menezes* goai érsek kihirdette, hogy minden keresztény köteles a római egyházhoz tartozni. Mikor ezt az 1599-es daimperi zsinat is megerősítette, ez győzelemnek tűnt, ma már azonban Róma is kritikusan nézi az akkori lépéseket.

Még egy missziótörténeti eseményt fel kell idézni. Ez pedig az 1534-ben magalakult *Societas Jesu* megjelenése volt. Ettől kezdve a jezsuiták is beléptek a misszió történetébe, s el lehet mondani, hogy feloszlásukig a világ minden táján dolgoztak, sokáig igen gyümölcsözően. Nem tudjuk itt egyben áttekinteni a jezsuiták missziótörténetét, bár a következőkben mindig szó lesz róluk, ahol csak dolgoztak. Volt azonban egy olyan misszionáriusuk, akivel külön is foglalkoznunk kell.

Xavéri Ferenc (Francis Xavier, 1506-1552) nemcsak rendjének, hanem az egyetemes missziótörténetnek is kiemelkedő alakja és szolgája volt. 1522-ig *Loyolai Ignác*nak – a rend alapítójának – kísérője volt. 1542-ben érkezett Indiába.

Még 1534-ben történt, hogy egy egész népcsoport, Dél-India tengerparti halásznépe a portugálok oltalmát kérte, hogy megszabaduljon a mohamedán rablásoktól. Ezekkel találkozott Xavéri Ferenc. Durva, írástudatlan, alapjában mégis jószívű nép volt ez. Évek teltek el, amíg Ferenc megtanulta a tamil nyelvet, aztán első lépésként lefordította számukra a Tízparancsolatot, a Miatyánkot és az Apostoli hitvallást. Legtöbbet a fiatalokkal foglalkozott, de a vasárnapi istentisztelet voltaképpen ennek gyakorlása volt: „Vasárnaponként az egész nép összejött, férfiak, asszonyok és fiatalok is. Nyelvükön elmondott imádsággal kezdtük az istentiszteletet, aztán előremondtam nekik a Tízparancsolatot, s ők egyenként, hangosan ismételték azokat. Aztán megint imádkoztunk közösen: Jézus Krisztus, Isten Fia, add kegyelmedet, hogy téged mindenek fölött szeressünk. Így lassan – és mindig imádkozva is – végigmentünk a Miatyánkon és a Hitvalláson is, végül megint együtt kértük Istent mindezek megtartására is” – írta Ferenc visszaemlékezéseiben. Ennek a „katekizációs” istentiszteletnek nagyon nagy hatása volt, egy kisebb egyház nőtt ki ezekből az alkalmakból, 12 falu egy-egy misszionárius vezetésével.

A portugálok érkezésével egy időben kezdődött Afganisztán területéről a mogulok hódítása. *Babur* fejedelem (1526-1530) 1526-ban vonult be erre a területre, s uralmuk egészen 1858-ig tartott. Babur így látta Indiának ezt a részét: „Hindusztán olyan ország, amely nem sok élvezetet kínál. Az emberek nem szépek, nincs szellemiségük, gondolkodóképességük. Nem ismerik az udvariasságot, a barátságot sem. A fegyverkezésben, a művészetben és az építkezésben sincsenek kiváló képességeik. Nem ismerik a húst, a gyümölcsöt, jó hideg vizük sincs. Nincsenek fürdőik. Nincsenek gyertyáik, lámpáik, semmiféle világítóeszközük nincsen.”

A mogulok sorában a legnagyobb uralkodó *Akbar* (1556-1605) volt. Uralma idején India egységesebb volt, mint bármikor. De a művészet és a kultúra tekintetében is nagy lépések történtek. Hívott egy keresztény küldöttséget is, hogy hallja tanításukat. 1580-ban érkezett egy csoport *Rudolf Aquaviva* vezetésével, s szerették volna megnyerni az uralkodót. Ez azonban nem sikerült, mert az éppen egy „új vallás” összeállításán fáradozott, amely mindennek a keveréke lett volna. „A ceremóniáknál a tűzáldozatot a hinduizmustól, a fénykultuszt a kereszténységtől vették át. A kultusz szinkretista és arisztokratikus volt – »királyi teológia»”.⁴¹

A portugálok Délkelet-Ázsia felé folytatták felfedező és hódító útjaikat. 1511-ben elfoglalták Malakkát, s egészen a 17. századig uralkodtak itt. Xavéri Ferenc 1596-97-ben itt is eltöltött néhány hónapot útban Japán felé.

Japán akkoriban még leginkább Marco Polo leírásaiból volt ismeretes, de azt is hozzá kell tenni, hogy úgy írta le, hogy maga nem járt ott. „Chipangu, a Nagy Tenger szigete kele-

⁴¹ Spear, Percival: India. 1961. 135.

ten, ezerötszáz mérföldnyire a kontinentstól nagy sziget. Lakói fehérbőrűek, civilizáltak, gazdagok. Bálványimádók, függetlenek. Én mondom, az arany mennyisége óriási...”

Xavéri Ferenc leírja emlékezéseiben, hogy Goában találkozott egy Japánból menekült gyilkossal, *Yajiróval*. Azonnal informálódott a japán helyzetről abban a tekintetben, ami az ő ügye volt: „Kérdeztem őt, keresztények lennének-e a japánok, ha én odamennék és hirdetném az ígét. Addig nem – mondta –, amíg sok dologról ki nem kérdeznének, s meg nem győződnenek hitem és tudásom igazságáról. Mindenekelőtt érdekelné őket, hogy amit tanítok, azt hiszem és élem-e? Ha mindenről meggyőződnenek, akkor, hónapok múltán jelentkezhettek a gyümölcs. A japánokat az értelmi megfontolások vezetik.”

Ferenc 1549-ben érkezett Kagosima kikötőjébe kísérőjével, *Yajiróval* együtt, aki azonban se jó tolmácsnak nem bizonyult, se jelleme nem volt eléggé szilárd. Japánban azonban ekkor éppen változás következett be, nem volt központi hatalom, így a vezetés területenként változott. Az ország ebben a helyzetben nyitott volt külföld felé is. A hinduizmus sem volt már elég erős és eleven, de még nem alakult ki teljesen a nemzeti vallás sem. Az akklimatizálódás is nagyon nehezen ment Ferencnek, de a legnagyobb probléma a nyelv megtanulása volt. Egy 1549-ben írt levelében ezt írja a japánokról: „...a legjobbak, akiket eddig felfedeztünk... jók a szokásaik és erkölcsük is. Tiszteletreméltóan tiszta és tisztességes az életük, jóakaratauk, szociális érzékkel rendelkeznek. Nyitottak az ismeretlen dolgok felé. Szívesen hallanak olyan dolgokat, amiket értelmükkel fel is tudnak fogni, s ha van is életükben bűn, értelmi alapon a rosszról is meg lehet őket győzni.”

De az ő gondolkozását és missziói munkáját is megváltoztatta a japánokkal való találkozás. Korábbi gondolkozásában arra hajlott, hogy a „*tabula rasa*” elve alapján álljon, ez pedig a misszióban addig azt jelentette számára, hogy nincs semmi, amire a munkájában és emberek formálásában építhetne. Sőt, ha van is ilyen, akkor előbb „*tabula rasa*”-t kell teremteni, mindent le kell rombolni, ami addig az emberben volt, hogy az „*építkezés*” elkezdődhessen.

Ha itt egy pillanatra megállunk, akkor most is a missziói munka egyik alapkérdésénél vagyunk. Rombolni kell mindazt, ami az emberben „*természettől*” van, hogy az építkezés elindulhasson? Vagy van valami az emberben, amire építeni lehet? Van valami a pogány emberek, törzsek életében is, amire hivatkozni lehet? A misszió történetében mindkét irányra, gondolkozásra volt példa. Sőt, talán azt is mondhatjuk, hogy minkét irányban szélsőségekre is. A missziótörténésznek nem feladata ennek az eldöntése, csak fel kell hívni a figyelmet a problémára, a küzdelemre ebben a kérdésben, hiszen ezen a téren a misszionáriusok nemcsak az emberrel küzdöttek, jobban fogalmazva: nemcsak az emberért küzdöttek, hanem bizony egymással, egymás felfogásával is, egészen a harcig, egymás feljelentéséig. Erre a kérdésre még később is vissza kell térni, mert ez máig újra és újra előforduló teológiai és alapkérdés. De talán a válaszadást is meg kellene pró-

bálni. Anélkül, hogy ebben gyakorlatom lenne – csak a misszió történetével foglalkozom – mondhatom talán, hogy „keskeny útról” van szó, és se jobbra, se balra nem volna szabad elhajolni. Ez a keskeny út talán azt jelenti, hogy a bűnt bűnnek kell látni, az ige mérlegén azt megszipítani nem szabad. Mégis, ha mint Ferenc, a misszionárius, valami jót is felfedez az emberben, ezt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Csak arra kell vigyázni, ami itt is történt, hogy nemcsak a misszionárius hat az emberre, hanem az ember is hat a misszionáriusra.

Tény, hogy Xavéri Ferenc – leírása szerint – most egy olyan kultúrával találkozott, amelyre nem tudta azt alkalmazni, amit korábban. Úgy fejezte ki, hogy az evangéliumnak azt, ami jó az emberben van, „transzformálnia” kell. Ez a látás kezdetben nagyon gyümölcsözőnek, jónak és újnak tűnt, később azonban erősen vitatott lett. Mindenesetre ő 27 hónapi itt végzett munka után három helyen három olyan csoportot hagyott hátra, akik azt vallották, hogy eddigi vallásosságuknak egy új és fejlett formája (?) kezdődött el.

1593-ig a japán missziót egyedül a jezsuiták végezték, s a misszionáriusok száma egyre emelkedett. Az első megkereszteltek a szegényebb, alsóbb rétegekből valók voltak. 1563-ban kereszteltek meg egy területi vezetőt. Aztán egyre több vezető, s azokkal pedig egyre több ember keresztelkedett meg. Az 1570-es évek végére mintegy 50 000 megkeresztelt keresztény tartottak számon.

Aztán 1579-ben *Alessandri Valignano* (1537-1606) vette át a misszió vezetését. Ő háromféle változtatást, „fejlesztést” vezetett be. Véleménye szerint a misszionárius külsőben is hasonlítson a bennszülötthöz. Nem mindenki vallotta ezt. Hozzá kell tenni, hogy ez azért is problematikus volt, mert a japán öltözet nem volt olcsó. Sokan vallották azt is, hogy az egyszerű gyapjúruha igazán az evangéliumi szegénység és tisztaság kifejezője. Valignano szerint a misszionáriusnak selyembe kell öltöznie, hogy közeledni tudjon a japánokhoz, köztük a gazdagokhoz is. Azt is vallotta, s ez talán az előbbiekből következett, hogy a japán embernek meg kell ismernie a keresztény világ fényeit. 1582-ben négy előkelő japán fiatal indult vezetővel Európába, ahol *Fülöp* spanyol király és *VIII. Gergely* pápa is fogadta őket. Végül – Valignano szerint – el kell kezdeni a japánok között a papképzést is. 1593-ban 56 európai pap és 11 laikus testvér dolgozott Japánban. Az ekkor beindított szemináriumnak 87 hallgatója volt. 1601-ig már 250 tanítót bocsátott ki az intézet. Tanítót, tehát nem ordinált papot. 1601-ben érkezett *Cerquiera* püspök, aki aztán elkezdte az ordinálásokat.

Közben külsőleg, politikailag is megváltozott a helyzet. 1590-től Japánnak újra egyetlen uralkodója lett, s utódai már szembe is fordultak a kereszténységgel. Ekkorra már mintegy 300 000 megkereszteltet tartottak számon.

Belső változás is történt: a misszióban megjelentek a dominikánus szerzetesek, s ez bizony „versenyhelyzetet” idézett elő. Ez azt jelentette, hogy megindult az a vita, amelyre már az előbb utaltunk: jó irányba halad-e a misszió, amely külsőleg, tehát megjelené-

sében, és belsőleg, tehát gondolkozásában is egyre „japánabb”? A dominikánusok véleménye az volt, hogy a jezsuiták túlságosan idomultak a japán környezetnek, hogy gyümölcsöző legyen a munkájuk.

Ami a császárságot illeti, az első rendelet 1587-ben jelent meg: „Japán a japán istenek országa, nem jó dolog, hogy a külföldi atyák idejöttek ördögi tudományukat hirdetni. Ezek az atyák nem maradhatnak japán földön. 20 napon belül térjenek vissza országukba.” 1614-ben a rendelet hangja is élesebb lett, mivel az előbbi nyilván nem volt olyan hatásos, mint tervezték: „Azért jöttek a külföldiek, hogy az ország vezetését támadják és az országot birtokba vegyék”.

1617-ben végezték ki az első szerzeteseket, aztán tömeges kivégzésekről is vannak hírek. Csak egy példa: Edonál (a mai Tokió) 70 japán keresztényt fejjel lefelé a folyó fölé akasztottak, s a dagállal a szerencsétlenek megfulladtak. Vannak adatok, melyek szerint 24 év alatt 1900 embert végeztek ki, ebből 62 európai misszionárius volt. De ennél sokkal többen voltak börtönben, s bizony még többen voltak, akik hitüket megtagadták. Két évszázadnak kellett eltelnie, amíg Japán újra megnyílt a misszió előtt.

Kína nagyon sokáig teljesen zárt területnek tűnt a misszió számára. Xavéri Ferenc 1555. december 3-án halt meg Sanción szigetén, egészen közel a kínai parthoz. Aztán 1557-ben a portugálok egy kis települést hoztak létre Makaóban, s később ez lett a misszió kiindulópontja. Valignano 1579-ben járt itt vizitátorként, azt mondják, belőle tört ki a kérdés: „Sziklák, sziklák, mikor nyíltok meg?” A kínai ember sokáig „kinyithatatlannak” tűnt. Aztán Valignano egy harmincéves fiatalembert hívott ide Goából, s vele kezdődött a kínai misszió. „A sziklák megnyíltak” – írja egy missziótörténész.⁴²

Matteo Ricci (1552-1610) is Makaóban telepedett le kezdetben, s első és hatalmas feladata a nyelv megtanulása volt. 1583-ban a provincia vezetőjétől engedélyt kapott arra, hogy beljebb települjön. Szinte lépésről lépésre közelítette meg a Császárvárost, 1600-ban kapott kérvénye alapján belépési engedélyt: „Lima-ton, Felséged szolgálja a távoli nyugatról érkezett, és szeretne Felségeddel szólni, országa ajándékát is felkínálni... a nagy távolság ellenére is értesüléseim vannak az itteni figyelemre méltó tanultságról, a jó intézményekről, amelyeket a császári udvar alapított a nép számára. Égtem a vágytól, hogy ezeknek részese lehessen, életemet Felséged alattvalójaként szeretném eltölteni, és szeretnék néhány dologban hasznos is lenni.” Neill írja ironikusan: „Hasznos is lett, órát kellett javítania.”⁴³ Ugyanis az ajándékok között két órát is hozott, s amikor ezek lejártak, a kínai szakértők nem tudták elindítani azokat. A császár érdeklődése tovább fokozódott, amikor megtudta, hogy a „vendég” nemcsak órát javít, hanem térképeket is

⁴² Dunne, G. H.: Das grosse Exempel - Die Chinamission der Jesuiten. Stuttgart, 1965.

⁴³ Neill, i. m. 114.

tud rajzolni. Így aztán Ricci tíz évet töltött a fővárosban. Ez alatt az évtized alatt született meg a kínai egyház és a kínai egyházi irodalom is.

Felfogása különben nagyon hasonlított Xavéri Ferencére. Azt vallotta, hogy egy ilyen régi civilizációt tisztelettel kell kezelni, ami pedig a kereszténységet illeti, az akkor fog terjedni, ha „hasonulni” is fog a kínaiakhoz.

Munkájában szembesült a misszió egy másik állandó kérdésével: hogyan fordítsa le kínaira az „Isten” szót? Legtöbbször ezt a kifejezést használta: „a menny Királya”. Később aztán helyettesítette a „menny” és a „szent” szóval is.

A következő probléma pedig ez volt: Kínában a család összetartozásán nyugszik a társadalom, s ezért lényeges az elődök tisztelete is. A kérdés így fogalmazódott meg: ez elvetendő bálványimádás, vagy pedig megtartandó és ápolandó társadalmi tradíció?

„Hosszas tanulmányozás után Ricci úgy döntött, hogy Konfucius tanítása szerint az ősök tisztelete és a család ezzel kapcsolatos rítusai csak polgári, tehát nem vallásos jelentőségűek, tehát azokban a keresztény ember is részt vehet, ha a törvény igényli. Végül is a kínai keresztényekre bízta a döntést, abban reménykedve, hogy a temetési és halottakkal kapcsolatos hagyományokat felváltják majd a keresztény szokások.”⁴⁴

Ricci vezetése alatt a misszió gyümölcsözőnek bizonyult. Halála idején (1610) kerekén 2000 tagot tartott számon az egyház, közöttük a társadalom minden rétegéből, tehát egyszerű és előkelő emberek is voltak. Aztán 1616-tól itt is fordult a helyzet, s 1621-től már üldözések is voltak, bár itt nem tudunk vértanúkról. De aztán nem kellett olyan sokáig várni, mint Japánban, hogy a misszió újraindulhasson.

A *Fülöp-szigetek* is hamarosan missziói területté lettek, a spanyol misszionáriusok is Manilából mentek Japánba. Ez a város 1579-ben püspöki, 1595-ben pedig érseki székhely lett. Ezen a területen Ágoston-rendi szerzetesek dolgoztak 1565-től, de később más rendek is beléptek a missziói munkába. Itt a missziói munka úgy folyt – ahogy erről már más területeknél is hallottunk –, hogy „keresztény falvakat” létesítettek templommal, iskolával, kórházzal és menedékházzal. Az első iskola 1601-ben indult, ekkor még elsősorban spanyol gyerekek számára, később azonban megnyitották őket a bennszülöttek előtt is. Azt mondhatjuk, hogy a hegyekben élő és a mohamedán lakosság kivételével a 17. század végére voltaképpen keresztény lett a szigetek lakossága, igaz, hogy a megtérések csoportosak, sőt tömegesek és felszínesek voltak.

Közép- és Dél-Amerikában a spanyol és a portugál hódítás gyorsan haladt *Kolumbusz* 1492-es útja után. *Cortez* 1519-ben találkozott az aztékokkal, és két év múlva, 1521-re ez a nép már el is vesztette függetlenségét. Aztán 1531-re *Pizarro* Peruban elérte az inkák

⁴⁴ Latourette: A History of Christian Mission in China. 1929. 34.

földjét, s öt éven belül itt is a fehérek lettek a terület urai. Brazíliát *Cabral* fedezte fel 1500-ban, ötven év múlva már az egész part a portugálok kezén volt. Sao Paolot 1553/54-ben alapították. A La Plata vidékét (a mai Argentína és Paraguay) a spanyolok később fedezték fel, de még a 16. században. A felsorolt vidékeken a misszió is elindult.

Minden expedíció vitt magával papokat és szerzeteseket is. Itt az első szerzetesek ferencesek, dominikánusok, később pedig jezsuiták voltak. A misszió lendületét, „hódítását” a püspökségek alapításainak terminusai mutatják jól: 1511 Santo Domingo, 1522 az Antillákon 8 püspökség, 1525 Tlaxcala Mexikóban, 1526 Mexico City, amely 1548-tól már metropolita székhelye hét kerülettel, 1541 Lima, mely később szintén metropolita székhelye lett, s 1552-ben létesült az első püspökség Brazíliában.

Ugyanilyen lendületről beszélnek a keresztelésekről szóló jelentések is, melyek szinte hihetetlenek tűnnek. *Genti Péter*, az első ferences misszionárius írja 1529-ben egy levelében: „Én és a testvér, aki Mexikó provinciájában kísér, több mint 200 000 személyt kereszteltünk meg, nem is tudok pontos adatokat mondani. Gyakran egyetlen nap 8-10-14 ezer embert kereszteltünk.”⁴⁵

Ezek a számok nemcsak hihetetlenek, hanem talán „gyanúsak” is, ha ezeket a misszió más területeivel, adataival összehasonlítjuk. Hozzá kell tenni, hogy ellenállás is volt, hiszen tudunk arról, hogy az indiánok olykor meg is ölték a misszionáriusokat. Az első két ferences szerzetes 1540-ben halt vértanúhalált, de más hasonló esetek is voltak. Ehhez persze a hódítás lendületét, erőszakosságát is tekintetbe kell venni, s az indiánok egyetlen ügynek látták a gyarmatosítást és a missziót.

Mert a misszióknak itt nem az indiánok lázadásai és ellenállása volt a legfőbb akadálya, hanem a spanyol gyarmatosítók rémtettei. A hódítás rendszere az volt, hogy egy-egy elfoglalt területet egy-egy fehér gyarmatosítónak adtak. A tulajdonos ingyen dolgoztathatta az indiánokat, és adót is szedhetett tőlük. Mindennek fejében védenie és taníttatnia kellett volna őket, papíron legalábbis erről volt szó, de ez bizony sokszor elmaradt.

Persze a gyarmatosítók között is volt különbség, s különböző módon tekintettek az indiánokra is. A történész *Gonzalo* például ezt írta róluk: „Ez a nép természeténél fogva lusta, terhelt, depressziós, hazug és reménytelen. Házasságukat nem tartják szentnek. Bálványimádók és mindenféle szodómia rabjai. Egyetlen vágyuk: enni és inni, pogány isteneket imádni és obszcén dolgokat művelni.” A kérdésről aztán vita támadt, mert védelmezők is voltak. E tekintetben talán a legkiemelkedőbb *Las Casas* (1474-1566), aki így írt róluk: „Minden, amit az indiánokkal tettek, hamis és zsarnoki volt. Isten ezeket az egyszerű embereket gonoszság és hazugság nélkülűnek teremtette. Engedelmesek, hűségesek, türelmesek, békések és erényesek. Nem vágyakoznak vagyonna. Igen, ezek lennének a világ legáldottabb emberei, ha az igaz Istent tisztelnék.”

⁴⁵ Neill, i. m. 117.

1542-ben *II. Károly* egy olyan törvényt adott ki, amely – mai szóval – az indiánok emberi jogait védte, de ez sok tekintetben csak papíron maradt, s a harc ezen a téren még hosszú volt.

1544-ben Las Casas Chiapa püspöke lett, 3 év múlva azonban hazatért, de haláláig (1566) mindig az indiánok szószólója maradt.

A misszió módszere itt a gyerekekkel való hangsúlyos foglalkozás volt. Ez nem jelentette azt, hogy a felnőtteket nem tanították, de a gyermekeket iskolákban gyűjtötték össze, így könnyebben formálhatták őket. A következő lépés az volt, hogy a megkeresztelteteket itt is falvakba tömörítették és telepítették le.

A misszionáriusok számára a nyelv megtanulása volt a legnagyobb kihívás. Érdekes ebből a szempontból az a püspöki rendelet, amely a gyónásban megtiltja a tolmács igénybevételét.

Probléma volt – mint általánosan is – a megkeresztelték és az eukarisztiában résztvevők közötti különbségtétel. A misszióban általában mindig nagyobb a megkeresztelték, mint a kommunióban résztvevők száma. Ennek oka az, hogy a keresztelezés nem mindig jelentett gyökeres változást, s ezért a megkereszteltet még sokáig kellett tanítani, mielőtt az eukarisztiához bocsátották volna őket. Ez a kérdés itt különösen élesen vetődött fel. Egy 1522-es zsinat vitatta, hogy egyáltalán szabad-e indiánoknak kiszolgáltatni az eukarisztiát. Ennek oka nemcsak abban rejlett, amiről eddig is szó esett, tehát hogy tanítani kellett őket, hogy megértsenek valamit az eukarisztia titkából. A legnagyobb probléma a monogámia kérdése volt, hiszen a legtöbb megkeresztelt még poligámiában élt. Ezek az emberek a gyónás után az ún. „firma” szentségében részesültek (áldás és olajjal való megkenés), s ezután került elő a kérdés, hogy részt vehet-e az illető az eukarisztián, vagy sem. Az általános szokás az volt, hogy eukarisztiát egyszer egy évben, húsvétkor tartottak.

Az előbbi kérdéssel is összefügg, hogy sokáig nem is gondoltak az indiánok közti papképzésre. Igaz ugyan, hogy *Rodrigo de Albornoz* így írt jelentésében a spanyol királynak: „Ha az indiánok közül egyetlenegy pappá lesz, az többet segít az ügynek, mint ötven európai pap.” Később alapított *Zumarraga* püspök Tlatelolcuban (Mexikó) egy kollégiumot, hogy részint egy indián elitet, részint papokat is képezzen. De csak az első cél valósult meg, a végzetek tanítók lettek, mert közben a püspök is arra a meggyőződésre jutott, hogy az indián papképzés a cölibátus miatt lehetetlen. 1555-ben egy mexikói zsinat meg is tiltotta nemcsak az indiánok, hanem a meszticek (európai-indián keverék) és a mulattok (európai-néger keverék) felszentelését is.

Bár nagy időbeli ugrással, de a témához tartozik, hogy 1794-ben szentelték fel az első indián püspököt. Az azóta eltelt időben nagyon megerősödött ezen a területen a katolikus egyház, a világ katolikusainak több, mint egyharmada Közép- és Dél-Amerikában él.

Összegezve: a 16. században nagyot változott a misszió. Európa a felfedezett új világban – így vélték – „megnagyobbodott”, s ebben az is benne volt, hogy az európai ember általában is meg volt győződve arról, hogy az európai kultúra az egyetlen igazi érték. Európa hódításával kétségtelenül lépést tartott az egyház is. De ha most ennek a missziónak is nevet kellene adnunk, talán ezt mondhatnánk: „gyarmatosító misszió”. Ez a későbbiekben is folytatódott, egyháznak pedig ekkor kellett (volna) döntenie arról, hogy a gyarmatosítás, vagy a misszió szolgálatában áll. Ha a gyarmatosítás még folyt is évszázadokon át, mégis azt mondhatjuk, hogy a következő, a 17. században és a későbbiekben is a misszió más, új felfogása is jelentkezett az előbbiek mellett, olykor ezek kritikájaként is.

ÚJ MISSZIÓK AZ ÚJKOR ELEJÉN (1600-1800)

A római katolikus misszió

A 17. század változásokat hozott a missziótörténetben. Változott a misszió struktúrája és annak Európához, mint centrumhoz való kapcsolata is.

Láttuk, hogy a misszió a 16. században jórészt a spanyol és a portugál uralkodóktól függött, s a királyi parancsra indult missziót a szerzetesek hajtották végre. A misszionáriusok az uralkodó küldöttei voltak, annak előnyeivel és hátrányaival együtt. Ebből következett, hogy a legtöbb esetben a misszió a politika eszköze lett, a rendek pedig sokszor egymás konkurensei is voltak. Tudom, hogy ez a megfogalmazás éles és nagyon leegyszerűsíti a kérdést, mégis alapvetően igaz, hiszen amint már láttuk, így jött létre a „királyi védnökség” missziója.

De a helyzet ennél bonyolultabb lett. A két nagyhatalom mellett jelentkeztek mások is. A „világ kettéosztása” missziói szempontból (is) lassan anakronisztikus lett. Eljött az ideje annak is, hogy Róma maga igyekezzék kezébe venni az ügyet. XV. Gergely pápa 1622-ben megalapította a „Szent Kongregációt a Hit Terjesztésére” (Sacra Congregatio de Propaganda Fide). „Krisztus születése után 1622-ben, január 6-án XV. Gergely szentatyja a Krisztusban, abban a meggyőződésben, hogy pásztori hatalmának legfontosabb kötelessége a hit terjesztése... egy kongregációt alapított 13 kardinálisból, 2 prelátusból, 1 titkárból, akik a hit terjesztését kapták feladatul.”

A kijelölt 16 személynek fő hivatásává lett a misszió ügye. Közülük is kiemelkedő volt Francesco *Ingoli*, a kongregáció első titkára, aki egy fontos és alapos stratégiát is kidolgozott. Első lépésként, hogy a misszió ügyét megismerjék, a világ minden részéről összegyűjtötte az erre vonatkozó információkat, aztán ennek birtokában irányvonalakat dolgozott ki. Stratégiájuk így lassan konfrontálódott a „királyi védnökség missziójával”. Mégis volt egy bizonyos megegyezés e tekintetben, hiszen valamilyen helyzetből ki kellett indulni. Latourette leírja a portugál területeket: Brazília, Afrika keleti és nyugati részei, Ázsia déli és keleti vidékei. A spanyolok inkább Észak- és Dél-Amerikában, valamint a Fülöp-szigeteken dolgoztak a 17. századtól. Franciaország leginkább Indiában, annak is nyugati részén, és Észak-Amerikában aktivizálódott. De Ingoli komolyan hangsúlyozta, hogy „a misszióknak ki kell szabadulnia a portugálok és

a spanyolok halálos öleléséből”. Ehhez tartozott az a lépés is, hogy a püspökségeknek közvetlen kapcsolatot kellett kiépíteniük Rómával. Ingoli azt is megjegyzi, hogy a misszióban sokkal több nem szerzetes papnak kellene dolgoznia, hogy ez megmentse azt a konkurenciától. Hozzáteszi: a világ minden részén sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni a bennszülött papok képzésére is. Így a misszió megszabadulna a kolonializmustól – vallotta. Ez a megtervezett egyházi misszió jelentős missziótörténeti lépés volt.

A következő lépés az apostoli vikáriusok kiküldése és felkészítése volt, akik egy-egy terület missziói megbízottjai voltak. A nevek felsorolása talán túl hosszú és megterhelő lenne. De érdekes és figyelemre méltó, ha ezeknek a vikáriusi helyeknek a földrajzi elhelyezését megvizsgáljuk. A myrai érsek japán, a chrysolopoliszi indiai, a heliopoliszi tonkini, a berytusi kokin-kínai és a metolopoliszi nankingi vikárius lett. Ez 1637-ben történt, és 1659-ben a vikáriusok intenciókat is kaptak: „Ne tekintsétek feladatnak kényszerítő erővel megváltoztatni a szokásokat, ha csak nem állnak éles ellentétben a vallással. Mi lenne abszurdabb, mint Franciaországot, Spanyolországot, Itáliát vagy más európai országot Kínába vinni? A hitet vezessétek be, amely a nép hagyományait nem veti meg, szokásait nem töri össze, hanem azt felveszi magába, mert ha azok nem gonoszak, akkor kívánatosak is. Az emberek sajátja, hogy országukat mindenki szereti és megbecsüli mindazzal, ami ehhez hozzátartozik. Nincs erősebb alap az elidegenedésre, gyűlöletre, mint a helyi szokások megtámadása, különösen, ha ezek már régiek. Ugyanez a helyzet, ha egy más nép szokásait akarjuk az elűzöttek helyébe tenni.”⁴⁶

Ugyanennek az új missziói hullámnak a második gyümölcse volt a Párizsi Missziói Társaság (Société des Missions Etrangères de Paris) megnyitása 1663-ban. Ennek fő célja, amit az alapelvek első pontjában is rögzítettek: „Minden országban életre kell hívni a teljes hierarchiát, ahogyan azt Krisztus és az apostolok elrendelték. Ők tudták, hogy a vallás meggyökereztetéséhez ez az egyetlen út. Európa számára tartósan elviselhetetlen a világ minden táján a papi utánpótlásról gondoskodni, úgy, hogy ezek mégis idegenek maradnak a bennszülött papokkal szemben.”⁴⁷

Az idézetek jól érzékeltetik, hogy a 17. századi misszió valóban nagy lépést tett előre az egyháziasságban és átgondoltságban. Ekkor halljuk hivatalosan az egyház hangját arról, hogy a misszió nem a népek kultúrájának az eltörlése. Hosszú időnek kellett még eltelnie addig, amíg ez a gondolat igazán átment a gyakorlatba is, mégis azt mondhatjuk, hogy olyan alapot teremtett, amelyet ma is vallunk. Talán hozzátehetjük, hogy természetesen ebben is voltak számunkra idegen vonások. Az előrelépés, a megújulás azonban tagadhatatlan.

⁴⁶ Neill, i. m. 123.

⁴⁷ Neill, i. m. 123.

Tekintsük most át részleteiben is a 17. század római katolikus misszióját; vegyük szemügyre néhány kiemelkedő munkását!

Indiában Roberto de Nobili (1577-1656) személyéről és munkájáról kell megemlékeznünk. 28 esztendő volt 1605-ben, amikor a jó családból származó, itáliai jezsuita fiatal ember Indiába érkezett. Néhány hónapig a tengerparton lakott és ismerkedett a tamil nyelv nehézségeivel. Aztán a tamil kultúra központi városába, Madurába költözött. Tudósok szerint a tamil nyelv az egyetlen a négy, ún. druida nyelv közül, amely saját, a szanszkritől független irodalmat is teremtett, s ezzel a hindu filozófiának és vallásnak a dél-indiai formáját teremtette meg.

Madurában akkor már élt egy keresztény gyülekezet a portugál jezsuita *Fernandez* atya vezetésével. Tagjai többségükben bevándorlók voltak, s a megkereszteltékből Fernandez formált lassan „portugál hívőket”. A gyülekezeti csoport főként az alsóbb kasztokból tevődött össze.

Nobili minden bizonnyal hallott *Ricci* kínai missziói kísérletéről, s úgy döntött, hogy ő is ezt a módszert fogja alkalmazni. „Indiaivá” lett, hasonulva a környezetéhez az evésben, az ivásban, az öltözködésben is. Kutatta és felvette a bráhmanista szokásokat is. A tamil után a telugu és a szanszkrit nyelveket is megtanulta, ebben az első európai ember volt.

Amikor eléggé képzettnek érezte magát, nyilvános vitákat tartott vallási kérdésekről, amelyben fő témái a monoteizmus és a teremtés kérdései voltak. Mivel ekkor már az indiai irodalmat is ismerte, kiváló vitázó is volt, így sokszor „győzött”, sikereket is elért. Az első két ott töltött évében tíz fiatalot keresztelt meg. De 1608-ban már 360 kereszteltje és tanítványa volt, köztük bráhmanák is. Fernandeztől azonban távol tartotta magát, s ez is az egyik oka annak, hogy feszültség támadt közöttük. Volt olyan tanítványa, aki „az indiai kaszt megkereszteltjének” tartotta magát. Nobilit feljelentették, munkája vitatott, kérdéses lett. „Nem vagyok parangi, nem ott születtem, nincs ezzel a fajjal semmi kapcsolat. Rómából jöttem, ahol családom olyan rangban van, mint itt a ráják. A törvény, amit hirdetek, Isten igaz törvénye, itt is ezt tanítom régtől fogva. Aki úgy véli, hogy ez Parangi törvénye, nagy bűnt követ el, mert az igaz Isten nem egy faj Istene, hanem mindenkié.”⁴⁸ – ezeket a sorokat 1610-ben írta. Róma végül felmentette a „babonás” vád alól, s elfogadta módszereit: a hindu újkeresztények örökölt hagyományaikat megtarthatják, kivéve a bűnös, kirívó szokásokat.

Nobili később kiterjesztette munkáját földrajzi és tartalmi értelemben is. Egyrészt más állomásokat is létesített, másrészt az alsóbb kasztok közt végzett munkát átadta másoknak, hogy ő a felsőbb kasztok közt dolgozhasson teljes energiájával.

Élete végét a Madras melletti Mylapur városában töltötte teljes szegénységben és vak-ságban. 79 éves korában hunyt el 1656. január 16-án.

⁴⁸ Cronin, Vincent: *A Pearl to India*. 1959. 137-138.

1643-ból való egy jelentés munkájáról, mely szerint 37 év alatt 600 keresztelest végzett a felső kasztbeliek között. Az alsóbb kasztokban a munka tömegessé lett, itt ezeket kereszteltek.

Brittoi János volt munkájának folytatója, aki 1673-ban érkezett Indiába. Az ő munkája is áldásos volt, de ekkora már az ellenállás is erősödött, és az egyre fokozódó üldözés jelei is mutatkoztak. *Brittoi Jánost* 1693-ban végezték ki.

Kínában Ricci halála után sem állt meg a munka. Egyrészt megkeresztelkedett kínaiakat állítottak be egy-egy missziói állomás vezetésére. Másrészt pedig *Johann Adam Schall* (1591-1666) méltó utódja lett *Riccinek*. Schall egyébként csillagászzal is foglalkozott 1623-ban előre „megjövendölte” a napfogyatkozást. Tekintélye egyre emelkedett, sőt 1630-ban tagja lett a kínai kalendáriumot összeállító bizottságnak is. A megkeresztelték száma a nehézségek, elnyomás ellenére is emelkedett. 1650-ben 150 000, 1664-ben 254 980 megkereszteltet tartottak számon. De a kínai vezetés ekkor újra a „portugál” misszió ellen fordult, Schallt is halálra ítélték néhány társával együtt.

Ám 1667-ben újabb fordulat történt. *Ferdinand Verbiest* (1617-1688), aki a misszió vezetője lett, újra a császár barátságába került. 1692-ben rendelet jelent meg: „Az európaiak nyugodtak, nem idéznek elő zavargásokat, sem bajokat, bűnöket nem lehet a rovásukra írni. Tanításuk nem hasonlít a birodalom szektáinak a tanításához. Ezért elrendeljük, hogy minden templom, amely a Menny Urának lett szentelve, ahol még állnak, ott maradjanak meg, és akik ezt az Istent imádják, azoknak legyen szabad a templomokat látogatni, tömjéneznii, vallási praktikáikat (!) gyakorolni, amelyek régtől a keresztények szokásai. Mostantól senki ne álljon ellen nekik.”⁴⁹

Az új helyzetben a különböző szerzetesek nyugodtabban dolgozhattak, de mint külföldiek azért bizonytalanságban voltak. Ebben a helyzetben Róma elhatározta, hogy kínai püspökre van szükség. A jelölt *Lo-Wen-Csao* volt, aki 1617-ben Fukin tartományban, egy parasztcsalád gyermekeként született. A ferences misszió volt hatással rá, Manilában tanult és ott is szentelték pappá. Ekkor európai nevet kapott, s ezzel a névvel is szentelték fel: *Fray Gregorio Lopezként*. Ez 1685-ben történt, és sajnos már 1691-ben meghalt. Ettől az időtől egészen a 20. századig nem volt kínai püspöke az itteni egyháznak.

1615-ben *V. Pál* pápa engedélyezte, hogy kínai nyelven olvashassanak misét, miután vitatéma lett a liturgia nyelve. De voltak – itt! – olyanok, akik a latinhoz ragaszkodtak. Latin nyelven tanították a papjelölteket is a szemináriumban. Végül ez a szárny győzött, sőt később Nápolyba küldték a papjelölteket tanulmányaik befejezésére. Egy jelentés szerint ettől az időtől 150 éven át 100 kínai papot képeztek, ordináltak és küldtek munkába.

⁴⁹ Neill, i. m. 129.

Vita robbant ki arról is, hogy mit várjanak el a megkeresztelkedettektől. A jezsuiták misszióját, amiről már szó volt, sokan az evangélium elárulásának vélték. A jezsuiták pedig azt vallották, hogy a többiek nem értették még meg: mit jelent kínainak lenni. A nézetek különösen három ponton ütköztek: a temetői szokásoknál, az elődök tiszteleténél és Isten nevének lefordításánál. 1656-ban Róma kimondta: Konfucius rendszere és az elődök tisztelete megengedhető polgári szokás.

Az ezzel ellentétesen gondolkozók szárnya azonban nem nyugodott bele a döntésbe, sőt egy újabb vitahullám indult el. 1704-ben Róma megismételte álláspontját. De a vita már olyan erős és éles lett, hogy a császár elrendelte: csak azok a misszionáriusok maradhatnak Kínában, akik esküt tesznek a kínai törvényekre. Volt, aki hazatért, volt, aki maradt. Válaszként azonban Róma is „erősített”, s kihirdette, hogy csak azt hirdethetik a misszionáriusok, amit Róma megerősített. Ez a feszültség sajnos a következőkben is meghatározta a kínai misszió munkáját. Vagyis olykor nem kell külső feszültség, elég a belső vita is a misszió munkájának akadályozásában.

Délkelet-Ázsia mindig is nehéz missziói terület volt. Ebben az időszakban a jezsuiták Sziámban hirdették az igét, kevés eredménnyel. Vietnámban mintha több sikert tapasztalhattak volna. Az itteni misszióknak kiemelkedő és vezető egyénisége volt *Alexander de Rhodes*, aki 1591-ben Avignonban született. 1623-ban érkezett Makaóra. Japánba akkor még nem mehetett be, ezért vezetői Vietnámba küldték, ahol a jezsuiták már évek óta dolgoztak. Rhodes hamarosan megtanulta nyelvüket, de 1625-ben innen is távoznia kellett társaival együtt. Ekkor Vietnám északi részén próbálkozott. 1630-ban aztán innen is kiutasították, vissza kellett mennie Makaóra. Külső nehézségei és számos „menekülése” ellenére is eredményes és áldott volt a munkája. Hihetetlennek tűnik, de életében 67 000 megkereszteltet tartott számon, akiknek keresztelése valamilyen módon személyéhez fűződik. Végül azonban az itteni uralkodók keménysége és zárkózottsága miatt fel kellett adnia munkáját, visszautazott Európába.

Éppen veszélyeztetett helyzetéből következően az ő missziói módszere a „katekéták társaságának” megalapítása volt. Mivel az uralkodó rendszer nem tűrte a papokat, tanítókat próbált nevelni és küldeni. Azt remélte, ezen az úton folytatódhat a munkája. Ezek a katekéták házasemberek voltak, s családjukban éltek tovább akkor is, amikor már dolgoztak valahol. Bár volt olyan csoportja is, akik vállalták a cölibátust, de ezek igen kevesen voltak. Alaposabb teológiai képzésben is részesítette, s amikor tanulmányaikat befejezték, fogadalmat tettek, hogy tisztaságban, szegénységben és engedelmisségben fognak élni. Tehát szerzetesi fogadalmat tettek szerzetesi élet nélkül, vagyis a világban maradván.

Rhodes reménye valóra vált. 1658-ban már 300 000 keresztényt gondozott két pap és a katekéták. Rhodes másik nagy munkája az volt, hogy a vietnámi nyelvet átültette a latin ábécébe, és ezzel a beszélt nyelvet írásbelivé is tette.

A vietnámi egyháznak századokon át sok nehézséggel kellett megküzdenie, mégis belső erejét bizonyítja, hogy életben maradt.

Afrika nyugati partvidékén portugál kapucinus szerzetesek dolgoztak. A misszió eredménye emberi szempontból nézve a helyi uralkodóktól függött. Ha ezek közül valaki szimpatizált a kereszténységgel, esetleg meg is keresztelkedett, az magával vitte egész törzsét is. Olyan változat is volt persze, hogy egy uralkodó megkeresztelkedett, de utódja újra a pogányságot elevenítette fel.

1655-ben Matambában (Angola) egy *Jinga* nevű hercegnő megkeresztelkedett, és népét is erre ösztönözte. 1663-ban misszionáriusokat is kért a pápától. Mintegy 8 000 ember megkeresztelkedett, de miután a hercegnő meghalt, a folyamat megszakadt.

Ettől az esettől függetlenül is 1645-1700 között Kongóban, Angolában és a környező vidéken 600 000 embert kereszteltek meg a jelentések szerint, ami évente mintegy 10 000 (napi 20-30!) alkalmat jelentett. Igen valószínű, hogy a kereszteléssel járó tanítás nem volt nagyon magas színvonalú. Az volt az újdonság, hogy kereszteléskor egy csipetnyi sót adtak a keresztelendő kezébe, s aztán ebből következett, hogy sok afrikai ezt vélte a keresztelés lényegének. Ebből újabb vita támadt, Rómát is megkérdezték, hogy szabad-e így keresztelni? A Hitterjesztési Kongregáció válasza ez volt: „in fide ecclesiae” – szabad.⁵⁰

Mozambik vidékén, Afrika keleti részén 1612-ben már apostoli vikárius dolgozott. 1624-ben a jezsuiták munkája nyolc állomáson folyt, ahol 20 misszionárius működött. Később dominikánus és ágostonos szerzetesek is jöttek. Mivel azonban minden szerzetes portugál volt, itt a misszió annyira összekeveredett a gyarmatosítással a misszionáriusok és a misszionálandók gondolatában, hogy a keresztelendők között az az elgondolás támadt és erősödött, hogy a keresztelés egyenlő a portugál gyarmatosítók elismerésével is. Így aztán 1628-ban lázadás tört ki a gyarmatosítás és a misszió ellen, melyet a portugál katonák vertek le. Az új király hűségesküvet tett a portugálok mellett, és a misszió folytatásához is hozzá kellett járulnia. 1652-ben a következő király meg is keresztelkedett. Az itteni „tömeges” kereszteléseknek az volt az „érdekessége”, hogy szinte a keresztelendő utolsó pillanatát várták meg, hogy aztán már vissza ne essen.

Talán ezek a keresztelések is elgondolkoztatóak a misszióban, valamint az ezzel megmutatkozó gondolkodás és visszaélés is. Nem a történész feladata a tisztázás, de érdeemes a misszióval kapcsolatban is feltenni a kérdést: mit jelent és mit nem a keresztelés? Vagy talán: mikor lehet és mikor nem keresztelni?

Madagaszkár szigetén 1624-ben a francia Kelet-indiai Kereskedelmi Társaság francia kolóniát akart alapítani, ehhez persze misszionáriusokat is küldtek. Az ellenállás azon-

⁵⁰ Kilger, L. Die Taufpraxis in der alten Kapuzinermission am Kongo und in Angola. In: Neue Zeitschrift für Missionwissenschaft V. B. 1949. 203-216.

ban erősödött, 1674-ben pedig lázadás tört ki, melyben sok gyarmatosítót megöltek, az életben maradtak pedig elmenekültek. A 18. században újrakezdték a missziói munkát, a 19. századból viszont nem tudunk semmiféle misszióról.

Ha itt is megállunk egy pillanatra, akkor azt kell mondanunk, hogy ebben az időszakban az említett tájakon komoly erőfeszítések történtek, voltak tiszteletreméltó törekvések és egyéniségek is. Valóban a misszió megújulásának a kora volt ez a katolikus egyházon belül. Itt azonban egy régi, de most élesen jelentkező probléma vetődött fel: a keresztelés kérdése. A korábbiakban elmondottakhoz még azt kell hozzátennünk: annak a missziónak, amely a keresztelesek számában látja a gyümölcsöt, s a „jelentésekben” számokat akar felmutatni, kérdéses a tartalma és a jövője is. A sok felszínes keresztelés nem Krisztus egyházának az építése.

Mielőtt azonban más témára térnénk, szólnunk kell néhány szót az ebben az időben az újvilágban folyó missziói munkáról is.

Kanada a 17. század elején még ismeretlen területnek számított. Igaz, hogy még 1534-ben bejelentette igényét a területre *Jacques Cortier*, és „Új Franciaországnak” nevezte el „hódítását”. Egy nagy keresztet is felállíttatott, s ezt írta: „Összekulcsoltuk kezünket, így tiszteltük a keresztet nagy tömeg pogány jelenlétében, hogy ezzel is mutassuk, miközben kezünket az ég felé emeljük, megváltásunkat a kereszttől várjuk”. Igazából azonban Franciaország csak a 17. században *Champlain* felfedezésével vette birtokba Kanadát. 1615. június 24-én tartották az első misét egy Montrealhoz közeli szigeten.

A népesség három törzsből állt: a huronokból, az algonquinokból és az irokézekből. A francia jezsuiták 1632-ben kezdtek el dolgozni közöttük.

Ebben az időben új mozgalom indult Franciaországban a misszióval kapcsolatos felelősségről. A misszió történetében először olvasunk apácákról. Az Orsolya nővérek közt indult el egy missziói érdeklődésű elevenedés. Egy apáca víziójában Kanadát látta, majd egy másik vízióban megerősítést nyert, hogy meg is érkezik oda. A 17. század harmincas éveiben három apáca és három ápolónővér oda is utazott, magáról a munkáról azonban nem tudunk többet.

De megismétlődött, amit az indiánok közti munkáról már leírtunk, hogy sajnos inkább az indiánok kipusztításáról, irtásáról volt szó. A rettegő, olykor az alkoholtól feltűzött indiánok sem kímélték a „nagy fehér ember” életét.

Tudunk ebből a korból még egy jelentős dél-amerikai vállalkozásról is. A mai Paraguay és Argentína területéről van szó, az akkori „Guanaris Köztársaságról”. A „keresztény falvak” már ismert módszerével végezték a munkát. 1610-ben Lorettóban jött létre az első, de 1623-ban már 23 ilyen település volt, mintegy 100 000 lakossal. *Karl Heussi* egyháztörténész azt írja, hogy ennek a missziónak az eredménye egy spanyol függőségű „jezsuita állam” lett jezsuita alap gondolattal és szabályokkal. Persze azért nem mindenki

volt ezekben a falvakban sem keresztény, sokan a rabszolgaság elől menekültek ide. Nem volt könnyű a falvak megtartása sem, mert a gyarmatosítók az előbbieket miatt sokszor megtámadták őket.

Ezek a falvak rendezettek voltak, a közepén állt a templom, és persze iskola és kórház is volt mindenütt. A lakóknak bizonyos óraszámot kellett a közösségért dolgozniuk, aztán ki-ki a saját udvarán, kertjében munkálkodhatott. A felügyelők is indiánok voltak, bár természetesen a legfőbb tekintély a jezsuita szerzetes volt. Érdekes volt ez a kísérlet, de nem tartott sokáig: a 18. században, amikor a jezsuiták rendjét feloszlatták, ezeknek a falvaknak már csak a romjai emlékeztettek az egykori életre.

A keleti egyházak missziója

Ebben az időszakban a katolikus egyház missziója mellett beszélnünk kell a keleti ortodox egyházak hasonló tevékenységéről is. Legalábbis az ekkor meginduló első lépéseiről, még ha ezek számunkra olykor idegenül is hatnak – ettől függetlenül a missziótörténet egy részét jelentik.

A keleti egyházak történetük során voltaképpen kétszeres csapástól is gyengültek. Az első az iszlám előretörése volt Kis-Ázsiában, a másik a tatárok betörése Oroszországba.

Konstantinápoly eleste a keleti egyház addigi missziói tevékenységének a végét is jelentette, s erre nemigen szoktunk gondolni. Konstantinápoly, Antiókhia, Alexandria és Jeruzsálem arab uralom alatt, elnyomva, vagy az egyházi életet megengedő türelemben éltek. Ami a „missziót” illeti, ettől az időtől talán csak kölcsönhatásról lehet szólni, a keresztények hatottak az iszlámra, az iszlám pedig a kereszténységre. De az egyházak a szabadságot, az önállóságot csak a 19. században nyerték vissza, s ez sem jelentette a misszió azonnali megindulását.

Oroszországban a különböző népek (szlávok, skandinávok, finnek stb.) egyformán szenvedtek a tatárok pusztító hatalmától, s ez bizonyos „egységet” teremtett köztük, sőt arról is tudunk, hogy a misszió útján is igyekeztek enyhíteni a nyomást.

Stephan Charp (1340-1396) ennek az időnek egyik legkiemelkedőbb vezetője volt. 1383-ban szentelték püspökké a permi egyházkerületben. A keleti misszió gondolata ragadta meg, elmélyülten tanulmányozta a szláv egyház nyelvét és szokásait. „Egész missziói aktivitása szelíd és bölcs volt. Került minden külsődleges eredményt, látszatot, s teljesen megtértjei hitének erősítésének, elmélyítésének szentelte életét.”⁵¹ Ezt azért is érdemes kiemelni, mert az általános helyzet ismeretében ez kivételnek számított.

⁵¹ Lübeck, K.: Die Christianisierung Russlands. 1922. 23.

Az ekkoriban formálódó és alakuló orosz államnak a vallással kapcsolatos gondolkozásában több összetevő is volt. Az alapvető természetesen az iszlámmal szembeni ellenállás volt.

A betörő tatárok még nem voltak mohamedánok, később tértek át erre a hitre, de sosem tartoztak annak fanatikus, erőszakos irányzatához. Később történt – és ekkor változott meg a békés vallási egymás mellett élés –, hogy a kán a Volgát tette a birodalom határává, s azon keresztény ember nem léphetett át.

1453-tól, Konstantinápoly elesésétől tovább élesedett a helyzet. Ettől kezdve lett Moszkva a pusztuló bizánci világ örököse, innen kezdve emlegette magát „harmadik Rómaként”. Jeruzsálem eretnokségbe, Konstantinápoly pogányságba esett – vallották, így Moszkva lett a keresztény (keleti) világ „közepe”. Másként fogalmazva a konfrontációk és a történelmi események is Moszkva öntudatát erősítették.

III. Iván (1462-1505) *Palaiologosz Tamás* lányát vette el második feleségéül, innen használta ő is a „cár” (császár) címet, ezzel is jelezve, hogy Konstantinápoly „utódjának” tekinti magát. Az ilyen alakulásnak tehát nemcsak vallási, hanem politikai gyökerei is voltak. IV. (*Rettenetes*) Iván (1533-1584) a kazáni kán elleni háborút már „szent háborúnak” tekintette és hirdette meg. Aztán, amikor győzött, Kazánban keresztény egyházat is alapított a maga módján, s a város lakóit vagy megkeresztelték, vagy elűzték. Mindenesetre Moszkva politikai hatalma mellett nőtt egyházi befolyása is, s így 1579-ben a konstantinápolyi egyházfő elismerte Moszkva patriarkátusát is. Oroszország egyébként ekkor kezdett erősödni és terjeszkedni is. 1586-ban megalapították Tobolszk városát, 1632-ben elfoglalták a mai Jakutzskot is. 1648-ban pedig elérték az Csendes-óceán partját, és első ízben felfedezték a Bering-szorost.

Vallásilag persze a lakosság vegyes volt. Délen a buddhizmus és a lámaizmus volt az erősebb vallás, s természetesen nagy területen hódított és uralkodott az iszlám, a már említett kereszténység mellett. Az egész birodalom krisztianizálását I. (*Nagy*) Péter cár (1682-1725) nevéhez kötik, aki 1700-ban adott ki egy ukázt: „Az ortodox keresztény hit terjesztésére, hirdetésére a népek között, konkrétan Tobolszk és más adóköteles városok kereszténnyé tételére Őfelsége úgy döntött, hogy a kijevi metropolitának ezt írja: kereszen egy erényes és művelt férfit, aki Tobolszk metropolitája lesz, hogy a környék, Szibéria és Kína népei, akik a babonák vakságában és tudatlanságában élnek, eljussanak az igaz és élő Isten tiszteletére.”

Ez a misszió persze megint összefonódott az állammal és a hódítással. A munka el is indult, s – röviden – a következő területeken folyt.

Nyugat-Szibéria missziója. 1702-ben *Philotheosz Leszczyński* lett Tobolszk püspöke. 1712-ig irányította a missziót az osztjákok, a vogulok, a kalmükök és más népek között. Ebben az időszakban 160-ról 448-ra emelkedett ezen a területen a templomok száma, és mintegy 40 000 ember megkereszteléséről szólnak a jelentések. Aki megkeresztelke-

dett, az adómentességet is kapott cári engedéllyel. A püspök utódja *Silvester Golovaczky* (1746-1758) lett, ebben a második missziói fázisban azonban a megkereszteltek száma már egyre csökkent.

Kína missziója. A 17. századtól laktak oroszok Pekingben, mégpedig egyre emelkedő számban. Már ekkor lelkigondozókat küldtek utánuk, Kína azonban a misszió számára zárt maradt. 1727-ben megváltozott a helyzet: az orosz uralkodó elismerte Kína fennhatóságát Mongóliában, a kínai császár pedig megengedte, hogy orosz papok telepedhessenek le Pekingben. A terep azonban nagyon nehéz volt, s a munka lassan haladt. 1732-ben mindössze 9 keresztelést végeztek. Mégis volt magas színvonalú, komoly iskolájuk is a gyermekek oktatására. Azután ismét lefékeződött a misszió. 1795-ről tudjuk, hogy Peking városában összesen 25 orosz és 10 kínai keresztény élt. Később teljesen leállt a munka.

A *kalmükök* közti misszió. Ez a nomád nép az Uráltól délre eső sztyeppéken élt, természetesen nem az oroszoktól való függetlenségben. Egy törzsfőnök – az oroszok támogatásában bízva – megkeresztelkedett. Később áttelepítették a népet Oroszország más részére, de sokan visszatértek eredeti lakóhelyükre. A többiek azonban lassan beolvadtak és „orosz keresztényé” lettek.

A *Közép-Volga terület* missziója. 1701-1705 között, tehát öt esztendő alatt 3 638 keresztelést jelentettek az itt folyó missziói munka eredményeként. Hozzá kell tenni az igazság kedvéért, hogy itt is érvényes volt Péter cár ígérete, hogy aki megkeresztelkedik, az mentesül kötelezettsége alól, ami itt a katonai szolgálatot jelentette. A munka ezen a területen a cseremisiz nép között folyt, és 1730-ban, amikor „túl szépnek” tűnt a munka eredménye és sok keresztelést jelentettek, vizsgálatot indítottak, amelynek során kiderült, hogy némelyek kétszer is jelentkeztek különböző helyeken a keresztségre, mert ilyenkor ajándékot is kaptak. Ekkor újult erővel indult meg a munka. *Lukas Konasevics* lett a kazáni metropolita, a misszió pedig újra felvirágzott. Erőszakról nem tudunk, de valamiféle ráhatás mégis lehetett, mert 1741-1762 között például megint óriási számokat jelentettek: összesen 430 550 keresztelést az osztjákok, a cseremiszek és más törzsbeliék körében (ez napi 50-60 keresztelést jelentett). A mohamedán tatárok jobban ellenálltak, s amikor közöttük is sok lett a keresztelés, fegyverrel keltek fel ellene.

Kelet-Szibéria missziója. Itt később indult meg a missziói munka. 1862 óta már több misszionárius is dolgozott ezen a területen. Ebben az időben itt még folyt az emberkereskedelem is, s kiderült a misszióról, hogy ők is „vásároltak” embereket. Ezeket a megvásárolt és megkeresztelt embereket a kolostorok köré gyűjtötték, ők végezték a mezőgazdasági munkát. Aztán ez a misszió is leállt.

1727-től Irkutszk önálló kerületté lett *Innocenc Kulchisky* püspök vezetésével. Az ő életpéldája igen vonzó volt, nagy hatást tett az emberekre. 1805-ben szentté is avatták.

Olykor azonban a misszió egyéni vállalkozás is volt. Ennek egy érdekes példája *Kirill*

Vasziljevics Szuhanov (1741-1814), aki laikusként egész életét a tunguzok megtérítésére szánta. Alapelve: a legjobb igehirdetés a példaadás. 1776-ban építtette az első templomot, a megtérített népet a templom köré telepítette, tanította őket hittanra, de földművelésre is. Aztán Irkutszkban felszentelték őt, s így dolgozott tovább.

A *kamcsatkai* misszió. Erről a területről azt mondhatjuk, hogy felfedezésétől kezdve az oroszok büntetőhelye volt, előtte pedig lakói szinte őskori, civilizálatlan életet éltek. *Martinian* archimandrita 1705-ben érkezett ide. Hatása nagy volt, sok embert megkeresztelt, de erős volt az ellenállás is, ő maga is vértanúhalált halt. A munka mégsem állt meg: *Joasaf Chotumsewsky* folytatta a missziót, akit „Kamcsatka apostolának” is neveznek. 1745-ben érkezett ide két szerzetes, egy diakónus és hat tanítványa kíséretében, s a küldöttséghez Tobolszkban még csatlakozott hat pap. A munka nagyon nehezen ment. 1766-ban feketehimlőjárvány tört ki, sokan meghaltak a misszió munkásai közül is. Nem állt le egészen a misszió, de igazi eredményekről csak a 19. században szólhatunk.

Az ortodoxokkal kapcsolatban szólni kell az „amerikai” misszióról is. A történethez hozzátartozik, hogy az oroszok 1743-ban fedezték fel az Aleutákat, s 1766-ban annektálták. 1770-ben egy kereskedőhajó érkezett ide, s hozott egy laikus egyházi küldöttet is. Ő is inkább az ide száműzött oroszok közt kezdte a munkát, de feltűnt neki, hogy a bennszülöttek milyen odaadóan figyelnek, például amikor énekelnek. Ekkor írtak a szenátusnak és misszionáriusokat kértek. *Joasaf Bolotov* archimandrita volt a küldött, aki szerzetesekkel és diakónusokkal érkezett. A bennszülöttek nagyon szívesen fogadták őket, egy télen 6 000 embert kereszteltek meg közülük. Aztán ez a szám emelkedett, s a misszió utazásuk közben elérte az amerikai partot is. Bolotov egy hajótörésben vesztette életét.

Az orosz ortodox missziót összefoglalva is azt kell mondani, hogy sokszor keveredett a hatalmi törekvésekkel, de volt ebben a misszióban igazán odaszánt életű és hatásos misszió is.

A misszió történetében fordulatot hozott a 18. század. A katolikus misszió lendülete – ha nem is állt le egészen – erősen lefékeződött. De új erők is jelentkeztek nyugaton, feltűntek a protestáns missziók.

Nemzetközileg is megváltozott a helyzet. A spanyolok és a portugálok már nem számítottak vezető erőnek, viszont Franciaország után beállt a missziói munka végzésébe a protestánsnak számító Hollandia, Dánia és Anglia is.

A katolikus misszióban a lefékeződésben komoly szerepe volt a jezsuita rend feloszlásának. Ez 1773-ban történt XIV. *Kelemen* rendeletével, amikor 22 509 tag, 11 293 pap és mintegy 3 000 misszionárius hagyta abba a munkát.

Erre az időre a misszió sokszínű képet mutatott. Összegezve az eddigieket most azt mondhatjuk, hogy volt, ahol „alkalmazkodássá” lett a helybeliek felé, máshol a bennszülött kultúra eltörlése lett az „eredmény”. Volt, ahol egyéni megtérések történtek, másutt

csoportos kereszteleseket hajtottak végre. Egyik helyen nagy hangsúlyt fektettek a bennszülött papság képzésére, volt, ahol ezt elhanyagolták. Néhol szimpátiával fogadták a missziót, máshol üldözték, vagy felláztak ellene. A Hitterjesztési Kongregáció sem tudta igazán összefogni a missziót, ahogyan tervezték, s volt még a rendek között versengés és sok belső konfliktus is.

A nyereségek, gyümölcsök mellett sok veszteség is volt. De azt el lehet mondani, hogy a legtöbb ország, vagy terület nyelve ismertté vált, s ezekre később, a katolikus misszió meglevenedése, új lendülete idején, főként pedig a 19. században, a misszió nagy évszázadában már építeni lehetett.

A protestáns misszió kezdetei

Vannak, akik azzal vádolják a reformátorokat, hogy elfeledkeztek a misszióról. Olyanok is vannak, akik azzal „védik” őket, hogy nem volt idejük misszióra gondolni. Akár a vád, akár a védekezés az igazságnak csak az „egyik fele”. Érdemes volna több időt szentelni arra, hogy megkeressük: hogyan gondolkoztak a reformátorok a misszió kérdéséről. Igazságtalan dolog, mondjuk ki ezt is, a későbbi lutheri ortodoxia helytelen tanítását, miszerint a misszió ideje lejárt volna az apostolok idejével, magára a reformációra és a reformátorok gondolkodására is visszavetíteni. Luther számára például a török kérdés nem egyszerűen politikai kérdés volt, hanem egyrészt az egyházat megtérésre ösztönző, másrészt a misszióra serkentő tény. Erre nézve sokat lehetne idézni és tanulni is tőle.⁵² Az azonban igaz, hogy a protestantizmus hosszú ideig az életéért küzdött, és csak az 1648-as vesztfáliai béke biztosította a „túlélést”. Franciaországban pedig a nantes-i ediktumig (1685) voltak életveszélyben a protestánsok. De az ezután következő, és sokak szerint „vértelen ellenreformáció” is inkább csak apológiára indította a protestánsok táborát.

Amint erről már említést tettem, az is igaz, hogy az ezután következő időben a protestánsok belső harcai sok energiát emésztettek fel. Evangélikusok küzdöttek a „filip-pisták” ellen, sok esetben a lutheri és a kálvini reformáció hívei is egymás ellen. A kálvinisták az „arminiánusok” ellen harcoltak, az anglikánok a puritánok és az independensek ellen. Valóban el lehet mondani, hogy a protestáns ortodox vonal nem volt a misszió elkötelezettje.

Arról is volt már szó, hogy az újkor kezdetén a portugál és a spanyol katolikus hatalmak voltak a tenger urai, a nagy utak az ő uralmukhoz fűződnek. Neill jegyzi meg ebben a kérdéskörben, hogy a német protestánsok mind földrajzilag, mind pszichológiai-

⁵² Pósfay György: Luther és a misszió. In: Lelkipásztor

lag a határokon belül maradtak, jellemző korabeli kifejezése ennek a „tartományi egyház” (Landeskirche). Ebből az időből származik a „cuius regio, eius religio” elve is. „Minden területen az uralkodó saját népe előmenetelért felelős, a birodalom határain túli felelősségről nincs szó. Az így behatárolt egyház nem tud missziói lenni.”⁵³

Latourette szerint pedig akkor változott a klíma teológiai téren is, amikor Anglia és Hollandia tengeri hatalmakká lettek.

Ezért támadja a protestánsokat a 16. század végén a katolikus *Bellarmin*, aki az igaz egyház 18 jegyéről írt könyvében az egyház jegyei között a missziói aktivitást is hangsúlyozza. Ebben igaza is van, de amikor ezt az aktivitást hiányolja a protestánsoknál, ezt a tényt ki is használja a támadásra: „Az eretnekekről nem hallottuk, hogy bármilyen pogányokat, zsidókat hitre térítettek volna, csak azt hallottuk, hogy a keresztényeket az igaz útról eltérítették. Ugyanakkor katolikusok csak ebben az évszázadban is pogányok ezreit térítették meg az újvilágban. Évente zsidók is szép számmal keresztelkednek meg nálunk. A lutheránusok az apostolokhoz és evangélistákhoz hasonlítják magukat, jóllehet szép számmal élnek köztük zsidók Lengyelországban, Magyarországon pedig a törökök is szomszédok, de idáig alig egy maroknyi megtérőt tudnak felmutatni.”⁵⁴

Ez a vád sem a teljes igazság. Tény és tagadhatatlan, amit állít, csak azt felelji el, hogy a protestantizmus az ő századában született, az élet-halál küzdelemben még nem volt ideje missziói munkára.

De az is tény, hogy a már említett ortodox teológusok között akadt, aki azt állította, hogy a missziói parancs az apostolok idejére szólt, s ebben az utolsó időben, az akkor ismert világban szinte minden nép meghallotta az evangéliumot, nem szükséges azt másodszor is hirdetni.⁵⁵

Érdemes azonban megemlíteni az első kísérletek között báró *Justinian von Welz* (1621-1668) nevét, aki Suriname-ban, ebben a holland kolóniában missziói vállalkozásba fogott, de saját egyháza ellenállásába ütközött.

A protestáns missziói próbálkozások már a 16. században kezdődtek. Tehát igazán nem sokkal a reformáció, vagy a protestáns egyházak létrejötte után. 1559-ben *I. (Vasa) Gusztáv* svéd király a még mindig pogány lappok között indított missziót, de akkor a misszionáriusok úgy akarták a munkát végezni, hogy nem tanulták meg a lapp nyelvet. A délszlávok között indított missziói munkát *Hans Ungnad* (kb. †1550) sonnecki báró. Pontosabban nála arról volt szó, hogy a szlávok, a szláv keresztények között a reformáció tanítását akarta terjeszteni, s így akart betörni délen az iszlám világba, tehát végül is mégiscsak missziói szándékkal. Ez a kísérlet sikertelennek bizonyult.

⁵³ Neill, i. m. 150.

⁵⁴ Bellarmin, R.: *Controversiae*, IV. kt. In: Neill, i. m. 150.

⁵⁵ Johann Gerhard (†1637) és Adrian Savaria (1531-1613), egy német és egy holland teológus vitájáról van itt szó. Tehát már ekkor - vagy ekkor újra - vita folyt a misszió kérdéséről.

1577-1581 között Konstantinápolyban élt egy *Budowitz* nevű ember, akiről sajnos csak annyit tudunk, hogy iszlám környezetben készített egy a Koránnal vitatkozó könyvecskét, s azt is leírja, hogy munkája nyomán egy török ember megtért.

Kicsit később, a hollandok kereskedelmi vállalkozása idején *Hugo Grotius* (1583-1645) ugyancsak írt egy könyvecskét: „A keresztény vallás igazságáról” (*De veritate religionis Christianae*, 1627) címmel. Könyvét tengerészeknek írta távol-keleti útjaikhoz, ha hitükről is tanúságot kellene tenniük.

Aztán egyházi kérésre és nyomásra a Kelet-indiai Társaság szemináriumot indított Leidenben. Több lelkészt is képeztek itt az akkori holland uralom alatt álló Indonézia és Ceylon számára. A képzés alapvetően nem missziói célzatú volt, hanem az itt tanult fiataloknak a hollandok lelkigondozása volt a feladata. De egyre inkább foglalkoztak a bennszülöttekkel is. Sőt – ezt a tényt sem szabad elhallgatni – minden megkeresztelt személyért „prémiumot” is kaptak. Így aztán nem lehet csodálkozni a nagy számokat emlegető jelentéseken. Jáván 100 000, Ambonban 40 000 megkereszteltet tartottak számon. Amikor mindezt leírom, azt szeretném hangsúlyozni, hogy ez nem az egyház, hanem a Kelet-indiai Társaság missziói vállalkozása volt.

1688-ban az Újszövetséget lefordították maláj nyelvre, s ez volt az első, egy délkelet-ázsiai nyelven megjelent keresztény írás. 1776-ban Indonéziában 22 lelkész élt és dolgozott, de közülük csak öten beszélték a bennszülöttek nyelvét. Ebben a munkában is az volt a helyzet, amiről már eddig is olvastunk, hogy sokkal több volt a megkeresztelt, mint a kommunióban résztvevő keresztény. Ebből azt a következtetést lehet levonni – s ezt többen meg is teszik –, hogy ez a missziói munka is felületes volt.

Anglia érdeklődését Amerika felfedezése ébresztette fel először. Az első komoly vállalkozás, amely tőlük indult, *John Eliot* (1604-1690) nevéhez fűződik. 1632-ben Roxburyben (Massachusetts) lett lelkész. Nem elégedett meg a telepések gondozásával, ami eredeti feladata lett volna, hanem feladatának tekintette az ott élő pequot (egy irokéz) törzs nyelvét megtanulni és közöttük is hirdetni az igét. 1651-ben keresztelte az első indiánt. Érdemes elgondolkodni, hogy ezt 19 évi munka után érte el, vagyis nem volt könnyű misszió. De ez a tény azt is jelzi, hogy ez a munka nem volt felületes. Egyébként Eliot véleménye szerint egy indiánnak szinte lehetetlen igazán keresztény életet élnie, ha megmarad törzsében, környezetében.

Így aztán ő is településeket („imádság városok”) alapított a megkeresztelt indiánok számára. Az első ilyen település Natic volt, s ekkor már 3 600 indiánt tartottak számon keresztényként. Eliot az indiánok közül is képzett prédikátorokat – ebben is úttörő volt –, akiknek munkába állásuk előtt fogadalmat is kellett tenniük: „Krisztus segítségével magunkat és gyermekeinket őrés bízunk, ő legyen minden dolgunkban Urunk, nemcsak az egyház és a szolgálat ügyében, hanem munkánkban és mindennapi dolgainkban is.”

1661-ben lefordította indián nyelvre, az Újszövetséget, majd 1663-ban az Ószövetség-

get is. Ez volt az első „mohikán dialektusban” kiadott Biblia. Összeállított egy nyelvtant is az indián nyelv tanulásához. Vezérelve ez volt: „Az imádság és a szenvedés a Krisztus-hitben mindenre képes”.

David Brainerd (1718-1747) a következő kiemelkedő misszionárius az indiánok között. Naplója igen tanulságos, élete teljes odaadásáról beszél. Egyébként élete később *Carey*-nek és *Martyn*-nak is példaképe lett Krisztus követésében és a missziói munkában.

Ez az az idő, amikor megalakultak az első missziói társaságok. Ezzel kapcsolatban *Thomas Bray* (1656-1730) nevét kell megemlíteni, mint aki a megindítás „motorja” volt – ahogyan egyik életrajzírója mondja. 1698-ban jött létre a Society for Promoting Christian Knowledge (SPCK; Társaság a keresztény ismeret terjesztésére). 1701-ben pedig létrejött a Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts (SPG; Társaság az evangélium terjesztésére idegen részekben = a tengeren túl). 1709-ben pedig megalakult az SPCK skót tagozata is. Ezek a társaságok kifejezetten missziói céllal születtek, a hit terjesztésére, s a brit kolóniában az indiánok és a négerek között, de később Nyugat-Indiában is dolgoztak. Rövid idő alatt – természetesen óriási áldozattal – 350 misszionáriust küldtek ki. 1710-ben az SPG-nek ilyen határozatai születtek:

„Az evangélium hirdetésének munkája – társaságunkban – elsősorban a pogányok és a hitetlenek megtérítésére vonatkozik, ennek a munkának – tehát a misszióknak – prioritása van.

Ezért misszionáriusokat kell küldeni az indiánok hat törzséhez, hogy az evangélium eljusson hozzájuk.”

Egy 1735-ben megírt jelentésben ezt olvassuk a garnizon egyik tisztjétől: „Az indiánokat nagyon civilizált törzseknek találtam, s úgy vélem, ez *John Miln* lelkész szorgalmára és fáradozására vezethető vissza, arra, ahogyan őket a lelkész a keresztségre felkészítve oktatta. Az úrvacsorázók száma naponta növekszik, a vasárnapot megszentelik, összejönnek, hogy zsoltárokat énekeljenek, és kérik, hogy *Miln* úr legyen gyakrabban köztük.”

Talán a száraz sorokból is érezhető, hogy ez most más típusú misszió. Kissé merészen úgy is nevezhetjük, hogy felébredt emberek ébresztő munkája a pogányok között. Lehet, hogy valaki ezt túlzásnak találja, vagy legalábbis úgy véli, nem a történész feladata ezek megállapítása. De ez a megállapítás éppen a történelemből fakad, pontosabban abból, ami Isten cselekvése volt a történelemnek ebben a szakaszában. Ez a kibontakozó missziói munka ugyanis az angol ébredésnek egyik szép gyümölcse volt. Itt egy kisebb „egyház-történeti kitérőt” kell tennünk.

Ezt a nagy mozgalmat (melynek persze sok ága volt) az egyháztörténet átfogóan pietizmusnak nevezi. Arra itt nem térünk ki, hogy az angol és német, később Európát átható mozgalmat részletesen leírjuk. Ezen a ponton arra kell felhívni a figyelmet, ami a pietizmus és a misszió új lendületének, kibontakozásának összefüggését illeti. A pietizmus alapelvei a megtérés, megszentelődés, a hitbeli közösség gyakorlása és a tanúskodó

felelősség voltak. Ha történetileg igazságosak akarunk lenni, akkor azt is hozzá kell tennünk, hogy ezekhez gyakran és erősen hozzájárult Krisztus közeli visszavárása, a zsidók és pogányok teljessége „bemenetelének” várása is. Ezek az összetevők együtt erősítették ebben a mozgalomban a missziói felelősséget. A pietizmus újra felfedezte azt, amit a reformáció „egyetemes papságnak” nevezett és tanított; más szóval a szolgálatban a „papok és laikusok” – hogy ezt a két, sokszor nem szimpatikus szót használjuk – együttes felelősségét. Volt persze a pietizmusnak olyan szánya is, ahol a laikusok javára billent a vezetés és a szolgálat „mérlegnyelve”. De általában közös felelősségről és a szolgálat közös hordozásáról volt szó. A mozgalom persze erős teológiai vitát, sokszor ellenállást is fakasztott, ebben az időben mégis erősödött és átjárta szinte az egész egyház életét. Így születtek meg a „kollégiumok”, közösségek és társaságok a misszió céljaira is.

A társaságok mellett azért továbbra is fontos szerepet játszottak vagy játszhattak az uralkodók. Az első király, aki e téren is cselekedni akart IV. Frigyes dán király (1669-1730) volt. Ha az előbb „behatárolt” felelősségről volt szó, a dán király felelősséget érzett egész birodalmának minden lakója iránt, tehát a kolóniában lakók iránt is. Az igazság kedvéért hozzá kell tennünk, hogy korábban sok katolikus uralkodó is érezte ezt a felelősséget, s lehet, hogy Frigyes éppen róluk vette a példát. Ekkoriban dán uralom alá tartozott Dél-India, Trankebar is. Frigyes király a pietizmus központjához, Halléhoz, pontosabban annak kiemelkedő és vezető személyiségéhez, *Hermann Franckéhoz* (1663-1721) fordult. Francke abban az időben Hallében (egyetemi munkája mellett) árvaházat és – mai szóval – szociális központot épített ki. A király kérésére azonnal lépett, és két fiataalt bocsátott rendelkezésére: *Bartholomäus Ziegenbalgot* és *Heinrich Plütschaut*. Ez a lépés volt német földön lutheránus részről a nagy kezdet, az első missziói lépés.

A két küldött 1706. július 1-jén érkezett meg Trankebarba, ők ketten voltak az első nem katolikus misszionáriusok Indiában. Kettejük közül Ziegenbalg nevét emeli ki a missziótörténet. 23 éves volt, amikor elkezdte a missziói munkát, s 13 éven át, haláláig végezte azt. Ő lett a protestáns, azon belül is a lutheránus misszió úttörője. Levelezéséből néhány dolgot tudunk az életéről.

Rengeteg nehézséggel kellett megküzdenie. Ezek közül az első a tamil nyelv megtanulása volt. De tapasztalhatta a helyi emberek és kormányzat értetlenségét is, és szülőföldjén sem értettek mindig egyet döntéseivel és tetteivel. Munkája során 5 missziói alapelv fogalmazódott meg, melyek később is sokszor feltűnnek. Ezért talán érdemes ezeket az alapelveket röviden áttekinteni.

1. Egyház és iskola szorosan összetartoznak. Ez azért is nagyon fontos, mert a megkeresztelteteket meg kellett tanítani a Szentírás olvasására is, ami nélkül ezek a misszionáriusok nem tudták elképzelni a keresztény életet. Ezért kell a tanítást már a gyermekeknél, az iskolában elkezdni.

2. Ehhez azonban a Szentírást le kell fordítani azok nyelvére, akik között dolgoznak a misszionáriusok. Ziegenbalg ezen a téren sokat dolgozott, tanult, s azt lehet mondani, hogy a tamil nyelvet nemcsak „egyszerűségében”, hanem annak klasszikus változatában is megismerte. Az Újszövetség tamil nyelven 1714-ben – nyolc évvel érkezése után –, a teljes Biblia pedig 1769-ben jelent meg. De ebben a munkában *Johannes Philipp Fabrizius* is nagy segítsége volt, aki később a munka vezetője is lett, és énekeket is fordított tamil nyelvre.

3. Az evangélium hirdetése a nép gondolatvilágának ismeretén alapul, ha nem akar légüres térben maradni. Ziegenbalg ezért stúdiumot kezdett a dél-indiai vallási gondolatvilág megismerésére. Aztán az eredményt leírta és hazaküldte. Itt ütközött az otthoniakkal, mert azt a választ kapta, hogy az ő feladata nem a hinduizmus leírása, hanem kiirtása. Nem pogány babonák megismerése a cél, hanem azok összetörése. Vagyis megint felvetődik – most protestáns talajon és még csak csírájában – a misszió és a pogány kultúra érintkezésének a problémája. Azt is mondhatnánk, hogy ez a misszió egyik soha le nem zárt, hanem mindig nyitott és örök kérdése, amivel minden területen és minden nemzedéknek szembe kell néznie. Ziegenbalg tanulmánya csak 1867-ben (másfél évszázad múlva) jelent meg. A könyv kiadója, s egyben a szerző életrajzírója Wilhelm German volt, a könyv címe pedig: *A malabári istenek genealógiája*.

4. A missziói munka célja a személyes döntés és megtérés. A trankebári misszió szakított a csoportos, tömeges megtérésekkel, keresztelesekkel is. Azzal a tradícióval is szakítottak, hogy megajándékozzák a megkeresztelteket. Mindezek helyett igyekeztek alapos tanítást adni, hogy maga a keresztelezés legyen érték a megtérő szemében.

5. Ha pedig ilyen módon megszületik a gyülekezet, akkor az csak indiai egyház lehet, méghozzá saját papsággal és vezetéssel. 1709-ben, tehát már három évvel a kezdet után, azt kérte Ziegenbalg az otthoniaktól, hogy adjanak valakinek felhatalmazást az ordinálásra. 1733-ban szentelték az első indiai lutheránus lelkészt, *Áront*, aki előtte 15 évig katekétá volt, tehát a munkában kipróbált. Mint lelkész aztán haláláig, 1745-ig dolgozott hűségesen. Később közel száz év alatt további 14 lelkészt szenteltek fel, vagyis igen gondosan készítették fel és vizsgálták meg őket, de azt is vallották, hogy nélkülük nincs indiai egyház.

Amikor Ziegenbalg 1719-ben meghalt, már 350 lélekből álló gyülekezet élt Trankebárban. Ha a régi missziók vannak szemünk előtt, ez nagyon „kis” számú gyülekezetnek tűnhet 13 évi munka után. Ha pedig az alaposságot vesszük figyelembe, akkor azt is mondhatjuk, hogy ez „lélektől lélekig” nagyon nagy eredmény.

A trankebári missziót Angliából is figyelemmel kísérték. Ziegenbalg leveleit angolra fordították, rendszeresen olvasták, missziói körök keletkeztek munkája „hordozására”. Sőt, őt magát is meghívták egy európai útja során Angliába, amikor az angol király és a canterbury-i érsek is fogadta. Az SPCK nyomdát is adományozott neki, amelynek segítségével aztán megjelent a tamil Újszövetség. Ez a társaság aztán maga is missziót kezdett azon a területen.

Thomas Roe már 1607-1612 között Indiában tartózkodott mint a Kelet-indiai Társaság alkalmazottja. Ettől az időtől kezdve a Társaság lépéseket tett, hogy indiai alkalmazottjai, pontosabban lelkigondozói ne csak a Társaság tagjaival, hanem a bennszülöttekkel is foglalkozzanak. Lassan a feladatok közé kezdték sorolni a helybeli indiai nyelv megtanulását is. Ugyanakkor a Társaság egy része húzódozott a „vallási beavatkozástól”, a lelkigondozók is kevesen voltak, fizetésük sem volt nagy. Így aztán az angolok a német miszionáriusokhoz fordultak, hogy a brit katonáknak és állampolgároknak legyenek segítségül mint lelkigondozók. Így keletkezett az a furcsa helyzet, hogy német miszionáriusok kerültek az angol Kelet-indiai Társaság szolgálatába. Ez az időszak 1728-1861 között tartott, amikor – más fogalmazásban – az anglikán egyház támogatásával olyan miszionáriusok is dolgoztak, vagy álltak alkalmazásban, akiket nem anglikán rítus szerint ordináltak.

Ezek között a megbízott német miszionáriusok között a legkiemelkedőbb *Christian Friedrich Schwartz* (1724-1798) volt. Szinte fél évszázadon keresztül, pontosan 48 évig dolgozott megszakítás nélkül Dél-Indiában, ebből 10 évet Trankebárban, 16 esztendőt Trichinopoliban, majd 1772-től egészen haláláig Tanjoreban. „Ennek a feddhetetlen miszionáriusnak a tudása, tisztessége minden eddigi előítéletet legyőzött” – írta róla levélében egy brit tiszt. Különböző tisztségei is voltak, de soha nem feledkezett meg arról, hogy alapvetően miszionárius, és minden alkalmat megragadott arra, hogy hirdesse az igét. Működése alatt csak a tanjorei egyház 2 000 lélekkel gyarapodott. Anyanyelvén túl portugál, angol, tamil, perzsa és hindi nyelven is beszélt. Életmódja végtelenül egyszerű volt, s mindenkihez egyformán barátsággal fordult. Sokáig így emlegették: „Isten embere”.

1771-ben Palamkottában egy *Corinda* nevű asszonyt kereszteltek meg, aki a bráhmánák kasztjához tartozott, és azelőtt egy angol tiszt élettársa volt. Ez az asszony építtette az első templomot, amit 1785-ben szenteltek fel. Az épület ma is áll. Napjainkra természetesen kicsivé lett, de alkalmanként itt is tartanak még istentiszteletet.

A Schwartz halála utáni évtizedben a tanjorei misszió mintegy 5 000 embert keresztelt meg, s ez még az ő szolgálatának a gyümölciséhez tartozott. Hiszen a misszióban is sokszor érvényes, hogy „más a vető és más az arató”. Így született meg a Tinevelly egyház magja, ahol aztán száz évvel később az első indiai püspököt szentelték fel.

A sarkvidéken *Hans Egede* szolgálatáról kell ebből az időből még megemlékeznünk. Őt már – ilyen is volt – a koppenhágai missziói kollégium küldte ki. Feleségével és családjával együtt utazott. 1722-1736 között élt és dolgozott ezen a területen. Az ő első feladata is az eszkimók nyelvének az elsajátítása volt. Amikor azonban a nyelvüket már megismerte, akkor tárult fel előtte az eszkimók babonás hite és kemény ellenállása az evangéliummal szemben. Évek teltek el nála is, míg az első keresztelést elvégezhette. Aztán újabb

próba következett, kitört az 1733-as himlőjárvány. Feleségével együtt ápolta a betegeket, s felesége sajnos az ekkor megkapott betegség nyomán 1736-ban meghalt.

„Barátságosabb voltál hozzánk, mint mi bármikor bárkihez, tápláltál, amikor éhezünk, áptál, amikor betegek voltunk, a halottainkat eltemetted, akik e nélkül a vádlatok martalékai lettek volna. De a legnagyobb szolgálatod az volt, ahogyan Istenről beszéltél nekünk, arról, hogyan nyerhetjük el áldását, hogyan juthatunk az örök élet városába” – emlékeztek rá nemzedékeken át a grönlandiak.

1734-ben fia, *Paul Egede* – akit közben hazaküldött tanulni – most már munkatársként érkezett vissza hozzá. A fiú egyébként Grönlandon nőtt fel, s a nyelvet apjánál is jobban beszélte. 1736-ban alapították Christianhaabot, ezt a keresztény települést, ahová sokan jöttek máshonnan is igét hallgatni, keresztelestüket kérni. Azt mondhatjuk, hogy Grönlandon ébredés támadt. Paulnak szembetegsége miatt haza kellett térnie (†1788), de igyekezett felébreszteni a missziói felelősséget Dániában is. 1744-ben a négy evangéliumot, 1766-ban a teljes Újszövetséget fordította le eszkimó nyelvre. 1760-ban pedig egy eszkimó nyelvtant is összeállított.

1731-ben Koppenhágában *Ludwig von Zinzendorf* két megkeresztelt eszkimóval és egy nyugat-indiai négerrel találkozott. Ez a találkozás tartós hatással volt az ő és a herrnhuti közösség életére is. Zinzendorf – ezt az egyháztörténet tárgyalja részletesen – néhány évvel a találkozás előtt cseh menekülteket fogadott be birtokára, s így alakult meg Herrnhut és az ottani testvérgyülekezet, egyház, amely az ébredés és a misszió történetében is jelentős szerepet kapott.

1733-ban érkeztek herrnhuti misszionáriusok Grönland vidékére, vezetőjük *Christian David*, aki eredetileg asztalos volt, de Zinzendorf szerint igehirdetése „minden félelemtől szabad és apostoli lelkületű” volt.

Itt azonban kiderült, hogy a dán misszió nem adta fel a munkát, ahogyan ezt Zinzendorf hallotta. S ezért itt, Grönlandon éltek meg először a történelemben az első „konkurens” protestáns missziói munkát. A herrnhutiak Egedét merev, túlságosan egyházas, sőt „gyarmatosító” embernek tartották. Egede pedig a herrnhutiakat szentimentálisnak, sőt olykor rajongónak is tartotta. Ezen a ponton is érdemes elgondolkodni, hiszen a protestáns missziót sem kerülték el a kísértések, a nehézségek. Később aztán még élesebb helyzetek is kialakultak, s a 20. századnak kellett eljönnie ahhoz, hogy ebben a kérdésben enyhülés jöjjön az ökumenén belül. Addig azonban hosszú út vezetett, sok nehéz helyzetben kellett a protestáns misszióknak is meghoznia a maga döntéseit.

De más miatt is meg kell állni ezen a ponton. Minden jelzett és őszintén feltárt nehézség ellenére ez a protestáns misszió fordulópontot jelez a misszió történetében. Induljunk ki abból, hogy 1740-ben a herrnhuti testvérek egy jelentést készítettek missziói munkájuk módszeréről, illetve inkább tartalmáról. Erre a tartalmi változásra szeretném felhívni a figyelmet. Így írtak a herrnhutiak: „A módszerek, amiket a misszioná-

riusok általában eddig használtak, elsősorban abból álltak, hogy a misszionáriusok Isten egzisztenciájáról, tökéletességéről szóltak, arról az *Istenről*, aki mindenek felett való, s akinek a törvényét követni kell... ez a módszer érdekes lehet, de amikor az ember a gyakorlatba átülteti, sokszor hatástalannak bizonyul... ezért misszionáriusaink elhatározták most, hogy *Krisztust*, a megfeszítettet fogják prédikálni, ez elérte a hallgatók szívét, és meglepő hatást és gyümölcsöt mutatott. Hamarosan ezen az alapon a misszionáriusaink úgy találták, hogy az újonnan megtértek ezen a módon határozottabban elfordulnak a bűntől, morális kötelességeiket az emberek között is komolyabban vették...”

A mi feladatunk a misszió történetének leírása, és nem a missziói teológia tárgyalása. A felbukkanó kérdésekkel azonban szembe kell nézni, így a teológiai kérdésekkel is. Ha jól értelmezem az előbbi nyilatkozatot, akkor itt nem a tökéletességet, más szóval nem etikát hirdető misszióval találkozunk, még ha találunk is ilyen kifejezéseket, sőt azt mondhatjuk, hogy ennek etikai konzekvenciáit is levonják. Itt a lényeg, hogy a „teocentrikus”, tehát istenközpontú missziói igehirdetés után elindul a „krisztocentrikus”, tehát Krisztus központú igehirdetés. Tehát nem is az a lényeges, hogy katolikus vagy protestáns misszióról van szó, hanem a missziói igehirdetés *tartalmáról*. Ez nem „új” tartalom, hanem az igazinak, a valóságos igehirdetés szívének és lényegének „újrafelfedezéséről”. Nem így prédikált-e Pál apostol is missziói igehirdetéseiben? „Úgy határoztam, hogy nem tudok közöttetek másról, csak Jézus Krisztusról, róla is mint megfeszítetttről” (1Kor 2,2). Úgy tűnik, hogy a hernehutiak azt is felfedezték, hogy ez az igehirdetés gyümölcsözőbb, hatékonyabb, ha nem is a tömegek megtérésében, hanem egy-egy ember döntésében. Ennyit érdemes megjegyezni – persze sok vitatható kérdése, tévedése mellett is – a pietizmus, az ébredés „Krisztusos” missziójáról.

A testvérgyülekezet missziója a világ nyugati részén, a Szent Tamás-szigeteken kezdődött (1738) két munkással. Innen terjedt tovább missziójuk Suriname felé, Dél-Amerika északi partjain.

Georg Dähne két évig élt az említett szigeten egy kunyhóban, miközben a benszültöttek nyelvét tanulta. Innen számítva hat évi munka és igehirdetés után végezhetette el első keresztlését. De ekkortól a munka lendületet kapott, s máig is élő a kereszténység, amely innen számítja keletkezését.

Amerika természetesen ekkor még inkább missziói terület volt, mint misszionáló. De azért ébredezett már a felelősség is. *Cotton Mather* lelkész (1663-1728) Bostonból levelezett a trankebári misszionáriusokkal. *Jonathan Edwards* (1703-1758) a Yale Egyetem elnökeként egy világot átfogó „imádságláncot” szeretett volna kiépíteni a misszió terjedésének ügyéért. Könyvet is írt a következő címmel: Alázatos kísérlet arra, hogy gazdag és látható egység szülessen Isten népe életében, különösen az imádság által, hogy a

kereszténység újraéledjen, Krisztus országa előretörjön a Szentírás ígéretei és a végidők próféciai szerint. Ebben a szokatlanul hosszú címben mind célja, mind teológiája benne volt. A könyv 1747-ben jelent meg, de még a 19. században is többször kiadták. Ez a könyv, ez a gondolkozás mintha nemcsak ott és akkor nyitott volna új perspektívát az egyház életében, és a misszió történetében.⁵⁶

Igaz, visszafelé tekintve kritikával is illelhető ez a nemzedék: „Miért imádkoztak atyáink és Edwards elnök, de nem tettek semmit?” – kérdezte *Francis Brown* a Maine Missziói Társaság egyik gyűlésén 1814-ben. A kérdést 19. századi szemmel nézve meg lehet érteni, mégis igazságtalan. Mert Isten országában a munka, s ezen belül a missziói munka is olyan, mint a gyümölcserés, amelyet sem fékezni, sem siettetni nem szabad. S a különböző időket és az abban végzett munkát is olyannak kell elfogadni, amilyen volt. Különösen visszafelé van kevés jogunk a kritikára. Talán a leírtak alapján annyit szabad leszögezni, hogy a 18. század a missziói felelősség ébredésének az ideje, a 19. század pedig a munka elvégzésének, a „teljesedésnek” az ideje volt, ahogyan ezt látni is fogjuk.

Latourette írja ezzel kapcsolatban, hogy a 16. és a 19. század közötti időben ott terjedt a kereszténység, ahol európaiak éltek, kereskedtek vagy le is telepedtek. A 18. század második felére mintha kifáradt volna a kereszténység, s azután mégis, a vallásellenességgel szemben is megelevenedett. Mindez nemcsak az egyház-, hanem a missziótörténetre is vonatkoztatható.

Ehhez azonban azt is látni kell, amint Latourette is írja, hogy a kultúra fejlődése is segítette az egyházat, még ha a kultúra és annak fejlődése sokszor kétségeket is támasztott az emberekben. A 19. századra a legjellemzőbb ebből a szempontból az univerzum megismerésének kiszélesedése. Ezen a szón azt is érteni kell, hogy az univerzum is szélesedett, tágult az emberi ismeretben, s azt is, hogy egyre szélesedett azoknak a csoportja is, akik megismerték azt. Az emberiségben mintha most tudatosodott volna, hogy naprendszer csak jelentéktelen része a világmindenségnek. Az anyag lényegének megismerése is nagy lépésekkel haladt a tudományban, s a geológiai kutatások a föld korára nézve adtak újabb ismereteket. Ugyanakkor a gépekkel és különböző apparátusokkal az ember egyre jobb körülményeket biztosított magának. „Kisebb” lett a távolság a földrészek között is, az ipari forradalommal pedig a civilizáció újraformálása is együtt járt még akkor is, ha ez összetett folyamat volt. Az új tudományos módszerrel új tanítási formák és területek jelentek meg. Ebben a világban és helyzetben az is világos lett, hogy egy ún. alaptanulmány mindenki számára fontos és szükségszerű.

Mindezt elősegítette, hogy a 19. század általában a béke időszaka volt. A háborúk –

⁵⁶ Kawera, P.: Amerika und die orientalischen nationalen Kirchen Westasiens. Berlin, 1958. Ez a könyv többek között Edwards és társai misszióra való hatását is feldolgozza.

Waterloo és Szarajevó között – rövidek voltak, s nem voltak kiterjedtek sem. A nemzetek gazdagságával, öntudatuk erősödésével általában az életszínvonal is növekedett. Mindenki úgy gondolta, hogy ezt a kultúrát és civilizációt a világban mindenütt terjeszteni kell. Ez persze sok kultúra pusztulásával járt, s elindított egy – mai szóval élve – globalizációs folyamatot is.

Ezek a folyamatok egyszerre jelentettek előnyt és hátrányt az egyháznak. Az alapkérdés így hangozott: hihetett-e még az ember a kinyilatkoztatásban az új világgép ismerete birtokában? Lehet-e még például teremtéstörténetről beszélni? A mindenség Teremtője valóban gondot visel-e teremtményéről? Ezzel járt, hogy az új világban régi berendezések, struktúrák eltűntek. A városba húzóó ipari munkásság elveszítette „falusi” kapcsolatát az egyházzal. Még azt is mondhatnánk, hogy az egyház emberileg az individuumra és annak tulajdonára épült, s ebben sokan, főleg a szocialisták a haladás akadályát látták. Megkezdődött az állam és az egyház szétválasztása, az egyházi javak elvétele is bizonyos helyeken. A nemzeti öntudat viszont „állami intézményt” akart formálni az egyházból.

Végül ezeket az akadályokat mégis leküzdve az egyház is szembenézett az új tudománnyal, s közvetítette is azt. Ebben pedig éppen a misszió járt elől, hiszen minden misszió iskolát is indított. A világban meglévő optimizmus az egyházban is ehhez a jelshóhoz vezetett: „keresztény hitre téríteni a világot még ebben a nemzedékben!” – ahogyan erről még szó is lesz. Ezekben a békés időkben a misszionáriusok veszélytelenebbül juthattak el mindenhová. Amikor a kereskedők új piacokat, a politikusok új kolóniákat kerestek, nem maradhatott el, hogy az egyházak is új missziói területeket keressenek. A 19. században már az újra megerősödött katolikus és a kifejlődő protestáns misszió „együtt” dolgozott.

Így indult és ilyen háttérrel folyt a misszió a legnagyobb lendülettel a 19. században.

A MISSZIÓ ÉVSZÁZADA (A 19. SZÁZAD)

Több történész szerint a 19. század 1789-ben kezdődött el, a francia forradalommal, és egészen 1914-ig, az első világháború kitöréséig tartott. Amikor a 19. századról szólunk a misszió történetének tárgyalásában, több szempontból nekünk is tágan kell néznünk ezt az időszakot annak érdekében, hogy a „nagy évszázad”, vagy „missziói évszázad” gyökeireit, hátterét és hatását is lássuk. Ezt a századot egyébként – és ez is fontos a mi szempontunkból – „Európa századának” is nevezik, mivel az európai civilizáció, gondolkozás és – tegyük hozzá – kereszténység terjed az egész világban.

Még mielőtt a részletekre, a missziói eseményekre térnénk, meg kell említeni néhány általánosnak tűnő gondolatot is, de csak azokat, amelyek a missziótörténettel is kapcsolatosak.

Ez a század a kolonializmus virágzásának, illetve újra felvirágzásának az ideje is volt. Ezért a mi szempontunkból az eredmények értékelésénél kritikusak is lehetünk. Kétségtelen, hogy éppen ezért ez az időszak sok nép kultúrájának pusztulását, majdnem eltűnését jelentette, de voltak a „krisztusi misszióhoz” méltó események is.

Annak érdekében, hogy a gyarmatosítást világosan lássuk, elevenítsük fel nagy vonalakban a politikai életet az államok terjeszkedése szempontjából. Anglia elnyerte az uralmat Indiában, Burmában és Ceylonon. Hollandia Indonéziában erősítette meg uralmát. Japánt az mentette meg, hogy középkori császárságból modern, erős hatalommá lett. Kína is önálló maradt. A franciák Afrika északi részét szállták meg, Egyiptomban Anglia vette át a hatalmat. Itália Tripolit és Líbiát foglalta el. Az említett hatalmak azonban egyre beljebb haladtak Afrikában. Ebbe a folyamatba – igaz, később – Németország és Belgium is bekapcsolódott. Végül egész Afrika (Etiópia kivételével) elvesztette önállóságát. Kereskedők osztoztak a csendes-óceáni térségen és Új-Guineán is. Az iszlámnak is vissza kellett húzódnia, hiszen Görögország és Törökország európai államok lettek ebben az időben. Azt mondhatjuk, hogy a fehér ember uralta a világot.

A már idézett indiai történész, K. M. Panikker „Vasco da Gama korszakról” beszél, s ezen a nyugati agresszió korát érti. Sok régi rendet valóban megtört a politikai agresszió. A gazdasági agresszió tönkretette a régi gazdasági rendet, a szociális agresszió szétzilál-

ta a régi közösségeket. Az intellektuális agresszió a régi bölcsességeket törölte el az európai gondolkodás terjesztésével. Mindezen a vallási agresszió volt szerinte a „korona”. A misszió – véleménye szerint – nem a nagy kincs átadása volt, hanem a népek kincseinek az eltörlése, vagy elrablása. Valljuk meg, ezzel a tétellel nehéz vitatkozni. Egyetlen „ellentételünk” lehet, hogy azért ebben az időben a misszió mást is jelentett.

Az ébredési mozgalmak erősödésének, terjedésének az ideje is volt ez a század. A mi időszakunkra az ébredés szinte az egész nyugati világot átjárta. A római katolikus egyházon belül is jelentkeztek a megújulás jelei, s mindez a misszióra is hatással volt. Sőt, az ortodox egyházak is magukra találtak erre az időre, és ennek is voltak – ha nem is olyan karakterisztikus – eredményei. A legtöbbet persze a protestáns egyházak köszönhettek az ébredésnek. Különböző gyökerekből ugyan, de a metodista, a kálvinista és a lutheránus egyházak egyaránt megújultak. Ebben az ébredésben egyszerre lett hangsúlyos a személyes megtérés, a szociális felelősség (diakonissza intézetek és egyházak) és a missziói küldetés. A legtöbb helyen, de talán leginkább Németországban együtt született és erősödött a diakóniai és a missziói munka. De Franciaországban és Svájcban is missziói érdeklődés támadt. Norvégiában *Nielsen Hauge* (1771-1824) volt az ébredés vezető személyisége. Amerikában is új, bár egészen másféle ébredés indult meg.

Ezekből következett, hogy a 19. század az új missziói társaságok születésének a korszaka. Ebben az időben ezek a társaságok, s nem az egyházak (tisztelet a kivételnek) hordozták a misszió ügyét sok-sok áldozattal.

Ezekkel a missziói társaságokkal kapcsolatban két megjegyzést kell tenni. Az egyik, hogy erre is érvényes: a századot tágabban értelmezzük, mert sok társaság már a 18. században létrejött, s ezekből is szeretnénk néhányat bemutatni; a másik megjegyzés pedig az, hogy minden missziói társaságot lehetetlen felsorolni, és ezért csak a nagyobbakat említem meg. Mivel számuk így is jelentős, most csak nevüket és létrehozásuk idejét sorolom fel.

Baptist Missionary Society 1792

London Missionary Society 1795

Ebben az időben már a Biblia terjesztésére is születtek társaságok, s természetesen ezek is kapcsolatban voltak a bel- és külmissziói munkával.

Skóciában is hamar megalakultak ezek a társaságok:

Scotch Society for Propagating Christian Knowledge, amelyet a legrégebben, a 18. század elején alakítottak az indiánok közötti munkára.

Glasgow Missionary Society és a Scottish Missionary Society 1796-ban alakultak, hangsúlyosan az Indiában végzett munkára.

Ugyancsak a 18. század végén születtek már Amerikában is ilyen társaságok:

American Society for Propagating the Gospel among the indians and others in North America	1787
Missionary Society in Connecticut	1798
Massachusetts Baptist Missionary Society	1802
American Board of Commissioners for Foreign Missions	1810
General Missionary Convention of the Baptist Denomination in the United States of America for Foreign Missions	1814

Ebben az időben indult el a metodisták köréből:

Wesleyan Methodist Missionary Society 1817

Nem említettem még az anglikán indíttatású egyesületet:

Church Missionary Society 1795

Európában alakultak:

Németalföldi Missziói Társaság	1797
Bázeli Missziói Intézet	1815
Párizsi Missziói Társaság	1818
(az utóbbi 1882-től a Societe des Missions Évangéliques de Paris)	

Ezt követően alakultak meg a német missziói társaságok:

Berlini Missziói Társaság	1824
Rajnai Missziói Társaság	1828
Lipcsei Missziói Társaság	1836
Északnémet Missziói Egyesület	1836
Hermannsburgi Misszió	1849

A Gossner Misszió is ebben az időben indult, melynek sajátossága volt, hogy munkásai saját munkájukból tartották fenn magukat a missziói munka végzése mellett. Ugyanekkor már olvasható volt Gustav *Warneck* Általános missziói lapja is.

Észak-Európában is ebben az időben jöttek létre a társaságok:

Svéd Missziói Társaság	1835
Dán Missziói Társaság	1842
Norvég Missziói Társaság	1842
Suomen Lahetysseura (finn)	1859

Említést érdemelnek a diák és egyetemista missziói mozgalmak a keresztény ifjúsági egyesületek mellett, melyekről máig többet lehet hallani:

Student Volunteer Movement for Foreign Missions (USA)	1886
Student Volunteer Missionary Union (Nagy-Britannia)	1892

Hasonló diákszervezetek alakultak Skandináviában, Németországban, Franciaországban, Hollandiában, Svájcban, később pedig Ausztráliában és Új-Zélandon is. E szervezkedés hatása érezhető volt a Közel-Keleten, Indiában, Ceylonon, Kínában és Japánban is.

Érdemes kitérni a női mozgalmakra is, melyek közül az első:

Women's Union Missionary Society for Heathen Lands	1860
--	------

Figyelembe kell még venni a következő nagyobb mozgalmakat:

Kínai Belmisszió	1865
Lepramisszió (Indiában)	1874
Worldwide Evangelisation Crusade	1886
Egyesült Szudáni Misszió (az iszlám világ felé)	1904

Ez a felsorolás hiányos, csak a legnagyobbakat lehetett itt megemlíteni. Talán azért sikerült vele érzékeltetni, hogy a missziói mozgalom az ébredéssel együtt átjárta az egész világot.

Ezeknek a társaságoknak a munkája is gyümölcsöző volt. A missziói lendület eredményt hozott, csak Afganisztán, Tibet és Nepál maradtak zártak a misszió előtt. A Bibliát terjesztő és a missziói társaságok a Szentírást a 18. század végére 70 nyelvre, a 19. század végére pedig – csak a teljes fordításokat figyelembe véve – több, mint 100 nyelvre fordították le. Az Újszövetségnek erre az időre mintegy 120 fordítása létezett, egyes részeket pedig 300 nyelven lehetett olvasni.

Az új időkben új missziói módszerek is születtek. A régi misszionáriusok alapvetően prédikátorok voltak, bár már a katolikus misszióban is fontos teret kapott a tanítás, az iskola. Az

újabb időkre egyre világosabb lett: templom és iskola szorosan összetartozik. Ezek az iskolák egyre magasabb színvonalúvá váltak, egyre több egyetemet is létrehozhatk. Az új iskolatípussal kapcsolatban *Alexander Duff* nevét említik a legtöbben, aki 1830-1848 között Kalkuttában tartózkodott. Alapelgondolása az volt, hogy a tudomány és a keresztény tanítás együttes terjesztése törheti meg a hinduizmust. Ebből születtek a „skót főiskolák”, melyek Indiában a misszió fontos részévé váltak, s persze maga a főiskolai mozgalom is erősödött általuk.

Megjelentek továbbá a misszióban az orvosok is. Persze eddig is voltak különböző helyeken, de inkább csak szórványosan, mostanra azonban tudatosodott ennek jelentősége. Kiemelkedő orvos-misszionárius volt *John Thomas*, aki *Carey* munkatársa volt Indiában, valamint az első orvosnő, *Fanny Butler*, aki 1880-ban érkezett Indiába. *John Sander* 1819-től dolgozott Ceylonon, *Peter Parker* pedig 1835-től működött Kínában. Ez persze csak néhány név a sok közül. De talán a neveknél is fontosabb, hogy a missziói állomások korábbi kis ambulanciáiból lassan kórházak fejlődtek ki. Sőt, maguk a kórházak is fejlődtek, szakosodtak. Innen már csak egy lépés volt a bennszülöttek közötti egészségügyi képzés például Indiában, de másutt is.

Újabb színfolt: a 19. század missziójában egyre több nő dolgozott, lassan a férfiaknál is többen. Először csak a misszionárius feleségéről olvashattunk, aztán egyre több egyedülálló nő kapcsolódott be a munkába – először inkább az egészségügyben mint ápolónők, orvosnők, de aztán egyre többen olyanok is, akiknek fő hivatása az igehirdetés volt.

Ugyancsak nagy változás történt azon a téren, amelyről korábban úgy olvastunk, hogy minden a misszionárius kezében sűrűsödött össze. „A misszionárius pátriárka volt, akinek engedelmeskedni kellett. Sokáig ez látszott a jövő útjának is, az egyház patriarkális struktúráját látták az egyetlen eszköznek, amely a stabilitást és a jövőt garantálja.”⁵⁷ Ha igazságosak akarunk lenni, akkor azért újra meg kell említeni, hogy már a katolikus misszióban is felvetődött a bennszülött papképzés gondolata és annak fontossága. De a bennszülöttek eddig valahogy a „misszionárius meghosszabbított kezei” voltak, most azonban eleven, sőt égető kérdéssé vált a független bennszülött lelkészek és tanítók ügye.

Csak egyetlen példa: 1846-ban John Thomas küzdött azért Dél-Indiában, hogy a katekétákat ordinálják. 1849-ben szentelték fel az első hat lelkészt. Lassan azonban a bennszülött segítők és lelkészek többen lettek, mint az Európából érkezett misszionáriusok. Ami kikerülhetetlenül következett ebből: egyre inkább önállósodtak is.

A felvázolt jellemző vonásokból egy újabb kérdés is felvetődött: egyre több és egyre erősebb egyház született a missziói munka nyomán. Ezt a problémát már természetesen korábban is láttuk, de egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek rá. A világ minden táján „alakot öltött a kereszténység”. Egyre élesebb lett a kérdés: ki legyen ezeknek az egyházaknak a vezetője? 1914-ben a római katolikus egyházban 4 indiai püspökön kívül (akiket *XIII. Leó* pápa szen-

⁵⁷ Müller Krüger, Theodor: *Gemacht zu seinem Volk. Jubiläumband der Batak-Kirche*. 1961. 33.

telt fel 1896-ban az indiai Tamás-keresztények egyházában) sehol másutt nem volt bennszülött püspök. Amikor *Vincent Lebbe* belga pap felvetette a kérdést, hogy nem kellene-e komolyabban gondolni bennszülött püspökökre, az volt a válasz: erre a fehér ember alkalmasabb. Ez a helyzet voltaképpen csak *XI. Pius* (1922-1939) és *XII. Pius* pápa (1939-1958) idején változott meg. Bár *Henry Venn* (London) már 1854-ben megfogalmazta, hogy a misszió célja a magát irányító és fenntartó egyház alapítása. A misszióval kapcsolatban ő használta először azt a félreérthető és vitatott, alapjában véve mégis igaz kifejezést: „a misszió eutanáziája”. Ezzel kapcsolatban azt is kifejtette, hogy a misszionáriusok oda menjenek, ahol még nem hirdették az evangéliumot, ahol pedig egyház jön létre, hagyják azt mások vezetésére. Ilyen kísérletek már történtek, de nem mindenütt voltak sikeresek. Az is igaz, hogy nem lehetett mindenütt éles határt húzni a misszió és az egyház között. Talán *A. R. Tucher* ugandai püspök (1890-1908) jutott legközelebb a megoldáshoz, szerinte ugyanis a létrejött egyházban a külföldieknek és a bennszülötteknek testvéri egyetértésben kell élniük, mégpedig – s ez nála nagyon hangsúlyos – egyenlőségben. Ezekben a vitákban már az jelentkezett, amit később a „fiatal” vagy „ifjú” egyházak kérdéskörének tekinthetünk.

A 19. századi misszió általános jellemzőinek áttekintésével már megérkeztünk napjaink gondolataihoz is. Ezek után tekintsük át részletesebben a missziói eseményeket. Mivel a 19. század valóban „nagy évszázad”, ezért ezt az áttekintést is kettébontjuk, hiszen valójában a 18. század végével kell kezdeni, s az események átnyúlnak a 20. századba is.

A misszió első, új lendülete (a 19. század első fele)

A protestáns missziót tekintve, s azon belül is különösen az angol missziót, a „modern misszió atyjának” *William Careyt* (1761-1834) szokták mondani. Ha ez némelyeknek túlzásnak is tűnik, azért azt el kell ismerni, hogy az angol nyelvű misszió történetében valóban fordulatot jelentett az ő szolgálata, amely – nem számítva a katolikus missziót – a missziói tevékenység egyötödét teszi ki. *Carey* személyével és munkájával valóban kiemelten kell foglalkoznunk. (Sajnos nem minden jelentős misszionáriusra tudunk ennyire részletesen kitérni, hiszen erre egy egyetemes missziótörténeti vázlat nem enged teret. Itt igazán azokat a nagyobb íveket, földrajzi és teológiai irányokat kell feltárnunk, amelyekben a misszió haladt.)

A Northampton közelében fekvő Puryban született. Igen hamar kezdett érdeklődni a Biblia és a nyelvek iránt. Egyébként a cipész mesterséget tanulta ki, saját műhelyt is nyitott. Ezután hamarosan megnősült, családja pedig egyre gyarapodott. Életének egy szakaszában egyszerre volt cipész és a baptista gyülekezet lelkipásztora. Volt még valami, ami mindig érdekelt: a szép virágok, a kertészkedés.

Egyre jobban foglalkoztatta az a kérdés: hogyan hallhatnának Krisztusról távoli országok

népei is? Élete első írása is ezzel foglalkozott: A keresztény ember kötelezettségének vizsgálata, hogy eszközt és utat találjon a pogányok megtérítéséhez (1792). Ebben a füzetben az akkori ortodox kálvinista gondolkozás ellen harcol, mely szerint a megtérés – a pogányoké is – Isten műve, és azt siettetni nem szabad. Carey ezzel a gondolkodással szemben igyekszik áttekinteni az eddigi keresztény fáradozásokat az evangélium terjesztésére (ez lenne az első missziótörténet?). De küzd egy másik végletes teológiai gondolat ellen is, melyet rajongásnak is nevezhetünk: a missziói munkával siettetjük Isten országának eljövételét, a véget. Ebben a kérdésben az ő hitvallása így hangzott: a mi dolgunk a tanúskodás minden ember felé, mindenütt, függetlenül attól, hogy Isten gyorsan vagy lassan teljesíti-e be a tervét.

1792. május 31-én baptista lelkészek egy csoportjának prédikált Nottinghamben. Alapigéje Ézsaiás 54,2-3 volt, s az üzenetet így szólaltatta meg: „Vállalkozz nagy dolgokra Istenért – várj nagy dolgokat Istentől!” Szolgálatára nyomán négy hónap múlva megalakult a már említett Baptista Missziói Társaság. 1793-ban pedig a társaság első küldöttjeként Carey családjával együtt Indiába utazott.

Emberileg nézve az idő itt nem volt alkalmas a misszióra, a Kelet-indiai Kereskedelmi Társaság sem támogatta a missziói munkát, mivel attól tartott, hogy ezzel nyugtalanság támadna, amit nem akartak. Voltaképpen nem is volt szabad „téríteni”, így Carey és családja bevándorlónak számított, s a misszió nyilvánosan szóba sem került. Egy indigógyárban kapott állást, s ebből bizony nagyon szegényesen tudtak élni. Felesége sajnos depresszióba esett, s a gyerekek is ilyen háttérrel nőttek fel, Carey azonban rendíthetetlen maradt: tanulta a bengáli nyelvet, s öt év múlva készen állt az Újszövetség első fordítása is. Később erről kiderült, hogy nem megfelelő, s újra kellett kezdeni az egész munkát.

1799-ben újabb segítő csoport érkezett, köztük *Joshua Marshmann* (1768-1837) és *William Ward* (1764-1823). Marshmann tanító volt, Ward pedig nyomdász. Most Serampurban telepedtek le, ami 22 km-re volt Kalkuttától. Találkoztak, majd egyesültek az ott működő dán csoporttal, így alakult ki az első missziói munkaközösség.

Carey módszerének öt alapelve volt:

1. Az evangélium hirdetése az első és alapvető, minden módon. Ettől kezdve minden irányban igehirdetői utakra indultak, és missziói állomásokat alapítottak. Ebbe a munkába már fia, Felix is bekapcsolódott.

2. Az anyanyelvre fordított Biblia terjesztése. Az előbb említett közösség segítségével, akik a „serampuri triót” alkották, a Biblia és részei hat nyelven, illetve dialektusban jelentek meg. Később az Újszövetség több, mint 20 nyelven, egyes részletei pedig több, mint 30 nyelven voltak olvashatók. Marshmann később egy kínai fordításon is dolgozott.

3. Lehetőség szerint egyházat kell alapítani. Serampurban megalakult egy gyülekezet, melynek vezetője Ward lett. Persze az otthoni baptistákkal élénken tartották a kapcsolatot, de ez nem jelentett felügyeletet. Ebben az értelemben Carey missziója és a megszületett egyház is szabad volt az otthoniak irányításától.

4. Meg kell ismerni a pogány környezetet és gondolkodásmódot is. Erre a tájékozódó munkára is sok energiát fordítottak. Természetesen ezért kritikát is kaptak, de Ward könyve *A hinduk erkölcséről és szokásairól* (1806) sokak szerint máig is a legjobb könyvek egyike.

5. A bennszülöttek között mielőbb el kell kezdeni a lelkész- és tanítóképzés munkáját. 1805-ben jelentésükben ezt írták: „...feladatunk bennszülött testvéreink képzése, ebben a tekintetben nem lehetünk elég szorgalmasak. Csak a bennszülöttek segítségével tudjuk elképzelni az evangélium univerzális terjesztését ezen az óriási kontinensen.”⁵⁸

1819-ben Serampurban főiskola indult: „Kollégium ázsiai keresztények és más fiatalok képzésére a keleti irodalomban és az európai tanulmányokban” – ez volt a címe és a célja. Az első 37 hallgatóból 19 volt keresztény. Az intézet 1827-ben a dán királytól akadémiai jogot kapott.

1834. június 9-én halt meg Carey 73 éves korában. Kívánsága szerint nevén és évszámán kívül ez került sírkövére:

*„Én, bűnös, szegény és segítségre szoruló féreg,
Most a te irgalmas kezébe estem.”*

Az angliai missziói felelősség erősödése az ő és a „trio” munkájának a gyümölcse. Egyre többen jelentkeztek indiai missziói munkára a fiatalok közül.

Az anglikán misszió kiemelkedő alakja ebben az időben *Henry Martyn* volt. 1806-ban érkezett Kalkuttába, ahol 7 évet töltött, majd hazatérése során Perzsiában is dolgozott. 1813-ban, 31 éves korában hunyt el. Carey ezt írta róla: „az egyenetlenség bármilyen árnyéka ismeretlen közöttünk, egyetértésben dolgozunk, s barátként megyünk Isten házába.”⁵⁹ Martyn is sokat dolgozott a Biblia fordításán, csak azzal a különbséggel, hogy míg a többiek autodidakták voltak a nyelvtanulásban, addig ő a cambridge-i egyetemen tanult, s igen jó nyelvi képzésben részesült. Fordítása máig is használatos.

Hamarosan anglikán püspökséget is létrehozott. Az első püspök, *Thomas Fanshawe Middleton* 1814-ben érkezett Indiába. Később Kalkuttában kollégiumot is alapított, ahol sok bennszülött fiatalot neveltek. Utódja *Reginald Heber* (1783-1826) volt, aki nem sok időt tölthetett Kalkuttában. Érkezésekor ezt írta Carey-nek és társainak: „Adja Isten, tisztelt urak és testvérek, hogy eljőjjön az idő, amikor nem csak szívben, reményben, hanem láthatólag is egy nyájhoz tartozunk. Ha egyházaink újra egyesülhetnének, rövid idő alatt beérne a pogányok közti vetés olyan gyorsan, hogy nem is sejtjük azt.”⁶⁰ Ez az ökumenikus hang megelőzte korát, de már egy új missziói korszak előjele is volt.

⁵⁸ A jelentés részlete. In: Neill, i. m. 179.

⁵⁹ A levél. In: Neill, i. m. 180.

⁶⁰ A levél. In: Neill, i. m. 181.

Daniel Wilson püspök 1833-ban érkezett, és 25 éven át dolgozott Indiában. A bennszülöttek közti munkán túl ő az „átmeneti” emberekkel, tehát a brit tisztekkel és a Kelet-indiai Társaság alkalmazottaival is foglalkozni akart, valamint azokkal az „eurázsiaiakkal”, akik európai és ázsiai szülőpártól születtek.

Dél-Indiában a Church Missionary Society tette meg az első lépéseket ebben az időben a Tamás-keresztények felé. Arról már esett szó, hogy ezeket a keresztényeket a római katolikus egyház be akarta olvasztani 1599-ben. De ők már 1653-ban elhatározták, hogy nem ismernek el semmiféle idegen autoritást. 1665-ben pedig püspököt is választottak. Így következett be az, hogy a 19. század kezdetéig itt két, a római katolikus és a szír püspök élt és szolgált, kétfelé választva egymástól a híveket is.

1816-ban a Church Missionary Society első lépésként a papképzésükben akart segíteni, ezért Kottayamban kollégiumot alapítottak. De ez a kapcsolat nem volt tartós. 1829-ben már jelentkeztek a feszültségek a szírek és az anglikánok között, 1836-ban pedig egy zsinat megerősítette a helybeli egyház függetlenségét.

Ekkor azonban furcsa helyzet állt elő – emlékeztetve az előzőekre –, miszerint a misszionáriusok maradtak és tovább dolgoztak, sőt nekik támadt egy csapat követőjük a szír egyházból, akik viszont az anglikán egyházhoz akartak tartozni. 1836-ban egy madrasi zsinat ebben a kérdésben kimondta, hogy senkit nem szabad erővel az anglikán egyházhoz kényszeríteni, de egy csoport ennek ellenére is kitartott. Ekkor – a misszionáriusok tanácsára – megszületett a Mar Thoma Egyház, a független indiai egyház Malabárban, melynek püspöke *Mar Thomas Athanasios* lett.

A mai szír egyháznak öt ága van: a római katolikus szírek, az anglikánok, a monofiziták, a nesztoriánusok és a Mar Thoma egyház.

Még két indiai missziót kell röviden említeni. Az egyik a *Tinnevely* környéki misszió és a nyomában létrejött egyház. Itt is a Church Missionary Society küldetésében dolgoztak a küldöttek. *Karl T. E. Rhenius* szolgálata ezek között is kiemelkedő volt. Német származású, bázei képzésű misszionárius volt. Az igehirdetés munkája mellett az iskolaszervezésben volt maradandó alkotása, sőt egy katekétaképzőt is indított. Ha valaki ezt elvégezte, elküldte egy faluba dolgozni. Megérhette, hogy mintegy száz faluban volt ilyen általa kiküldött tanító.

Ekkor azonban feszültség támadt közte és az öt kiküldő anglikán társaság között. Amikor pedig az anglikánok kimondták egy zsinaton (1835), hogy csak az általuk ordináltak dolgozhatnak a társaság szolgálatában, akkor a németek kiléptek a misszióból. Rhenius, visszahúzódva ugyan, de ottmaradt, s haláláig körülvette egy kisebb csoport.

A *Travancore* környéki mozgalom volt a másik munka, amiről szólni kell. Itt – s ez külön érdekesség – egy hindu ember, *Vedamanikkam* nevéhez fűződik a kezdet. Tanjoreban keresztelkedett meg, azután evangélistaként dolgozott. Körülötte, valamint a Londoni Missziói Társaság küldöttje, *W. T. Ringeltaube* misszionárius körül ébredés támadt a környéken, s ketten közel 1000 keresztelést hajtottak végre. Az ebből született egyház ma is él.

évben, 1814-ben keresztelte: Csa A-kot. Ehhez hozzátehetjük, hogy Morrison 25 év alatt összesen 10 keresztelést végzett. Igaz, hogy közben ordinált is, evangélistának szentelt és küldött ki egy kínait, aki ebben a szolgálatban az első volt. 1818-ban kollégiumot alapított Malakkában, ahol kínai nyelven folyt a tanítás, de az angol nyelvet is megismertették mindenkivel. Morrison úgy foglalta össze reményességét, hogy a tudománynak és kinyilatkoztatásnak fénye ezen az intézeten keresztül békés úton és lassan felragyog Ázsia keleti határain és a napkeleti szigeteken is. 1818-1883 között összesen 40 hallgatójuk volt, ebből 15 fiatal jelentkezett keresztelésre is.

Nehéz, sokszor háborús feszültségekkel teljes évek voltak ezek a politika, de a misszió szempontjából is, hiszen a politikai és társadalmi feszültségek mint oly sokszor, most is itt csapódtak le. 1842-ben, 3 évi háborúskodás után megszületett a nankingi egyezmény a nyugati világ (Anglia) és Kína között. Hongkong 155 évre brit kolónia lett, öt kereskedelmi kikötő teljesen megnyílt a nyugat előtt; nyugati embert kínai törvények alapján nem lehetett elítélni. Persze ehhez az „eredményhez” katonai és gazdasági nyomásra volt szükség, tehát kínai részről nem önként vállalták, amit a misszionáriusok nagyon is jól éreztek – bár az egyezmény szerint, tehát papíron, Kína megnyílt a misszió előtt.

Most szinte minden missziói társaság igyekezett gyorsan igehirdetőket és munkásokat küldeni Kínába. 1860-ig, tehát 18 év alatt 214 misszionáriust állítottak munkába a protestáns társaságok. Ekkor azonban éppen ezek között jöttek létre feszültségek, még hozzá különösen a Biblia kínai nyelvre fordítása kérdésében. Az egyik nagy probléma az „Isten” és a „Lélek” szavak helyes megfelelőjének keresése körül keletkezett, mivel sokféle lehetőség kínálkozott. Végül arra a kompromisszumra jutottak, hogy ezt a két szót minden társaság a maga elképzelése és saját fordítása szerint használja. A másik vitatémát így lehet összefoglalni: irodalmi, vagy az egyszerű nép nyelvén szólaljon meg kínaiul a Szentírás? Kétféle változat is született, „az egyik a képzett kínaiaknak felelt meg, de a pontosság az irodalmi ízlés áldozatául esett, és ez a nyelvezet a többségnek túlságosan klasszikus volt. A másik verzió pontosabb fordítás volt, a kevésbé képzettek is könnyebben érthették, ennek persze irodalmi szépsége nem volt olyan tökéletes. Az egészet 1862-ben fejezték be.” – írja Latourette.⁶¹

William Burns (1815-1868) presbiteriánus lelkész és ébresztő hatású igehirdető 32 éves korában, 1847-ben érkezett Kínába. Az ő munkája volt John Bunyan *A zarándok útja* című művének kínai fordítása is. Úttörő volt abban a tekintetben, hogy a partról egyenesen és biztonságosan Kína belső területére tudott utazni.

Karl F. A. Gützlaff (1803-1851) az egyik németalföldi társaság misszionáriusa volt.

⁶¹ Latourette: Die Geschichte der christlichen Mission in China. 1923. 262-263.

Korábban dolgozott már Thaiföldön és Koreában is. A kínai munkához egy nagyszabású tervet dolgozott ki, melynek lényege, hogy Kínában kínaiak terjesszék az evangéliumot. Más szóval kínai segítők és tanítókat keresett, képzett és állított munkába, akiknek aztán utakat és csoportokat szerveztek, és ezen az úton Bibliákat is terjesztettek. Sajnos azonban a munka kudarcba fulladt, mivel kiderült, hogy szinte minden kínai segítő hamis jelentéseket írt, közben pedig sok pénzt költött el. Gützlaff mindent megtett, hogy a dolgokat helyrehozza, de 1851-ben meghalt. Igaz, hogy munkája fiaskó volt, de felhívta a figyelmet arra, hogy kínai segítség nélkül nem mehet a misszió.

Közben indult egy különös mozgalom is. Már volt arról szó, hogy Morrison felszentelt egy kínai embert. Ez a felszentelt evangélista egyszer egy keresztény traktátust ajándékozott barátjának, *Hungnak*. Hung végigolvasta a könyvet, aztán más misszionáriusokkal is találkozott és beszélgetett, s benne valahogy keveredett a kereszténység és a régi kínai gondolkodás és vallás. Miután ő is terjesztette meggyőzését, elindult egy félig keresztény, félig kínai mozgalom az „Igaz Isten Tisztelői” néven. Ez a mozgalom egyrészt lázított a kínai hatalom, tehát a császári dinasztia ellen, másrészt elsősorban az ópium és a sok más „nyugati ajándék” ellen. A mozgalom egyre jobban terjedt, számos támogatót szerzett magának. Hung már a „nagy béke királya” lett, amikor aztán az egész szinte magától – s persze külső nyomásra is – összeomlott. Mégis érdekes számunkra ennek a mozgalomnak a hitvallása:

*„Dicsőség Istennek, a szent és égi Atyának,
Dicsőség Jézusnak, a szent Úrnak és Megváltónak
Dicsőség a Szentléleknek, a szent Erőnek,
Dicsőség a három személynek, akik együtt az egy igaz Isten.”*

A Tízparancsolatot is tanították, gyakorolták; a keresztelezés volt a felvétel rítusa; a vasárnapot is ünnepelték – az úrvacsorát nem fogadták el és nem is ismerték. Ugyanakkor a többnejűséget is megengedték. Sokan voltak, akik úgy érezték, hogy ezzel az elterjedt, új mozgalommal jött el a pillanat, Kína igazi megnyílása az evangélium előtt. *John Griffith*, aki a Londoni Missziói Társaság küldöttjeként dolgozott Kínában, ezt írta velük kapcsolatban: „ők nemcsak a templomokban, de a szívekben is helyet készítettek...” S ez a „hely” sokak véleménye szerint most már csak betöltésre várt, ez a betöltés pedig a misszionáriusok feladata lett volna. Természetesen voltak, akik másként látták a dolgot. Az azonban egyre egyértelműbbé vált, hogy a kínai misszió kínai segítők nélkül nem fog menni.

A *délkelet-ázsiai* misszió is igen jelentős lépéseket tett ebben az időben. *Thaiföld* az amerikaiak missziói területe lett. 1830-1850 között sorban jöttek és kezdték a munkát a kongregacionalisták, baptisták és presbiteriánusok is, de sajnos az eredmény

elmaradt, a buddhizmus erősnek bizonyult. 1843-ban *John Taylor* készítette el az első sziámi nyelvű újszövetségfordítást.

A *Maláj-félsziget* maga ekkoriban még nem volt missziói terület, inkább csak „ugródeszka” Kína felé.

Borneóra 1847-ben érkezett meg *Francis Thomas McDougall*, aki orvos is és lelkész is volt. Igen sok nehézséggel küzdött, személyes élete is sok próbán ment át, több gyermekét is elvesztette. 1851-ben bocsátotta úrvacsorához az első öt megkeresztelt embert. Missziói munkája eredménnyel járt, később ő lett az egész terület püspöke is.

Indonézia területén a misszió már előbb elindult, s a 19. században teljesedett ki. A jelentések szerint Celebesz szigetén volt a leggyümölcsözőbb a munka, ahol szinte az egész lakosság kereszténnyé lett erre az időre.

Jáva keleti részére 1849-ben érkezett *J. E. Jellesma* misszionárius, de ott már két keresztény csoportot is talált.

Az egyik csoport *Johannes Emde* munkája nyomán született. Emde német órásmester volt, akit megragadott a pietizmus. Talán különösnek és együgyűnek tűnik, de arról hallott, hogy Jáván nincsen tél, ami számára nemcsak vonzó, hanem ellentmondásos is volt, mivel ezt olvasta a Bibliában: „nem szűnik meg a nyár és tél” (1Móz 8). Elhatározta, hogy ennek utánanéző. Odautazott, letelepedett, sőt egy jávai nővel kötött házasságot, aki aztán az evangélium hirdetésében tolmácsként is segítségére volt. Még a Szentírásból is fordítottak részleteket. 1811-ben kezdte meg munkáját Jáván, 1843-ban pedig 35 iszlámból (!) kitérő embert vezetett a holland paphoz, hogy keresztelje meg őket. Gyülekezet, kis egyház is létrejött körülötte.

Conrad Laurens Coolm a másik személy, akiről meg kell emlékezni. Egy ideig holland hivatalnok, majd független ültetvényes volt. Ő már Jáván is született, édesapja holland, édesanyja pedig előkelő származású jávai asszony volt. Ő maga is igehirdető lett, körülötte is ébredés támadt, majd egy kis gyülekezeti csoport is kialakult. Módszere azonban eltért az Emdéétől: hogy ne veszítsék el jávai öntudatukat és gyökereiket, nem keresztelte meg a felébredteket.

Milyen különösek néha a misszió útjai! Isten pedig a „magánvállalkozást” is meg tudja áldani. Érdekes a két közösség eltérő útja: az egyik „német pietista közösség” lett, a másik megőrizte a jávai tradíciót.

Ezután lépett munkába *Jellesma* lelkész, aki nem akarta egyik közösség identitását sem megváltoztatni, mindkettőben pozitív irányban akarta megerősíteni a kereszténységet. Ennél az epizódnál meg kell jegyezni, hogy az egész missziótörténet folyamán soha és sehol nem léptek át olyan nagy számban az iszlámból a kereszténységbe, mint éppen itt. A teljes képhez azért az is hozzátartozik, hogy az indonéz mohamedanizmus nem olyan szigorú, mint másutt általában.

Burma őslakossága nagyrészt buddhistákból és animista törzsekből tevődött össze. Itt

Adoniram Judson (1788-1850) kezdte a missziót. Maga is gyülekezetet váltott: kezdetben kongregacionalista volt, később baptista lett. Kemény munkának tűnt itt a misszió – az ő mondása szerint: „Nehezebb egy embert megnyerni, mint egy élő tigris szemfogát kihúzni.” 1824-ben a fővárosba utazott, amikor kitört az angol-burmai háború. Őt, mint kémgyanús embert elfogták, ahol felesége látogatta, aki azonban kiszabadulása előtt meghalt. Judson évekig dolgozott még az Újszövetség burmai nyelvű megjelentetésén, és egy vaskos, Burmával kapcsolatos lexikont is összeállított.

George Dana Boardman (1801-1831) volt a munka folytatója. Munkája során a karénok törzsével került kapcsolatba, melynek még élt valamiféle emléke a „Teremtőről” és egy „szent könyvről”, ami aztán elveszett. Boardman így prédikált: ő most a Teremtőt hirdeti a szent könyv alapján. Hatása nagy volt, az emberek csoportosan jelentkeztek keresztelésre. 1851-ben Burma kereszténnyé lett, és a baptista egyház terjedt és erősödött náluk.

Ceylon története színesebb. Az egykori katolikus misszió a holland hódítás során általában protestánsná lett, az angol uralom alatt pedig anglikánná alakult. Ezután érkeztek a különböző missziói társaságok: baptisták, metodisták, a 19. század közepe táján még mások is Amerikából. A sokféle misszió ellenére – vagy éppen azért? – egyetemesen azt tapasztalták, hogy a munka nagyon nehezen haladt. *Ceylon* többségében máig is buddhista terület.

A *Csendes-óceáni térségre* Cook kapitány jelentései hívták fel a figyelmet. Elsőként a Londoni Missziói Társaság érkezett ide még a 18. század végén. Ahogyan a misszionáriusok írták, az itteniek a világ legszebb és szépérzékkal is rendelkező emberei voltak, akik ugyanakkor nagyon durvák és brutálisak is tudtak lenni. Ekkor még a kannibalizmust is gyakorolták.

A *Fidzsi-szigeteken* is távolságtartással fogadták az evangéliumot. A munka sokáig eredménytelennek tűnt, s csak 1845-re érett be a vetés az első kereszteléssel, amelyet aztán még sok követett.

Tahiti szigetén is hasonló nehézségekkel találkoztak a misszionáriusok. 1812-ben azonban a király fia megkeresztelkedett, sőt templomot is építtetett. Persze generációk kellettek ahhoz, hogy a pogány gondolkodás lassan eltűnjön, és új életforma alakuljon ki. A tahiti Biblia 1838-ban jelent meg. 1843-ban, a francia uralom beköszöntével a Párizsi Missziói Társaság vette át a munkát a Londoni Missziói Társaságtól.

John Williams 1817-ben a Londoni Missziói Társaság küldetésében érkezett a szigetvilágba. Hamar belátta, hogy – éppen a *Csendes-óceáni térségben* – az evangélium igazán csak a bennszülöttek segítségével és munkájával fog terjedni. Ő így dolgozott: az apró szigetekre egy-egy embert küldött, akiket előzőleg sokáig tanított, majd megkeresztelt. 1834-ben azt írta jelentésében, hogy 3 000 kilométer távolságban egyetlen sziget

sincs, amit ilyen módon fel ne kerestek volna. Az is kiderült, hogy a szigetekre küldött tanítók, ha nem is nagy tudású, de hűséges emberek voltak.

A *Szamoa-szigetek* jó példa erre a munkára. Williams 1830-ban 8 tahiti tanítót hagyott itt. Amikor néhány év múlva visszatért, már 2 000 keresztényt talált a szigeteken. *Hawaii* szigetén hasonló módon „előkészített talaj” várta a misszionáriusokat. 20 év alatt a mintegy 100 000 lakosú területen 20 000 keresztelést végeztek. Az *Új-Hebridákon* és a *Salamon-szigeteken* ez a munka csak a 20. századra ért be, addig sok áldozata volt a kannibalizmusnak – a misszionáriusok között is.

Új-Zélandra Samuel Marsden anglikán káplán érkezett 1814-ben egy kis csoport kíséretében Ausztráliából. 1825-ben volt az első keresztelésük, s azután lassan mutatkoztak a további eredmények. 1840-től fehér telepesek is érkeztek ide, s meg kell vallani, hogy sok keserűség és feszültség árán alakult ki a harmónia a bennszülöttek és a fehérek között. 1854-ben már ezt jelentette a kormányzó: a lakosság – 1% kivételével – keresztény.

Az *iszlám világ* centrumában, tehát a Közel- és Közép-Keleten ugyanakkor nem sok missziói esemény történt.

Törökországban az amerikai *William Gordel* (1792-1867) dolgozott, 1831-től Isztambulban (Konstantinápoly) is lakott. A munka alig haladt, a betérők sem az iszlámhoz, hanem inkább az ógyházhoz tartoztak korábban. Ennek nyomán született itt meg az első evangélikus gyülekezet 1846-ban.

Egyiptomban 1818-tól a Church Missionary Society küldöttjei, összesen öten dolgoztak. De akár ők, akár az 1854-ben érkező amerikai presbiteriánusok, csak a koptokat érték el.

Szíriában és *Libanonban* is amerikai misszionáriusok kezdték meg a munkát 1823-ban. Két eredményt értek el: az egyik a Szentírás (modern) arab nyelvű fordítása volt, a másik a Bejrutban alapított egyetem, amely a 20. században lett igazán híres és keresett.

Iránban 1811-ben a már említett *Henry Martin* hirdette az igét nagy nehézségek között, miközben az Újszövetség perzsa fordításán is dolgozott. Jelentéseiben egyetlen kereszteléstől tudósít.

Palesztinában az anglikánok kezdték el a zsidók közötti missziót 1820-ban. 1848-tól orvosok is csatlakoztak hozzájuk, később pedig kórházakat is építettek. Érdekes kísérlet volt, amikor az angol és a porosz uralkodó közös püspökséget alapított. Első püspöke *Michael Solomon Alexander* volt 1842-1845 között, aki maga is zsidó rabbiból lett kereszténnyé. Utódja pedig *Samuel Gobat* lett, aki kiváló nyelvész is volt. 1886-tól ez a püspökség teljesen anglikán lett.

Afrika ekkor már nem volt teljesen ismeretlen földrész, bár belső területeit még nem tárták fel egészen.

Sierra Leone lassan a máshonnan szabadult és elmenekült rabszolgák gyűjtőhelye és

hazája lett. 1846-ig 50 000 volt a számuk, több, mint százféle nyelvvel és dialektussal. Nyelvük később „afrikanizált” angol lett. 1804-től dolgoztak közöttük misszionáriusok: először német lutheránusok, majd metodisták. A legtöbb energiát talán mégis a Church Missionary Society fordította rájuk, sőt áldozatokról is beszélhetünk a szó szoros értelmében, hiszen több, mint 50 misszionáriusuk halt meg különböző betegségekben. De mindig volt újabb jelentkező is. A század második felére a kolónia keresztény lett.

Az *Aranyparton*, a mai Ghánában *Philipp Quaque* dolgozott mint egyetlen, Afrikában dolgozó anglikán lelkész a 19. század elején. Ghána már régen kereskedelmi kapcsolatban állt Európával, de elfoglalására mindaddig nem gondoltak. Az ideérkezett európaiak a part mentén telepedtek le. Háttérként érdemes megjegyezni, hogy az angolok érdeklődése eltérő volt más országokkal összehasonlítva, hiszen az angol parlament 1806-ban megtiltotta a rabszolgakereskedelmet. Ennek végrehajtását hadihajóikkal ellenőrizték, és – legalábbis kezdetben – barátságos viszonyban voltak a helyi törzsekkel. Később aztán mégis „léptek”: anektálták az országot.

A nagy missziói lendület itt a Bázeli Missziói Intézet munkája nyomán indult meg. Az első évtizedben 8 misszionáriusukat veszítették el, elsőként *Andreas Riis* végzett itt hosszabb ideig munkát, majd őt számosan követték. Ez a misszió két területen tűnt ki: igen jó iskolákat alapítottak, valamint gazdasági szervezésbe fogtak. Ghána alkalmas volt kakaóültetvények létrehozására, s éppen a bázeli misszió kezdeményezése nyomán lett ez az ország a világ egyik legnagyobb kakaóültetvényesévé. Valószínűleg mind műveltségi, mint gazdasági helyzeténél fogva (tehát a misszionáriusok munkájának eredményeként is!) lett Ghána 1957-ben az első önálló ország a kontinensen.

Ezen a vidéken *Thomas Birch Freeman* (1809-1890) volt a metodisták vezető egyénisége. Afrikai apa és angol anya gyermekeként Angliában született és nőtt fel. A 19. század harmincas éveinek kezdetén kezdte meg áldásos munkáját. Ő indította el azt a folyamatot, hogy a megkeresztelt afrikaiak is adják tovább hitüket.

Nigéria kereszténységét Sierra Leonének köszönheti, ugyanis a megszabadult, s aztán kereszténnyé lett afrikaiak ebből a városból tértek haza Nigériába. Ezt a kapcsolatot továbbra is megőrizték – a régi barátokkal és a misszionáriusokkal is. Ennek következtében érkeztek Nigériába anglikán és metodista misszionáriusok. *Henry Townsend* anglikán lelkész 1842-ben érkezett társával, *Samuel Crowterrel* Abeokuta városába. Ők és kísérőik elsősorban a joruba négek között végezték munkájukat, a keresztelési istentiszteletet is Crowter fordította le joruba nyelvre. A metodista *David Hinderer* és felesége 1853-ban építették ki állomásukat Ibadanban. A skót presbiteriánus misszionárius, *Hope Waddel* pedig még beljebb húzódott, Calabar városában létesített állomást.

Egyre világosabbá lett sokak számára, hogy „Afrika kulcsa” éppen Nigéria, és a Niger folyó mentén terveztek egy nagy Afrika-expedíciót is.

Fokvárosból indult ki egy másik misszió. A hollandok flottájuk számára már 1652-ben

kiépítettek itt egy lelkigondozó állomást. A 18. század végén már 21 000 volt a fehér lakosok száma. Ekkor a herrnhutiak kezdték el a missziói munkát. Közülük is *Georg Schmidt* volt az első még 1737-ben, habár 1744-ben a hollandok kiutasították őket. Apró epizódnak tűnhet, de jelként is felfogható, hogy amikor 1792-ben – tehát szinte öt évtized elteltével – visszatértek ide, még találtak egy hottentotta asszonyt, akit Schmidt keresztelt meg, s akinek még a misszionáriustól kapott Újszövetsége is megvolt.

1795-től a britek vették át itt az uralmat, amely kis megszakítással egészen 1960-ig tartott. Így a missziót a Londoni Missziói Társaság hordozta és vezette. Első munkásuk egy holland származású orvos volt, *John Theodor Vanderkamp* (†1811). Ifjúkorában menekült a keresztény hatások elől. Katona volt 15 évig, majd orvos lett Hollandiában. Egy tengeri út során hajótörést szenvedtek, felesége és leánya vízbefulladt. Ekkor vett új irányt az élete: jelentkezett a Londoni Társaságnál, és 1799-ben érkezett Fokvárosba.

Három társával együtt sok afrikai népcsoporttal és törzsszel foglalkozott. Találkoztak a nomád busmanokkal, a pigmeusokkal, a hottentottákkal, de dolgoztak a kafferok között is. Az utóbbi törzsnév mohamedán kereskedőktől származik (kafir = hitetlen). Legtöbb energiájukat és idejüket a hottentottákra fordították, egy menedékvárost is alapítottak a számukra (Bethelsdorp).

Eközben egyre közelebb kerültek ezekhez a törzsekhez. *Vanderkamp* és néhány társa afrikai nőt vett feleségül. Így aztán lassan a fehérrel kerültek szembe.

John Philip is kiemelkedő afrikai misszionárius volt. 1820-ban, 44 éves korában érkezett ide. Később a Londoni Missziói Társaság megbízásával ő lett az első dél-afrikai szuperintendens. Az volt a meggyőződése, hogy ha az afrikai ember kellő tanítást és nevelést kap, akkor egyenértékű az európaival.

A harmadik kiemelkedő személyiség ebben az időben *Robert Moffat* (1795-1883) volt. Őt is a Londoni Missziói Társaság küldte ki. Becsuánaföldön, Kurumanban telepedett le, s 48 évet töltött itt. Dolgozott a Biblia lefordításán is. Lassan találta meg az utat a szívekhez: első keresztelése 1829-ben volt, 13 évi munka után. Mivel eredeti foglalkozása kertész volt, csatornáztatta a vidéket, oázist teremtett a pusztában. Később egyre erősödött az a meggyőződése, hogy a misszió nem az európai civilizáció terjesztése, s így egyre komolyabban vette az afrikai hagyományokat is.

David Livingstone (1813-1873) *Moffat* barátja, majd később veje lett. Szegény skót szülőktől származott. 28 éves korában, 1841-ben érkezett Afrikába. Első útja Angolából a Kilimán vidékre vezetett (a mai Tanzánia, Kenya). Akkor figyeltek fel rá mások is, amikor nyugatról keleti irányban szinte egész Afrikát átszelte. De nemcsak ilyen útjai voltak, hanem ő volt az, aki leginkább utat talált az afrikaiak szívéhez is.

Neki is szívügyévé lett Afrika, sőt Európa szívügyévé is akarta tenni. Így beszélt erről

⁶² D. Livingstone: Missziós utak és kutatások Dél-Afrikában (1857). - 110.

egyik előadásában: „Kérem önöket, szenteljék figyelmüket Afrikának. Tudom, hogy néhány éven belül lezárul, ami most nyitva van még. Ne engedjék bezárni! Én visszamegyek Afrikába, hogy utat nyissak a kontinensen a kereskedelem és a misszió számára is. Folytassák, amit elkezdtem, íme, átadom önöknek!”⁶²

Lehet, hogy megüti fülünket ez a két kifejezés egymás mellett: kereskedelem és misszió. Sokan úgy értik, hogy bizony Livingstone is alapjában véve gyarmatosító volt. Pedig ha valaki, akkor ő látta, hogy mekkora bűn ez a gyarmatosítás, de azt is látta köztük élve, hogy ebben az afrikaiak is vétkesek. Afrika jövője, a felemelkedés útja: együtt a kereskedelem és a misszió. Vagyis legyen saját kereskedelmük, saját termékeik, amit jól tudnak eladni, de vegyék komolyan az evangéliumot is. Ez volt meggyőződésének lényege.

Úttörő munkájukat később sokan folytatták szinte minden társaságból és egyházból. Erről majd a következő fejezetben kell részletesen beszélni.

Egy másik irányból újabb missziói hullám indult. Szó esett már arról, hogy 1838-ban kiutasították Etiópiából a misszionáriusokat. Ezek közül az egyik *Johann Ludwig Krapf* (1810-1850) volt, aki ekkor Adenbe, onnan pedig Zanzibárba menekült. 1844-ben pedig a kenyai kikötővárosban, Mombasában létesített missziói állomást. Felesége és egyetlen gyermeke két hónap múlva sajnos meghalt.

„Mondjátok el barátainknak, hogy az afrikai partok egyik egyedülálló sírjában a misszió tagjai nyugszanak. De ez a sír is jele annak, hogy a misszió a világnak ezért a részéért is felvette a harcot, s hogy a győzelem útja sírokon át vezet, és eljön Afrika keleti partjának órája is.” – írta ekkor haza.⁶³

1846-tól *Johann Redmann* vette át a munkát. Nagy nehézségük volt, hogy ekkor maguk az afrikai vezetők sem akartak lemondani a rabszolgakereskedelemtől. A másik nehézség a szuahéli nyelv elsajátítása volt, de ezen a nyelven is megszületett az Újszövetség fordítása.

Az első madagaszkári lépésekről már szó volt. A Londoni Missziói Társaság újrakezdte itt a munkát. 1820-ban David Jones már a fővárosban élt és dolgozott, sőt *Radama* királlyal is megismerkedett. A király sokmindent remélt Európától, kész volt hát ezért a missziót is elfogadni, s hozzájárulásával meg is kezdődött a munka. 1838-ban 28 embert kereszteltek meg. Viszont ezután egy királynő lépett trónra, aki a következő rendeletet adta ki: minden keresztényt tárgyalás nélkül el kell fogni, kezét-lábát megkötni, s így gödörbe dobni. Forró vizet kell rájuk önteni, s így kell eltemetni őket. Talán mintegy 200 embert végeztek ki így. Más keresztényeket más módon ölték meg, s még nagyobb számban részesültek különféle büntetésekben. Ez az üldözés 1861-ig, a királynő haláláig tartott. Ezt követően ezt olvassuk a Londoni Missziói Társaság jelentésében: „Amikor az új nap elérkezett, az erdők rejtekéből férfiak és asszonyok jöttek elő, akik évekig honta-

⁶³ A Church Missionary Society-nek írt levél részlete. In: Neill, i. m. 211.

⁶⁴ The Story of the London Mission Society. 1895. - 353.

lanok voltak. Úgy jöttek vissza, mint akik a halálból támadnak fel. Néhányan bilincs okozta sebeket hordoztak még, többen szinte csontvázzá fogytak le, jámi is alig tudtak. A városból pedig testvérek jöttek eléjük, s a várost megpillantva így énekeltek együtt: amikor az Úr megszabadította Sion foglyait, olyanok voltunk, mint az álmodók.”⁶⁴

Ekkor következett a meglepetés: amikor megszámták a visszatérteket, kiderült, hogy négyszer annyian vannak, mint az üldözés kezdetekor. Kezükben volt az Újszövetség, bár sokuknak csak kézzel írott lapjaik voltak belőle. Ez a tény is erősítette a misszió munkásait: ez az ügy nem emberi elhatározás dolga, s hogy a misszió feladata a Szentírás mielőbbi átadása.

Később lutheránusok, anglikánok, kvékerek is dolgoztak itt, majd a katolikusok is bekapcsolódtak újra a munkába. Ma Madagaszkár 40%-a kereszténynek vallja magát.

Újra a gyarmatosítás árnyékában (a 19. század második fele)

A 19. század második felével ismét új fejezet kezdődött a misszió történetében. Ennek gyökereit és jeleit – Neilll figyelembe véve – a következőkben foglalhatjuk össze.

Indiában az angolok vették át az uralmat. Viktória királynő ünnepélyes nyilatkozatában ezt olvassuk: „Jóllehet szilárdan a kereszténység igazságaihoz tartjuk magunkat, hálaival vesszük a vallás vigasztalását, de vitatjuk annak a kívánságnak a jogát, hogy meggyőződésünket alattvalóinkra kényszeríthetjük. Királyi akaratunk és kívánságunk, vallásos meggyőződéséért senki előnyhöz ne jusson, de hátrányba se kerüljön... alattvalóink bármilyen fajúak, rendűek és vallásúak, szabad és pártatlan módon államunk hivatalnokai is lehessenek...”⁶⁵ Ez a nyilatkozat valóban megerősítette a mohamedánok és a hinduk bizalmát, ugyanakkor biztosította a keresztények szabadságát, s ezzel természetesen a missziói lehetőségeket is.

Kína és az európai hatalmak közötti háború 1858-ban fejeződött be, s ezzel Kína is megnyílt a misszió számára.

Egyrészt tehát – s ezt igyekeztem érzékeltetni a sokból kiemelt két példával – kapuk nyíltak meg. Másrészt azonban új missziói felelősség is született. Amerikában (tehát nem Európában) új ébredési hullám indult. Ennek egyik legfontosabb jellegzetessége a laikusok felelősségének hangsúlyozása, másik pedig interkonfesszionális jellege volt. Ebben a szellemben született sok új missziói társaság is, s ezzel újra előre lendült a missziói munka.

Az amerikai kereskedelem előtt Japán is megnyílt. Ezzel a kereskedelmi lehetőséggel – első jelként – megérkezett *Townsend Harris* amerikai episzkopális lelkész is, aki lakásán megtartotta az első protestáns istentiszteletet.

⁶⁵ A proklamáció részlete. In: Neill, i. m. 216.

Említettük már *David Livingstone* munkásságát. 1857-ben Missziói utak és kutatások Dél-Afrikában címmel megjelent könyve újra felhívta a figyelmet Afrikára. Közép-Afrikában egyetem indult, s ez az intézet segítette később a missziót is. Az általános és összefoglaló jellemzők után nézzük részletekben ennek a korszaknak a missziói tevékenységét.

Japánban 1867-től új császári dinasztia került uralomra. A japánok között a népi küldetéstudat és a császári ház különös tisztelete volt jellemző. Igaz, hogy a misszionáriusok 1858-tól újra beléphettek ide és dolgozhattak is, de a megkeresztelteket és a keresztelésre jelentkezőket megbüntették. Ez a nehéz helyzet csak az 1880-as években szűnt meg, amikor már viszonylagos vallásszabadság volt a szigetországban.

A misszionáriusok sorából legalább két nevet kell kiemelnünk. Az első keresztelést *Channiny Williams* végezte itt 1866-ban. *James C. Ballagh* pedig már egy egész csoportot keresztelt meg 1872-ben.⁶⁶ Így jött létre az első gyülekezet Japánban (Kirisuto Ko Kwai, Krisztus Egyháza). 1871-ben indult egy iskola is, ahol 1876-ban 35 tanuló tett hűségesküti Jézusra. Bár nem a császári házra tették le az esküt, mégis ebben egyfajta nacionalizmus keveredett a kereszténységgel.

1876-ban indult egy gazdasági főiskola, amelynek vezetője egy amerikai lett, s ebben az intézményben is többen megkeresztelkedtek. Később itt is (mint ekkor oly sok más helyen is a világon) ébredés támadt a diákok között, amely egyre erősödött. Két vezető egyéniségéről külön is meg kell emlékeznünk.

Az egyik *Niishima* volt, akire először egy keresztény könyv hatott. Nyugatra ment tanulni, s ott meg is keresztelkedett, majd teológiát tanult és lelkésszé szentelték. Aztán 1874-ben mint az American Board küldötte tért vissza hazájába. Vásárolt egy épületet, amelyben megalapította az ifjúsági munkában később híressé lett és egyetemmé szerveződő Doshisha iskolát. *Niishima* 1890-ben halt meg, de az általa indított mozgalom tovább élt.

A másik vezéregyéniség, *Kanzo Utsimura* (1861-1931) a sapporoi iskolából indult. Később új egyház született körülötte, melynek jellemzője az volt, hogy egyetlen felekezethez sem csatlakozott, hanem az egyetlen alapnak a Bibliát vallotta. Ennek a mozgalomnak Mukyokai (Nem Egyház Mozgalom) lett a neve. *Utsimura* ezt vallotta: az igazi templom alapja az egész föld, teteje az ég, az oltár a hívők szíve, törvénye pedig Isten ígéje, s egyetlen pásztor a Szentlélek. Ezek csatlakoztak ehhez a mozgalomhoz. „A Mukyokai destruktívnak tűnik, a valóságban konstruktív mozgalom volt. Fensőségesnek tűnik, a valóságban szerény volt. A medvebőrben bárányszív lakott... fő céljuk felrázni azokat, akik a külső után érdeklődnek, és a belsőhöz, a lényeghez vezetni őket.”⁶⁷

1882-ben már 145 misszionárius dolgozott, és mintegy 5 000 megkereszteltről tudtak Japánban. 1888-ra ezek a számok 451 misszionáriusra és 25 514 keresztényre növekedtek. Ve-

⁶⁶ Williamsről és Ballagh-ról részletesen: Ingelhart, C. W.: *A Century of Protestant Christianity in Japan*. 1951.

⁶⁷ Michalson, C.: *Japanische Theologie der Gegenwart*. Gütersloh, 1962. 10.

zetőjük ekkor már *Masakisa Uemura* volt, akinek elképzelése szerint Japán evangelizálását japánoknak kellene teljesíteni. Ennek nyomán született meg a Krisztus Egyesült Egyháza.

1887-ben különböző ágakat egyesítve jött létre a Szentek Katolikus Egyháza Japánban, melynek első püspökét 1922-ben szentelték fel.

1912-ben megrendezték a „három vallás konferenciáját” (sintoizmus, buddhizmus, kereszténység). A kormány ekkorra már kihirdette, hogy a kereszténység elismert vallás. Ugyanakkor a sintoista templomokat mindenkinek látogatnia kellett az ősök tisztelete érdekében. Ez a kérdés máig sincs teljesen megoldva.

Kínában is új reménységet táplált a már említett, európai hatalmakkal kötött egyezmény. A hatalmas országban sosem volt elég misszionárius. 1865-ben a 18 tartományból csak 11-ben dolgoztak.

James Hudson Taylor 1853-ban, 21 évesen érkezett ide. Hét évig tanulta a nyelvet, s csak ezután indult nagyobb evangelizáló utakra, melyeken *Williams Burns* is elkísérte. Taylor kezdetben a Kínai Evangelizációs Társaság alkalmazásában állt, majd annyira független lett, hogy áttért a hagyományos kínai öltözködésre is. Megrendült egészsége miatt mégis haza kellett térnie Angliába. Felelősségvállalása azonban nem maradt eredménytelen, mert ennek nyomán jött létre a China Inland Mission (Kína Belföldi Misszió), melynek alaptételei:

- A misszió interkonfesszionális.
- A képzés tudatosan nem magas szintű.
- Vezetője kínai, s ne angol legyen.
- A munkások kínai öltözetet viseljenek.
- A fő cél nem a tanítás, hanem az evangelizálás.

1882-ben már 15 tartományban dolgoztak, a század végén pedig már 641, több országból érkezett misszionáriusuk volt. Nagy lépés volt, mikor 7 cambridge-i végzős jelentkezett náluk munkára. Egyikük, *D. E. Hoste* a Kína Belföldi Misszió igazgatója is lett. Hasonlóan nagy jelentőségű volt, amikor egy korábban ópiumfüggő kínai tudós, *Hsi* jelentkezett közējük, s hatásos munkát végzett az ópium rabjai között.

A század végére ez a missziói szervezet behálózta egész Kínát. A fiatalok és a diákok között itt is elindult az ébredés, majd megjelent az országban a YMCA (KIE, a Keresztény Ifjúsági Egyesület) is.

Timotheus Richard 1870-ben jött Kínába, és 50 évig dolgozott itt. Ő inkább a kínai intelligencia felé fordult, újságot is indított számukra. Az általa kezdett munka egészen 1914-ig folyt, s nyomában elemi és felsőbb iskolák is születtek. Ezek között a pekingi egyetemnek 1896-ban 125 hallgatója volt, a képzés pedig megközelítette a nyugati szintet.

Egyetlen ponton, a lelkészképzés terén nem történt megfelelő szintű lépés most sem, annak ellenére, hogy 1876-ban már 20 teológiai továbbképzőjük volt 231 hallgatóval. Ekkor következett be a nagy fordulat. A kívülről fokozódó politikai nyomás mellett belsőleg is megoszlott az ország; kitört a boxer lázadás, melynek nyomán támadások érték a missziót is. 1900. június 24-én császári parancs jelent meg, hogy a külföldieket meg kell ölni. A követségeket is megtámadták, misszionáriusok százainak kellett menekülnie, s az adatok szerint megöltek 135 protestáns missziói munkást. Augusztusban azonban közbeléptek a japánok. Visszatérhettek a misszionáriusok is, sőt a következő negyedszázadban megnégyszereződött a létszámuk. Elindult egy helyi kezdeményezésű mozgalom is, a „keresztények mozgalma Kínában”, melynek munkája azonban inkább szociális, mint igehirdetői tevékenységet jelentett. Ezután történt a nagy kínai forradalom, melynek nyomán létrejött a Kínai Köztársaság. Első elnöke, egy megkeresztelt ember ezt írta: „A forradalom eredményét más dolgok mellett a kereszténységnek is köszönhetjük.”⁶⁵ Ezután köszöntött be a szocializmus máig tartó korszaka Kínában.

Korea ősi vallásai a sámánizmus, az animizmus, a buddhizmus, valamint ezeknek a keveredései voltak. A római katolikus misszió a 19. századdal indult. A század második felében azonban itt is keresztényüldözés kezdődött. Végül 1882-ben nyílt meg Korea az Egyesült Államokkal kötött szerződés következtében. Sokat dolgozott itt *Horace Underwood* és *A. G. Appenzeller*. Az előbb említett kapunyitás idején már *dr. John L. Nevius* élt és dolgozott itt. Missziói alapelvei a következők voltak:

- Minden keresztény maradjon abban a rendben és munkában, amelyben addig élt.
- Az egyház csak képzett embereket tart főállásban.
- Egyházi struktúra csak addig fejleszthető, amíg a koreai egyház át nem veszi a vezetést.
- Egyházi épületeket csak koreai stílusban és csak annyit szabad építeni, amennyit aztán saját erőből fenn is tudnak tartani.

Az első keresztelést 1886-ban tartották, de hat év múlva már 236 egyháztagról tudtak. 1910-re pedig már 30 000 úrvacsorázójuk volt, miután az előző években itt is ebredés támadt.

A *Fülöp-szigeteken* már a spanyol uralom alatt szinte az egész lakosság római katolikusává vált. Amikor 1898-ban az Egyesült Államok vette át az uralmat, a protestáns misszió is dolgozni kezdett – hozzá kell tenni, hogy szinte minden területen, gátlás nélkül a ka-

⁶⁵ China Mission Year Book, 1913. 95. In: Latourette, i. m. 610.

tolikusok között is. *Charles Henry Brent* (1861-1928), aki az epizkopális egyház vezetője volt, más úton járt. Kapcsolatot keresett a katolikus egyházzal, a misszionáriusokat pedig a még pogányok közé küldte. Így aztán a Luzon hegység környékén, a hegyekben lakók közt új egyház született.

Délkelet-Ázsiában is új helyzetet teremtett ez az időszak.

Thaiföldön az amerikai presbiteriánusok végezték a legintenzívebb munkát, a megelőzőnél több eredménnyel.

Indokína a francia uralom alatt zárva maradt a protestáns misszió előtt. Az amerikai Christian Mission Alliance munkája gyümölcsöző volt Laoszban, Vietnámban és Kambodzsában.

A *malájok* között az anglikán, a református és a metodista misszionáriusok tevékenykedtek. Eredményt azonban inkább a bevándorlók között értek el, az őslakosság java-részt érintetlen maradt.

Észak-Borneóban és *Sarawakban* az őslakosok között is, míg *Burmában* inkább a bevándorlók közt értek el sikereket a különböző társaságokból és egyházakból küldött missziók.

Indonéziában a holland misszió nyomán jelentkeztek gyümölcsök, bár nem az iszlám területeken, hanem a többi vallás között.

Szumátra szigetén a batakok között történetek érdemes részletezni is. Ez a nép mintegy félmillió, általában erős testalkatú embert tesz ki. Elsőként az American Board misszionáriusai, *Samuel Munson* és *Henry Lyman* dolgoztak itt 1834-ben, de bennszülött kannibálok meggyilkolták őket. 1859-ben egy felkelés miatt a Rajnai Missziónak menekülnie kellett Borneóból, s így 1861-ben már Szumátrán dolgoztak. Kiemelkedő munkásuk volt *Ludwig Ingwer Nommensen* (1834-1918). Német származású, prófétai és költői lélekkel megáldott ember volt. Amikor 1876-ban elérte a sziget északi részén fekvő Toba-tó környékét, ezt írta egyik levelében: „Lélekben már látom a keresztyén gyülekezeteket és az egész batak népet. Kicsiket és nagyokat látok, amint a templom felé mennek, s hallom a harangok szavát. A nagy síkságot és a fennsíkot is beépítve látom, kertet és mezőket látok a mostani, kopasz hegyeken. Látok erdőket és rendezett falvakat, látom a következő nemzedéket jólöltözöttek. Sőt: szumátrai prédikátorokat és tanítókat látok... hamarosan felragyog az igazság napja batak földön...”⁶⁹ Nemcsak előre látta, hanem meg is érte. A kezdet nagyon nehéz volt; akár a törzsi keretek között maradtak, akár kiszakadtak onnan a megkeresztelkedettek, nem volt könnyű hitben is maradniuk. Sokakat saját törzsük űzött el. Végül is nem maradt más lehetőség, mint hogy a megkeresztelkedettek falvakban gyűjtsék össze. Később megváltozott a helyzet: akadt törzsfőnök is, aki megkeresztelkedett. Számokban ez így mutatható ki:

⁶⁹ A levélrészlet. In: Neill, i. m. 231.

1860	52	keresztelés
1876	2 056	keresztelés
1881	7 500	keresztelés
1911	103 525	keresztelés

A lassan „népmozgalomná” lett egyház kezdetben a rajna-vesztfáliai mintát másolta. Igyekeztek lutheránusokká nevelni őket a lutheránus hitvallások alapján. 1881-től történt változás, amikor felismerték, hogy nem kell minden tradíciót elvetni és félretenni. Ezután igyekeztek batak munkásokat képezni, először evangélistákat, 1883-tól lelkészeket is. Voltak presbitereik is, akik bizonyos számú családra felügyeltek. De a struktúra alapjában egyre patriarkálisabb lett. Erről írta kritikusan Nommensen: „Ha csak lelki magot vetünk, nem fogunk egész embert aratni.”

Erről a folyamatról ezt olvassuk a batak egyház évkönyvében: „A növekvő egyházban a misszionárius a vezető, és pozíciója sohasem lett kérdéses. Úgy tűnik, hogy Nommensen és társai el sem tudták képzelni, hogy az egyház egy napon misszionárius nélkül is megáll, sőt az anyaegyházról elszakadva is él. Arra sem gondoltak, hogy egyszer a gyarmati erők is visszahúzódnak, s végül egy indonéz kormánynak adnak helyt. Nem lehet őket fajgyűlölettel, vagy kolonializmussal vádolni, amikor meg voltak győződve arról, hogy a fehér ember pozíciója az Úrtól van.”⁷⁰

Ezekben a sorokban a misszió „hősi” munkájának elismerése, a fiatal egyházak hálája, de az éles kritika is benne van. Mindez a 19. század végén és a 20. század elején történt. Ha ez a misszió nem is volt egy a régebbi kolonializmussal, az azt kísérő misszióval, még mindig élt az a gondolat, hogy „a fehér ember pozíciója az Úrtól van”, s el sem tudta képzelni az egyház ügyét a fehérek vezetése nélkül. Ezért választottam ennek a résznek címéül: misszió a gyarmatosítás árnyékában. Mert ez valóban, mint az árnyék, nehezen vagy egyáltalán nem tudott elszakadni a missziótól. Ha idáig nem is merészkedünk gondolatainkban, s valaki erősnek ítéli ezt a kritikát, akkor gondolja meg, hogyan változtak a missziók az uralomváltásokkal együtt. Politikai hatalmakkal tűntek el és le a missziói társaságok és egyházak, és tűntek fel újak az új hatalommal. Azt hiszem, hogy ez a tény tagadhatatlan, s végül mégis el kell fogadnunk, hogy árnyékban volt a misszió minden áldozata, erőfeszítése és pozitívuma ellenére is.

A *csendes-óceáni térség* déli részén is folytatódott a munka, s itt új kezdeményezések és lépések is történtek.

Az *Új-Hebridákon* 1858-tól négy éven át élt és dolgozott *John G. Paton* Tanna vad szigetén. Amikor aztán állandó életveszély miatt helyzete tarthatatlanná vált, Aniwa szigetére húzódott vissza. Itteni áldásos munkája nyomán az emberek többsége keresztény

⁷⁰ Müller Krüger, i. m. 35-36.

hitre jutott.

Új-Zélandon is erősödött a már korábban elkezdett munka. Az első püspök nevét is ismerjük ebből az időből: *George Augustus Selwyn*. Hibásan kiállított okmány alapján az egész csendes-óceáni térség püspöke lett (!), s azon igyekezett, hogy be is töltsen megbízását: az ő idejében indult el a misszió a melanéziaiak között. Az ő társa volt *John Coleridge Patteson* (1827-1871), aki viszont Melanézia első püspöke lett. Életét vértanúhalállal fejezte be: megölték a Nukapu-szigeten (Santa Cruz szigetcsoport), holttestét egy kenu visszaküldték. Öt sebe volt, minden seben egy-egy pálmaág. Kiderült, hogy egy ötös szigetcsoport bosszújából kellett meghalnia. A munka mégsem állt le, sőt erősödött ezután is.

Új-Guinea a 19. század folyamán Hollandia, Németország, Anglia és később Ausztrália között volt felosztva. 1870-ben érkeztek a Londoni Missziói Társaság küldöttei, később inkább metodista misszionáriusok dolgoztak itt, 1861-től az utrechti misszió is részt vett a nehéz körülmények között végzett munkában. Az utóbbiak 25 év alatt 20 keresztelest végeztek – úgy jelentették haza munkájuk eredményét, hogy több a misszionáriussír, mint a megkeresztelt emberek száma. Aztán németek kapcsolódtak be a munkába: a Neuendettelsauai Missziói Társaság (első küldöttje *Johann Flierd* 1860-ban), majd a Rajnai Missziói Társaság. 13 év után keresztelték az első pápuát. Persze jelentkeztek a hitre jutott emberek nehézségei a törzsi kereteken belül. *Christian Keysser* és társai ezért tűzték ki a nagy célt maguk elé: az egész törzset meg kell téríteni. A keresztelest csak hosszú tanítási idő után következett, viszont a tanításban sok bennszülött munkás is segített. A misszió kitartó munkájának eredményeként megszületett itt is a Lutheránus Egyház 200 000 taggal. Máig is a neuendettelsauai misszió működik itt (a legutóbbi időben itt dolgozott *dr. Bálint Zoltán* és családja is).

India 1858 óta angol kormányzás alatt állt. Voltak olyan kormányzók, akik terjeszteni akarták a kereszténységet, mások viszont e téren is a „be nem avatkozás” politikáját követték. Az 1850-es évek közepétől azonban a magán- és missziói iskolákat az állam is támogatta. Ezzel szemben álló irányzatként lépett fel a helyi hagyományok megőrzése, tisztelete, sőt terjesztése is. 1875-ben állították fel az első hindu iskolát. A két irányzat között – egy 1893-as parlamenti beszéd alapján – kompromisszum született, amit így foglaltak össze: szolgálat térítés nélkül, közösség agresszió nélkül. Mai szóval élve: a béke egymás mellett élés. Ha az előzmények ismeretében ezt eredménynek is tartjuk, azért meg kell említenünk, hogy ez a korszak a liberális teológia virágzásának a kora is. Olyan hangok is hallatszottak a keresztény teológusoktól és tanítóktól, hogy nem szabad a kereszténység „abszolútuságát” hirdetni, sőt nem is a térítés és a misszió a fontos, hanem – ezen a területen például – elsősorban a hinduizmus világának a megértése. Persze nem mindenki gondolkozott így, s a klasszikus felfogású misszió is hozott több terü-

leten gyümölcsöket.

Imad-ed-din tudós moszlim volt, 1854-ben, egy nagy nyilvános vitán még az iszlámot képviselte. Lassan azonban arra a meggyőződésre jutott, hogy az igazság Jézus Krisztus – ezután keresztény író és prédikátor is lett.

Narayan Vaman Tilak (1861-1919) a bráhmanizmus legszigorúbb irányzatához tartozott. Író és költő volt, s a kereszténységet az Indiát veszélyeztető erők közé sorolta. Egyszer éppen vonaton utazott, amikor valaki a kezébe adta az Újszövetséget, hogy olvassa. Saját elmondása szerint nem is kellett sokáig olvasnia, Máté evangéliumának 5. fejezete olyannyira meggyőzte, hogy megkeresztelkedett, tovább képezte magát, majd lelkészé is szentelték a presbiteriánus egyházban. Belsőleg azonban felekezetektől, egyházi szervezetektől függetlenül terjesztette a keresztény hitet. Énekei közül néhányat angolra is lefordítottak.

Ramabai (1858-1922) egy bráhmana tudós leánya volt, aki maga is „pandita” (tudós) lett. Miután megözvegyült, Angliába ment, itt is keresztelkedett meg. Újra hazatérve elsősorban az özvegyasszonyokért küzdött (akiknek tilos volt például újra megházasodni), de az árvák ügyét is magára vállalta.

Persze nemcsak „neves” emberek lettek kereszténnyé. Sőt, az egyszerűbbek, az alsóbb kasztbeliek közül sokkal többen, mint az előkelők közül.

A *Gossner Misszió* (*Johannes Gossner* bajor lelkész alapította, eredetileg a Biblia terjesztésének céljából) Bihar tartományban működött. 1839-től öt missziói állomást létesítettek, s különösen az elmaradottabb törzsek között dolgoztak. A munka gyümölcse is beérett: 1857-ben már 900 keresztelést végeztek. Ez a misszió a hitre jutott embereket meghagyta a korábbi keretek között, a törzsben. Ezután azonban generációs feszültségek keletkeztek a misszió munkásai között, s az idősebbek felvételüket kérték az anglikán egyházba, s ennek küldetésében folytatták munkájukat. A feszültségek ellenére is a Gossner Misszió által alapított egyház akkoriban 120 000 lelket tartott nyilván.

A *skandináv misszió* a szantálok között hirdette az igét. Vezetőjük, *Lars Olsen Skrefsrud* (1840-1910) életútja igen kalandos volt. Ifjú éveiben négy esztendőt töltött börtönben. Érdekes módon itt változott meg az élete, és szabadulása után missziói munkára jelentkezett, amit a norvégok kezdetben nem túl nagy lelkesedéssel fogadtak. Így aztán a Gossner Misszió munkásaként érkezett Indiába. 1867-ben azonban egy dán társával, *A. P. Börresennel* független misszióba kezdett, amely később a skandináv misszió magja lett ezen a területen. Élete végén már mintegy 1 500 szantál megkeresztelését tudhatta maga mögött.

A *metodista misszió* 1841-ben érkezett ide Walesből. 50 év alatt mintegy 10 000 embert kereszteltek meg. 1891-re a Szentírást is lefordították, missziói területük is egyre növekedett. Ahogyan észak felől délre húzódtak, lassan elérték azt a vidéket, ahol már mongol eredetű népek éltek, s itt találkozott a *baptista misszióval*, amely viszont délről észak felé terjeszkedett.

India legnagyobb problémáját mindig is a kaszton kívüliek jelentették. Ez a réteg akkoriban a lakosságnak mintegy egyötödét tette ki. Ha eddig sokszor olvastuk, hogy a misszió a felsőbb rétegek felé fordult, hogy elsőként őket nyerve meg, a 19. század végén viszont éppen ebben a „jogok nélküli” rétegben támadt ébredés.

Az amerikai baptista misszió 1840-től a Nellore vidékén (Madrastól északra) is dolgozott. *John E. Clough* lelkész itt találkozott *Yerraguntla Periah*-val, aki az Ongole vidékéről származott, s akit már korábban megérintett valahol a kereszténység, most pedig megkeresztelését kérte. Amikor a lelkész meglátogatta Periah faluját, kiderült, hogy megkereszteltjének tanúságtétele nyomán majdnem 200 ember várja a keresztséget. Miután megkeresztelte őket, s azok tovább is adták hitüket, százak, majd ezrek mozdultak meg a vidéken, a század végén 20 000 egyháztagot tartottak számon. Az ébredés ekkor sem állt meg, mások is bekapcsolódtak a munkába, s 30 év után egymillió körüli megkereszteltől tudtak az egyszerű emberek sorából.

Hasonló volt a helyzet Panjat vidékén a Chuhra törzsben. 1870-ben egy *Ditt* nevű ember kérte megkeresztelését. Amikor hazament, tanúságtétevé vált, s a század végére törzsének fele megkeresztelkedett.

Ebben az időszakban – talán a számok is érzékeltették már – a protestáns egyházak létszáma megtízszereződött. De komoly problémát okozott, hogy nem ismerték fel időben a bennszülött lelkészképzés szükségességét. Az indiai keresztény ifjak körében azonban ez vitatéma lett, amely komoly feszültségeket vetített előre.

A közép- és távol-keleti területeket – az iszlám világot – mintha eddig elkerülte volna a misszió. Persze korábbi próbálkozásokról is tudunk, ahogyan azt már említettük. Ekkor azonban, a 19. század második felére a kereszténység és a mohamedanizmus mintha kilépett volna az egymást nem ismerés korlátjaiból. Ez persze még nem misszió, de misszió-történeti szempontból ez is jelentős lépés.

Az első könyv keresztény oldalon jelent meg: *C. G. Pfander* 1829-ben megjelent *Mizan-al Haqq (Az igazság mérlegelése)* című írása. A szerző a bázeli misszió megbízásából évekig dolgozott Perzsiában. Ezt követően egyre több ilyen könyv jelent meg, s ezek elősegítették az iszlám türelmesebb és mélyebb megismerését – ami az első generációknál bizony még hiányzott.

Iránban Henry Martin 1811-ben készítette el az Újszövetség perzsa fordítását. *Robert Bruce* ír misszionárius korábban Indiában dolgozott, s a század közepén két évet töltött Iránban. Igehirdetése nyomán kilenc mohamedán kérte a keresztséget. „Nem arattam, s alig mondhatom, hogy vetettem volna. Nem is szántottam, talán köveket tettem el az útból. De ez is misszió volt, kérem, támogassanak anyagiakkal és imádságukkal”⁷¹ – írta

⁷¹ E. Stock: *History of the Church Missionary Society*. III. K. 125.

haza egyik levelében.

Edward Craig Stuart 1850-től Indiában, majd Új-Zélandon volt misszionárius. Amikor pedig társai nyugdíjba mentek, ő Iránba költözött az ige hirdetésére.

Thomas Valpy French (1825-1890) is Indiában kezdte a missziót. Azután Afrikába került, s nagy hatású igehirdetőként tevékenykedett hamar bekövetkezett haláláig. Munkatársát, *Samuel M. Zwemert* tartják az arabok közötti misszió úttörőjének.

1938-ban tartottak egy missziói konferenciát Tambaramban. Ezen előadást tartott az idős *dr. Paul Harrison* is, aki sokat dolgozott Arábiában. Beszéde nagy hatást váltott ki; miután őszintén elmondta, hogy ötven év alatt öt megkereszteltjük volt, jelentését így fejezte be: „Az arab egyház üdvözli önöket.”

Afrika évszázadának is nevezik a misszió nagy századát. Észak-Afrika vidékét a protestáns misszió sokáig nem tűzte ki célul. 1829-től hallunk először anglikán zsidómisszióról Tuniszban. Majd az Interkonfesszionális Észak-Afrikai Misszió dolgozott Marokkóban, Algériában és Líbiában.

Amikor Livingstone 1873. május 4-én Chitamboban térdén állva meghalt, addigra már ismertté tette Afrikát az egész világon. „Mindaz, amit magányosságomban mondhatok, ez: az ég gazdag áldása szálljon mindenkire, amerikaiakra, angolra, törökre, mindazokra, akik segíteni akarnak, hogy a világnak ezt a nyitott sebet begyógyítsák”⁷² – hangzottak utolsó szavai. Ettől kezdve a világ minden tájáról elindultak Afrikába.

Egyiptom 1882-ben angol uralom alá került, s innen az anglikán misszió vette fel a munkát. Ezen a nehéz területen a misszió két munkaága mutatkozott meg lehetséges feladatként. Az egyik az orvosi, kórházi munka volt Kairó központtal, a másik az ifjúsági munka, a tanítás, az egyetemek és a diákmozgalmak vezetése.

Douglas Thornton lett 1899-ben a misszió vezetője, de néhány év múlva, 1907-ben sajnos meghalt. Követője a munkában *W. H. Temple Gairdner* lett, akit az arab világ szakértőjeként és költőjeként is emlegetnek. Az *Orient und Okcident* című lappal az arab világban élő kereszténységet akarta megismertetni az olvasókkal. Jó kapcsolata volt a kopt egyházzal is, ebből született meg a Kooperations Komitee, melynek elnöke római katolikus volt, de anglikánok, koptok és evangélikusok is együtt dolgoztak benne.

Dél-Afrikában ebben az időben a törzsfőnökök uralták a területet. Emberileg attól függött a misszió, hogy ők minek tekintették: védelemnek, „fejős tehénnek”, vagy pedig ellenségnek.

Moshesh a basutok törzsfőnöke volt. Itt a Párizsi Missziói Társaság dolgozott 1839-től a törzs fejének egyetértésével. Ennek ellenére voltak, akik ellenségesen viszonyultak a társaság munkatársaihoz, sőt a búr telepések sem kedvelték őket. Bár a missziót felülről

⁷² Neill, i. m. 244.

elfogadták, még 1855-ben is újra és újra rátörtek a missziói állomásokra.

Ebben az időben *Adolphe Mabille* és *Francois Coillard* (1834-1904) voltak a misszió vezetői. Amikor a bürok egyszer ismét rátörtek a basutokra, a brit kormány úgy döntött, hogy a területet brit protektorátusként védelem alá helyezi (1884). Moshesh még sokáig élt és rokonszenvezett a misszióval. 1872-ben már 2 000 úrvacsorázót tartottak számon, s természetesen sokkal több megkereszteltet. Moshesh élete végén bejelentette, hogy kérni fogja a keresztséget, de mielőtt ez megtörtént volna, 1870-ben meghalt.

Lewanika Zambéziben volt törzsfőnök. Coillard a basutok közötti misszió után itt is dolgozott. A főnök demokratikus szellemben nyilatkozott a misszióról: „Ha nem akarjátok, ne féljete megmondani, beszéljete nyíltan, ez a ti ügyetek. Ne mondjátok, hogy a király kényszerít arra, amit nem akartok.”⁷³ 1890-ben aztán brit protektorátus lett ez a vidék is – ez ellen, s egyben a misszió ellen is fellázadt a nép. Lassanként mégis erősödött a brit és a keresztény befolyás. Coillard 1904-ben fejezte be életét.

Khama Boikano a becsuán földön volt törzsfőnök. A missziói munkát itt a Hermansburgi Missziói Társaság kezdte el, és *Schulenberg* lutheránus misszionárius 1862-ben keresztelte meg Khamát, aki akkor még a főnök fia volt. Apja azonban megharagudott fiára, aki mégis kitartott elhatározása mellett. 1872-ben aztán ő lett a törzsfőnök, s egészen 1923-ig vezette népét sokszor nem könnyű helyzetekben is. Ez a terület 1892-ben lett brit protektorátus.

Nyugat-Afrika felfedezése, európai meghódítása elleni küzdelme és missziótörténete egybeolvad, s jellegzetes példája a politika és az evangélium összefonódásának.

Kamerun története az egyik legkirívóbb példa erre. Az első protestáns misszionárius, a baptista *Alfred Saker* 1858-tól dolgozott már ezen a területen. 1872-re elkészült bibliafordítása is. Amikor aztán a németek vették át az uralmat, a missziói munkát a bázei misszió vette át. Így a kameruniak „angol baptistákból” lassanként „svájci reformátusokká” lettek, s az idősebb nemzedék tagjai közül még sokan beszélnek németül. 1918-ban, amikor a franciák vették át az uralmat, a Párizsi Missziói Társaság lépett munkába.

Ez a „kis epizód” (egy egész nép története!) „mint csepp a tengerben” tanúskodik a misszió egyik legnagyobb problémájáról: a változó politikai helyzetekkel változik a missziói munka is. Sokszor mintha lehetetlenné is tenné az ügyet. Hozzá kell tenni, hogy ez nehézséget jelent a missziói munkát végzőknek is, de leginkább a misszionált nép veszít rajta.

Egy másik történet a misszió és a bennszülöttek sokszor kiéleződő konfliktusáról szól ugyanezen a területen. *Kelet-Nigériában* az anglikán Church Missionary Society dolgozott. Ez a társaság úgy döntött, hogy afrikai származású püspököt állít a megszületett egyház élére. A kiszemelt személy *Samuel Adjai Crowther* lett, aki felszabadított rab-

⁷³ Neill, i. m. 246.

szolga fia volt, és tanulmányai után, 1864-ben a canterbury-i katedrálisban püspökké szentelték. A munka sajnos mégsem haladt, mert Crowther segítői, az afrikai egyházi munkások nem voltak kellően felkészítve. Halála után, amikor emiatt az angolok újra európai püspököt akartak állítani, az egyházban szakadás történt.

Henry Morton Stanley 1877-ben befejezte a Kongó folyó vidékét és Belső-Afrikát fel-táró útját. Jelentése alapján több missziói társaság is elhatározta, hogy ezen a vízi úton közelíti meg Afrika szívét. Ez a Livingstone Belföldi Missziónak nem sikerült. Elsőként az angliai baptista missziói társaság tudta végigjárni ezt az utat egy gőzhajón (kb. 1 600 km), s az út végén missziói állomást létesítettek. Ezen a területen, az egymástól is elszigetelt kicsiny falvakban nehezen ment az igehirdetés munkája. Ennek ellenére 1911-ben már 7 000 megkereszteltet tartottak itt számon.

Livingstone ösztönzésére Cambridge-ben egyetemi képzést létesítettek missziói munkások képzésére. Amikor a hallgatók közül létrejött egy csoport, úgy döntöttek, hogy a Zambézi folyón fogják megközelíteni Afrika belsejét. Vezetőjüknek *Charles Frederik Mackenziet* választották, s azt is elhatározták, hogy ő legyen majd a missziói terület püspöke. 1802-ben indultak el, de az út több ok miatt sem volt sikeres. *William George Tozer* (Mackenzie utódja) így írt egyik jelentésében: „Zambézi tévedés volt, sőt rajongás volt angolokat küldeni erre a területre.”⁷⁴ Több, mint két évtized múlva indult el ide a következő gőzhajó, most már sikert érve. A nyugat-afrikai Togoban (Anitta) dolgozott a Felsőlövből indult és az Észak-Német Missziói Társaság küldötte, *Samuel Böhm* 1858-tól haláláig, 1859-ig.

Kelet-Afrikába (pontosabban a mai Uganda területére) 1862-ben érkeztek meg expedíciójukkal *Speke* és *Grant* kutatók, akiket *Mutesa* király szívesen fogadott. 1875-ben érkezett ide *Stanley*, aki az iszlám hatását vette már észre ezen a tájon is. Levélben misszionáriusokat kért, akik 1876-ban érkeztek meg Zanzibárba. 1877-ben a király is fogadta őket. Egy évvel később érkezett meg a skót *Alexander Mackay*, aki kiemelkedő munkát végzett itt.

Az itt lakó bagandák törzse teljesen a királyi hatalomra épült, így *Mutesa* uralma is szakrális jellegű volt a szemükben. De más külső okok miatt is nehezen ment a misszió: egyrészt erős volt az iszlám hatása, másrészt az anglikán és a francia misszió rivalizált egymással, végül pedig polgárháború robbant ki az országban. 1894-ben lett újra békésebb a helyzet, amikor ez a terület is brit protektorátus lett.

Az anglikánok 1882-ben kereszteltek meg öt fiatalembert először ünnepélyes keretek között. 1884-ben *Mutesa* király meghalt, és 18 éves fia, *Mwanga* követte őt a trónon. Ekkor azonban újabb nehéz időszak következett. *James Hannington* püspök keletről akar-

⁷⁴ Neill, i. m. 251.

ta elérni az országot missziójával, a bagandák viszont – mondván, hogy keletről mindig a hódítók jönnek – 1885-ben a király parancsára a püspököt és csapatát lemészárolták. (Csak a misszió sokoldalúságát érzékeltetendő: Mackay ugyanezen a napon fejezte be Máté evangéliumának luganda nyelvű fordításának a revízióját.)

De Mwanga király idejében még több fiatal keresztényt is kivégeztek. Ennek oka a misszió egyik „hétköznapi hatása” volt: a király az arab hatások között átvette a homoszexualitást is, s a keresztény fiatalokat, akik e téren megtagadták az engedelmességet, kivégeztette. A király azonban egyre inkább zsarnok lett, így végül saját népe űzte el a trónról. Ezután nyugodtabb időszak következett. Az anglikánok 1896-ban 6 905 megkeresztelt bennszülöttet tartottak számon és gondoztak. Ennél azonban sokkal több (50 000 körül) volt a keresztelezésre jelentkezők, a „tanulók” száma.

Később ez az egyház maga is misszióba kezdett. A szomszédos királyságokba tanítókat küldtek, így baganda munkások voltak Unyoro, Toro és Koki környékének úttörő misszionáriusai. Közülük is kiemelkedett *Kivebulaya*, aki Toro királyságában hirdette az igét, később pedig a pigmeusok közé ment az őserdőbe. Márk evangéliumát ő fordította le pigmeus nyelvre.

Alfred Robert Tucker (1849-1914) püspökként dolgozott Ugandában 1893-1911 között. Ő volt az első, aki ezen a területen nyíltan vallotta az akkor még távolról sem elfogadott meggyőződést: az idegenek és a bennszülöttek szolgálata egymás mellé rendelt szolgálat.

Tanganyika német fennhatóság alá került, amikor az európai hatalmak felosztották Afrikát. A Lipcsei Missziói Társaság hirdette itt az igét bőséges áldással és eredménnyel a Kilimandzsáró vidékén élő csaggák között. Az anglikánok missziói állomása Mpwapwa volt, a Nyassza-tó vidékén pedig a skót misszió dolgozott.

Kenyában J. J. Willis lelkész dolgozott, aki Ugandából érkezett ide. 1908-ban még nem volt templomuk, egy fa alatt tartották az első keresztelest. A kezdet után mások is bekapcsolódtak a munkába.

A *Nílus vidéke*, a „nagy országút” Afrika belsejébe, még ismeretlen és „járatlan” volt. *Charles George Gordon* generálist, aki már ezen az úton érkezett, Kartumban megölték a mahdik. Néhány év múlva, a századforduló táján érkezett ide *dr. F. Harpur* és *Llewellyn Gwynne* misszionárius, akik Kartum tartományban hirdették az igét, de a mohamedán környezetben alig láttak gyümölcsöt áldozatos munkájuk nyomán.

Albert Schweitzer (1875-1965) életéről és sokoldalú szolgálatáról is itt kell megemlékeznünk. Alkotásai, művei emlékeztetnek a teológusra, a filozófusra, a zenészre és a művészre is. Most mégis arra kell tennünk a hangsúlyt, amit a misszió területén végzett. Már korán „az élet tiszteletét” hirdette: jónak lenni azt jelenti, hogy védeni az életet, gonosznak lenni pedig annyi, mint rombolni az életet. Életét ebből kiindulva szentelte a misszióknak, 35 évig dolgozott a gaboni Lambarénében. Közben persze vissza-visszatért Európába hangversenykörutak keretében is, melyeknek bevételét a misszióra fordí-

totta. 1952-ben kapta meg a Nobel-békedíjat felelős szolgálatáért a világban. Önéletrajzi munkái (Az őserdő szélén, Gyermekkori és fiatalkori emlékek) és mások életrajzi írásai nyomán életútja közismert, itt csak ez a néhány emlékeztető sor álljon róla.

Amerikában a protestáns misszió sokszor dolgozott a katolikusok között – vagy pontosítva: az anglikánok és a lutheránusok inkább az idevándorolt egyháztagjaikat gondozták, míg a metodisták, a baptisták és a presbiteriánusok sokszor a katolikus tömegeket „térítették”, evangelizálták. Igaz, a katolikus misszió is elismerte, hogy az általuk megtérített bennszülöttek megtérése sokszor bizony felszínes volt. De ha alapjában és egészében nézzük a protestáns missziót, el kell ismerni, hogy munkája általában a már elévült katolikus misszióra épült.

Brazília területére, Rio de Janeiroba 1855-ben érkezett meg *dr. Robert Kelley*, hogy elkezdje „Brazília megsegítése” nevű kongregacionalista misszióját. 20 éven át dolgozott kitartóan, sokszor dacolva a katolikus hierarchia ellenállásával. 1859-től csatlakoztak a munkához a presbiteriánusok is, 1878-ban pedig létrejött a Brazíliai Presbiteriánus Egyház. Elhíresült protestáns egyetem lett a Mackenzie Intézet is. Később érkeztek ide a metodisták és az epizkopálisok.

Kolumbia 1819-ben szabadult fel a spanyol uralom alól. Természetesen itt is a katolikus egyház volt erős és növekedett azután is. Az első protestáns misszionárius, *James Thompson* 1825-ben érkezett ide a Brit és Külföldi Bibliatársulat küldetésében, de neki katolikus nyomásra távoznia kellett. 1856-tól viszont amerikai presbiteriánusok dolgoztak itt egyre nagyobb eredménnyel.

Közép- és Dél-Amerikába, Mexikóba és a Karibi-szigetekre egyre több protestáns misszionárius érkezett. Ennek eredményeként 1914-ben már több, mint félmillió protestáns élt ezeken a helyeken. Az indiánok között a Dél-Amerikai Missziói Társaság végezte a munkát. *Chiléből* pedig sokan elmenekültek a katolikus misszió elől, közöttük az anglikánok hirdették az igét.

Paraguay vidékére 1889-ben érkezett *W. Barbrocke Grubb* laikus misszionárius. 11 évig tanulta az itteni nyelvet, 17 év után végezte az első keresztelést – vagyis csak hosszú, türelmes és kitartó munka után látott eredményt, hatása azonban később annál nagyobb volt. Elnyerte a „Pacificador de los Indios” címet is. 1910-ben így írt: „Ahol kevéssel ez előtt fehér embernek veszélyes volt fegyver nélkül tartózkodni, most mindenki veszélytelenül jöhet, mehet, nem kell az indiánok támadásaitól félni... Isten segítségével 149 indiánt vettünk fel az egyházba, ebből 35 úrvacsorázó.”⁷⁵

Az *eszkimók* klímáját más ember alig bírja ki. A grönlandi eszkimók közti munkáról már esett szó. A *kanadai* eszkimók között 1870-ben kezdte missziói munkáját a Church Missionary Society. Az első misszionárius, *Edmund Peck*, egykori tengerész volt. A Win-

⁷⁵ A levél részlete. Neill, i. m. 256.

nipeg-tó melletti Hudson-Bay-ben létesített missziói állomást. Az ő úttörő munkája után az első püspök *Archibald Lang Flemming* (1883-1953) volt, aki 1909-1910 telét maga is jégkunyhóban töltötte az eszkimókkal együtt. Flemming szerint ez a szolidaritás, sőt az együtt éhezés az éhínség idején hozta meg később a gyümölcsöt.

Az edinburgh-i missziói konferencia

A 20. század elején bizonyosan ez a konferencia volt az egyik legnagyobb, leghatékonyabb esemény a misszió történetében. Talán még azt is hozzátehetjük, hogy ugyancsak jelentős volt az egyház és az ökumené történetében.

A teljesség kedvéért el kell mondanunk, hogy nem ez volt az első missziói konferencia. Egyre többen látták úgy, hogy a missziót nem rivalizálva, hanem együttműködésben kell végezni, s egyre világosabb lett az is, hogy a misszió – Krisztus parancsa alapján – *az egyház munkája*. Ennek eredményeként következtek a konferenciák:

1860	Liverpool
1885	London
1900	New York
1910	Edinburgh

Kétségtelen, hogy ezek közül az edinburgh-i volt a legjelentősebb. 1 200 egyházi képviselő gyűlt össze, a római katolikus és az ortodox egyházak azonban nem képviseltették magukat. Az egyházi képviselők általában egyben valamely missziói társaság küldöttjei is voltak. A teljesen reális képpalkotáshoz nem lehet elhallgatni, hogy az ifjú egyházak képviseletében mindössze 18 képviselő volt jelen.

A képviseleti fogyatékoságok ellenére, tartalmát tekintve a konferencia mégis továbblépést jelentett a missziótörténetben.

A konferencia elnöke a metodista *John Raleigh Mott* (1865-1955) volt, aki talán nem is annyira a misszió, hanem inkább az evangelizáció embere volt. Nevéhez fűződik a gyűlés jelmondata: „A világ evangelizációja még ebben a nemzedékben”. Lehet, hogy ez a mottó különösnek, sőt némelyeknek rajongónak hat. Azonban kétségtelenül ott áll mögötte az a gondolat, hogy az evangélium átadása minden nemzedék feladata. Mott nemzedéke azért érezte sürgetőnek az evangelizációt a világban, mert éppen azt érezték, hogy az előző nemzedék munkája nyomán annak gyümölcse most érlelődik be. Bibliai szóval „alkalmas időnek” (kairosz) látták a jelent, s ezért annak ösztönző hatását is átérezték.

Mott, és vezetésével a konferencia a következő pontokban foglalta össze a fennálló adottságokat és lehetőségeket.

1. Jóllehet egyes országok, mint Tibet és Afganisztán, zártak maradtak a misszió előtt, a misszionáriusok az ismert világ minden részén megkezdték már munkájukat.

2. Miután az alapvető munka mindenütt megindult, ismertté váltak a nyelvek és írott nyelvekké is lettek. A világ minden jelentősebb nyelvén legalább az Újszövetség megjelent.

3. A trópusi egészségügy a legtöbb betegséget leküzdötte, így az európaiak jelenléte lehetségessé vált az eddig nem megfelelő klímában is.

4. Elmondható, hogy a missziói igehirdetés hatására minden vallásból vannak megtérők.

5. Nincsen olyan nép, amely képtelen lenne megérteni az evangéliumot, még akkor sem, ha vannak erre készségesebb és kevésbé készséges népek.

6. A misszionárius ma már nem egyedül dolgozik, hanem a bennszülöttek növekvő munkatársi serege veszi körül.

7. Az ifjú egyházakban elkezdődött az a folyamat, hogy saját vezetőik legyenek, akik lelki ajándékokban és tartásukban is egyenértékűek a misszionáriusokkal.

8. Az egyházak és a társaságok irányából olyan a missziói támogatás, mint korábban sohasem.

9. Az anyagi támogatással együtt hirtelen a munka is megnövekedett minden területen.

10. A nyugati egyetemekről sok fiatal került ki a legjobb minősítéssel a missziói munkába.

11. Az evangélium hatásának köre tágabb, mint az evangéliumot elfogadók köre.

12. Az evangéliummal szembeni ellenállás sok országban (Kína, Japán) megtörni látszik.

Ettől kezdve rendszeresen tartottak missziói konferenciákat. A misszió ügye tehát egyre inkább előtérbe került – úgy tűnt, hogy a misszió az egyházak ügyévé lett. Erre a jelenségre még vissza kell térnünk a jelen kérdéseivel kapcsolatban is.

Nem szabad elfeledkeznünk ennek a konferenciának az egyháztörténeti jelentőségéről sem. Ekkor indult meg az ökumenizmushoz vezető folyamat az egyházak közeledésének két útján: a Faith and Order és a Life and Work mozgalmakban – e kettő egyesüléséből született Amsterdamban az Egyházak Világtanácsa 1948-ban.

Visszatérve a misszió ügyéhez: 1910-ben tehát – szemben az 1810-es évvel – úgy tűnt, hogy nem lehetetlen a gyors elterjedés a világban. Volt, aki ezt így fejezte ki: nem látszik lehetetlennek a missziói erők megháromszorozása ahhoz, hogy az egyház megkét-szereződjék, s a bennszülött munkatársak és az ifjú egyházak megsokszorozódjanak. Ha a számokat nézzük: 45 000 misszionárius dolgozott szerzte a világban, s ennek egytizedét tették ki a bennszülött munkatársak. Ennek megerősítésével fokozott eredményre lehetett számítani – emberileg szólva, vagy hittel előretekintve.

Mi már tudjuk, hogy az edinburgh-i álmok nem teljesedtek be. Ha mást nem is említünk: közbejött két világháború katasztrófája, számos más eseménnyel együtt. Az álom azért talán mégsem mondható utópiának – hiszen akkor megvolt a realitása.

Tény azonban, hogy az edinburgh-i konferenciával nemcsak elkezdődött, de le is zárult egy szakasz. 1910 után a kereszténység útja bizony fájdalmak és csalódások között vezetett tovább. A világ protestáns erői ilyen örömben és bizonyosságban többé nem voltak együtt. Ezért volt igaza Latourette-nek, mikor ezt az 1914-gyel lezáruló korszakot „a nagy évszázadnak” nevezte.

A római katolikus és az ortodox egyházak missziója az utolsó száz évben

Nem adnánk teljes képet, ha a római katolikus és az ortodox egyházak további missziói tevékenységével nem foglalkoznánk, hiszen a misszió története náluk és velük is haladt tovább.

A 18. század végén úgy tűnt, hogy a római katolikus misszió megáll. A „halálos csapás” a jezsuita rend feloszlata volt 1773-ban. A több, mint 2 000 jezsuita misszionáriust, akik már a világ minden részén dolgoztak, nem lehetett egyszerűen pótolni. Ezután következett még a francia forradalom, amely természetesen elsősorban a francia egyházat sújtotta, de hatással volt az egész egyház életére is. Az események következtében a francia misszió lefékeződött. A világ pedig egy figyelemre méltó paradoxon tanúja lehetett: *I. Napóleon* megalázta a pápákat (*VI. Pius* és *VII. Pius*), de a világ szemében éppen ez a megaláztatás növelte a pápa tekintélyét. Amikor *VII. Pius* 1814-ben visszatért Rómába, a *Sollicitudo omnium ecclesiarum* kezdetű bullájával visszaállította és újra indította a jezsuita rendet. Ennek ellenére a jezsuiták már nem nyerték vissza régi erejüket. Ez az esemény azonban a többi rendben megerősítette a missziói felelősséget, hogy „átvegyenek” valamit a jezsuiták feladataiból. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a 19. században új rendek is születtek, s közöttük kifejezetten missziói rendek is voltak, mint például a Szepöltnen Szűz Rendje (1816) és a Fehér Atyák Rendje (1868). A sort még lehetne folytatni.

IX. Pius (1846-1878) és *XIII. Leó* (1878-1913) rendeletei tovább erősítették ezt a folyamatot. Szinte azt mondhatnánk, hogy a katolikus missziók egészen eddig az uralkodóktól függtek, a politika útjain terjedtek, vagy egyszerűen leálltak. Eközben a pápák több alkalommal igyekeztek a missziót „egyháziasítani”, nem nagy sikerrel. Ezekben az évtizedekben azonban a misszió a szó szoros értelmében a katolikus egyház ügye lett. Azt is érdemes megjegyezni, hogy egyre több laikus lett az ügy hordozójává és mozgatójává, különösen a 19. század kezdetétől.

Csak egyetlen példa erre: 1817-ben *Pauline Jaricot* alapításával megalakult Lyonban az Egyesület a hit terjesztésére, tehát egy katolikus missziói társaság született. Ez hamarosan országos méretűvé lett, adományokat gyűjtöttek, a társasági és egyháztagokat rendszeresen tájékoztatták a misszió híreiről, s hordozó imádságra buzdították őket. Innen erednek a katolikus egyházban is a missziói iratok és újságok.

Az ilyen tartalmú tevékenységhez *XVI. Gergely pápa* (1831-1846) már megelőzőleg a

kereteket is megteremtette: a világ minden táján kiépítette a püspökségeket, a klérust és a prefektúrákat.

Tekintsük most át ennek a katolikus missziói munkának az eseményeit.

India. Már szóltunk a római katolikus misszió évszázadokat megterhelő örökségéről, a padroado-rendszerről, vagyis hogy sokáig a portugál kormánynak volt joga püspökségeket létesíteni. Indiában négy portugál kerület volt: Goa, Cranganore, Cochin és Mylapore. A portugálok azonban gyakran megfedkeztek a püspök kinevezéséről – Goában például 1831-1843 között nem volt betöltve a püspökség, de a többi helyen is előfordult ilyen eset. A pápa úgy igyekezett a helyzeten segíteni, hogy apostoli vikáriust küldött ki. 1838-ban azután tovább ment a pápa, és valamennyi püspökséget alárendelte az apostoli vikáriusnak. Az ezt elrendelő bullát azonban a portugál hatalom nem ismerte el, ez pedig feszültséghez, később pedig szakításhoz vezetett, amely átnyúlt még a 20. századba is.

XIII. Leó megpróbálta rendezni a helyzetet: a régi indiai kerületekben maradjon a padroado-rendszer, az újabb kerületekben azonban kettős iurisdictio jött létre (mindenki oda tartozott, ahova akart). Ezt a konkordátumot 1886-ban írták alá.

Az aláírás évében 20 fehér püspök élt és dolgozott Indiában, bennszülött püspök még nem volt. Sőt, egy apostoli vikáriusi jelentés szerint hat kerületben még pap sem. Szeminárium sem működött még a számukra.

Egyedül a Tamás-keresztények egyházában volt más a helyzet, náluk 400 indiai pap volt. De közöttük is így jellemezték őket: „középszerűek, tudatlanok, kegyesség nélküliek és engedetlenek”. Voltaképpen csak a 20. században indult el az a folyamat, amelynek eredményeképpen a bennszülött pap, mint az idegen.

Itt és most megfordítva történt ugyanaz, amit előbb Amerikáról írtunk: lutheránusok és anglikánok munkájába léptek be a katolikus misszionáriusok.

Konstant Lievens páter 1885-ben érkezett Chota-Nagpur (Bengáli mellett) környékére. A régi időkből mintegy 600 fős katolikus csoportot talált itt igen nagy nyomorban. Lievens a szegények szószólója lett. Ezt az elefánton utazó fehér embert lassan „égi lényként” tisztelték. Ezek léptek át a lutheránus egyházból a katolikus egyházba, de az igazság kedvéért el kell ismerni, hogy sok pogány is jelentkezett kereszttelésre. Amikor 1891-ben Lievens megfáradva visszavonult Európába, 79 000 megkereszteltből álló egyházat hagyott hátra. Az is igaz, hogy a jelentkezésen túl szinte semmit sem kívánt az érdeklődőktől, a tanítást az utómunkára hagyta. Bár később akadtak nehézségek, lázadás is ki-robbant az egyház ellen, ezen a vidéken mégis mindmáig a katolikus egyház a legerősebb.

Ez az időszak a missziói iskolák fejlődésének korszaka, amelyek egyre magasabb színvonalat értek el a tanításban. 1883-ban a katolikusok is kollégiumot hoztak létre Trichinopolyban, ahol sok hallgatójuk volt. Ezt a példát hamarosan más városok is követték. Ebben az időben a kormány is támogatta ezt a munkát, s így a papok, tanítók, apácák az egy-

háztól képzést és ellátást, az államtól pedig fizetést kaptak. Így alakult ki egy indiai elit, amely a későbbiekben is fontos szerephez jutott.

Kalkuttától 80 kilométerre, egy bengáli bráhmána családjában 1861-ben fiúgyermek született: *Bhawani Charan Banerji Upadhyaya*. Igen jó tanuló volt, különösen a filozófia érdekelt. 1891-ben megkeresztelkedett az anglikán egyházban, 6 hónappal később pedig átlépett a római katolikus egyházba. Második megkeresztelése (!) alkalmával nyerte el a brahmabandhav (Istentől szeretett) jelzőt, ami a görög Theofilosz szanszkrit fordítása. Erősen nacionalista gondolkozású volt, egyházát is meg akarta szabadítani minden nyugati hatástól. Ami pedig a filozófiát illeti: a védikus filozófiát tartotta a kereszténységhez vezető útnak. 1894-ben alapította meg a Sophia című újságot. Eleinte szimpatizáltak vele a katolikus egyházban, később azonban gyanússá vált és el is ítélték. Meggyőzésében valóban tüzes volt, de ezt a tüzet az egyház nem tudta felhasználni. 1907-ben halt meg kiközösítve, de magát kereszténynek vallva.

Kínában 1814-1840 között nem sok misszionárius tevékenykedett. Nehéz idők jártak ott akkoriban, négy vértanúhalált halt katolikus ígéhirdetőről is tudunk ebből az időből.

Az 1844-es, de még inkább az 1860-as egyezmény kaput nyitott a katolikusoknak is. Szinte minden rend és társaság munkába fogott. Érdekes az 1860-as egyezmény ügye Kína és Franciaország között, melynek aláírásával a kereszténység toleranciát nyert – azonban különbség volt a francia és a kínai szöveg között. A francia szövegben ez állt: „francia misszionáriusok minden tartományban letelepedhetnek, földet bérelhetnek, vásárolhatnak és arra építhetnek is.” A kínai szövegből ez a rész egyszerűen hiányzott, ami később feszültségeket okozott.

1860-1888 között minden katolikus misszionárius francia és kínai nyelvű igazolványt hordott. A kínai szöveg szerint az igazolvány tulajdonosa francia, függetlenül valódi nemzetiségétől. 1883-tól aztán a németek és az olaszok is kaptak ilyen állami igazolványt. Ekkor a nagyobb problémát már a kínai keresztényekkel való eljárás jelentette: a misszionáriusok védeni igyekeztek a megtérteket, s ezért sokan kerestek náluk oltalmat. Olykor az sem volt egészen világos, hogy valaki keresztény hitéért vagy büntetteiért szenved a hatóságoktól. Így újra sokan keresztelkedtek meg.

Az évek múltával egyre erősödött a katolikus misszió, lassan többen dolgoztak, mint a protestánsok. 1890-ben érték el a csúcst: 639 külföldi pap dolgozott Kínában 369 bel-földi segítővel, s mintegy félmillió volt a megkereszteltek száma.

1900-ban azonban kitört a bokszer-lázadás, s minden külföldi komoly veszélybe került, de a nacionalisták dühe elsősorban a misszionáriusok ellen irányult, a keresztényné lett kínaiakat pedig árulónak tekintették. Az adatok szerint 5 püspök, 31 (európai) pap, 9 apáca

⁷⁶ Carey-Elwes, i. m. 221.

és 2 laikus esett áldozatul. A kínai keresztények közül 20-30 000 embert végeztek ki.⁷⁶

A lázadás leverése után a misszió megújult lendülettel folytatódott. Mind katolikus, mind protestáns részről sokkal több misszionáriust küldtek most, mint korábban. Így történhetett, hogy rögtön a lázadást követő évben 720 000, 1912-ben pedig 1 430 000 keresztelést jelentettek Kínából, természetesen ebben minden egyház benne volt. A papok és a misszionáriusok száma ugyanebben az időben 1 375-ről 2 255-re emelkedett.

A probléma itt is az volt, hogy nem volt kínai püspök és egyházi vezető, a jelentések szerint a bennszülött papok is csak a „külföldi misszionáriusok szerény segítői voltak”. *Vincent Lebbe*, belga páter, aki 1902-ben érkezett Kínába, csak ritka kivételnek számított véleményével, hogy a nyugati egyház idegen Kínában, s az egyháznak előbb-utóbb kínai-vá kell válnia.

Japán a megelőző több, mint 200 évben ellenállt minden missziói munkának. Az első protestáns misszionáriusok 1859-ben léptek a szigetre, s ugyanekkor kapott tartózkodási engedélyt Tokióban a katolikus *Peter Girard* is. De más katolikusok is létesítettek missziói állomásokat olyan városokban, ahol korábban erős gyülekezetek éltek. Örömteli éveknek mondhatjuk ezeket: a misszió oldaláról látni a régi munka gyümölcsét, s a japánok oldaláról is, hogy újra találkozhatnak a régi egyházzal. Ekkor azonban feszültség támadt amiatt, hogy a francia misszionáriusok a római katolikus egyházba akarták bevezetni az önállóságukra érzékeny japán híveiket. Végül mintegy 100 000 hívő fogadta el a francia és a római katolikus vezetést, s legalább ugyanannyian döntöttek a japán katolikusok önállósága mellett. Ez a helyzet mindmáig fennáll. Japán közlés szerint mintegy 30 000 olyan keresztény él Kyushu szigetén, akik őrzik „kvázi keresztény hitüket”, vagyis a római katolikus egyháztól függetlenségben vallják magukat kereszténynek.⁷⁷

1891-ben XIII. Leó érsekséget állított fel Tokióban, három másik városban pedig püspökséget alapított. Az egyházak létszáma 1910-ig 45 000-ről 63 000-re emelkedett, az első japán papot 1883-ban szentelték fel, 1910-ben a japán papok száma már 33 volt.

Koreában egészen különös a katolikus misszió története. 1777 táján koreai tudósok egy csoportja elhatározta, hogy *Matteo Ricci* emlékét felelevenítve az ő tanulmányaival fog foglalkozni. Ricci egyik könyve, *Az Istenről szóló tanítás igaz alapjai*, különösen is hatott ezekre a tudósokra. Így aztán egyikük, *Yi Seng Hun* 1783-ban megkeresztelkedett Pekingben, s a keresztségben a Péter nevet kapta. Hazatérve terjesztette is a hitet, kereszteléseket is végzett. De ekkor még se kül-, se belföldi ordinált papjuk nem volt. Egyházukat maguk szervezték, ordináltak, papokat és püspököket iktattak, misét tartottak és gyóntattak. Érdekes példa ez arra, hogy esetenként a laikus kereszténység is tud önálló-

⁷⁷ Neure Zeitschrift für Missionswissenschaft, 1955. 11. K. 69-70.

an egyházat szervezni. Végül 1794-ben egy kínai papot, *Jakob Ti Yut* küldték, de őt a koreaiak 1836-ban megölték. A következő évben három európai pap jött ide segíteni, de három év elteltével ők is mártírhaltak. Az egyház azonban élt, később pedig újabb misszionáriusok érkeztek titokban, „fedőhivatással”. Az egyház annyira megerősödött, hogy 1866-ban 25 000 keresztényről tudtak. Azután újabb üldözés következett, 9 papot kivégeztek, s egyes adatok szerint összesen 8 000 koreai keresztény jutott ugyanerre a sorsra. Az üldözés ellenére is fennmaradt egy kisebb csoport, de később – különösen Észak-Koreában – ezek is eltűntek.

Indokína missziója a 19. század elején virágzóknak tűnt. Itt is kevés misszionárius volt, s az evangélium ügyét főként laikus tanítók hordozták. Két nagy üldözési hullám következett rájuk: 1833-1841 között *Minh-Meng* és 1856-1862 között *Tu-Due* uralkodók idején. Minh-Meng 1833-ban ezzel a rendelettel kezdte meg uralkodását: „Elrendeljük, hogy ennek a vallásnak minden követője, a mandarinoktól a legalsó népig, tagadja meg keresztény hitét és ismerje el uralmunkat... ami az istentiszteleti helyeket és a papok házait illeti, azoknak a föld színével kell egyenlővé lenniük. S ha a jövőben egy alattvalóról kiderül, hogy ehhez a valláshoz ragaszkodik, a legkeményebben kell büntetni, hogy ez a vallás gyökerestül kiirtódjék.”⁷⁸

Az első áldozat *Peter Isidore Gagelin* volt, akit 1833. október 17-én felakasztottak. Sokan a börtönökben, kínzások következtében haltak meg. 1836-ban elrendelte az uralkodó, hogy a városok bejáratánál helyezzenek el fekvő keresztet, s a járókelőknek azon kellett taposniuk: „Aki vonakodik, hogy a keresztre taposson, irgalmatlanul meg kell verni, megkínozni és megölni.”⁷⁹

1841-től kissé enyhült a helyzet. Ekkor *Retord* püspök volt az apostoli vikárius (a meg- enyhült helyzetet kihasználva az egyház több vikariátust is alapított). Azonban *Tu-Due* 1847-ben uralomra jutott, s megint súlyosra fordult a helyzet, 1855-től pedig teljesen „elborult”. Az uralkodó jutalmat tűzött ki azoknak, akik misszionáriust vagy keresztényt feljelentenek, vagy „beszolgáltathatnak”. A misszionáriusok a hegyekbe menekültek, 1858-ban rejtékhelyén halt meg *Retord* püspök is.

Végül *III. Napóleon* tört rá Indokínára, mint a „szenvedők védelmezője”. 1862-ben több tartományt is elfoglalt, s ekkor egyezmény született közte és a helyi hatalom között. Ebben szabadságot biztosítottak a hit gyakorlására mind az európaiak, mind a bennszülöttek számára. Ennek ellenére a keresztények a továbbiakban is politikailag megbízhatatlannak számítottak, nem utolsó sorban éppen a francia beavatkozás következtében. Az üldözés új hulláma indult el, amelyben már a nép ellenszenvé is jelen volt. Végül 1885-ben Franciaország elfoglalta Indokínát, s a megszállás 70 évig tartott. Ekkor derült ki, hogy az

⁷⁸ Neill, i. m. 268.

⁷⁹ Neill, i. m. 269.

üldözések idején 115 papot végeztek ki, s a kivégzett keresztények száma 100 000-re tehető. A francia uralom idején az egyház újra megelevenedett, s 1945-ben másfélmillió keresztényről tudtak, ami a lakosság 7,5%-át tette ki.

Délkelet-Ázsiában is folytatódott a misszió, de az eredmény elmaradt a várakozásoktól. *Thaiföldön* a függetlenséget saját erejük mellett voltaképpen Anglia és Franciaország rivalizálásának is köszönhették. A legtöbb misszionárius francia volt, s legalábbis a thaiok szemében úgy tűnt, hogy együttműködnek a politikai hatalommal. 1849-ben minden miszionáriust kiutasítottak az országból. Aztán 1856-ban egyezmény jött létre Franciaország és Thaiföld között, s ekkortól a misszionáriusok szabadon végezheték munkájukat, amiben igen lassan haladtak a thaiok ellenállása miatt. Az első bennszülött papot 1880-ban szentelték fel. Az 1900-as évek első évtizedeiben 36 000 keresztényről tudott a katolikus egyház.

Burmában békésebb körülmények között erősödött a katolikus misszió. 1856-tól, a francia uralom alatt a párizsiak vették át a munkát. Az első apostoli vikárius *Bigandet* püspök volt a 19. század végén. Igen képzett tanító volt, a buddhizmus kiváló ismerője. *Burmában* a 20. század elején 90 000 keresztényt tartottak számon.

Maláj földön 1912-ben 32 000 keresztényt jelentettek a katolikus egyházi adatok. Ezek többsége kínai származású volt, a mohamedán lakosság szinte érintetlen maradt.

Indonéziában, ahol már beszámoltunk a protestánsok eredményeiről, a katolikusok alig tudtak meggyökerezni. 1809-1859 között összesen 33 katolikus pap jött dolgozni ebbe a misszióba, de ők is inkább csak az itt letelepedett európaiak között értek el eredményt. Közben ellentétek támadtak: a kormány 1847-ben kiutasította az apostoli vikáriust, aki viszont kizárólagos jogot formált az ordinálásra. A feszültség 1859-től rendeződött. Közben a portugál uralom hollandra változott. 1875-re már 14 000 keresztényről tudtak, s egyre több sziget nyílt meg a misszió előtt. Ennek ellenére is a katolikus misszió csak a 20. század közepén érte el a protestánsok eredményeit.

A *csendes-óceáni térség* világa, különösen is déli része a protestáns misszió egyik legeredményesebb területe volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a katolikusok nem találtak még érintetlen területeket, ahol most ők végeztek komoly munkát.

Új-Kaledónia szigetét egy Szűz Máriáról elnevezett rend kereste fel. Aztán a franciák anektálták és büntető kolóniává tették a területet; közben pedig felfedezték itt a kobaltot, krómot és nikkelt, és sok fehér kutató és felfedező is érkezett. Ennek következtében a bennszülöttek egészen visszaszorultak, inkább a hegyekbe vonultak. Így ezen a helyen a szó legszorosabb értelmében ütközött a két kultúra, a helyi és az európai, s az akkori és ottani fehérek szerint a helyi kultúra természetesen pusztulásra volt ítélve. Ezen a helyen éppen a keresztény misszió lett a helyi kultúra felfedezője, őrzője és védője, végered-

ményben megmentője, s ez a küzdelem nem volt könnyű. Ennek ellenére közel 100 évbe telt, amíg az első bennszülött papot felszentelték. Ettől kezdve egyre többen álltak be közülük is az egyre erősödő egyházi munkába – s ez a lépés véglegesítette a helyi kultúra fennmaradását is.

Tonga szigetén kiéleződött a konfrontáció a katolikus és a protestáns misszió között. A protestáns misszió sokáig nem engedte dolgozni a katolikus papokat, akik végül is két érintetlen szigetre, Wallisra és Futunára összpontosítottak. Mindkét sziget lakói lassanként katolikus keresztényekké lettek. Az első katolikus misszionárius, *Pierre Chanel*, vértanúhalált halt 1841-ben. 1945-ben szentté avatták, s Óceánia patrónusa lett.

Új-Guinea keleti részén, a Woodland-szigeten már 1848-ban elkezdte munkáját egy Mária-rend. 1894-ben az ausztrál kormányzat vette itt át az uralmat a pápuák felett, s hogy a versengést elkerülje, határvonalat húzott, amelyet a különböző misszióknak nem volt szabad átlépniük. A déli részt kapták a katolikusok – ez volt a járatlanabb, nehezebb terület. Óriási áldozatokkal végezték munkájukat, adataink szerint 50 év alatt 80 misszionáriusuk halt meg a kedvezőtlen klímában és a kezdetleges körülmények között.

A *Tahiti*-, *Szamoá*- és *Fidzsi-szigeteken* a protestánsok már kereszténnyé tették szinte az egész lakosságot. Így aztán a katolikusok érkezése itt is a rivalizálás feszültségéhez vezetett.

A *Közép-Keleten*, vagyis az iszlám országokban szinte szó sem eshetett a misszióról, a cél inkább a már itt élő egyházak erősítése volt. Ezek az egyházak – bár korábban közösségben voltak a római katolikus egyházzal – ekkor már szervezeti önállóságban éltek: az örmény egyház, a szír ortodox egyház (akiket monofizitáknak is neveztek), a melkita egyház (görög ortodoxok), a kopt és az etióp egyház, az asszír egyház (akiket nesztorianusoknak is hívtak), valamint a maronita egyház, melynek tagjai főként Szíriában és Líbiában éltek, és a 12. század óta a liturgia terén kapcsolódtak a római egyházhoz.

Ezeknek az egyházaknak a története ismét inkább az egyháztörténet körébe esik. Mindahánynak messze visszanyúló tradíciója volt, és szoros közösségben élt saját néppel és annak nyelvvel, olykor szinte elszigetelve. Igaz, a keresztes hadjáratok során kaptak nyugati hatásokat is, amely aztán inkább ellenhatásokat váltott ki, s így a Rómával való kapcsolat a 19. századig szinte jelentéktelen volt. Ekkor azonban új folyamat indult: Róma megkísérelte ezeket az egyházakat – önállóságuk megtartása mellett – bekapcsolni. Róma képviselőinek azonban, úgy tűnt, nem volt nagy érzékük az itteni, régi tradíciókhoz és a népek érzés- és gondolatvilágához. Ezáltal a keletiekben erősödött az a gondolat, hogy nem akarnak nyugatiasodni.

IX. *Pius* pápa 1862-ben létrehozott egy Propaganda Osztályt az itteni misszió ügyében. XV. *Benedek* pedig 1917-ben egy Szent Kongregációt állított fel a keleti rítusok átgondolása és elismerése kérdésében. Ez a folyamat körülbelül a II. Vatikáni Zsinatig tar-

tott, addig bizonyos neheztelés volt érezhető a „Rómától való elszakadás” miatt. Ezt követően azonban Rómában e téren is új szakasz kezdődött.

Voltaképpen Afrikához is csatolhatnánk *Etiópia* missziójának történetét, de ez tartalmilag az előbbi részhez is kapcsolódik, ezért ezzel most külön kell foglalkozni.

Etiópia 3 milliós keresztény egyháza elszigeteltsége következtében önálló maradt. Az egész középkor során éppúgy, mint később, sikertelen maradt Róma minden csatolási kísérlete. 1839-ben érkezett ide *de Jacobis* olasz szerzetes, egész pontosan Massawa kikötőjében lépett partra. Itt kezdett el az általa „konvertitáknak” nevezettek között dolgozni. Ez azonban az etiópok ellenállásába ütközött, s ennek áldozatul is esett egy szerzetes. Később egy másik megkapta az apostoli vikárius címet, de az etiópok őt is foglyul ejtették. Innen megszökött, de nem sokkal később, 1860-ban meghalt.

Az etióp uralkodók tartották a nyugati hatalmaktól, és védték országuk függetlenségét. 1885-ben aztán rájuk törtek az olaszok, s megalapították Eritreát. Befolyásukat tovább akarták növelni, de az aduai csatában (1896) leverték őket. 1937-ben azonban újrajelentődött a történet, amikor Mussolinin itt is uralkodóvá nyilvánították. Ekkor újraéledt a remény, hogy talán most sikerülhet az egyház Rómához csatolása. 1941-ben azonban az angolok foglalták el az országot, amely 1954-ig brit protektorátus alatt állt. A jezsuiták vezetésével még egy ideig működött Addisz-Ababában egy egyetem, amely aztán megszűnt. Etiópia ezután független lett, s újabb történetének viharai ma is jól ismertek.

Afrikában szintén szünet támadt a katolikus misszióban. A régi missziói munka eredményei sem maradtak fenn. Katolikus történészek beszámolóí szerint a 19. században történt új lendülettel új indulás, amely egy asszony nevéhez fűződött. *Anna-Marie Javouhey* (1779-1851) 1805-ben megalapította a Szent József Cluny Nővérek Kongregációját, 1817-ben a missziós nővérek első csoportját az Indiai-óceánra, a Reunion-szigetre küldte. Egy másik csoport 1819-ben Szenegálba ment. 1841-ben IX. *Pius* megalapította Guinea és Mauritius vikáriátusát, az első vikárius 1843-ban érkezett meg kíséretével. A 10 személyből azonban néhány hét alatt nyolcan meghaltak, így a missziót vissza kellett hívni.

Afrika evangelizálására a 19. század közepén alakultak nagyobb missziói rendek:

A Szentlélek Atyái	1848
A Lyoni Misszió Társaság az Afrikai Misszióra	1856
A Fehér Atyák	1868
A Fehér Nővérek	1869

Lavigerie (1825-1899) kardinális nevét itt feltétlenül meg kell említeni. Hosszú ideig volt Algéria érseke, s a rabszolgák felszabadításának az ügyéért is az élvonalban küzdött.

Először 1863-ban Nancy püspöke lett, majd 1867-ben hívták meg Algériába, azzal a látással fogadta el a hívást, hogy „Algéria nyitott kikötő a 200 milliós barbár kontinensen”.

„Amikor Lavigerie átvette nehéz feladatát Afrikában, mindenkitől független és önálló karakter volt, látása tág horizontúvá lett keleti útjai és tanulmányai által, s ehhez járult szervezőképessége, amit Rómában és Nancyban nyert el. A következő években itt, Afrikában (!) elérte a vallásszabadságot is. Már többen arra gondoltak, hogy lyoni érsek és Franciaország prímása lesz. De Lavigerie-t senki és semmi nem tudta jelenlegi munkájától eltéríteni, sem akadályoztatással, sem címek adományozásával. Első pásztorlevelében programot adott: »Algériát keresztény országgá kell tenni, s aztán innen kell a keresztény hitet továbbsugározni.«⁸⁰ Ugyancsak ő mondta: „Igénylem a jogot, hogy titeket gyermekeimnek nevezzelek, ha ti nem is ismertek el atyátoknak.”⁸¹ – s azt se feledjük, hogy ez a mondat mohamedán környezetben hangzott el!

A Fehér Atyák viseletükről kapták nevüket. Nem tettek általános rendi fogadalmat, de esküt tettek életre szóló missziói munkára Afrikában. A legképzettebb misszionáriusok közé tartoztak. A Szaharába mégsem sikerült betörniük. Egyik csoportjukat 1875-ben az őket Timbuktu felé kísérő tuaregek ölték meg. Ugyanez történt 1888-ban egy másik csoporttal is.

Lavigerie küzdött a rabszolgakereskedelem és rabszolgotartás ellen is, ami ekkor nem volt magától értetődő, sok keresztény vezető gondolkodott úgy, hogy ezt a rendszert nem szabad egyszerre leépíteni, mert ez több kárt, mint hasznot jelentene. De egyre többen gondolkoztak Lavigerie-hez hasonlóan, s több konferenciát is tartottak a kérdésről.

1884-ben, Berlinben volt egy konferencia, melynek témája éppen a gyarmati kérdés volt. Európa szinte minden hatalma részt vett ezen. Sok vita után ez a döntés született: Afrika megsegítésére minden vallási, karitatív és tudományos akciót támogatni kell. A misszió pedig prioritást kapott, s különleges oltalomban részesült.

1889-ben Brüsszelben volt egy konferencia a rabszolgotartás megszüntetése ügyében. Ez volt az első alkalom, hogy ebben a kérdésben a különböző nemzetek képviselői egyetértésre jutottak.

Lavigerie-nek volt még egy érdekes gondolata. Mivel nagyon sok misszionárius halt meg útközben, célja elérése nélkül, ezért Militia Christit, védelmi kíséretet akart szervezni. Ezt azonban nem mindenki nézte jó szemmel, különösen azok az országok nem, ahol ez a haderő átvonult volna.

Lavigerie érkezése után nem sokkal kolera- és pestisjárvány tört ki Algériában, amelyet hosszú éhínség követett. Ebben az időben 1 800 árva gyereket gyűjtött össze, s eze-

⁸⁰ Mulders, A.: Missionsgeschichte, 1960. 40.

⁸¹ Mulders, i. m. 41.

ket keresztény nevelésben részesítette. Ahol ezek később felnőttként letelepedtek, ott keresztény falvak és csoportok jöttek létre. Egy másik akcióban a rabszolgák gyermekeit vásárolták meg, majd összegyűjtötték és keresztény módon felnevelték őket. Így alakult ki a későbbi egyház magja. Ugyanezt a módszert használták aztán Kongóban és más országokban is. Ezekben a falvakban nem volt túl szigorú a rend, de jobban gondoskodtak az ott lakókról, mint a többi településen. Az itt lakók azonban elszakadtak a törzsi élettől is, s ez problémákkal is járt, hiszen igen mély gyökerek szakadtak el. S természetesen néhányan számításból jöttek ezekbe a falvakba, így előfordultak lopások, rendbontások is, s ekkor a misszionáriusnak kellett nyomozónak, bírónak is lennie, ami nem volt egészséges. Európa nagy része pedig felháborodott ezen a módszeren, gettónak nevezték el ezeket a falvakat.

Az elszigetelt életnek ettől függetlenül is voltak veszélyei. *Henckxthoven*, flamand jezsuita atya próbált kitalálni egy szisztémát – saját szavai szerint – az „izoláció és abszorpció” között, melynek neve *ferme-chapelle* lett. Egy-egy csoport időről időre kiköltözött ezekből a missziói falvakból, állomásokról, és egy nem keresztény falu közelében telepedtek le. Földműveléssel, kézművességgel foglalkoztak, és árva gyerekeket neveltek. Sok felnőtt is visszatért házasságkötése után az ilyen falvakba, amelyek száma egyre nőtt, s persze hatással voltak azokra a településekre is, amelyek szomszédságában éltek. 1902-ben 250 ilyen falu volt, s 5 000-nél is több gyermeket neveltek.

Figyelemre méltó kísérlet volt ez. S ha a keresztény embernek általában is problémája, hogy vagy az izoláció, vagy az abszorpció áldozata lesz, miért ne lehetne ez fokozott kísértés a misszióban, az újonnan megtértek között? Miért ne fogadhatnánk el ezt is, mint egyféle megoldási kísérletet a sok közül? De újra felbukkan a mélyben rejlő kérdés is: megmaradjon-e a régi tradíció, vagy a misszió új civilizációt is jelent? Bár a misszionáriusok általában azt vallották a 19. században, hogy végül is egy önálló afrikai egyházért dolgoznak, gondolkozásukra mégis inkább a paternalizmus volt a jellemző.

„A 19. század misszionáriusai nem voltak annyira készek arra, mint régebben a portugálok, hogy afrikaiaknak pozíciót, felelősséget és autoritást adjanak. Az afrikaiakat gyerekeknek tartották, akiknek oltalomra, vezetésre, képzésre van szükségük, hogy aztán, talán egy nap egyházuk felelősei is legyenek... A misszionárius volt a nyáj atyja, és az a nap, amelyen már csak idősebb testvér lett volna, a valóságos partnerségről nem is szólva, még nagyon távolinak tűnt... miközben világos volt, hogy afrikaiak segítsége nélkül semmit sem tehet, arról meg volt győződve, hogy a szervezés mindig a kezében marad. Az afrikaiak »Krisztusban gyermekek« voltak, és sok-sok időnek kellett eltelnie szerintük, hogy érett felnőttekké legyenek.”⁸²

Általános volt az a vélemény is, hogy az afrikaiak papságának még nem jött el az ide-

⁸² Slade, Ruth: *King Leopolds Kongo*. 1962. 165-170.

je, a képzés is kezdeti fokon állt még. Ahol a tradíció a korai házasság, ott szinte remélhetetlen a cölibátus.

1896-ban a kongói Kimenenzában indítottak a jezsuiták egy szemináriumot öt „intelligens és kegyes” fiattal. Három év múlva ezt az intézetet bezárták, majd 1919-ben újranyitották. 1923-ban összesen 66 afrikai pap volt az egész kontinensen. Ez a helyzet csak a második világháború után változott meg.

Ugandát felosztották a missziói munka szempontjából, ez tűnt az egyetlen békés megoldásnak. Így egyrészt francia katolikusok, másrészt anglikánok dolgoztak az országban. A 20. század közepére az ország lakosságának a fele keresztény volt, ennek nagyobb része a katolikus, kisebbik része pedig több protestáns felekezethez tartozott mindmáig.

A *Tanganyika-tó* környékén a Fehér Atyák kezdték el a katolikus missziót. Ez a vidék különösen sokat szenvedett az arab rabszolgakereskedők miatt, és ebben az emberkereskedelemben sokszor az afrikai vezetők is részt vettek a haszon reményében. Ez a helyzet nagyon kiéleződött, amikor Zanzibár szultánja, egy *Rumaliza* nevű arab vezető embert a misszionáriusok ellen hangolt. Akkor enyhült meg a helyzet, amikor a századforduló idején a belgák vették át az uralmat a területen, s ekkortól erősödött fel a missziói munka is.

A *Nyasa-tó* vidékén 1899-ben kezdődött meg a missziói munka Lavigerie irányításával.

Kenya környékére 1891-ben érkeztek meg a Fehér Atyák. 1899-ben elérték Nairobit is, de erről a környékről sosem tudtak olyan nagy eredményeket jelenteni, mint máshonnan, s ma is kevesebb itt a keresztény, mint Afrikában általában.

Dél-Afrikában sem a búrok, sem az angolok nem örültek, amikor itt is feltűnt a katolikus misszió. Számarányuk mindmáig kisebb, mint Afrika más részein.

A *basutok* országában azonban nyitott kapura leltek, a már korábban említett uralkodó, Moshesh, üdvözölte is őket 1862-ben. A francia és a svájci protestánsok, akik akkor itt dolgoztak, végül is nem tudták ellensúlyozni őket, olyan nagy erővel jöttek. Sőt, a következő uralkodó, *Griffith* törzsfőnök is katolikussá lett megkeresztelkedése után.

Angola és *Mozambik* története érdekesen alakult a misszió szempontjából. Ez a terület portugál uralom alatt állt. Portugália és a Vatikán kapcsolata nem volt mindig felhőtlen, itt azonban nagyon jó volt. A portugálok gyarmatosító (és „missziói”) módszere az volt, hogy egy helyi elit képezésére tették a hangsúlyt, minek következtében a nép oktatása háttérbe szorult. Talán éppen ezért juthattak szóhoz a protestáns missziók is ezen a területen, akik közül többek között kanadai misszionáriusok dolgoztak itt. Ezért jelenthetett meg a *The Times* 1962. július 12-i számában egy cikk *Frater Alfredo Mendes* tollából: „A protestánsok rosszabbak és veszélyesebbek, mint a kommunisták, mert nekik dollármillióik vannak. A kommunisták Angolába való belépését meg tudtuk akadályozni, de az amerikaiak jöhetnek misszionáriusnak öltözve, Bibliával a hónuk alatt... a dol-

lármilliókat azonban nem az evangélium terjesztésére, hanem politikai célokra használják, s ezek a célok egyszer Amerikának kamatozni fognak.”

Ezt az álláspontot lehet vitatni, az egyház- és missziótörténet folyamán nekünk „el-lentapasztalataink” is voltak. De vitathatatlan, hogy a misszió történetéhez hozzátartozott ez a feszültség is, még hozzá a 20. század második felében. Ezen a tájon a lakosság egyötöde katolikus, s közel ezzel megegyező a protestánsok száma.

Nyugat-Afrika felé is kerestek és találtak utat, bár ez sok áldozatba került.

Lagos vidékén 1862-ben jelentek meg a katolikus misszionáriusok. A brit uralom vigyázott, hogy pártatlan maradjon, s támogatta mind a katolikus, mind a protestáns missziót. A katolikusok Nigéria keleti részén, az ibo nép között dolgoztak a legnagyobb eredménnyel.

Kamerun területe talán a leggyümölcsözőbb katolikus misszió. Említettük már, hogy itt németek, majd amerikaiak és a bázeli misszió is dolgoztak. A századforduló táján jelent meg a katolikus misszió, s ebben az időszakban mintegy 2 500 megkereszteltet tartottak számon. A 20. században azonban négyszer annyi munkást küldtek ide, mint korábban, s mint azt a protestánsok tenni tudták volna. Így aztán a század közepére keresztényné lett az ország, s a lakosság többsége a katolikus egyházhoz tartozik.

Kongó története is hasonló. *II. Lipót* belga király kívánságára ide is katolikus misszionáriusokat küldtek, a Fehér Atyák jöttek és végezték itt munkájukat nagy szorgalommal. Később belga jezsuiták is érkeztek, s a 19. század végén már apostoli vikárius irányította az egyházi életet. 1888-ban a belga jezsuita misszió vezetője ezt a jelentést küldte haza (nem kommentálom, de jó példa a misszió és a gyarmatosítás összefonódására is): „A katolikus missziói munka egészséges alapokon nyugszik. Nincsenek előnyben sem a portugálok, sem más külföldiek, s úgy tűnik, az ország lassan belgává lesz. Remélem, misszionáriusok serege fog jönni, s itt egy új és szebb, távoli Belgium lesz.”⁸⁵

A római katolikus misszió történetét az adott korszakban a következőkben lehet összegezni.

A 19. század a római katolikus egyház vitalitásának a bizonyítéka. A „halálra ítélt” egyház újraéledt missziójában is. Ekkor a protestáns egyházak 30-50 éves történeti előnnyel dolgoztak, s ezt a lemaradást a katolikus egyház be tudta hozni.

Ugyanakkor azt is hozzá lehet tenni: a politikai elképzelések és a misszió nagyon gyakran fonódtak össze (Kína, Belga Kongó). Ökumenikus együttműködésről szó sem volt. Voltak viszont feszültségek, barátságtalan hangok. Vagy éppen – mint ami legelterjedtebb volt – egymás mellett, sokszor egy településen dolgoztak, de egymással nem találkoztak. Ehhez azért hozzá kell tenni, hogy volt példa személyes barátságokra is. Őszin-

⁸⁵ Slade, i. m. 147.

tén szólva az ellenérzés nem volt egyoldalú, hanem kölcsönös még Edinburgh után, a 20. században is.

Ezen túl még egy közös, katolikus és protestáns konzekvenciát is levonhatunk: mindenki természetesnek vette – az új gyarmatosítás idején különösen is –, hogy az európai misszió ideje nem fog lejárni. A megtért fekete is bízson a fehér bölcsességében – írja ironikusan Neill.

Az *ortodox misszió* is megelevenedett ebben az időben. S ha eddig igyekeztem is elhallgatni személyes véleményemet, most kénytelen vagyok leírni: az orosz ortodox missziónak ez a fejezete akkor is szimpatikus nekem, ha az előbbi összefonódás nyomait itt is megtalálhatjuk.

Oroszország I. (Nagy) Péter óta igyekezett a nyugat-európai útra térni. Ez persze nem mindig felelt meg az orosz ortodox egyháznak. Egyetlen példa: II. Katalin cárnő kiadott egy ediktumot a vallásszabadságról, melyben rögzítette, hogy minden konfesszió egyforma jogot kap. Ez óriási lépésnek tűnt, de ugyanez a rendelet fékezte is a missziói aktivitást, s az egyházak, csoportosulások inkább azon igyekeztek, hogy békésen éljenek egymás mellett. A 19. század megerősítette a nyugathoz tartozó felekezeteket és szektákat. 1813-ban megalakult az Orosz Bibliatársulat is. Ugyanez az időszak az orosz ortodox egyház gyengülését hozta.

A missziói lendület fékeződése azzal is együtt járt, hogy lassan a 18. század gyümölcsei is eltűntek. A mohamedán származású népek újra elszakadtak az egyháztól, s lassan feleledtek a különféle pogány vallások is.

Filaret Amfiteatrov kazáni érsek azt jelentette, hogy 1826-1836 között 299 314 hitehagyóról tudnak. A nem is olyan régen megkeresztelt 14 796 tatárból 13 058 visszatért ősi vallásához, az iszlámhoz. 350 818 csuvasból 233 500 ugyancsak elhagyta az egyházat. Ezt a képet ebben az időben bizony általánosítani lehet.

Ezek a tények a megelőző missziói munka kritikáját is jelenthették, hiszen inkább nyomásra, mint tanításra lettek ezek az emberek egykor keresztények, áttérésük nem megtérés volt. Hasonló térítésről azonban máshol is tudunk, ahol a népek mégis az egyház tagjai maradtak, sőt nemzedékeken át belenőttek abba. Itt azonban a régi misszió csődjét mutatták a jelek.

A 19. század mégis az ortodox kegyesség megújulását hozta (talán éppen az előbbieket idézték ezt elő?). Az orosz ortodox egyház újra felfedezte saját múltját, teológiáját, atyáit és liturgikus hagyományát – s ennek a megújulásnak kiemelkedő egyházi vezetői is voltak: *Filaret* (1782-1867) pátriárka Moszkvában, *Alexej Knorjakov* (1804-1860), teológiai művek szerzője, valamint *Fjodor Dosztojevszkij* (1821-1881) író. S ez a belső megújulás új missziói lendületet is hozott, amit jól láthatunk majd néhány példán.

Mihail Jakovlevics Glucsarev 1792-ben született, édesapja is pap volt. Kiváló eredménnyel végezte iskoláit, különösen a nyelvek terén tűnt ki. 25 éves korában egy szeminárium-

ban már németet és egyháztörténetet is tanított. Kegyességét a német pietizmus és a késői katolikus misztika határozta meg, természetesen saját egyházának tradíciója mellett. 1819-ben szerzetes lett, ekkor kapta a *Makarij* nevet, amelyen aztán ismertté is lett. Közép-Ázsiában, az Altaj vidékén és a kalmükök között élt, s a közöttük végzett munkája nyomán kapta az „apostol” címet. Útjairól így ír: „Az Altaj-hegység hóborította csúcsai sokat követelnek a misszionáriustól. A hegyek átlagos magassága 2 400-3 000 méter volt, sötét tavakkal, mocsarakkal, forró nyárral és rendkívül hideg téllal. Mindez együtt az utazást gyötrelemmé tette.”⁸⁴

Természetesen ő is ismerte az előző századok missziójának történetét, s abból a tanulságot is levonta. Hosszú katekumenátus után volt csak hajlandó keresztelni, s mindenkit a saját nyelvén tanított. Azt is sokszor elmondta, hogy a keresztelés csak a megtérés folyamatának a kezdete, s ennek, amíg élünk, nincs vége. Természetesen a megkeresztelték megtartása is céljai között volt. Letelepítette őket közösségben, tanította nekik a földművelést, a kertészkedést, a kézművességet. Munkája soha nem lett tömegmozgalommá; 14 év alatt 675 embert keresztelt meg. 50 éves korában aztán teljesen kimerülten hagyta abba a munkát, és kolostorba vonult. De ekkor már olyan egyházat hagyott hátra, melynek három iskolája és kórháza is volt, amelyben olyan falvak léteztek, ahol a kereszténység nemcsak név volt. Életével missziói példát adott.

Ivan Venjaminov (1797-1879) egy sírásó fia volt Irkutszk tartományban, Szibéria szívében. Középiskolai tanulmányai után egy szeminárium hallgatója lett, s meg is nősült, feleségül vette egy pap leányát. 1821-ben ordinálták, s az egyik irkutszki templom papja lett. 1823 elején a püspök azzal bízta meg, hogy menjen az Aleut-szigetekre, ahol teljesen leállt a misszió. Először vonakodott, hiszen már családja volt. Aztán tavasszal mégis elindult egy kisebb csapattal a 14 hónapig tartó útra. Ott azonban se templom, se lakóház nem volt, ahová behúzódhattak volna. A szigetek lakói megkeresztelt emberek voltak, s miután papjuk már régen nem volt, a továbbiakban egymást keresztelték, vagy orosz telepeseket kértek meg erre. Mivel ez már 30 éve így volt, Pállal szólva mondhatjuk, hogy „ismeretlen Istent” imádtak, hiszen tanítást nem kaptak róla. A megérkezett csoport először házat és templomot épített, s megtanulta a helyiek nyelvét. Az eredmény nem maradt el: „Úgy figyeltek, hogy a kifáradt papnak folytatni kellett, úgy hallgattak, hogy sokszor meghaladta az erőnket.”⁸⁵ – írta haza Venjaminov.

Járta a vidéket, szigetről szigetre utazott. 1829-ben átlépett az amerikai szárazföldre is, s ott is prédikált és keresztelt. 1834-től Sitka szigete lett fő állomáshelye. Könyvet is írt Kalauz a mennyországba címmel, amely igen olvasott könyv lett, később oroszra, 1848-ban pedig németre is lefordították. 1839-ben visszatért hazájába, ahol tisztelettel fogadták, s

⁸⁴ Glazik, J.: Die russisch-orthodoxe Heidenmission, 1954. 119. In: Neill, i. m. 283.

⁸⁵ Neill, i. m. 284.

ahol szomorú hír is várta: felesége időközben meghalt. 1840-ben szerzetes lett, s ekkor az *Innokentyij* nevet kapta. Később püspökké is választották, s kerületébe tartozott az Aleut-szigetek és a Kamcsatka-félsziget is. Újra végigutazta püspöki területét, és új missziói átlomásokat létesített. 1852-ben még ehhez csatolták Jakutszk vidékét is, melyet szintén felkeresett – ekkor már Mandzsúriától egész a japán területek határáig tartott püspöksége.

63 éves korában Japánba utazott, majd Kamcsatkát és az Amur vidékét kereste fel. 70 éves volt, amikor minden munkától visszavonult, s újra kolostorba akart menni. Ekkor azonban meghalt Filaret pátriárka, s utódjául egyöntetűen őt választották meg. Még 12 évig töltötte be ezt a hivatalt.

Meggyőződése volt, hogy az egyháznak misszionálnia kell, s e célra társaságot is alapított 1870-ben. Egy francia történész találóan ezt írja róla: „Venjaminov a Bajkál-tó vidékén született, Moszkva metropolitája lett, és szimbóluma az orosz egyház megújulásának...”⁸⁶

Nyikolaj az orosz megújulás és misszió harmadik kiemelkedő alakja. 1859-ben Japán megnyílt Oroszország és egyben a misszió előtt. *Ivan Kasatkin* jelentkezett papnak, képzése befejeztével pedig ordinálták. Ekkor szerzetes lett *Nyikolaj* néven. 1861-ben érkezett Japánba, ahol a missziói munkát még mindig körültekintéssel kellett végezni. Venjaminov utasította őt, hogy tanulja meg a kínai és a japán nyelvet. 7 évig tartó csendes, kitartó munka után 1868-ban keresztelte meg első három tanítványát.

1869-ben visszatért Oroszországba, miután 12 megkeresztelt embert és 25 katekumént hagyott hátra, akik missziói munkát is végeztek. 1873-ban tért vissza Tokióba, s ekkor már templomokat is építtetett. 1880-ban püspök, majd 1906-ban érsek lett.

Nyikolaj meggyőződése szerint Japánt a japánoknak kell evangelizálnia ahhoz, hogy terjedjen az evangélium. Ezért indított számukra képzést is. Az egyház vezetésébe teljes irányítási joggal vont be laikusokat is, ami az ortodox egyházakban máig is teljesen ismeretlen. Két évenként zsinatot tartottak, ahol minden gyülekezetéről be kellett számolni. 1895-ben szentelték fel az első két japán papot, miközben hatalmasat fejlődött a missziói munka:

1882	7 611 megkeresztelt
1900	26 000 megkeresztelt
1914	34 782 megkeresztelt

Igen figyelemre méltó, hogy az orosz-japán háborúban (1904-1908) nem üldözték a misszionáriusokat, az orosz papokat semmiben nem akadályozták. *Nyikolaj* háborús pásztorlevele is nagyon tanulságos: „Testvérek, teljesítsétek minden alattvalói kötelességeket. Imádkozzatok, hogy a császári sereg győzzön, köszönjétek meg az eddigi győzelmeket, ál-

⁸⁶ Glazik, i. m. 157. In: Neill, i. m. 285.

⁸⁷ Raeder, F.: Allgemeine Missionsschrift, 1905. 32. K. 551.

dozzátok fel, amit a háború követel. Akik a csatamezőn vannak, harcoljanak, nem az el-lenség gyűlöletétől vezérelve, hanem népetek iránti szeretetből. De ne feledjétek, földi országunk felett van egy mennyei országunk is. Ehhez minden nemzetből kivétel nélkül azok tartoznak, akik az Atya gyermekei és egymás testvérei. Az egyház ehhez az ország-hoz tartozik, egy családként az igazságban, annak megélésében is. Ezért nem megyek el én sem, hanem családokban maradok, hiszen ez a család az enyém is.”⁸⁷

Nyikolaj 1912-ben halt meg. Egyházában ekkor már 266 gyülekezet élt, 33 000 egyház-taggal. 35 japán pap és 106 katekéta dolgozott a gyülekezetekben, s 83 teológiai hallga-tó készült a szolgálatra.

Az oroszországi helyzet az 1917-es forradalommal teljesen megváltozott. Az a legkeve-sebb, ha azt mondjuk, hogy az új szovjet állam nem támogatta az egyházat, különösen pedig a missziót nem. Ebből a Japánban született egyházból sem maradt meg sok, de ez már napjaink történetéhez vezet.

A ZSIDÓMISSZIÓ KÉRDÉSE ÉS TÖRTÉNETE

A missziói munkának ez a szelete kevésbé ismert, pedig a misszió köre csak ezzel együtt teljes. Ha a pogányok apostola, Pál, Izrael elkötelezettje is volt, akkor az egyház útja sem lehet más: missziói felelősséggel élni minden nép és Izrael népe iránt. Ez lenne a teljes körű misszió.

E téren azonban a misszió szót sokszoros idézőjelbe kellene tenni. Ha a misszióval kapcsolatban van az egyháznak megbánni valója, akkor a zsidómisszió területén különösen is. A megnyerő szeretet helyett az egyház bizony sokszor inkább a gyűlöletet terjesztette. Máskor pedig teljesen megfélemlített erről a missziói kötelességről. Megint máskor a misszió átment erőszakos térítésbe. De volt és van pozitív példa is a zsidómisszió területén. Ezért a fejezetcím: a zsidómisszió kérdése és története – amivel szembe kell néznünk.

Egy másik előzetes megjegyzés. Mivel egyetemes missziótörténettel foglalkozunk, ezekkel a kérdésekkel nem foglalkozhatunk külön részletességgel, s így lehet, hogy a kérdés jobb ismerői néhány részletet hiányolni fognak. Itt azonban csak áttekintjük a problémát és a zsidómisszió történetét.

Lehet, hogy kijelentéssel vihart kavarkok, de egyszer érdemes lenne mai szemmel nézve is áttekinteni *Luther* és a zsidóság kapcsolatát. Egyrészt el lehet ismerni, hogy *Luther*nek – keserű tapasztalatai után és a maga korában – voltak olyan kijelentései, amelyeket nekünk ma nem szabad vállalnunk. Másfelől azonban *Luthertől* levezetni az antiszemitizmust teológiai és történeti képtelenség és helytelenség. Ha azt írtam, hogy a kérdést mai szemmel kellene áttekinteni, az egyáltalán nem jelenti azt, hogy *Luther* korát nem vesszük figyelembe. Azok az évtizedek zsidóellenes hangulatot tükröznek. Ezért kellett *Luther*nek még védőlevelet is írnia a vele tárgyaló zsidók számára. Nem menti őt, de véleményével korában nem volt egyedül. *Martin Bucer* véleménye szerint is élesen el kell különíteni a zsidókat a keresztényektől, hogy az előbbiek meg ne zavarják az utóbbiak hitét. Sokan még keményebb véleményt is képviseltek. Kicsit később *Theodor Beza* szinte kivételnek számított, mint akiről feljegyezték, hogy naponta imádkozott a zsidók megtéréséért. Ezeket a példákat azért is emeltem ki, mert talán megmutatják, hogy a

gyakori gyűlölködés légkörében – ha a misszió le is fékeződik – legalább az Izraelért mondott imádságnak nem szabad elhallgatnia.

A középkor végén a zsidóság és a kereszténység kapcsolata igen változó volt. Latourette szerint a zsidók közül sokan már a 15. század végén készek voltak kereszténnyé lenni Spanyolországban és Portugáliában – kevéssé meggyőződésből. Amikor aztán az inkvizíció a „kripto zsidók” után is nyomozott, sokan kivándoroltak Észak-Afrikába, Itáliába, Németalföldre, Angliába és Amerikába.

Igaz viszont, hogy a Vatikánban és Rómában egészen a 16. századig kedvezőbb körülmények között éltek, mint az itáliai városállamokban általában. Aztán az ellenreformációval induló jezsuita rend itt is megkísérelte őket – egyre erőszakosabban – „megnyerni”. Ebben az időben sok zsidót kényszerítettek a keresztény igehirdetés hallgatására, ugyancsak missziói céllal.

Lengyelországban és Litvániában viszont szabadabban élhettek még a 16. században is. Aztán itt is pogromok készültek ellenük. Azt, hogy ebben az időben hányan tértek át közülük katolikussá, nem lehet tudni.

Magyar szempontból külön is érdekes *Jakob Mandel* (Mendel), akiről 1520-ban ezt olvashatjuk: „supremus Iudaeorum Budensis” (a budai zsidók legjelesebbje). *Brandenburgi* György hatására később megkeresztelkedett, s a Kristóf nevet vette fel. 1526-ban elhagyta hazánkat. 1533-ban héber nyelv tanár volt Ansbachban, s éppen a Tóra, a Talmud és a kabbalisztikus irodalom által akarta Krisztusban való hitre segíteni társait.

Akik a tanult zsidók közül protestánsok lettek, azok gyakran mint a héber nyelv tanítói, vagy az Ószövetség magyarázóik lettek híres tudósokká. Közülük is legismertebb *Tremellius*. Itáliában katolizált, Svájcban pedig protestáns lett (1542). Aztán Cambridge-ben hébert tanított, és segítette *Cranmer* érseket a *Book of Common Prayer* összeállításában.

Esdras Edzard (1629-1708), egy hamburgi lutheránus lelkész fia volt igen nagy hatású igehirdető, aki a feljegyzések szerint zsidó emberek százait keresztelte meg.

Philipp Jakob Spener, a pietizmus atyjának véleménye szerint a felsőbbségnek kényserítene kellett volna a zsidókat a keresztény igehirdetések hallgatására. Aztán Halle városában, a pietizmus központjában *Callenberg* professzor ösztönzésére megalakult az *Institutum Judaicum*, melynek célja misszionáriusok képzése és traktátusok előállítása volt a zsidók közötti missziói munka segítésére. *Zinzendorf* hermhuti közössége volt az első, amely a zsidómissziót gyülekezeti munkának és feladatnak tekintette.

Németalföldön és Angliában is sok zsidó ember élt. Ugyancsak sokan telepedtek le Svájcban is, kevesebben ugyan, de éltek a skandináv országokban is, különösen Dániában. Ezekben az országokban – Svédországot kivéve – szintén sokan átléptek a zsidóságból a keresztény egyházakba, mert a zsidóság nem volt engedélyezett vallás. Ennek ellenére is volt fordított irányú, a kereszténységből a zsidóságba történt áttérés is, amit elsőként aztán Angliában tiltott meg törvény.

Oroszországban egészen a 18. század közepéig több olyan törvény is megjelent, mely szerint azoknak a zsidóknak, akik nem hajlandók a zsidóságból áttérni a kereszténységre, el kell hagyniuk az országot. Később aztán általánosan enyhült a helyzet, de az egyenlőséget – nem minden téren – csak a 19. században érték el.

Végül a 20. században lett egyre elevenebb a kérdés, s egyre több helyen erősödött a missziói felelősség is. 1914 körül 13 és fél millió zsidó élt a világon, ebből több, mint 10 millió Európában, de Nyugat-Európában mindössze csak 2 millió. Az akkori missziói hullámban 55 300 lett közülük katolikussá (ennek több, mint a fele Ausztriában és Magyarországon), 74 500 lépett az ortodox egyházba, és körülbelül 60 000 lett protestáns.

Ekkor már több olyan missziói társaság is volt, amely a zsidók közti evangéliumhirdetést tűzte ki céljául. Ez tehát már másféle misszió volt, mint a korábbi századokban. Közöttük is a legerősebb az 1808-ban alakult London Society for Promoting Christianity among the Jews volt, a már többször emlegetett Londoni Missziói Társaság egyik ága. Missziói állomásai létesültek Nagy-Britannia, majd Európa városaiban, később Észak-Afrikában, Abesszíniában, Indiában és Amerikában is. Németországban is születtek ilyen társaságok, melyek közül a legnagyobb a Berliner Gesellschaft zur Förderung des Christentums unter den Juden volt. *Franz Delitzsch* (1813-1890) nevét kell kiemelnünk, akinek az ösztönzésére több társaság is létrejött, és megalakult az Institutum Judaicum Delitzschianum, amely a már említett hallei intézet folytatása is kívánt lenni. A 19. század második felében egész sor egyesület és társaság született Svájcban, Franciaországban, Hollandiában, a skandináv országokban és a Baltikumban.

Itt kell megemlítenünk az 1839-1855 között Pesten működő (skót) zsidó missziót is, amely szintén eredményesen végezte munkáját, komoly hatással protestáns egyházaink életére is.

A magyar vonatkozásoknál maradva, a 19. és 20. század fordulójáról tudunk *Lichtenstein Izsák* tápiószelei rabbiról, akinek kezébe került egy német Biblia, majd Delitzsch professzor és mások könyveit is olvasva jutott a Jézus Krisztusban való hitre. Ezután Budapestre került, s előadásaiiban, írásaiiban újra és újra tanúságot tett hitéről. „Lichtenstein Izsák rabbi fia és unokája ahhoz a krisztushívő csoporthoz tartozott, amely a 20-as és 30-as években a Norvég Egyházi Misszió budapesti vezetője, Gisle Johnson legközelebbi munkatársi körét alkotta.”⁸⁸

Akik a zsidók közül protestáns egyházakba léptek, azoknak a háromnegyede angol és német volt. Ebben az időben már sok kiemelkedő nevet is felsorolhatunk, akik ennek az ügynek szentelték életüket (*Isaac da Costa, Friedrich Julius Stahl, J. A. Wilhelm Neander, Ridley Haim Herschell, Christian H. Kalkar, Alfred Edersheim* és mások). A zsidómisszió százada 1815-1914 között volt.

⁸⁸ Terray László: Küldetésben. Oslo, 1993. 79-82.

Egészen más viszonyok uralkodtak még ebben az időben is Oroszországban, ahol az említett európai zsidók fele élt. *I. Miklós* cár minden állami szolgálatban álló és katonai szolgálatba lépő zsidót áttérésre kényszerített. 1836-1872 között 38 000 zsidó lépett az ortodox egyházba. Hasonló intézkedések eredményeként sok zsidó titokban tartotta meg hitét, mások viszont szekularizálódtak, közömbössé lettek.

Közben sokan vándoroltak ki Amerikába is, különösen Oroszországból és az Osztrák-Magyar Monarchiából. A 19. század végén és a 20. század elején a zsidók száma itt 3 000-ról 3 millióra emelkedett. Ezután itt is megerősödött a felelősség, hogy megnyerjék őket az evangéliumnak. 1820-ban alakult még egy társaság, az American Society for Meliorating the Condition of the Jews. 1878-tól dolgozott a Church Society for Promoting Christianity, melyet az episzkopális egyház indított el. S ekkor már a baptisták és a lutheránusok is végeztek missziót a zsidók irányában.

Vajon változott-e a missziói helyzet Izrael állam 1948-as megalakulásával? Van, aki leállította a missziót, van, aki folytatja. S van egy közbülső megoldás: azóta nem misszióról, hanem dialógusról szoktak beszélni. A zsidókkal való dialógus éppen olyan fontos, mint a többi egyházzal, vallással folytatott párbeszéd. A keresztények felelőssége azonban Izrael irányában a dialógus mellett is változatlan!

A 20. SZÁZAD

Valaki így foglalta össze találóan a misszió történetét: a kereszténység azért küzdött, hogy ne maradjon európai vallás. S ha valóban terjedt is az evangélium, ez az igyekezet mégsem mondható minden szempontból sikeresnek. Hiszen az evangélium terjedése egybeesett Európa expanziójával, s amint erről már szó is esett, sokszor összemosódott a gyarmatosítással. Így aztán a kereszténység a világ szemében mégiscsak európai és nyugati volt.

Ez még akkor is így tűnt sokak számára, ha sok más, pozitív példa is adódott, s voltak misszionáriusok, akik kormányokkal, politikával, rabszolgatartással is szemben álltak és küzdöttek. Sokan várták mégis a világ számos részén, hogy az európai, nyugati befolyás meg fog szűnni, s ebbe a befolyásba sokan a missziót is belefoglalták.

Az Európa elleni 20. századi lázadás első jele a japán-orosz háború (1904-1905) volt. Az oroszok vereségével következett be az első ázsiai győzelem. Igaz, Nyugat-Európa nem tekintette nyugatnak Oroszországot, de Japánból nézve mégiscsak oda tartozott. Ázsiában sokan reménységgel üdvözölték a japán győzelmet: vége a nyugati befolyásnak.

S ami 1904-ben kezdődött, az 1914-ben kiteljesedett. Az első világháború a távolabbi világ szemében így festett: a keresztény európai és monopolista hatalmak most egymásnak estek. S ez nemcsak politikai és gazdasági, de erkölcsi bukást is jelentett. Sokan fogalmaztak így: a nyugati fensőbbiség összetört, a kereszténység pedig megbukott.

Ugyanezek az események az európaiakat is ráébresztették a valóságra, az eufória idejének vége szakadt – s a misszióknak is vége?

Még keservesebb tapasztalat volt e tekintetben az 1917-es oroszországi forradalom. Egy új, nagy és erős, keresztényellenes hatalom született, s így még azzal a kérdéssel is szembe kellett nézni, hogy nincs-e valami igazságtartalom a marxizmusban.

Ebben a légkörben és ennek gyümölcseként feléledt a szenvedélyes nacionalizmus is, s nemcsak Európában, hanem Ázsiában és Afrikában is. Ezt a nacionalizmust nem a más nemzetek iránti türelem, hanem éppen az arrogancia jellemezte. Igaz, ennek gyökereit már a 19. században is fellelhetjük, például Japánban vagy Indiában.

A 19. század végétől kezdve az egyház is elbizonytalanodott. Igaz, hogy az edinburgh-i konferencia után nem voltak teológiai viták, sőt abban a bizonyosságban terveztek, hogy Jézus Krisztus minden ember egyetlen üdvössége, s ha ezt az evangéliumot hirdetik, akkor lassan minden más vallás el fog tűnni. Ugyanebben az időben azonban megerősödött a liberális teológia is, amely egyáltalán nem ezen a véleményen volt. *Ernst Troeltsch* – és ez csak egyetlen példa – az evangéliumot „az eddigi legmagasabb pontnak” nevezte, és „relatív abszolútságról” beszélt. Mindezzel azt akartam érzékeltetni, hogy a külső elbizonytalanító tényezőkhez belső bizonytalanság is járult. S ebben a helyzetben a misszió is más színben tűnt fel. A liberális teológia – ellentétben a konzervatívokkal – nem a pogányság eltűnését, hanem egyfajta szintézist remélt és várt. S minden vallás „közös el-
lensége”, a szekularizáció ellen kell összefogni.

1928-ban Jeruzsálemben már sokan képviselték ezt az álláspontot a második világmissziói konferencián. A misszió is új megvilágításba került, amit legtalálébban talán egy amerikai könyv címe fejezett ki: *Rethinking Mission* (1932). Ehhez az újragondoláshoz sokban hozzájárult *W. E. Hocking* filozófus is. A filozófus feladata felfedezni a vallásokban a jót, s az embereket megerősíteni tradíciójukban. A cél tehát nem a megtérés, de még csak nem is az áttérés, hanem a végső cél: a vallások lépjenek ki izolációjukból és jussanak világméretű közösségre. *Karl Barth* képviselte a másik pólust az ige teológiájával. A misszióval kapcsolatban ő is úgy nyilatkozott, hogy sok szégyenletes dolog történt időközben, amit meg kell bánni. Ez igaz is volt, újat pedig csak ezen az alapon lehetett, illetve lehetett volna kezdeni.

A liberalizmus leginkább a protestáns egyházakat érintette meg. A katolikus egyház hamarabb túljutott ezen, s ebből következik, hogy a katolikus misszió erősödött meg gyorsabban. A 20. század hatvanas éveinek a végéig mintegy 60 000 misszionáriusuk dolgozott, s ez több volt, mint az összes többi egyházban együttvéve. Új tényezőt ebben az Egyesült Államok jelentett, most mint katolikus misszionáriusokat kiküldő közösség. 1911-ben az Amerikai Katolikus Missziói Társaság szemináriumot alapított Maryknollban (New York), *James A. Waah* igazgató vezetése alatt. 1918-ban indult el innen az első fiatal papi csoport Kínába, s annak déli területein kezdték el hirdetni az igét. 1956-ig már 464 papot és 463 nővért küldtek különböző országokba. Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy ugyanebben az időszakban már 5 000 jezsuita és 4 000 ferences dolgozott a misszióban, hogy másokat ne is említsünk. Maryknoll mégis jelentős forrás, amelyből – és ezzel már előre kell mutatni – még nagy folyam is lehet.

Lassan a protestantizmus is feléledt, növekedett a misszionáriusok száma is. 1958-ban egy kutatóintézet számukat világszerte 43 000-re tette. Amennyiben ez igaz, akkor ez négyszerese volt a század eleji létszámnak. A protestáns missziói munka részleteit a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Az Egyesült Államokból ebben az időben összesen 27 733 misszionárius indult a világ különböző tájaira. Úgy is mondják a missziótörténészek, hogy a 20. század Amerika

százada, nem Európáé. Van, aki azt mondja, hogy ebben is az amerikai nagyhatalmi helyzet mutatkozott meg.

2. A legerősebb fejlődést a nem konfesszionális jellegű társaságok mutatták. A történeti egyházak nem erősödtek ennyire a missziói felelősségben és áldozatvállalásban. Kivétel talán e tekintetben az amerikai baptista egyház missziója, amely már a század első felében is kiterjedt volt. A nem felekezeti társaságok közül ki kell emelni a Szudán Belföldi Missziót, melyet egy pietista közösség hordozott. Szudánban mintegy 1 300 küldöttjük dolgozott missziói, orvosi és irodalmi területen. Néhányan úgy értékelik, hogy a mai társaságok közül ez a legnagyobb, legerősebb és a legszínesebb munkát végző.

3. A pünkösdi mozgalom feltűnése is 20. századi jelenség. Alapjában különböző gyökerekből táplálkozik, különféle mozgalmakból egyesült. Mint a nevük is mutatja, a hangsúlyt a Lélek munkájára teszik. Ahol feltűntek, ott természetesen fájdalmas szakadások is történtek, viszont alapvetően missziói érdeklődésű mozgalom, mely a „nem hívők” felé fordul, s erre – úgy tűnik – adományuk is van. Latin-Amerikában egyre több csoportjuk született (és születik), melyek erősen misszionálnak, Chilében és Brazíliában régen nagyobb a létszámuk, mint a lutheránusoké. A kanadai pünkösdiel Kenyában, Ugandában, Tanzániában hirdetik az igét. Ezen a területen – hogy érzékeltessük a tendenciát – 1957-ben 55 000, 1961-ben már 90 000 egyháztagot számláltak. Jelenlétükkel és missziójukkal mindenképpen számolni kell. Van, aki úgy tartja, hogy a római katolikusok, az ortodoxok és a protestánsok után ez a kereszténység „negyedik nagy családja”.

4. Ugyanakkor az európai, különösen a német egyházak missziói munkája visszaesett ebben az időben. Hitler és Sztálin uralma a misszió szempontjából is nehéz éveket jelentett. Az emberek és az egyházak egyre nagyobb anyagi gondokkal is küzdöttek a háborúk után. A háború következtében sok német misszionáriust hazaküldtek (vagy maguktól hazatértek), internáltak. 1945 aztán teljesen új helyzetet teremtett, s ez a helyzet nem volt misszióinak mondható.

5. Közben pedig megerősödött az ökumenikus munka, s 1948-ban megalakult az Egyházak Világtanácsa is. Mióta az ortodox egyházak is beléptek (1961), ez a szervezet több, mint 300 millió keresztényt fog össze, s ez a szám az egész kereszténység közel egyharmadát jelenti. Ugyanennek az erőnek a missziói munkája a világ missziói erőfeszítésének mindössze egyhatoda volt csak. Pedig az ökumené a misszióból született, de a 20. század első felének képe azt mutatja, hogy az ökumenikus és a missziói impulzusok még nem találkoztak és egyesültek. A 60-as években induló folyamatok azonban arra a reménységre indítanak, hogy egymásra fognak találni.

Mielőtt rátérnénk a részletekre, próbáljuk meg áttekinteni a világ missziói helyzetét. Ha az egészet nézzük, azt kell mondanunk, hogy egyaránt vannak negatívumok és pozitívumok a mérlegen.

A három legzártabb ázsiai ország Afganisztán, Tibet és Nepál. *Afganisztánban* az evangélium hirdetése mindmáig tilos. Kabulban két külföldiekből álló gyülekezet él, egy katolikus és egy protestáns. Néhány afgán keresztény is található, akik valamilyen személyes kapcsolat révén lettek azzá, de a konvertitákat még mindig büntetik. *Tibet* mindig is zárt ország volt, ennek ellenére 1857 óta jelen van a keresztény misszió Ladakhban, délen. 1955-ben két tibetit is ordináltak, a Bibliát is lefordították tibeti nyelvre, s 1954 után szétosztották az első 1 000 példányt. *Nepál* a közelmúltban nyílt meg. 1950-ben engedélyezték, hogy orvosi és nevelői munkára beléphessenek misszionáriusok. 1953-ban Katmanduban egy kórház is megnyílt. 1954-ben pedig megszületett a Nepáli Missziói Társaság 17 különböző társaság és egyház részvételével. Ennek ellenére még korlátozott a vallásszabadság. Tudunk néhány kereszteletről, s egy kis gyülekezet is – nagy nyomás alatt ugyan, de – él.

A világ többi részén azonban a missziói munka az erősödés jeleit mutatja. Néhány nagyobb eredménnyel is tudjuk ezt érzékelteni. *Szumátra* szigetén 1911-ben 103 528, 1941-ben pedig már 380 000 megkereszteltet tartottak nyilván a batak egyházban. Ez a szám, ha kisebb mértékben is, de még tovább emelkedett. *Indiában* 1921-1931 között, tehát egy évtized alatt 10%-ról 32%-ra emelkedett a keresztények száma a lakosság körében. A *Niger* folyó vidékén ugyanebben az időszakban az anglikán egyház 11 000 embert keresztelt meg. *Latin-Amerikában* 1914-ben félmillió, a közelmúltban pedig 7 millió evangélikus élt. Összefoglalva tehát, ebben az időszakban a katolikus missziók a megkeresztelték számának 16%-os, a protestáns missziók 45%-os emelkedését jelentették.

Ezután tekintsük át részletesen a 20. század említésre méltó missziói munkáját és eredményeit.

Távol-Kelet

Japánban egy körülbelül negyed százados szünet után a 20. század erősödést hozott a misszió tekintetében. Több japán evangélistát is meg lehetne nevezni, de mind közül kiemelkedik *Toyohiko Kagawa* (1888-1960). Könyvei nemcsak Japánban, hanem világszerte ismertek lettek.

Ugyanakkor a második világháború idején az ismét fellángoló patriotizmus nehéz helyzetbe hozta az egyházat. A Japánban mindig erős tradíció most különösen felszínre tört, minden japán hazafi lett, s a keresztények, akik „idegenek” voltak, egyszerre újra gyanússá váltak. 1940-től már komoly akadályokba ütközött a misszió. A kormány minden protestáns csoportot egybe akart olvasztani, s ezt persze nem mindenki vállalta. Ezzel azonban sokszor az illegalitás járt együtt. Az egyházi vezetők közül többen börtönbe is kerültek, halálesetről is szólnak a jelentések – s természetesen kilépésekről is. Azok-

ból, akik engedtek a kormány egyesítő törekvéseinek, megszületett a Nippon Kirisuto Kyodan (Krisztus Egyháza Japánban).

Az 1945-ös összeomlással aztán megint új helyzet állt elő. Nyitási folyamat kezdődött az Egyesült Államok felé, azaz megkezdődött az amerikanizálás. Úgy tűnt, hogy új kezdethez érkezett a misszió: 4 000 misszionárius utazott Japánba, főként Amerikából.

Ennek azonban hátrányai is voltak. Egyrészt a missziók nem tartották egymással a kapcsolatot, új rivalizálási folyamat indult meg. Másrészt szinte minden misszió a városokban kezdte meg a munkát, így a vidék jórészt kimaradt. Magukat a japánokat pedig a gazdasági újjáépítés kötötte le. Azért történtek keresztelések is, sőt több, mint a háború előtt, de Japán evangelizálása nem tudott beindulni.

1963-ban 750 000 keresztényt tartottak számon, arányában kétszer annyi katolikus volt, mint protestáns. Ehhez azonban hozzá lehet tenni, hogy a keresztény gondolkodás befolyása nagyobb kört érintett meg, mint amit a számok mutatnak.

Kínában az 1911-es forradalommal sok reménység szertefoszlott. A forradalmárok természetesen támadták a régi rezsimet, s vele együtt a kereszténységet is, de kezdetben azért nem tudták átvenni a teljes uralmat. Rivalizáló tábornokok uralkodtak a tartományokban, s a zűrzavarba az idegengyűlölet is belekeveredett. 1927-ben már sok misszionárius visszahúzódott a partokra, természetesen felsőbb nyomásra.

Végül *Csang Kaj-sek* uralma erősödött meg, aki maga is megkeresztelkedett 1930-ban, bár megtérése mélysége nagyon is kérdéses. Ebben az időszakban mégis egyre több keresztény gondolkozású vezető került vele uralomra, s a protestáns missziók 10%-os növekedést jelentettek.

Ez a helyzet 1937-ben, a japán invázióval teljesen megváltozott. 1937-1945 között háborús állapotok uralkodtak az országban, az egész nép japán elnyomás alatt élt. A keresztények veszteségei is nagyok voltak, sok kínai keresztényt ki is végeztek. A missziói állomások menekültekkel és sebesültekkel teltek meg. Különösen a nyugati partvidéken volt ilyen a helyzet, ahol sok keresztény iskola és intézmény volt, ahol befogadták a menekülőket.

Erre az időre esik *Kunos Jenő* kiküldése Magyarországról, aki 1939-től 1945-ig végezte a misszió szolgálatát Kínában. A finn misszió segítette a kiutazását, de kiküldője a Magyarországi Evangélikus Egyház volt. Ehhez a küldetéshez akkor is hűséges maradt, amikor a háború miatt egyházunk már nem tudta segíteni, s a kommunizmus itthoni hatalomátvétele hazatérését is megakadályozta. Családjával Amerikába ment, ott szolgált haláláig. Megemlíthetjük még *Kunst Irén* nevét is, aki Kína első női misszionáriusa volt hazánkból, valamint *Hermann Adolfot* is, aki szintén hazánkból indult a kínai misszióba.

1945-ben aztán elűzték a japánokat, s a keresztények is előjöttek rejtkehelyeikről. Ekkor következett azonban a teljes kommunista hatalomátvétel, s 1949. október 1-jén megszületett a Kínai Demokratikus Népköztársaság. Az előző vezetők *Csang Kaj*-sekkel együtt elmenekültek, s Tajvanon kaptak menedéket.

De a kínai keresztények még reménykedtek. 1949-ben még mintegy 4 000 protestáns és körülbelül ugyanennyi katolikus misszionárius dolgozott az országban.

Azonban lassan gyakorlatilag szinte minden missziói tevékenységet betiltottak a hatóságok, néhány európaiat börtönbe vetettek, másokat kivégeztek. 1951-1953 között a misszionáriusok visszahúzódtak, mivel helyben maradásuk már a kínaiakra jelenett veszélyt.

Neill közlése szerint a Vatikán nyílt kommunistaellenessége végképp ellehetetlenítette a katolikusok helyzetét, a protestánsok valamivel enyhébb körülmények között voltak.

A kínai keresztények pedig újra utat kerestek. Ha a nyugati érdekltség bűnnek számított, akkor természetesen a kínai keresztény is „bűnös” volt. De a kínai keresztények között is voltak olyanok, akik a nyugati agressziót és missziót összemosva látták. *Dr. Wu Jao-cung* egyházi vezető szerint is a misszió és kolonializmus együtt járt, s ezt a vélelményt természetesen a kommunista vezetés is erősítette.

„Most önállóak lehetünk!” – hangzott a jelszó, amely sok kínai ember életérzését fejezte ki, s ezzel együtt erősödött az önálló kínai egyház megteremtésének a gondolata. *Ting* püspök volt ennek a mozgalomnak a vezető alakja, aki elég sokáig tanult nyugaton, s most „a forradalom oldalára állt”. Nyilván benne volt az a gondolat, hogy ebben a helyzetben csak így maradhatnak meg.

Minden nevelői, orvosi és szociális munkát kivettek az egyház kezéből. Ekkor még nem államosították az egyházi épületeket, s az istentiszteleti helyeket is fenntarhatták. Egy ideig még a lelkészképzés is tovább folyt, sőt keresztelések is voltak.

Egy darabig az egyház ebben a teljes izolációban élt, de aztán rések támadtak a „bambuszfüggönyön”. Először kvékerek jelentek meg Ausztráliából, majd tartózkodási engedélyt kapott a hamburgi *Walter Freytag* professzor is, sőt a kapcsolatot is felvehetette a kínai keresztényekkel.

1958-ban azonban újabb fordulat következett. Ebben az évben már nem vehetett részt az anglikán Lambeth Konferencián kínai püspök, s ettől kezdve külföldi keresztények sem léphettek Kínába. Az adatok szerint 120 sanghaji templomból 20 maradhatott nyitva. A lelkészek többségének világi munka után kellett néznie. Ennek ellenére – ha nehezen is – a keresztény egyház megmaradt.

Tajvan 1949-ig egy kisebb katolikus missziótól eltekintve presbiteriánus terület volt. Északon kanadaiak, délen pedig írek hirdették az ígét. Nagy számokról nem lehetett beszélni, de erős és független gyülekezetekben éltek a keresztények. Sőt, a második világháború alatt a hegyekben lakók között is indult egy mozgalom, habár a japánok Tajvanon is betiltottak minden missziót. A kereszténység külső segítség nélkül is erősödött, amit még inkább elősegített a Csang Kaj-sekkel érkező kínai vezetők idemenekülése. 1949-ben 682 katolikus pap dolgozott itt, s ebből 527 volt külföldi; ugyanakkor 411 pro-

testáns lelkész és misszionárius, akik közül csak 150 volt külföldi, viszont ezek – és ez ijesztő és elgondolkodtató – 49 különböző felekezethez tartoztak.

Újabb veszélyt jelentett, hogy Tajvan sokak szemében „ugródeszka” lett mind a misszió, mind a politika számára, ami végképp megrontotta Tajvan és Kína kapcsolatát.

Koreában is megnehezült a helyzet a japán hódítás idején. Az a tény, hogy a koreaiak saját nyelvükön tartották istentiszteleteiket és terjesztették a keresztény irodalmat, a nacionalizmus gyanújába keverte őket. Ez persze nem volt teljesen alaptalan, hiszen 1919-ben, a függetlenségi forradalomban sok koreai keresztény is részt vett. Ezért akkor büntetés és börtön járt. Aztán békésebb évek következtek, de a keresztények újabb gyanúba keveredtek, mivel nem vettek részt a sintoista szertartásokban. Ezután következett a japán uralom.

A háború után visszatértek a misszionáriusok, de Észak-Koreába már nem mehettek. Sok keresztény átmenekült délre, amíg tehetett. A híradások nem szólnak róluk, de egyes adatok szerint egy kicsiny egyház él az elnyomás ellenére is.

Dél-Koreában viszont megelevenedési folyamat indult el, s egyre több misszionárius jött, a templomok megteltek. 1950-ben elkezdődött Észak-Korea inváziója, s három ke-serves háborús év után – iszonyatos áron – Dél-Korea megmenekült.

A két ország nem tudott egyesülni. Délen körülbelül 2 millió keresztény ember élt a közelmúltban, ez a lakosság 7%-át tette ki. Sok azonban a belső feszültség, vita, sőt szakadás is.

A *szigetvilágban*, a Fülöp-szigetektől Új-Guineán át Hawaii-ig 1914-1940 között a nyugodt fejlődés időszakát élték át az egyházak. A keresztények száma megkétszereződött ebben az időszakban. Egyszerűbb szigetről érkezett olyan jelentős, hogy lakói keresztények lettek, így például a Salamon-szigetéről is. Különösen megerősödött az új-guineai lutheránus egyház.

De a „japán vihar” itt is kitört, misszionáriusokat vittek el, internáltak és végeztek ki. Magyarokként *Molnár Mária* szolgálatára és vértanúságára emlékezünk. Komoly kérdés volt, hogy a misszió meneküljön, vagy maradjon? *Philip Strong* püspök így írt ebben az időben: „Minden körülmények között meg kell kísérelnünk népünket továbbvezetni, ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy egyeseknek közülünk ezért nagy árat kell fizetnie. Isten ezt várja tőlünk, a küldő egyházak is ezt igénylik. A világ egyházai ezzel a várakozással tekintenek reánk. Az emberek, akik ránk vannak bízva, ezt remélik tőlünk. Többé nem emelhetjük fel a fejünket, ha a magunk biztonságáért elhagyjuk őket, és menekülnének ők is abban a pillanatban, amikor a szenvedés árnyéka borulna Krisztus it-teni testére, a pápua egyházra.”⁸⁹

Néhány hónap alatt 18 misszionárius halt vértanúhalált, másokat baráti gondolkozá-

⁸⁹ Neill, i. m. 303-304.

súak rejtettek el. Az egyház azonban túlélte ezt a veszélyt, s a misszió nem állt le. A legutóbbi időben *dr. Bálint Zoltán* és családja végzett munkát Új-Guineában mint vízmérnök és evangélista a pápuák között. Egyházunk küldetésében indult a neuendettelsai misszió segítségével.

A *Fidzsi-szigeteken* is szinte az egész lakosság keresztény lett, de az is igaz, hogy ezen a szigeten a fidzsi lakosság a 19. századtól kisebbségben él, a többséget a bevándorlók alkotják.

Újabb probléma a „keresztény öltözékben” újjáéledő pogányság Új-Guineában és mást is, mégpedig a Crago kultusz. „A Crago kultusz abból a kérdésből fakadt: hogy lehet, hogy a fehérek olyan gazdagok, anélkül hogy dolgoznának? Hajóik mérhetetlen vagyonokat hordoznak, nem is fizetnek ezekért... gazdagságuk a vallásukkal függ össze. A pápuáknak ugyan elmondták az evangéliumot, de annak titkát nem mondták el, hogyan lehet az ember gazdaggá. Ezért ezt a titkot a pápuáknak kell megfejtetni.”⁹⁰ A pápuák úgy hitték, hogy a fehérek gazdagsága azon alapszik, hogy egy közülük feláldozza magát a többiért. 1961-ben egy pápua rábeszélte társát, hogy az ölje meg őt mise közben. A tervet végre is hajtották, de a fehér ember titkát nem tudták megfejtetni. Érdekes példája ez az evangélium teljes félreértésének – a misszió munkáját is félre lehet érteni. Kérdés azonban, hogy valóban csak a pápuák ennek a félreértésnek az okai?

Délkelet-Ázsia

A világháborúk itt is sok változást hoztak, a nemzeti érzés feléledése nyomán 8 új nemzet támadt.

Indonéziában bizonytalanság támadt a japánok visszavonulása nyomán. Végül, három évszázadnyi holland uralom után, 1949-ben kikiáltották a független Indonéziai Köztársaságot, Celebesz és Ambon viszont kész lett volna továbbra is együttműködni a hollandokkal. Ez azonban nem illett bele a Jáva szigetén uralkodó csoport terveibe, így a hollandok végleg kivonultak, s ezzel teljesen új szakasz kezdődött a mohamedán többségű terület életében. A közelmúltban vált le erről a területről Kelet-Timor, ahol viszont a keresztények vannak többségben.

Burma is önálló lett, miután felszabadultak az angol uralom alól. Itt a nemzeti élet és a buddhizmus összefonódása volt jellemző, bár léteztek még animista törzsek, s voltak keresztények is. Végül a többség győzedelmeskedett, s 1961-ben a buddhizmus lett az államvallás. Az alkotmány vallásszabadságot ígért, ugyanakkor viszont privilégiumokhoz jutott a buddhizmus, amivel persze megerősödött a buddhista öntudat is.

⁹⁰ Vicedom, G. F.: *Junge Kirche in Neuguinea*. Stuttgart, 1962. 68.

1954-1955-ben Rangoonban volt a 6. Buddhista Zsinat, s Burma „a buddhista reneszánsz szíve” lett.

Ceylon helyzete hasonló volt a burmaihoz. A szigeten négy vallás él: a buddhizmus, a hinduizmus, az iszlám és a kereszténység. A lakosság 10%-a mondható kereszténynek (ebből 1% protestáns). Az utóbbi időben itt is a buddhizmus tört előre, a keresztény iskolák legtöbbször átvette az állam. Az egyetemeken keleti filozófiák címmel a másik három vallást lehet hivatalosan is tanulni, vagyis ezeket az állam is támogatja.

India hatalmas területén 1914-től az alsóbb osztályok körében indult meg mozgás a kereszténység felé. 1912-ben szentelték püspökké *Vedanayakam Samuel Azariah-t*, s az ő püspökségében indult meg egy nagyobb ébredési hullám, ami 30 éven át évente 3 000 keresztelest jelentett. Azariah gyakorlata – amit a Tinnevelly egyháztól vett át – az volt, hogy falvanként katekétákat küldött ki, s ha kellett, megfelelő képzés után ordinálta is őket.

Madak területén a munkában *Charles Posnett* volt az úttörő, s az ő módszere különbözött is az előzőtől. Az indiaiak közül csak azokat ordinálták, akik a teljes teológiai képzést elvégezték. Ezért aztán még évek múltával is sokkal több volt a fehér misszionárius, mint az indiai. Viszont szükséghelyzetben egy-egy falu katekétája engedélyt kapott arra, hogy úrvacsorát osszon – ezeket pásztoroknak nevezték, de kézzátétel nélkül bocsátották ki őket.

Az indiai misszió lassan minden rétegbe betört, mégis az volt az általános meggyőződés, hogy a kereszténység a szegények és a képzetlenek vallása. *J. W. Pickett* metodista püspök két könyvet is írt erről és más indiai problémákról: *Keresztény tömegmozgalmak Indiában* (1933) és *Krisztus útja India szívéhez* (1938) címmel. Ezekben így foglalja össze az egyház életét és helyzetét: a kereszténység a falvakban a legerősebb, s Indiában, ahol az individuális döntés lehetősége háttérbe szorul, el kell fogadni a kereszténységnek, mint csoportos mozgalomnak a jelenségét is. Azért hozzáteszi, hogy az ideális az individuális megtérés lenne, de ehhez más családi keretekre lenne szükség, vagy egy olyan közösségre, amely nem szorítja háttérbe az individuumot. Igaz, hogy a legtöbb eredmény az alsóbb kasztokban jelentkezett, de a legfelsőbb réteg sem maradt érintetlen. Indiában háttérbe is szorul az egyéni döntés, azért arra is figyelni kell, hogy a csoport-, vagy tömegmozgalom előbb utóbb kifulladásra, lendülete megáll.

Az indiai egyházak sok tehetséges vezetőt adtak, de ez a múlt században még kivételes jelenség volt. 1910-ben indult el Bangaloréban az Egyesült Teológiai Kollégium, s innen egyre több olyan indiai fiatal került ki, akik részt vettek az egyházvezetésben is. Ennek az intézménynek az első rektora a dán *L. P. Larsen* (†1940) volt, aki a tamil nyelv kiváló ismerője, igen tehetséges prédikátor és olvasott teológus hírében állt. Később Serampurban a Carey által indított szemináriumából is egyre magasabb színvonalú akadémia lett. Kalkuttában is volt egy intézet, a Püspök Kollégium, amely korábban csak diákok lakóhelye volt, de ekkor felfejlesztették teológiai főiskolává. Ezen kívül a meto-

disták Jabalpurban, a lutheránusok pedig Rajahmundryban alapítottak lelkésznevelő intézetet. Vagyis több irányban történtek nagy erőfeszítések az indiai fiatalok képzésére.

Aki a külföldi kereszténységet végül indiai kereszténységgé tette, az *Sadhu Sundar Sing* volt. 1905-ben keresztelkedett meg. Igen alapos képzésben részesült anglikán segítséggel, de élete végéig öltözéke szerint is indiai tanító maradt. Egyetlen egyházhoz sem akart tartozni, de mindegyiknek kész volt segíteni és szolgálni. Alakja könyvei és útjai által ismertté vált az egész világon. 1929-ben tűnt el Tibetben, ezután semmit sem tudunk róla. Hatására indult az ún. *asram-mozgalom*, amelyhez minden férfi és nő csatlakozhatott, aki vállalta az egyszerű, közösségi életet a felebarát szolgálatában. Később ennek folytatása, szétágazása lett egyrészt a *christukula asram* Tivappaturban a tamil *Jesudassu* és a skót *Forrester Paton* orvosok vezetésével, másrészt pedig a *vidivelli asram* Sayanalaiban, ahol *Joy Solomon* és *M. Frost* asszonyok vezették a mozgalmat.

1914-ig az indiai keresztényeknek még nem volt politikai érdeklődésük, hiszen a kereszténység azt jelentette számukra, hogy egy bizonyos elszigetelt, legfeljebb kis közösségi életet kellett élniük. Ezt általában angol vezetéssel és misszióval is elfogadták.

1915-ben azonban visszatért Afrikából *Mohandász Karamesand Gandhi* (1869-1948), akit a Hegyi beszéd ragadott meg, s így sok hindu kezébe adta az Újszövetséget. Gandhi lényegében azt mondta, hogy a hinduké is lehetnek a keresztény ígéretek a hinduizmus feladása nélkül is. Valójában ettől és ekkortól terjedt a kereszténység a felsőbb kasztokban is.

1930-tól már az indiai keresztények sem éltek elszigeteltségben. Voltak, akik beléptek a Kongresszusi Pártba, és a független Indiáért küzdöttek. Így lassan háttérbe szorultak a misszionáriusok, sőt később gyanússá is váltak. India teljes függetlenségének kikiáltása után (1947) sok misszionáriust vissza is hívott az egyháza. Mások azonban – a kisebbség – maradtak, vállalva ennek kockázatát is. Bizonyítani kellett, hogy a kereszténység nincs politikai szervezetekhez kötve.

India és Pakisztán (a függetlenség kivívásával létrejött két új állam) önállósulását óriási öldöklés kísérte, egyes adatok szerint már az első néhány hét alatt 750 000 embert öltek meg a hinduk és a mohamedánok között feléledt ellentétek következtében. A keresztények igyekeztek semlegesek maradni, s pártatlanul segíteni.

Így lett India szekuláris, demokratikus ország, köztársaság (1950), amely vallási ügyekben semlegességet és türelmet hirdetett. Az első egészségügyi miniszter a keresztény *Rajkumari Amrit Kaur* volt. Ez persze nem jelentette azt, hogy nem voltak viták és feszültségek. Éppen az előbb említett miniszterrel szemben például Dzsaváharlál Nehru miniszterelnök kijelentette, hogy a kereszténység sok kárt okozott már a világnak.

Az alkotmány ugyan toleráns volt, de nem így a hinduk, hiszen szerintük minden konverzió a hindu közösséget gyengíti. Feljelentések is történtek misszionáriusok ellen. Vizsgálóbizottságok alakultak, amelyek a jelzett sérelmekkel foglalkoztak.

Egy bizonyos feszültség meg is maradt. India nem ad könnyen vízumot a misszionáriusoknak. Az indiai misszióknak különösen is vigyázniuk kell, hogy erőszak nélkül dolgozzon. A nevelés és az egészségügy jelentős része a misszió kezében van, s e közben akad lehetőség az evangélium hirdetésére is. Ha a lehetőségek korlátozottak is, azért istentiszteletet ma is lehet tartani. A legújabb időkben Magyarországról *Jóó András* és felesége tanítanak Indiában.

Pakisztán helyzete más volt. Amikor Indiában a lakosság 3%-a volt keresztény, akkor Pakisztánban, amely iszlám köztársaság lett, mindössze 0,75%. A vallásszabadságot az alkotmány elméletileg garantálja, de a gyakorlatban egyedül az iszlám kap támogatást, amelynek különböző szárnyai között belső feszültségek is vannak. Az ulemák szerint mindennek az iszlám előírásai szerint kell történnie, mások nagyobb szabadságot kívánnak. A politikai uralmaváltások függvényében a kereszténység olykor nem is megengedett vallás (pl. az 1958-as hatalomátvételt követően). Az itt élő kis számú keresztényt ellenséges légkör veszi körül.

Az iszlám világ

Az iszlám világ nem egységes. Alapvetően megosztja a nyugattal való kapcsolatot: egy része kizárólag az iszlám előírások szerint akar élni, míg a másik részük nem zárkózik el a nyugati hatások elől.

A kereszténység és az iszlám között nincs egyezés. Mégis vannak olyan területek, amelyek a dialógus lehetőségét nyújtják: Isten személye, a kinyilatkoztatás, az ember meghatározottsága. *Kenneth Cragg* két könyve is foglalkozik ezzel a témával: *The Call of the Minaret* (1956), *Sandals at the Mosque* (1959).

Az iszlám területén még eddig semmiféle missziói módszer nem vezetett nagyobb eredményre, csoportos megtérésekhez. De azért itt is hangsúlyozni kell, hogy a misszió hatása mindig tágabb a megtértek körénél vagy számánál. Érdekes ebből a szempontból, hogy a modern ábrázolások szinte „krisztianizálják” Mohamedet. Erről olvassuk: „A mohamedán, aki vallását egy modern szerzőtől veszi át, ha konfrontálódik is Nyugat-Európával, bátran felemelheti fejét. Vallási szempontból, pontról pontra a legjobbnak bizonyul a világban, még modern mértékkel mérve is. A Próféta, akit imád, a világtörténelem legjobb képviselője. A mohamedán joggal magabiztos és büszke. Vallásának szelleme a legmagasabb liberális ideált reprezentálja, amely ráadásul modernül és megragadóan van megfogalmazva.”⁹¹

Mások szerint azonban éppen Jézus személye hozhat jobb megértést a kereszténység és az iszlám között, azé a Jézusé, akinek alakja a mohamedanizmusban is jelentős. A vita és a kérdés nem zárult le, csak szerettem volna rögzíteni néhány mai véleményt is, ha

⁹¹ Smith, W. Cantwell: *Modern Islam in India*. 1943. 44-45.

éppen a párbeszédéről van szó. Az bizonyosnak tűnik véleményem szerint, hogy az iszlám világban is Jézus Krisztus személyének és művének az elfogadásán múlik minden.

Irán ellenállása kezdetben enyhébb volt. Az iskolákat itt is elvették az egyháztól – az egészségügy, a keresztény irodalom terjesztése és a személyes emberi kapcsolatok jelentik a misszió eszközeit, a mindenkori politikai helyzettől függően.

Érdekes és figyelemre méltó, amit az anglikán egyház ír perzsiai munkájáról: papjai között van egy-egy iszlámból, a perzsa vallásból megtért, s hasonlóan egy kereszténnyé lett izraelita.

Egyiptomban 1956 óta az angol-francia-izraeli invázió óta megtört a misszió ereje. Az angol misszionáriusokat kiutasították, az egyiptomi protestánsok és más keresztények is külső támogatásra szorulnak.

Itt említhetjük meg *Pauer Irma* nevét, aki 1912-ben indult hazánkból missziói munkába, s a Szudáni Úttörő Misszió munkásaként dolgozott Edfuban. 1914-ben a háború miatt kellett hazatérnie.

Szudán 1956. január 1-jén lett önálló köztársaság, ötven éves angol és egyiptomi uralom után. Az ekkor uralomra kerülő iszlám hatalom el akarta nyomni a nem mohamedán vallásúakat (délen pogányok és keresztények is voltak), amiért lázadás tört ki, melyet elfojtottak. Az állami és az iskolai nyelv az arab lett. Sok misszionárius volt kénytelen feladni munkáját. Akik mégis maradtak, igen nagy nehézségek között élnek, vallásszabadság legfeljebb csak papíron létezik. Szerencse, hogy itt a misszió – bár az egyház igen fiatal – már igen régen ordinált papokat – 1962-ben az anglikán egyháznak már 32 afrikai papja volt, és csak 6 fehér misszionárius dolgozott velük. Bár még manapság is történnek kivégzések, a helyzet valamelyest enyhült. A missziói segítségnyújtás azonban már nem az európai, hanem az afrikai egyházak feladata.

Izrael állam létezése nehezen elfogadható tény az iszlám világnak. A feszültség és a gyűlölet mintha mindig fennmaradna a sok békéltetési kísérlet ellenére is. A legtöbb keresztény ember itt a katolikus egyházhoz tartozik, aztán a keleti egyházak következnek; létezik azonban anglikán és lutheránus egyház is. Sok zsidó szemében a keresztények renegátnak tűnnek.

Afrika

Az újabb idők csodája: sok afrikai állam születése – 15 év alatt 26 ország nyert önrendelkezési jogot –, melyeket nem is tudunk mind felsorolni. Szinte minden afrikai vezető, ha talán csak névleg is, de keresztény ember. Még egy összesítő vonás: az utóbbi idők gyors keresztény megerősödése már nem az európai, hanem az afrikai missziói munkának köszönhető. Feltétlen említést érdemel az etióp Mekane Jesus egyház missziója,

melynek létszáma meghaladta az egymilliót. De ugyanígy erősödik az egyház Tanzániában és – igaz, küzdelmek között – Ghánában is.

Az afrikai kereszténység történetében az egyik figyelemre méltó mozgalom a Harris Próféták mozgalma. *William Wade Harris*, aki az epizkopális egyházból indult, Libériában egy életét meghatározó megtérésen ment keresztül. Meggyőződött arról, hogy a Lélek őt a misszióban akarja felhasználni. 1914-ben kezdte munkáját Elefántcsontparton, s igen nagy erővel hirdette az evangéliumot az animista pogány afrikaiaknak.

Tanításának lényege: hit Istenben, aki összetöri a fétiseket, a vasárnap megszentelése, a házasságtörés tilalma. Akik ezt elfogadták, azokat megkeresztelte, s visszaküldte őket falvaikba azzal, hogy vegyék komolyan az ígét, és várják a később küldendő tanítókat. Aztán visszatért Libériába. Mikor a francia hatóságok megtagadták beutazását, eltűnt, később már nem látták.

Eltűnése után 10 évvel metodista misszionáriusok jöttek oda, ahol korábban dolgozott. Azt tapasztalták, hogy 45 000 ember (!) maradt hű tanításához. Szívesen fogadták a misszionáriusokat is, igényelték a tanítást, s az is kiderült, hogy angol Bibliájuk volt. Kétségtelen, hogy ez a mozgalom a nagyobbak közé tartozik Afrika missziótörténetében. Ez persze csak egy érdekes irányzat a kontinens sokszínű missziójában.

A statisztikák szerint a hatvanas években Afrikában mintegy 19 millió protestáns és 26 millió katolikus élt a Szaharától délre (a lakosság egyhatoda). Ilyen eredmény másutt legalább egy évszázad munkájával valósult meg, itt pedig mintegy másfél évtized alatt. A kereszténység mindmáig tartó afrikai terjedése a legutóbbi idők egyik legnagyobb benyomást keltő eredménye.

Összefoglalásszerűen érdemes áttekintnünk azokat a veszélyeket is, amelyek az afrikai kereszténység életét megnehezítik.

1. Az iszlám vallás ma is terjed, missziói társaságok nélkül is átütő ereje van. Afrikai vallásként lép fel, s kevesebb változást követel az animistáktól, mint a kereszténység. Meg tudja ragadni és át tudja alakítani egész törzsek életét. Egyesek szerint ötször annyi mohamedán lehet, mint keresztény. Habár ez túlzás, a veszélyt mégis komolyan kell venni, sokkal jobban meg kellene ismerni őket. Az egyház valójában nemigen „mert” közöttük a misszióra vállalkozni.

2. A térítés sokszor felszínes – időről időre erre is fel kell figyelni a misszióban.

A legnagyobb probléma a poligámia. Hogyan is viszonyuljon az egyház ehhez az afrikai tradícióhoz? A kereszténység az újszövetségi kinyilatkoztatás alapján a monogámiát vallja és tanítja, s nem tud kompromisszumot kötni egy másfajta szociális életformával. A misszionáriusok azt kérik a keresztelésre jelentkezőktől, hogy az első asszony kivételével bocsássák el a többi asszonyt. De az is kiderült, hogy ez az intézkedés szociális és morális problémákat is okozott. Az elhagyott asszonyok és gyermekeik elfordultak az egyháztól is. Később az első nemzedéknek még megengedték a poligámiát a keresztelés után is. Az el-

ső asszonyt is megkeresztelték, a többit katekuménként tanították. Azonban újabb gondot jelentett, hogy a második generáció sem tette meg az egyház által elvárt lépést.

Támadt egy afrikai mozgalom is a poligámia érdekében. Az afrikaiak úgy hiszik, hogy több asszony van, mint férfi, s ez a poligámia oka. De a népszámlálás mást mond. A poligámia valós oka más: minél jelentősebb valaki, annál több felesége van. Van persze gazdasági oka is, mivel a földművelés az asszonyok dolga, s egy asszony kevés ehhez.

Egy az 1960-as években végzett vizitáció során kiderült, hogy egy kelet-afrikai gyülekezetben négy család kivételével még mindig a poligámia a szokás. Az afrikaiak kérdése: vajon a monogámia nem egyszerűen európai szokás? Nem kellene felismerni, hogy Afrika nem Európa?

A kérdést – különösen egy történeti vázlatban – nem lehet eldönteni. Csak egy olyan problémára akartam felhívni a figyelmet, amellyel a mai misszionáriusnak is szembe kell néznie Afrikában.

3. Az afrikai animista szemléletben különféle hatalmak léteznek, amelyek vagy jók, vagy gonoszak. A varázslás és gyógyítás ennek értelmében óriási szerepet játszik, s a kereszténység elfogadása ezt a gondolatvilágot sem irtja ki azonnal teljesen. Ebben a pogány vallásban rituális gyilkosságok is történnek – az emberi test bizonyos részei mágikus erejűek a szemükben. De vajon a nyugati társadalmak minden további nélkül ítélkezhetnek ezek felett a szörnyűségek felett, anélkül hogy elismernék, hogy itt pedig a gyűlölet más formái uralkodnak? Ezt a mélyben rejlő tudatot nem lehet elnyomni, bár tudjuk, van szabadulás a sötétség gyümölcsetől is.

4. Az egyház stabilitását Afrikában is az fenyegeti, hogy rengeteg független egyház és csoport keletkezett. Sok olyan is van közöttük, amely szembefordul az egyházakkal, s az afrikai önmegvalósítás vágyának alapján állnak. Másrészt viszont sokszor éppen a fehér misszionárius szigorú fegyelmezése volt a problémák oka, például a poligámia esetében. Vannak azonban egészen különös afrikai ébredési mozgalmak, legtöbbször új, saját liturgiával, amelyekben erősebb az afrikai tradíció. Ez a tarkaság nyugati szemmel nézve komikusnak vagy taszítóknak is tűnhet, pedig lehet, hogy csak arra figyelmeztet, hogy a problémával többet kellene foglalkozni.

Érdekes alak ebben a sokszínűségben *Bengt G. M. Sundkler*, a dél-afrikai bantu próféta, aki így ír könyvében: „Nem érted, hogy Jézus nem a feketék Istene? Én erre jöttem rá, amikor a fehérek nagy városába érkeztem. Itt a fehér ember a prédikátor. Itt csak fehérekről van szó, és Jézus csak a fehérek Istene. Nagy házak épültek Jézusnak, de Istennek ebbe a házába én nem mehetek...”⁹² Vajon nem jogos-e a lázadás fehérek elképzelései és világszemlélete ellen?

⁹² Sundkler, Bengt G. M.: *I am Black*. 1959. 205. In: Neill, i. m. 317. Ehhez a témához: Margull, H. J.: *Aufbruch zur Zukunft*. Gütersloh, 1962; Sundermeier, Theo: *Wir aber suchten Gemeinschaft*. Witten-Erlangen, 1973; Martin, M. L.: *Kirche ohne Weiße*. Simon Kimbangu und seine Millionenkirche im Kongo. Basel, 1971.

Még 1892-ben a metodista *Mangema M. Mokone* lelkész kiszakadt egyházából és Johannesburgban megalapította az Etióp Egyházat. Afrikai egyházi álmodott afrikai vezető emberekkel együtt. Vezérigéje: „az etiópok Istenhez emelik kezüket” (Zsoltárok 68,32).

De akadt zulu próféta is, *Jesajah Shembe* (1870-1935). Lehet, hogy számunkra érthetetlen és elfogadhatatlan, de egy asszony így nyilatkozott róla: „Jézus! Csak képeken láttuk. De ismerem Shembét, és benne hiszek. Ő alapította a mennyet és a földet. Nekünk, feketéknek, ő az istenünk.”⁹³

A missziói egyházból így lassan etióp egyház lesz, majd cionistává válik, végül pedig visszafordul az afrikai animizmusba – írja Sundkler.

Egy másféle mozgalom is indult Ugandában, Kenyában és Tanzániában. Ennek az ébredésnek a jellemzője a bűnbánat, a bűnbocsánat bizonyossága és a missziói felelősség volt. Ugyanakkor azonban öngazult volt, minden mást elítélt. Óriási erőfeszítéseknek köszönhető, hogy az egyház keretei között maradtak.

A sokszínűség mögött tehát észre kell venni az afrikai ember önmagára, identitására találásának élményét is, amely viszont sokszor a fehér ember elleni lázadással kapcsolódik össze.

5. Komoly veszélyt jelent az is, hogy az afrikai intellektuális vezetés elidegenedik az egyháztól.

Lehet, hogy az egyházak és vezetőik nem mindig értették meg, amit az adott idő követelt; lehet, hogy konzervativizmusuk tartotta vissza őket, vagy saját feladataikkal voltak elfoglalva; olykor pedig a kormányokkal való együttműködés is megbosszulta magát, hiszen nehéz függetlennek maradni, amikor a kormány a fenntartó; néha nehéz döntéseket hozni. De ezektől függetlenül, vagy éppen ezek alapján tény, hogy a mai politikai elit eltávolodott a „késésben levő” egyháztól.

Ennek az eltávolodásnak vannak generációs okai is. Afrikában a szülők még általában első generációs keresztények, a gyermekek viszont már egy modernebb világban érzik otthon magukat. A lelkészek – az afrikaiak is – inkább az idősebb nemzedék tagjai, s a fiatalabb afrikai nemzedék számára a kereszténység túlhaladottnak tűnhet.

Ehhez pedig már csak egyet kell hozzátenni: a materializmus Afrikában is az egyik legnagyobb és legveszélyesebb erő, amely nemzedékeket tud magával ragadni.

Latin-Amerika

Ez a térség egységesnek tűnő világ hatalmas különbségekkel. A misszió szempontjából különbségek vannak az állam és az egyház kapcsolatában is. Számos országban – Mexikóban, Brazíliában, Uruguayban szétválasztva él az állam és az egyház. Néhány más ál-

⁹³ Neill, i. m. 318.

lamban, mint Venezuela és Haiti, a római katolikus egyházat az állam támogatja anyagilag. Kolumbiában és Peruban pedig államegyház a katolikus egyház.

Az evangélikus misszió és egyházi élet – különösen az utóbbi két államban – nehezen indult és ment. 1948-1956 között az evangélikus egyházaknak még támadásokat kellett elszenvednie, melyek során 87 ember vesztette életét, 47 templomot és kápolnát rongáltak meg, 200 iskolát bezártak. 1959-ig protestáns misszionárius be sem léphetett az országba.

Ugyanakkor ezek az országok problémát jelentettek a katolikus egyháznak is. Egy 1955-ös jelentés szerint a lakosság 10%-a élt vallásosan, holott a népesség 93%-a katolikus volt. Egy 1962-es jelentés szerint a férfiak mindössze 3,5%-a, a nők 9,5%-a gyakorolja vallását.

„Az egyház Mexikóban, Costa Ricában, Kolumbiában, Argentínában erős, áll még Guatemalában, Nicaraguában, Chilében, Venezuelában, Peruban, Uruguayban. De haldoklik Bolíviában, Paraguayban, Brazília vidéki falvaiban, Panamában, a Dominikai Köztársaságban, Hondurasban és Haitin.” – írta a World Christian Handbook 1962-es kiadása (47.1).

Az egyház gyenge pontjai közé tartozik az alacsony színvonalú képzés és az általános paphiány.⁹⁴

A legnagyobb kérdés: miért van ilyen helyzetben az egyház négy évszázados monopolhelyzet után? Erre a kérdésre sokféle feleletet adtak már. Alapvetően azt lehet mondani, hogy ennyi idő alatt sem lett az egyház a helyieké. A bennszülött papokat ma sem engedik dolgozni. A 20. század második harmadában a mulattok és a négerék az ország lakosságának 36%-át adták, ugyanakkor a mulattok a papság 2,3%-át, a négerék pedig 0,24%-át tették ki.

A képhez hozzátartozik, hogy a lutheránus egyház ezzel egy időben növekedésnek indult, de igazi áttörést a pünkösd mozgalom hozott. Már korábbi katolikus jelentések is arról szóltak, hogy naponta (!) 100 ember lép ki a katolikus egyházból és lép át protestáns egyházakba és közösségekbe. Az evangélikusok száma 7 millió körül mozog, az érdeklődők száma ennél természetesen nagyobb. Sok helyen, különösen Chilében, már az 1960-as évektől a pünkösdiek vannak többségben.

A protestáns elnevezés itt nem egészen azt jelenti, amit mi értünk alatta: mindazok, akik nem katolikusok, evangelicos néven nevezik magukat.

Bizonyos jelek a katolikus egyház új teológiai és gyakorlati kezdeményezéseire utalnak – mindezek olykor ellentmondásos voltak ellenére is azt a reményt kelthetik, hogy Latin-Amerika a missziói reménység térsége lehet az egyház számára.

⁹⁴ A témával foglalkozik: Considine, Johannes, Pater: Ein Ruf nach 40000. 1946.

MERRE HALAD A MISSZIÓ?

Ezt a különösnek ható kérdést még nehezebbé is tehetnénk a „missziói stratégia” kifejezéssel. Érdekes összetétel ez a két, gyakran együtt használt szó. A két kifejezés két különböző, egymással ellentétes világot takar. A misszió a megbízatás, a küldetés kifejezése – az evangélium meghirdetése és felajánlása a világban. Pontosan úgy, ahogyan Jézus Krisztus mondta: „tegyetek tanítvánnyá minden népet” – az evangélium hirdetésével, kereszttel és tanítással. A stratégia szó viszont eredetileg hadászati, katonai kifejezés. Hadvezetésnek lehetne mondani, vagy a „háborúk vezetésének a tudománya” és „az ellenfél előző lépéseinek elemzésén alapuló utasításrendszer” – olvassuk az idegen szavak szótárában. Azonban Jézus munkáját alapvetően nem lehet a háború vezetéséhez hasonlítani. Kell-e tehát együtt említeni a két szót?

Mégis együtt szokták használni őket, sőt lehet is missziói stratégiáról szólni. Nem a középkori háborúk vagy az újkori kolonializmus értelmében. A misszió nem valakik ellen vezetett és másokat legyőzni akaró háború, vagy agresszió. Ez a történelem és a Szentírás mérlegén is világos, legalábbis világossá kellene lennie. Mégis bizonyos stratégiáról lehet beszélni a misszió történetében is. Mintha valamilyen végiggondolt terv, előre elhatározás, a történelem kézben tartása szólalna meg ebben a mondatban: „tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Júdeában és Samáriában, sőt egészen a föld végső határáig” (ApCsel 1,8). Mintha az egész Acta Apostolorum (az Apostolok cselekedeteiről írott könyv) nem is annyira az apostolok, hanem inkább a Feltámadott cselekedeteiről szólna, aki nemcsak „kiadja” a missziói parancsot, hanem „kézben is tartja”, az eseményeket, előre meghatározott stratégia szerint, aki nemcsak „küldi” népét, hanem előttük is jár. A misszió ebben az értelemben voltaképpen nem más, mint a Feltámadott által megnyitott utak felfedezése, s indulás a követésre, utána járás a szó szoros értelmében. Innen nézve a misszió nem az egyház kezében van, hanem a feltámadott Úr kezében. Megkockáztathatjuk: ő a nagy stratégia.

Ha így nézzük a misszió történetét, akkor a századok folyamán csak abban volt különbség, hogy az egyház követte-e Urát a világ országútján (Stanley). Továbbá abban, hogy Isten népe azzal az eszközzel élt-e a misszió gyakorlása során, amit Urunk megjelölt (kereszttel és tanítással), vagy más eszközökhöz is nyúlt.

Nem szabad-e missziói stratégiáról szólni, ha Pál apostolra gondolunk? Arra az apostolra, aki „két határon vitte át” az evangéliumot, a zsidóság szellemi határain és Ázsia földrajzi határain. Az ő stratégiájához mindvégig hozzátartozott népe evangelizációja is, hiszen arról is tanúskodik az Apostolok cselekedeteiről írott könyv, hogy az igehirdetést mindig a zsinagógában kezdte. „Mert azt kívánom, hogy inkább én magam legyek átok alatt, Krisztustól elszakítva, testvéreim, az én test szerinti rokonaim helyett” (Rm 9,3). Pál nem olyan értelemben a pogányok apostola, hogy elfeledkezett volna népéről. Az előbbi hitvalláshoz azonban hozzátartozik egy másik mondata is: „Görögöknek és barbároknek, bölcseknek és tudatlanoknak is adósa vagyok. Azért szívem szerint kész vagyok az evangéliumot hirdetni nektek, akik Rómában vagytok” (Rm 1,14-15). Mivel Jézus stratégiája lebegett a szeme előtt, ezért írhatta ezt is: „Jeruzsálemtől kezdve egészen Illíriáig mindenfelé hirdettem a Krisztus evangéliumát” (Rm 15, 19). Ezért volt tele tervvel maga is: „Amikor Hispániába utazom, el is megyek hozzátok” (Rm 15,24). Mai szóval élve: az egész akkor ismert világba el akarta vinni az evangéliumot. Így kell érteni, amit a szolgálatról mond: „Hogy a pogányokért legyek Krisztus Jézusnak szolgálója” (Rm 15,16). Még egy mondat Pál apostol missziói gondolkodásáról, – ha úgy tetszik – stratégiájáról, még helyesebben teológiájáról: „Azt tartottam becületesnek, hogy az evangéliumot nem ott hirdettem, ahol Krisztust már ismertté tették, hogy ne idegen alapra építsek, hanem ahogyan meg van írva: »Meglátják őt azok, akiknek még nem hirdették, és akik még nem hallották, azok megértik.«” (Rm 15, 20-21). Ehhez a teológiához, stratégiához tartozott a missziói munkatársak keresése, képzése és kiküldése is, hogy igazán valósággá legyen: „Tudtul adatott minden népnek, hogy eljussanak a hit engedelmességére.” (Rm 16, 26). Bizonyos, hogy Pál apostolnak más leveleiből is sokat lehetne tanulni missziói munkájáról, igehirdetéséről és teológiájáról.

Ezek után térjünk vissza eredeti kérdésünkhöz: merre haladt aztán a misszió a történelemben? Hogyan terjedt az evangélium az első századokban a Római Birodalomban és annak határain kívül? Hogyan érintette meg az evangélium a népvándorlás barbárjait? Hogyan fordult át az ügy a „szó missziójából” a „kard missziójába”? Hogyan lett az „európai” vallásból „világvallás”? Hogyan lett a misszió sokszor a kolonizáció eszköze? Hogyan használta fel Isten az ébredéseket a misszió ügyében és más téren egyaránt? Hogyan terjedt az evangélium „Jeruzsálemtől... a föld végső határáig”? Ezekkel a kérdésekkel nézett szembe idáig ez a missziótörténeti vázlat.

De amikor szembenézünk mindezzel, megmarad a kérdés: most hogyan tovább? Merre tovább? Van-e továbbvezető útja a misszióknak? Ha van, mi lenne ez az út? Itt nem egyszerűen a földrajzilag behatárolható útra gondolok. Hiszen elmondhatjuk, hogy az evangélium egyrészt eljutott a föld végső határáig, azaz nincs olyan része a földnek, ahol még nem jártak és dolgoztak misszionáriusok. Másrészt mindig van olyan terület, amely éppen izgalmas, amely kihívás lehet az egyház számára. A misszió hálójának az

egész földet be kellene hálózni. Hogyan állunk e tekintetben? A statisztikák, bár csalni is tudnak, azért egyben jelzések is. Hadd tegyek ide egy ilyen jelzést. Hogyan állt az evangélium ügye a 20. század elején, és hogyan állunk a század végén? Az adatok a keresztények százalékos arányát mutatják az egész lakossághoz képest.

	1900	2000
Európa	49,00	19,60
Afrika	1,56	17,20
Dél-Ázsia	2,90	9,26
Dél-Amerika	10,70	23,00
Észak-Amerika	10,60	9,55

De érdemes egy másik táblázatot is készíteni a nagy világvallásokról:

Islám	12,3	19,2
Hinduizmus	12,5	13,7
Buddhizmus	7,8	5,7
Kisebbségi vallások, vallás nélküliek	33,0	27,3
kereszténység	34,3	34,1

Ezek alapján az ezredfordulón a világ lakosságának 65,9%-a nem keresztény és 34,1%-a keresztény. Tehát a világ lakosságának mindössze egyharmada tartozik az egyházhoz valamilyen módon, azaz minden 3 emberből 1 keresztény. Ha így nézzük, akkor van ok a hálaadásra, de feladat is van még bőven. Tudom, hogy még sokféle statisztika létezik, mindezzel azonban csak azt akartam érzékeltetni, hogy a misszió útjának még nincs vége. A lehetőségek határát sem értük meg el. Van tovább, sőt kell, hogy legyen! Semmiképpen sem mondhatjuk, hogy félreterelő vagy idejétmúlt a missziói munka. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a „keresztény világon” belül mekkora a szekularizáció, az elszakadás, azaz a pogányság, akkor ez csak fokozza missziói felelősségünket. *Misszióra* (tehát bel- és külmisszióra) szükség van és lesz, egyiket sem tehetjük félre. A bel- és külmisszió édestestvérek az egyházban, egyiket sem szabad kijátszani a másikkal szemben. Tehát ma is érvényes a szó: „tegyetek tanítvánnyá minden népet”.

De merre és hogyan haladjon a misszió? Nem égtájakat kell most keresni, hanem másféle irányokat. A missziótörténet, tehát a megtett út alapján keresni kellene a fő csapásokat, vagy ismét az előbbi szóval: a 21. századi stratégiát. Így válhatna újra valósággá a régi mondás: „historia est magistra vitae”. A missziótörténet is tud tanítani, ha mi készek vagyunk tanulni, levonni a konzekvenciákat.

Még annyit: mi persze nem tudhatjuk egész pontosan, de azért alázattal szabad megkérdezni: Uram, merrefelé vezet utad, a te ügyed, a misszió útja? Ebben a *merrefelé* a hangsúlyos – mivel pontosat nem tudunk, csak sejtéseink vannak, a válaszban is mindig benne lesz ez a *felé*, ez a szerény, utat és irányt jelző, lényeges szócska.

Az egyházi misszió felé – így fogalmazhatjuk meg az első fontos választ. Hogy ezt megértjük, kissé vissza kell mennünk a misszió történetében, hiszen volt ebben másfelé vezető irány is.

Amikor az evangélium kilépett Európából, a római pápa kétfelé osztotta a világot a misszió szempontjából: a portugál és a spanyol uralkodó, hatalom kezébe helyezte a missziót, ahogyan a misszió ügye persze már a középkor hajnalától az uralkodók felelőssége lett. Így aztán egészen a legújabb időkig összefonódott a misszió és a kolonizáció. Kezdetben hozzájárultak ehhez gyakorlati szempontok is. Carey idejében egy év telt el, mire Európába írt levelére válasz érkezett, s ez a helyzet sokáig jellemző volt. A misszionáriusnak tehát sokszor – kis és nagy dolgokban egyaránt – önállóan kellett döntenie. A küldő egyház vagy csoport egy távoli világba küldte a misszionáriust, amely a küldő számára teljesen ismeretlen volt, a misszionáriusnak viszont munkaterülete lett, mellyel szoros kapcsolatba került. Még az is megtörténhetett, hogy egyre inkább a helyi hatalom alá vonták, s jobban függött ettől, mint a kiküldő szervezettől.

Sokan ismerték fel ezt a folyamatot kívülről is és belülről is. Példa erre az indiai diplomata és történész, K. M. Panikker szemlélete.⁹⁵ Saját szemszögéből azt állítja és bizonyítja, hogy a keresztény misszió a nyugati agresszió mellékterméke. „Vasco da Gama érának” nevezi ezt a folyamatot. A politikai agresszió szétzilálta a régi társadalmi rendet, a gazdasági a régi szociális rendet és termelési módot, s megváltozott a közösségi és családi élet is. Az európai gondolkodás megtámadta a régi, helyi filozófiákat, a vallási agresszió pedig elvette a régi értékeket. Szerinte Ázsiának újra fel kell ismernie eredeti identitását, merítenie kell a régi forrásokból, csak így lehet jövője. Természetesen ez a gondolatsor is vitatható több szempontból – de nincsen benne igazság is? Nem volt-e a misszió sokszor valóban agresszió is? Még azt is hozzátehetjük, hogy ennek sokszor egy-egy „nyugati mintára” kiépült egyház lett az eredménye, s a misszionárius – nagyon éles kifejezéssel élve – egyházát a „saját képére és hasonlatosságára” teremtette, formálta. Feltehetjük tehát az alapvető kérdést: valóban egyházi indíttatású és tartalmú volt ez a misszió?

Volt azonban a misszióknak egy másik hulláma is, amely az ébredésekkel függött össze. Ez volt az az időszak, amikor missziói társaságok születtek, amelyek hordozták a misszió ügyét, sokszor óriási áldozatvállalással. Itt nem volt szó politikai összefonódásról, sokszor még akkor sem mindig (!), amikor egy-egy missziót valamely uralkodó indított el. Akár az angol-szász, akár a német vagy az észak-európai ébredésre gondolunk, mindegyiknek sok gyümöl-

⁹⁵ Panikker, K. M.: *Asien und die Herrschaft des Westens*, 1953.

cse lett. Missziói körök ápták a kapcsolatot a misszionáriussal, komolyan imádkoztak és gyűjtötték filléreiket. Ennek az ébredésnek az egyik jellemzője volt a laikusok felelősségének a felébredése. Ebben az időben került újra előtérbe a bibliafordítás feladata minden nyelvre (tagadhatatlan, hogy ez azelőtt is fontos volt). Ekkor jelentek meg a missziói felelősséget ébresztő traktátusok is. Ezek a missziók komolyan vették a tanítás szolgálatát, iskolákat szerveztek, s ekkor kezdett erősödni a misszió egészségügyi szolgálata is. Talán a legtöbb keresztény ekkor került közel a misszió gondolatához. Egyesek ezt a kort tartják a misszió hőskorának, vagy virágkorának, s az valóban kétségtelen, hogy ez a misszió – ha nem is lett tömegmozgalommá – gyakran elérte a legmélyebb életváltozásokat is.

Ennek a missziói folyamatnak azonban volt egy nem egyházas gondolkodású irányzata is, amely a túlsó végletbe esett. Ezt a mondatot olvassuk 1919-ből, Kínából: „A mi feladatunk nem egy intézményt alapítani, hanem új életet hirdetni, a külső forma a belső lelki szükséglet szerint fog fejlődni.”⁹⁶

Tudom, hogy ellentmondást váltok ki, de mégis meg kell kockáztatnom ezt a kijelentést: sem a politikai, sem a társasági misszió nem volt igazán „egyházi”, sem indíthatóságában, sem elért eredményeiben.

Pedig lassan kiérlelődött az a teológiai gondolkodás, hogy misszió és egyház összetartoznak. Nemcsak azért, mert ha bármilyen közösség született, el kellett dönteni, hogy hová tartozzanak. De arra is rá kellett ébredni, hogy a misszióknak nem egy-egy uralkodótól, de nem is egy-egy társaságtól kell kiindulnia, mert Jézus ezt a feladatot népére, az egyházra bízta. A misszióknak végül is integrálódniuk kell az egyházba, s nem egészséges, ha ez nem így történik. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az egyháznak missziói egyházzá kell lennie. De ha a „missziói” jelzőt elhagyjuk, s csak egyházat mondunk, ugyanazt érintjük, hiszen az attól, akkor és addig egyház, amíg komolyan veszi Urának parancsát. Talán éppen ez az a kovász, amelynek át kell járnia, hogy aztán maga is kovásszá lehessen ebben a világban. Akkor már nem az a kérdés, hogy honnan vagy milyen irányból indul el a szervezés, hanem az a döntő, hogy az egyházat rá kell ébreszteni felelősségére. Nem is az a legfontosabb, hogy a bel- vagy a külmisszió legyen-e az első, mert ha Isten felébreszti a népét, akkor a misszió egyszerre indul meg minden irányba. Azért is hálásak lehetünk Istennek, hogy sok év után, amikor elfeledkeztünk a misszióról, mégsem vetett el, hanem új kezdetet adott. Éppen ezért ezt a kezdetet ki kell használni, hogy a történelmi fordulatból belső változás, megelevenedés, megújult egyház és misszió legyen!

De tegyük fel újra a kérdést: merre halad a misszió?

Az egyházak egysége felé – fogalmazhatjuk meg a következő választ a konzekvenciák alapján. Sokszor előfordult a misszió történetében, hogy egyazon faluban vagy városban

⁹⁶ A. H. Jowett Murray: The Upbuilding of the Church. In: The Chinese Recorder, März, 1919. 153-154.

egyszerre több egyházi misszió is dolgozott egymás mellett, vagy éppen egymás ellenében. A misszióval célba vett emberekben többször felvetődött a kérdés: akkor merre? Melyik az igazi? Vajon a misszió az egyházak rivalizálása, konkurenciája? A misszió története során éppen e súlyos kérdésekből következtek bizonyos lépések: a katolikus egyházban a centralizáció felé, a protestáns egyházakban az egyházak egysége felé.

Talán nem árt tudatosítani, hogy az újabb kori ökumené a misszióban gyökerezik, ami a 19. századra nyúlik vissza. 1855-ben volt első alkalommal a Bengáli Protestáns Missziók Közös Konferenciája Kalkuttában. Itt kell megemlíteni az 1879-es bangkoki missziói konferenciát, ahol 114 európai és 14 helyi misszionárius volt jelen. Azonban éppen az egyházi rivalizálás egyik ellenhatásaként – a politikai öntudatosodás folyamatában – született meg Indiában a Krisztus Egyháza Indiában, amely nem volt európai értelemben véve konfesszionális, tudatosan törekedve arra – ami számunkra talán elfogadhatatlan, vagy vitatható –, hogy ne tartozzanak egyik egyházhoz sem. Hasonló kísérlet történt Kínában és Japánban is.

Határkő volt ebben a folyamatban a már említett edinburgh-i konferencia 1910-ben. E konferenciának a témával kapcsolatban a következő határozata született: egymás elismerése, be nem avatkozás a másik egyházi munkájába, s a missziói munka még fehér foltjainak feltérképezése. Hiszen az egyházak különböznek, de „a misszió közös ügy” – mondta Warneck professzor. Ettől kezdve működött egy közös bizottság, s elindult a missziói konferenciák sora is. Sőt, ebből született később a Faith and Order és a Life and Work ágak egyesülésével 1948-ban az Egyházak Világtanácsa, ahol a történelem folyamán először működtek együtt protestánsok, ortodoxok, anglikánok és ókatolikusok. A sokszínűség persze nem tűnt el, viták és feszültségek mindmáig vannak – de talán mégis hitelesebb lett a misszió ügye (bár a 19. század és a 20. század eleje így is a misszió évszázadának számított).

Az egyházi partnerség felé halad a misszió. Kezdetben természetesen ez másként volt. Ezt az időszakot a misszió történetében finoman patriarkalizmusnak nevezik: a misszionárius, a fehér ember, az „atya”, kizárólagos tekintély. A születő egyházak pedig rászorultak a küldő egyházak és társaságok támogatására is. A kérdés mindössze az volt, hogy így maradjon-e minden, vagy igyekezzenek a létrejövő egyházakat mielőbb önállósághoz juttatni. A vélemények ebben a kérdésben eltértek. E témában a papnevelés, a lelkészképzés volt a központi kérdés. Ez persze számos problémát felvet, hiszen anyagi vonzata is van, s mindkét oldalról arra alkalmas emberekre van szükség. Éppen erről folyt hosszasan a vita: alkalmasak-e a bennszülöttek a papi, lelkési szolgálatra? Természetesen ebben van annyi igazság, hogy a misszió nyomán bekapcsolódó emberek nem mutatkoztak rögtön és minden esetben alkalmasnak. Ott áll az a szemlélet is, hogy egyedül a fehér ember alkalmas erre a feladatra, legalábbis még egy ideig. A képzéssel kapcsolatban felvetődött egy másik kérdés is. Emlékezhetünk azokra a missziói jelentésekre, melyek szerint a meg-

kereszteltek száma mindig több volt az eukarisztián résztvevőkénel. A misszionárius megítélése szerint nem minden megkeresztelt alkalmas a kommunióra. A tanítás általában – ritka kivétellel – a keresztelés után következett, s amíg le nem zárult, addig inkább nem engedték az eukarisztiához. Bizony, a megtérések sokszor nem érték el a kellő mélységet, s így nem mindig lehetett könnyű megtalálni a papi, lelkészi szolgálatra alkalmas embereket. Persze nagy különbségek voltak ebben a kérdésben a különböző missziók fel fogásában is.

Ha pedig elkezdődött valamilyen képzés, az is nagy mértékben eltért a különböző területeken. Indonéziában például helybeli pap is előkészíthette a keresztelésre jelentkezőket, de magával a kereszteléssel meg kellett várni a fehér pap megérkezését, így az indonéz amolyan asszisztens volt csupán. Ha máskor meg bennszülött keresztelt, akkor a keresztség értéke eshetett a többiek szemében. Később aztán feszültség is támadt itt az indonéz és az „idegen” papok között.

A 17. és 18. században igen nagy ritkaság volt a papi utánpótlás a bennszülöttek köréből, ez a kérdés igazán a 19. századra érett be. Aztán azonban egyre világosabb lett: a teológiai képzés a fiatal egyházak létkérdése, ami az önállóság feltétele is.

A másik nagy kérdés a vezetők képzésének és munkába állításának a kérdése volt. Katolikus kifejezéssel – a hierarchia teljes kiépítése. Ha voltak is bennszülött papok, a püspökség kérdésében, tehát a felső egyházi vezetés ügyében csak a 20. század hozott előrelépést. Az első olyan missziói konferencia, amelyen a fiatal egyházak képviselői megfelelő arányban vettek részt, 1938-ban volt Tambaranban (Madras). A nagy vita témája éppen ez volt: „Az ordináció nem exkluzivitás”. Az egyházi hivatal a Krisztus egész testére szóló adomány, nem pedig kiválasztott individuumok privilégiuma. „A teológiai képzés jelenlegi feltételei az egész keresztény szolgálat leggyengébb pontja, és nagy javulás nem is várható, ehhez nagyobb odafigyelésre és anyagi áldozatvállalásra van szükség” – olvassuk a határozatok között. Aztán egyre élesebb lett a vita, publikációk is megjelentek a kérdéstről.⁹⁷ 1958-ban, Ghánában volt az a missziói konferencia, ahol 2 millió dolláros alapítványt hoztak létre Fond für theologische Ausbildung néven.

Ebben az időben lett igazán elevenné a püspökség kérdése. XV. Benedek pápa írta 1919-ben: „Csodálkozni kell, hogy vannak területek, ahol a katolikus hit századok óta él, és még nincs bennszülött klérus az alsóbb fokot kivéve... vannak nemzetek, ahol a kultúrában magas nívón élnek, kiváló emberek képviselik a művészetet, a tudományokat, de nincsenek saját püspökeik...”⁹⁸

Kínában 1922-ben, Dél-Indiában 1923-ban, Japánban 1927-ben, Ceylonon 1933-ban,

⁹⁷ Ranson, C. W. dr.: *The Christian Minister in India*, 1946; Sundkler: *The Christian Ministry in Africa*, 1960.

⁹⁸ „Maximum Illud”, Encyklika, 1919. In: Neill, i. m. 332.

Koreában 1937-ben és Afrikában csak 1961-ben avattak először püspököt. 1962-ig a világon összesen 19 bennszülött püspök szolgált.

Sokáig a lutheránus egyházak is úgy vélekedtek, hogy az önállóság nem kérdés. Az első indiai lutheránus püspök Manikam volt, akit 1956-ban Trankebárban ordináltak a 250 éves trankebári misszió emlékünnepe.

A kérdés így is megfogalmazható: hagyjuk-e felnőni a fiatal egyházakat? Vissza tud-e vonulni lassan a küldő egyház? Sőt, van-e különbség a küldő és a munka nyomán kiépült egyház között? 1947-ben, a Whitby-i missziói konferencia témája ez volt: „Partnerség az engedelmességben”. Ilyen hangokat lehetett hallani: a nyugat feladata most a rekrisztianizálás otthon, a misszióban pedig a partnerség. Így került sor végül a máig vitatott bangkoki döntésre: a missziói moratóriumra. Ez sokak szemében misszióellenes döntésnek tűnt, pedig egészen más volt a cél: a pénzeszközök leállításával a fiatal egyházak talpra állítása. Mások így fogalmaztak: ez a nyugati misszió vége és a világmisszió kezdete.

Ide tartozik még egy probléma, amely a missziótörténet során többször előfordult: a misszió és a missziói terület kultúrájának a kapcsolata. A misszióknak rombolnia kell, vagy pedig partneri viszonyban segítenie? Úgy gondolom, világos látásra van szükség ebben a kérdésben, hogy lássuk a határvonalat a bűn és a tradíció között. Volt, ahol kíméletlenül irtották a kultúrát, másutt kereszténnyé akarták tenni.

1951-ben XII. Pius pápa így fogalmazott: „Ahol az evangéliumot új országokban hirdetik, nem szabad összetörni és kioltani, ami a lakosság természetes javait, igazságát, szépségét illeti. Nem úgy kell tenni, hogy az erdőt kiirtjuk, hanem a rossz ágakat levágjuk és az erdőt gyümölcsözővé tesszük”⁹⁹. Danielou jezsuita páter írta 1946-ban: „Ha az afrikai vidék egyszer keresztény lesz, akkor egy tősgyökeres sakramentális és liturgikus fejlődés, egy vallásos művészet és a szent tánchoz való visszatérés is előre látható. Nem tudom elképzelni, hogy afrikaiak tánc nélkül dicsérnék Istent, hiszen a tánc kultúrájuk része. Ekkor persze a mi csendes nyugati misénk megváltozna.”¹⁰⁰

Összefoglalva mindazt, amiről szó volt: ha az embert komolyan vesszük saját kontextusában, akkor a misszióknak az egész emberen segítenie kell. Ehhez tartozik a misszió, valamint az egészségügy, az oktatás és a szociális kérdések összefüggéseinek komolyan vétele is – „az élet tisztelete” (Schweitzer) mindenkori feladat.

Végül: a *misszió egységes látása felé* kell lépéseket tennünk. San Antonioban az 1989-es világmissziói konferencia ezt vallotta: „Krisztusban minden elválasztó fal ledöntetett olyan értelemben, hogy a faji, vallási, társadalmi, nemi különbségek ne legyenek ürügyé semmiféle diszkriminációra és különbségtételre.”¹⁰¹ Az egyháznak, mint Isten munkatár-

⁹⁹ „Evangelii Praecones”, Encyclika, 1951. In: Neill, i. m. 340.

¹⁰⁰ Jean Danielou S. J.: *Le Mystere du Salut des Nations*, Paris, 1946., 40. In: Neill, i. m. 340.

¹⁰¹ Erről és a problémáról bővebben: Neill, i. m. 342-347.

sának a világban, ezt így kell megélnie. Egységesen kell látni az embert és a világot Istenben. De arra is rá kellett ébredni, hogy magát a szolgálatot is egységben kell látni. Elég itt arra utalni, hogy a 19. század nemcsak a külmisszió évszázada volt, hanem a belmisszió megszületésének, megfogalmazásának is az ideje. Azóta ezt a kettőt mégis mindmáig sokan és sokszor elválasztják egymástól, sőt szembe is állítják őket. Ma inkább így fogalmazzuk: előbb magunkat hozzuk rendbe, majd azután következik a külmisszió. A misszió története nem ilyen látásra vezet. Amikor és ahol az egyháztörténet során az egyház élt és munkálkodott, ott a kettőt együtt vették komolyan, még akkor is, ha a hangsúly időnként változott. Wilhelm Löhe szerint a misszió: az egyház mozgásban. Ez a mozgás az ő értelmezésében is minden irányban történik, s ennek ma is így kellene lennie. Ennek is komoly konzekvenciái vannak, melyeket már nem a missziótörténetnek kell levonnia – annak feladata csak az, hogy rámutasson: ha egységben látjuk a világot, egységben kell látunk szolgálatunkat is. Így nem a misszió egyes ágainak önmagukban való hangsúlyozása a lényeges, hanem azt kell látni, hogy a mozgásban lévő egyház a misszió.

Segítsen bennünket egységért imádkozó Főpapunk az egyház egységére, a szolgálat egységének a megélésére, a világ és az ember egységének megvállására Krisztusban. Úgy hiszem, sőt meg vagyok győződve arról, hogy az útjelző tábla ilyen irányba mutat az ezredfordulón.

Ez a vázlat is csak iránymutatás akar lenni a történetek számbavételével. Ez az irány igen fontos Magyarországi Evangélikus Egyházunkban is, hogy szolgálatában hiteles, missziói egyházzá legyen.

Német nyelvű missziói teológusok és gyülekezeti pedagógusok egy csoportja 1989 májusában összeállított egy munkafüzetet, Ökumenikus Nyilatkozat címen, amely a misszióról és az evangélizációról szól, és amelynek célja, hogy gyülekezeti és egyházi csoportok megbeszéljék.

Ezeket az „ökumenikus meggyőződéseket”, tételeket úgy állították össze, hogy együtt is végigolvashatók, de a hét téma mindegyike önmagában is zárt, önállóan is tárgyalható egység.

Ezt a munkát az Egyházak Világtanácsa adta ki, annak Központi Bizottsága is értékelte. Figyelemre méltó megfontolásokat tartalmaz mind a misszió, mind az evangélizáció igen égető kérdéseiben.

Érdeemes a missziótörténeti vázlat után ezt is átolvasni és átgondolni: hogyan látják az egyházak ma a missziói és evangélizációs feladatokat. Ez a Nyilatkozat talán értékelni, összefoglalja, aktuálissá teszi és le is zárja a missziótörténeti jegyzetet.

Misszió és evangélizáció – ökumenikus magyarázat

Bevezetés

Az új ég és új föld bibliai ígérete – ahol szeretet, béke és igazság fog uralkodni – (Ps 85, 7-13; Ézs 32, 17-18; 65, 17-24; Jel 21, 1-2), erősít és bátorít cselekedeteinkben. A reménység és a mostani valóság közötti kontraszt teszi igazán szemléletessé az emberi bűn és gonosz szörnyűségét, amely Isten szabadító akarata elleni lázadásban lesz nagyon nyilvánvalóvá. Ennek a bűnnek, amely az embert Istentől, felebarátjától és a természet-től is elidegeníti, individuális és közösségi formái is vannak, tehát mind az emberi akarat szolgátságában, mind pedig az uralkodás és függőség szociális, politikai és gazdasági struktúráiban jelentkezik.

Az egyház azért küldetett a világba, hogy az embereket és népeket megtérésre hívja, s hogy bűnbocsánatot, és Istennel és a felebaráttal kapcsolatban új kezdetet is hirdessen. Ez az evangélizációs feladat ma újra és sürgetően szükséges.

A világban, amelyben állandóan növekszik azoknak száma, akiknek semmi alkalmuk nem volt Jézus Krisztust megismerni, mennyire fontos ma az egyház tanúságtévő feladatának sokszínűen eleget tenni!

Egy olyan világban, ahol a Jézust nem ismerők többsége a föld szegényeihez tartozik, akiknek Isten országa megígértetett, feltétlenül szükséges ennek az országnak jó híret velük megosztani!

Egy olyan világban, ahol az embereknek az igazságért és szabadságért harcolniuk kell, hogy azt olykor reménységük ellenére is megvalósíthassák, milyen lényeges meghirdetni, hogy Isten országa nekik ígértetett.

Egy olyan világban, ahol sokan csak fölöslegük relatív biztonságában látják az értelmet, milyen lényeges meghirdetni Jézus meghívását követésére, merészségre és szolgálatra.

Egy olyan világban, ahol annyi ember csak névleg keresztény, milyen sürgős őket első szeretetük szenvedélyességére hívni!

Abban a világban, ahol az emberiség jelenét és jövőjét háborúk és azok hírei veszélyeztetik, ahol az anyagnak és embernek túlnyomó részét a fegyverkezési versenyre használják fel, döntő a béke követőit boldogoknak nevezni abból a meggyőződésből, hogy Isten Krisztusban minden erődítményt lerombolt, s a világot megbékéltette magával (Ef 2, 14; 2Kor 5, 19).

Ez az írás ösztönzés, amelyet az egyházak együttesen ajánlanak átgondolni, meghirdetni, mert Isten ül a trónon, mert van a jövőnek reménye, mert Isten „Krisztusban egybefoglal mindeneket, azt is, ami a mennyben van, azt is, ami a földön van” (Ef 1, 10). Jézus az „Alfa és az Omega” (Jel 1, 9), aki „eljön hamar” (Jel 22, 12), és aki „újjáteremt mindent” (Jel 21, 5).

Megbízás a misszióra

A mai ökumenikus mozgalom az egyházaknak abból a meggyőződéséből született, hogy a keresztények szétszakadozottsága az egyház tanúságtételének botránya és akadály. Az egyházak között ma növekszik annak tudata, hogy feloldhatatlan összefüggés van a keresztény egység és a missziói elhívás, az ökumenizmus és az evangélizáció között. „Az evangélizáció az ökumenikus elhívás próbaköve”. Mint „azoknak az egyházaknak közössége, akik az Úr Jézus Krisztust a Szentírás szerint Istennek és Megváltónak vallják, s ezért közösen igyekeznek azt is betölteni, amire elhívást kaptak, Istennek, az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek dicsőségére”. Az Egyházak Világtanácsának gyűjtőpontja a Jézus Krisztusról szóló közös hitvallás. A Fiú üdvözítő művét a Szentháromság munkájának tartjuk: az Atya küldte el a Szentlélek erejében Jézus Krisztust, az emberre lett Isten Fiát, az egész világ Megváltóját.

Az Egyházak Világtanácsa egyházai vándorúton vannak a János 17, 21 által megrajzolt reménység felé: „hogymindnyájan egyek legyenek, úgy, ahogy Te, Atyám énbennem és én tebenned, hogy ők is bennünk legyenek, és hogy elhiggye a világ, hogy te küldtél engem”.

Izrael népének már az Ószövetségben is volt kitekintése a béke napjára, amelyen Isten igazsága fog uralkodni (Ézs 11, 1-9). Jézus ebbe a tradícióba lépett be, amikor meghirdette, hogy „egészen közel van már Isten országa” (Mk 1, 15), és abban az országban minden valóság a jelenvaló (Lk 4, 15-21). Isten ezt az új igazságot felkínálta a gyerekeknek, szegényeknek, minden megfáradottnak és megterheltnak, mindazoknak, akik megtermi és Jézust követni készek.

Az őskeresztény gyülekezet Jézust Úrnak vallotta, annak a legfőbb autoritásnak, akinek nevére minden térdnek meg kell hajolnia, aki a kereszten és feltámadásában az odaadó szeretet tartalmát ebben a világban felszabadította.

Krisztus tanítványait ezekkel a szavakkal küldte el: „ahogyan engem elküldött az Atya, én is úgy elküldelek titeket” (Jn 20, 21). Jézus tanúi a Feltámadottnak személyes és szemtanúi voltak (1Jn 1, 2-3). Ilyen tanúként lettek elküldött és megbízott apostolok a világban. Tanúságtételük alapján, ami az Újszövetségben és az egyház életében megmaradt, látható az egyház lényeges ismertetőjele: az apostoliság, azaz a világba küldöttség. Isten az egyházat Krisztusban a Lélek minden adományával is megajándékozta, ami ta-

núságához szükséges. „Ellenben erőt kaptok, amikor eljön hozzátok a Szentlélek, és tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Júdeában és Samáriában, sőt egészen a föld végső határáig” (Csel 1, 8).

A Cselekedetek könyve az őskereszténység terjedésének történetét mondja el, a missziói elhívás teljesezésében. Pünkösöd napján eljött a Szentlélek a kis jeruzsálemi gyülekezet-hez (Csel 2, 1-39), hogy általuk és mások által, akik hittek szavukra (Jn 17, 21), a világ gyógyuló legyen a megváltás erejében.

Az őskeresztény gyülekezet sokféle módon tanúskodott feltámadott Uráról, különösen is tagjainak életvitele által. „Napról napra állhatatosan, egy szívvel, egy lélekkel voltak a templomban, és amikor házanként megtörték a kenyeret, ujjongással és tiszta szívvel részesültek az ételben, dicsérték az Istent, és kedvelte őket az egész nép. Az Úr pedig napról napra növelte a gyülekezetet az üdvözülőkkel” (Csel 2, 41-47). Még az üldözések által is terjedt az ige, amelyet el kellett szenvedniük: „Akik pedig szétszóródtak, elmentek és hirdették az igét” (Csel 8, 4). Az apostolok voltaképpen csak ezután jöttek azok hitét megerősíteni, akik Isten igéjét elfogadták (Csel 8, 14-17). Más időben pedig az ige tervszerűbb lépések által hirdettetett. Az antióchiai gyülekezet szervezte az első missziói utat. Barnabást és Pált a gyülekezet a Lélek iránti engedelmességben küldte ki (Csel 13, 1-4). De igazán újra és újra meglepetés volt Isten elhívása, ahogyan egyházát ismételten teljesen új missziói helyzetbe állította (Csel 8, 26; 10, 17; 16, 9-10).

Isten szeretetének tökéletes kinyilatkoztatása Jézus Krisztus volt, s ez a szeretet földi életében igazságban és megbocsátásban mutatkozott meg. Isten művét Ő teljesítette: „Az én eledelem az, hogy teljesítem annak akaratát, aki elküldött engem, és bevégezzem az ő munkáját” (Jn 4, 34). Atyja iránti engedelmességében, és az emberek iránti szeretetében sokféle módja volt annak, hogy Isten szeretetét jelenlétévé tegye: megbocsátás, gyógyítás, ördögűzés, tanítás, igehirdetés, feddés, bíróság előtti tanúskodás, végül pedig élete odaadása. Az egyháznak ma hasonló a szabadsága küldetése teljesítésében, hogy különböző helyzetekben és körülmények között arról számot adjon, és azt felmutassa.

Az egyház ebben a szeretetben részesülve küldetett a világba. Küldetése a szeretet küldetése, s abban kell fáradoznia, hogy élete minden kifejezési formájával Isten országa Krisztusban megvalósulását tanúsítsa. Az egyház, mint Keresztelő János, arra hivatott, hogy Reá mutatva mondja: „Íme, az Isten Báránya, aki hordozza a világ bűnét” (Jn 1, 29). Megbízta az igehirdetésre és tanúskodásra.

Az egyház missziója lényegéből fakad, abból, hogy Krisztus művében részesülve, közvetítő legyen Isten és teremtettsége között. Ez a Krisztusban közvetítő feladat két teljesen egybeeső mozdulatot foglal egybe: az egyik Isten mozdulata az ember felé, a másik a teremtettség mozdulata Isten felé. Vagyis az egyháznak szóval és tetteivel Isten Krisztus-

ban megjelent szeretetét kell hirdetni a világ felé azonosulva az emberiséggel, szeretet-szolgálatban és örömteli igehirdetésben – ugyanakkor az emberiséggel azonosulva Isten elé viszi az egyház annak fájdalmát és szenvedését, reményét és vágyát, örömét és háláját, könyörgésében és az eucharisztia ünneplésében. E mindkét irányú közvetítő mozdulat egyensúlyának zavara fékezi hivatásunkat és misszióinkat.

Csak az az egyház tudja a közvetítő hivatás mindkét aspektusát megfelelően betölteni, amelyik pontosan tudja, hogyan élnek az emberek a világban, hogyan éreznek és gondolkoznak. Itt rejlik az egyház másokért végzett szolgálatának értelme és jelentősége is: ezáltal az egyház megtanulja a világot jobban érteni, megtanul azzal szoros szolidaritásban élni, mert ismeri annak fájdalmát és vágyát. Csak úgy tudunk figyelmesen másokhoz közeledni, készek lenni arra, hogy nekik szolgálunk, ha saját bizonytalanságunkat és mások hamis megítélését leépítjük magunkban.

Az egyház hivatásának középpontjában Isten országának meghirdetése áll, amely Jézus Krisztusban, a megfeszítettben és feltámadottban vette kezdetét. Az egyházak ezt az evangéliumi hivatást az eucharisztikus istentisztelet belső életében, a hálaadásban, a másokért való könyörgésben, a misszió és evangélizáció megtervezésében, a szegényekkel szolidaritásban, az elnyomottakért való felszólásban, s az elnyomó erőkkal konfrontációban tudják betölteni.

Az igehirdetés kiindulópontja a megfeszített Krisztus. „Mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a zsidóknak megütközés, a pogányoknak pedig bolondság” (1Kor 1, 23). A továbbadott örömhír tartalma pedig: Isten kegyelme Krisztusban az volt, „hogy gazdag léte-re szegénnyé lett értetek, hogy ti az ő szegénysége által meggazdagodjatok” (2Kor 8, 9).

A napkeleti bölcsek, akik a gyermeket keresik, az emberi bölcsességben bízva mennek Heródes palotájába. Nem tudták még, hogy „a szálláson nem volt számukra hely” (Lk 2, 7b), és hogy, aki a jászolban született, a szegények szegénye lett. Az emberek szegénységét annyira magára vette, hogy családja kénytelen volt a politikai menekültek sorsát is vállalni, amikor Egyiptomba mentek. Munkásgyermekként nőtt fel, s kivonult (még ebből a világból is), hogy a szegényeknek Isten gondviselését hirdesse, s őket boldogoknak mondja. Azok oldalán volt, akiknek semmi privilégiumuk sem volt, s a hatalmasokkal szembeszállt. Keresztre adta magát, hogy az emberiségnek az új élet lehetőségét megnyithassa. Mint tanítványai, szolidaritást hirdetünk azokkal, akik a porban járnak, s az élet peremére kerültek. Isten szemében azok értékesek, akik a világon semmit nem számítanak (1Kor 1, 26-31). Jézusban, az Úrban hinni azt jelenti, hogy meg nem érdemelt kegyelmét elfogadjuk, Vele élünk országában, mi is a szegények oldalán állunk, s azokkal küzdünk együtt, akik a szegényeknek akarnak segíteni. Azokkal tartunk, akik Jézust, mint szolgáló királyt hirdetik, s azt elfogadva elhívtak, hogy naponta a szegények oldalán állva velük a magukét megosszák.

Pál apostollal és minden keresztény egyházzal valljuk Jézus Krisztust, aki „Isten for-

májában lévén nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, hanem dicsőségéről lemondott, szolgálai formát vett fel, emberekhez lett hasonlóvá, magatartásában is embernek bizonyult, megalázta magát, és engedelmes volt mindhalálig, mégpedig a keresztaláig. Ezért fel is magasztalta őt az Isten mindenek fölé, és azt a nevet adományozta neki, amely minden névnél nagyobb, hogy Jézus nevére minden térd meghajoljon, mennyieiké, földieké és föld alattiaké, és minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére” (Fil 2, 6-11).

De Krisztus azonosulása az emberiséggel még mélyebbre nyúlt. Amikor azzal a váddal, hogy politikai bűnöző, keresztre szegezték, mindazoknak vétkeit is magára vette, akik őt megfeszítették. „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek” (Lk 23, 34). A keresztény hitvallás pedig így hangzik: „Mert azt, aki nem ismert bűnt, bűnné tette értünk, hogy mi Isten igazsága legyünk őbenne” (2Kor 5, 21). A kereszt a gonosz hatalma és Isten szeretete ütközetének helye. Leleplezi a világ hamisságát, az emberi bűn nagyságát, s az ember elszakadásának tragédiáját. Ugyanakkor Krisztus önfeláldozása feltárja Isten szeretetének mérhetetlen mélységét is (Jn 3, 16). Pontosan itt dicsőült meg Jézus, itt dicsőítette meg őt az Atya, s ezzel igazolta isteni küldetését is (Jn 13, 31). „Az őskeresztények sok analógiát találtak arra, hogy körülírják tapasztalatukat, ami hitre jutásuk után történt. A legáltalósabb kép az áldozati bárányról szólt, a megölettről és mégis élőről, aki a trónt, minden hatalom és szuverenitás centrumát megosztja az élő Istennel”.

Jézus Krisztus a világ élete, mert ő mindenkiért, aki életet szeretne, feláldozta életét. Benne győzött le egyszer s mindenkorra a szenvedés, bűn és halál. Lehetetlen, hogy ezek végérvényes hatalmak legyenek életünk fölött. Hiszen az egyház Jézus Krisztust, mint a halálból feltámadottat hirdeti. Isten a feltámadással igazolta Jézust, és egyben a missziói engedelmesség számára új periódust nyitott Jézus visszajöveteléig (Csel 1, 11). A keresztrefeszített és feltámadott Jézus hatalma megújítás, újjászületésünk fölötti hatalom. Ahogy elvesztettségünkben magára vett minket a kereszt, feltámadásában pedig elfogadott minket az új életre is. „Ezért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régi elmúlt, és íme, új jött létre” (2Kor 5, 17). Az evangélium hirdetése arra hívja az embereket, hogy erre a Jézusra tekintsenek, életüket neki adják át, belépjenek az országba, amelynek királya a betlehemi hatalom nélküli gyermekben és keresztrefeszítettben jött el.

Ökumenikus meggyőződések (megfontolások?)

Az ökumenikus vitákban és tapasztalatokban az egyházak, szerzetesi közösségek, vallásos rendek, stb. különböző hitvallásaikkal, tradíciójukkal és a gyülekezet sokszínű megjelenésével együtt is megtanulták, hogy egymást, mint az egyetlen világméretű misszió

részeseit elismerjük. Így tudják annak a keresztény missziói munkának értékét erősíteni, amelyet az itt következő meggyőződés (-ek) fejez (-nek) ki, s amelyre Isten országáért folyó munkában együtt is elkötelezettek.

A megtérés

Az evangélium hirdetése arra hív, hogy Krisztus megmentő hatalmát személyes döntésben elismerjük, elfogadjuk. Ez a döntés egyben személyes találkozás az élő Krisztussal, amelyet a Lélek munkál. Ebben a találkozásban fogadhatjuk el bocsánatát és egyben hívását is követésére és a szolgálatra. Isten az egész emberiséghez fordul, de abban mindenkihez személy szerint. Minden embernek joga van arra, hogy a jóhírt meghallja. Sok társadalmi erő ma a konformitás és passzivitás irányába hat. A szegény emberek tömegeit ma joguktól fosztják meg, hogy saját, vagy társadalmi életükről döntsenek. Miközben tehát az anonimitás és az élet peremére sodródás a személyes döntés lehetőségét minimumra csökkentette, Atyánk minden gyermekét személyesen ismeri, mindenkit személyesen hív, hogy népe közösségében és országában személyesen is döntést hozzon.

Míg a megtérés alapvető tapasztalata ugyanaz, a Krisztusban kinyilatkoztatott Istennel a találkozás tudatossága, ennek a tapasztalatnak konkrét alkalmá, és megjelenési formája, személyes helyzetüinktől függően változó is lehet. A hívó szó meghatározott változásokat céloz, azt ugyanis, hogy a bűn uralmának ellent mondjunk és vállaljuk Isten szeretetének felebarátaink iránti ránk eső felelősségét. Keresztelő János nagyon pontosan elmondta a katonáknak, mit kell tenniük, Jézus sem habozott megmutatni a gazdag ifjúnak, hogy gazdagsága tanítványságának akadálya. A megtérés történelmi adottságainak közepette valósul, átfogja egész életünket, mert Isten szeretete mindenkire és az élet minden területére érvényes. Jézus szava arra hív, hogy őt örömmel kövessük, s vele a bűn, szegénység és halál legyőzésének harcában részesedjünk.

Ennek a döntésnek fontosságát az a tény is erősíti, hogy Isten maga segít minket Szentleke ajándékainak elfogadásával közösségébe. Az Újtestamentum ezt nevezi újjászületésnek (Jn 3, 3). Nevezik még visszatérésnek, metanoiának, magatartásunk és életmódunk teljes megváltozásának is. A megtérés, mint dinamikus és tartós folyamat „elfordulást jelent valamitől és odafordulást valamihez. Jelenti a lojalitás vállalását, mert Isten országának polgárai vagyunk. Tartalma: saját biztonságunkat magunk mögött hagyni (Mt 16, 24), s magunkat a hitben való életnek kiszolgáltatni”. „Meg kell térni abból az életből, amelyet a bűn, az Istentől elszakadás, a gonosznak alávetettség és az istenképűségre teremtettségtől elmaradás ural, egy olyan életre, amelyet a bűnbocsánat, Isten parancsolatainak engedelmesség, a Szentháromság Istennel közösség, az istenképűség visszaadása és növekedése, Krisztus szeretetének jelenvalósága jellemez”.

A megtérésre, bűnbánatra és engedelmességre hívás a népekhez, csoportokhoz és családokhoz is irányul. Hirdetni kell a háborítót a békére, az igazságtalanságtól az igazságosságra, a rasszizmustól a szolidaritásra, a gyűlöletből a szeretetre fordulás szükségességét. Ez a bizonyágtétel Jézus Krisztus országában is adott, de már az ószövetségi próféták is Izrael kollektív lelkiismeretére hivatkoztak, miközben uralkodókat és népeket is megtérésre hívtak, s ezzel együtt a szövetség megújítására is.

Sokan azonban, akik közel jutnak Krisztushoz, megütköznek azon, amit az egyház, vagy egyes keresztények életében látnak. Emberek milliói, akik nem vallják Krisztust, éppen azért utasították őt el, mert a keresztények életében láttak taszítót. A bűnbánatra való hívásnak tehát azok életében kell kezdődnie, akik szólják azt, akik a meghívást hirdetik. A keresztség önmagában egyszeri aktus, de olyan szövetség, hogy a kereszteszteltek mostantól, mint Krisztus vére által megváltottak Istenhez tartoznak. Ilyen módon a keresztséget állandóan foganatosítani is kell, vagyis naponta meg kell halnunk a bűnnek, a világnak, s Krisztus szolgáló alakjában fel kell támadnunk, hogy a minket körülvevő közösségek áldásai lehessünk.

A megtérés tapasztalata az embernek minden élethelyzetében értelmet, sőt kitarást ad, hogy az elnyomásnak ellenálljon, és azt a bizonyosságot is, hogy a halálnak nincs végérvényes hatalma életünk felett, mert Isten Krisztusban elfogadta életünket, s mert „életünk el van rejtve a Krisztussal együtt az Istenben” (Kol 3, 3).

Evangélium az élet minden területére

A vallásos élet a Bibliában soha nem korlátozódott a templomra, izolálva a mindennapi élettől (Hós 6, 4-6; Ézs 58, 6-7). Amit Jézus Isten országáról tanított, világos utalás Isten szeretetének uralmára az egész emberiség története fölött. Nem korlátozhatjuk bizonyágtételünket az emberi életnek privát területére. A nyilvános igehirdetés Jézus uralmáról szól, az élet minden területe felett. A missziói parancsban ezt mondta tanítványainak: „Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön. Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam néktek, és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28, 19-20). Az Isten országáról szóló hír kihívás a társadalom struktúrájára nézve is (Ef 3, 9-10; 6, 12), de a személyes döntésre nézve is. „Ha a bűnbocsánat felkínálása általi hívásnak személyesnek kell lennie, akkor azért ennek a különböző kapcsolatokban és a struktúrákban is ki kell fejeződnie. Az ilyen megújulás nemcsak megjelenési következmény, hanem az egész ember megtérésének integrált alapeleme is”.

„Az evangéliumi bizonyágtétel a teljes teremtettségre irányul, arról szól, hogy Isten minket gyermekeiként elfogad és megvált... s a Szentlélek megváltoztató hatalma el

akar émi állami életünk legtávolabbi és legeldugottabb sarkába is... az evangéliumi bizonyágtétel a világ struktúrái, gazdasági, politikai és társadalmi intézményei felé fordul... újra meg kell tanulnunk az egyházi atyáktól, hogy az egyház hangja a szegények és elnyomottak oldalán áll a hatalmasokkal szemben. A mi időnkhez alakított formában kell újra megtanulnunk, hogyan lehetünk a nép érdekében a királyok tanácsadói... Krisztus küldetésének célja nem volt kevesebb, mint a világot Isten életébe belevonni”.

Az egyháznak feladata teljesítéséhez a jóhírt kell hirdetnie: a bocsánatot, reménységet, az új eget és új földet; a hatalom birtokosait, az erőszakosokat, a bűnt és igazságtalanságot pedig feddenie kell; az özvegyeket és árvákat ugyanakkor vigasztalni, az összetört szíveket gyógyítani és felemelni, s a halál árnyékában az életet kell ünnepelnie. E feladat teljesítésében korlátozásokkal, sőt üldöztetésekkel is találkozhat a hatalmasok részéről, akik úgy képzelik, az emberek élete és sorsa fölött végső autoritással rendelkeznek.

Néhány országban szándékosan nyomást gyakorolnak abban a tekintetben, hogy a vallást a hívők privát életére korlátozzák – azzal az indoklással, hogy elegendő a hit szabadsága. A keresztény hit ezt a vakmerőséget kérdésessé teszi. Az egyháznak joga és kötelessége nyilvánosan és láthatóan élni, s olyan kérdéseket nyilvánosan feltenni, amelyek az embereknek fontosak. „Ma Krisztust vallani azt jelenti, hogy a Lélek bennünket harcra készít azokért is, akik Krisztus nevét még nem hallották. Közösségünk van a prófétaikkal is, akik Isten akaratát és ígérését hirdették, közösségünk van a mártírokkal is, akik hitvallásukat szenvedéssel és halállal pecsételték meg, de közösségünk van a kételkedőkkel is, akik Isten nevét csak suttogva merik emlegetni”.

A tudomány és technika területe ma különös figyelmet igényel. A legtöbb gyermek, férfi és nő életét, legyenek szegények vagy gazdagok, tudományos felfedezések lavínája befolyásolja. A gyógyszergyártás forradalmasította a szexuális magatartást. A mindig jobban fejlesztett számítógépek másodpercek alatt megoldják azokat a feladatokat, amire korábban egy egész emberi élet volt szükséges. Ugyanakkor ezek az eredmények emberek millióinak privát szférájába is behatolnak. A magenergia a túlélést fenyegeti plánetánkon, de teljesen új energiát is kínál. A biológiai kutatás azon a félelmes küszöbön áll, hogy betör a genetikai kódba, és meg tudja változtatni az emberi fajt – jóra, vagy rosszra. A tudósok mindezek miatt etikai vezetést keresnek. A helyes és jó döntések mögött teológiai kérdések állnak: mi az emberi egzisztencia értelme? Mi a történelem célja? Mindezen túl, mi az az igazi valóság, ami tesztelhető és mérhető? Az etikai kérdések az új világszemlélet kereséséből adódnak és hit felé mutatnak.

A bibliai történetek és a régi hitvallások az evangéliumi meggyőződés értelmes és értékes felismeréseit közvetítik tudományos világunkban. De el tudják-e igazítani ezek a régi felismerések a teológusokat a géntechnikában és az atomfizikában? Ez nagyon valószínűtlennek tűnik, legalábbis, amíg a két csoport között kommunikációs szakadék

van. A hit a felismeréseket etikai pozíciók alakjában ismerteti meg sokszor mind a kutatók, mind az érintettek számára. A keresztény bizonyágtétel végső formában azonban Jézusra mutat, akiben megjelent az igaz emberség, aki Isten bölcsessége szerint az egész kozmosz centruma, „mindenek felett való fő” (Ef 1, 10. 22.). E bizonyágtétel tartalma, hogy az ember sáfársága a földön tisztesség, de ez a tisztesség szerénnyé teszi.

Az egyház és egysége Isten missziójában

Aki Isten országáról a jóhírt elfogadja, az betagoódik Krisztus testébe, egyházába, s ennek a munkának ösztönzője és megtartója a Szentlélek. Az egyháznak a világ számára jellé kell lennie. Könyörögnie kell a viláért és szolgálnia annak. A keresztény misszió így Krisztus testének cselekedete a világ történetében, Pünkösöd folytatása. Azoknak, akik a megtérés és keresztség által az evangéliumot elfogadják, részük van Krisztus testében és életében, de részei annak a folyamatnak is, ahogy a történelem halad. Sajnos az egyháztörténelem folyamán árusítások is történtek. Sokan, akiket Isten víziója megragadott, nehéznek találják az integrálódást az egyház konkrét valóságába. Az ő feladatuk, hogy az egyház megújulását szolgálják állandóan. „Az egyház kihívása igazán nem abban áll, hogy a modern világot az evangélium nem érdekli, hanem hivatása abban rejlik, hogy vajon az egyházak életükben, gondolkozásukban megújultak-e annyira, hogy az evangélium integritásának élő tanúi legyenek. Az evangélizáló egyháznak maguknak is el kell fogadniuk az evangéliumot, s teret kell adniuk a Szentléleknek, hogy életüket ott és akkor újítsa meg, ahol és amikor akarja”.

A missziói meggyőződés megújulásának helye az eucharisztia ünneplése minden gyülekezet magjában. Pál apostol szerint az úrvacsora magában is „az Úr halála hirdetése, amíg eljön” (1Kor 11, 26). „Így táplálja Isten az ő népét, amikor az eucharisztia titkát ünnepli – a nép pedig szóval és tettel vallja, hogy Jézus az Úr az Atya Isten dicsőségére”.

Az úrvacsora a misszionáriusok tápláléka. Mély fájdalommal valljuk meg, hogy a keresztények nem ülnek együtt az Úr asztalánál. Ez ellentmond Isten akaratának és gyengíti Krisztus testét, a tanúságtétel hitele forog itt kockán.

A keresztények arra hivatottak, hogy az egyház megújulásán és átformálásán dolgozzanak. Ma sok jele látható a Szentlélek munkája nyomán ennek az újulásnak. Az egyházi összejövetelek Kínában házanként, a bázisgyülekezetek Latin-Amerikában, a liturgiai megújulás, a bibliai megújulás, a szerzetesi hivatás újraéledése, a karizmatikus mozgalom – ezek mind Krisztus egyháza megújulási lehetőségének jelei.

A Krisztusban való megbékélés hirdetése az egyházat is egységre kötelezi. Csakhogy az egyházak sokszor a fenyegetettségben egyszerűen közös pozíciójuk megvédésére keresik az egységet. Pedig az egység a Krisztussal való közösség konzekvenciája, s ennek gyümölcse a közös bizonyágtétel. A mély lelki egység szükségét és valóságát az ökumenikus tapasztalat fedeztette fel velünk. Az Írás autoritásának elismerése, az óegyházi hitvallások közös vallása, a tanításban a növekvő közeledés nemcsak azt teszi lehetővé, hogy a közös hit alapjai erősödjenek, hanem azt is, hogy az evangéliumot is közösen hirdessék az

egyházak. A mindenkori bizonyágtételt az egyházak szolidaritása erősíti. Hasonló szolidaritásban kellene materiális adottságainkat is megosztani, hogy közös reménységünket jobban hirdethessük.

„Gyakran szociális és politikai nehézségei vannak a közös bizonyágtételnek, mert a világ hatalmasai megosztásra törekcsenek. Ilyen esetekben azonban a közös bizonyágtétel különösen is értékes és Krisztus szerint való. Az a bizonyágtétel, amely bátor arra, hogy közös legyen, erőteljes jele az egységnek, Krisztustól való, és országának visszfénye”.

A közös bizonyágtétel impulzusa a hit mélységéből származik. „Elkötelező erejét aláhúzza az a tény, ha az emberek helyzetének komolyságát tudatosá tesszük, s szem előtt tartjuk azt a roppant feladatot, ami az egyházra vár”.

A keresztény misszió magjához tartozik, hogy minden társadalomban erősítsük a helyi gyülekezeteket is. Az evangélium vetése megtartja a népet, amely az ige és szentség köré gyülekezik, és arra hivatott, hogy Isten kinyilatkoztatott tervét hirdesse.

Hála a tanítványok hűséges bizonyágtételének, az idők folyamán minden országban születtek egyházak. Ezt a magvető szolgálatot kell folytatni addig, amíg minden emberi közösségben Isten országának népe meg nem születik, ahol Krisztust vallják, és nevében szolgálnak.

Az egyház felépítése az evangéliumért fontos mindenütt. Krisztus közvetítő műve megkívánja népe közvetítő jelenlétét is mindenütt. A helyi gyülekezetek az egyház elmaradhatatlan eszközei a misszió hivatásában.

A különböző kultúrákban meggyökereztetett egyházak pozitív magatartást kívánnak az evangélium inkultúrációja tekintetében. A régi egyházak, amelyek szoros kapcsolatban éltek századokon át népük kultúrájával, bizonyították, hogy a tanúságtételnek mekkora ereje származik, ha az egyház a nemzeti talajban gyökerezik. „Az inkultúráció forrása és inspirációja az inkarnáció titka. Az ige testté lett, a test pedig a tökéletesen konkrét emberi és teremtettségi valóságot jelzi, aki Jézus volt. Az inkultúráció ezért a keresztény misszió egyfajta leírása is. Ha az igehirdetés a missziót az igehirdetés perspektívájában nézi, akkor az inkultúráció nem más, mint az ígének egy meghatározott, individuális közösségben, intézményben, vagy kultúrában való megtestesülése”.

De az inkultúráció nemcsak egy tisztára intellektuális folyamat, hanem sokkal inkább akkor és úgy történik, ha a keresztények mindenkori kultúrájuknak szimbólumokban, képekben kifejezést keresnek. Az inkultúráció folyamatos sürgetésének legjobb útja, ha részt veszünk az elnyomottak harcában szabadságukért. A kulturális értékek megmentésének legjobb tanítómestere a szolidaritás.

A növekvő kulturális sokszínűség nehézségeket is jelenthet. Sokszor, miközben az egyház katolicitásának kifejezését keressük, könnyen elveszíthetjük egységének igazi értelmét. Mert a célul tűzött egység nem uniformitás, hanem a közös hit és közös misszió kifejezése. „Felismertük, hogy a különböző kontextusokból származó Krisztus-hitvallás

nemcsak különösen inspirál, hanem korrigál is minket. A gondolatok kicserélése nélkül környezetünkől függő hitvallásunk szegényebb és korlátoltabb lenne. Azért van szükségünk egymásra, hogy a Krisztusról szóló hitvallásunk elvesztett teljességét visszanyerjük, új dimenziókat fedezzünk fel, amelyek eddig idegenek voltak nekünk. Ha viszont kicseréljük gondolatainkat, akkor mi is változunk, kultúránk is alakulnak”.

Azt a reménységet, hogy népek jönnek majd keletről, nyugatról, északról és délről, s Isten országának nagy úrvacsorájánál helyet foglalnak, missziói fáradozásunkban ezért sohasem szabad szem elől téveszteni.

A misszió Krisztus módján

„Ahogyan engem küldött az Atya, én is elküldelek titeket” (Jn 20, 21). A jóhír meghirdetése Krisztus módján ez volt: önmagát megüresítette, népében élt s feláldozta magát a kereszten. Tanítványai ugyanerre az útra elhívták. „A szolga nem nagyobb uránál, sem a küldött nem nagyobb annál, aki elküldte” (Jn 13, 16).

Engedelmességünket a misszióban Jézus tanítása és példája szerint kell irányítanunk. Neki volt szeretete és ideje mindenki számára. Dicsérte az özvegyet, aki utolsó pénzdarábját a templomnak adta, fogadta Nikodémust éjjel, elhívta Mátét az apostolok közé, meglátogatta Zákeust, s különös módon élt a szegényekért, vigasztalta, erősítette és hívta őket. Ugyanakkor készséges engedelmességben és az Atya iránti függőségben élt, ehhez órákra volt szüksége az imádságban.

Neki a keresztes hadak minden imperialista mentalitása idegen volt. Az egyházaknak természetesen szabadságuk van abban, hogy előrehaladásuk módját kiválasszák, s hogy az evangéliumot a legmegfelelőbb formában hirdessék különböző körülmények között. De látniuk kell, hogy ezek a választási lehetőségek nem semlegesek. Az evangélium hirdetésének módja az evangéliumot szemléletessé is, de árulóvá is teheti. Az evangélium továbbadása módjában a hatalmat a szeretet alá kell rendelni.

Társadalmaink a kommunikációs technika befolyásában, annak felhasználási módjában is gyorsan és hatásosan változnak. Az információs társadalom korszakát éljük, ezt minden vonatkozásban egy állandóan növekedő média-jelenlét határozza meg, mind személyi, mind társadalmi viszonylatban. A keresztényeknek a kommunikációs folyamat iránti felelősségét újra meg újra át kell gondolni, s a keresztény kommunikáció értékét is sokszor kell átértékelni. A kommunikációt igénybevevő egyháznak világossá kell tennie, hogy felszerelése Isten országa meghirdetésében nem urai, hanem szolgálói.

Az új médialehetőségek – korlátaikat is látva – arra szolgálnak, hogy a társadalmat a kommunikációs függőségből megszabadítsák, és hozzásegítsék a Jézus Krisztusról szóló bizonyosságtételhez.

Az evangélikáció területe az emberek közti világ a Szentlélek hitet ébresztő munkájával. Az evangélium úgy lesz érthető, ha az igehirdető a nép életének gondjaival és örömeivel együtt él, azzal azonosul.

Gyakran a legfontosabb igehirdetők nem a legfeltűnőbbek, nem szenzációs emberek, hanem együtt élnek a néppel, egymásról gondoskodó, kis közösségekben, s akiknek életét látva felötlik a kérdés: Mi az élet értelmének forrása? Milyen hatalom dolgozik erőtlenségekben? – És ezek a kérdések adnak alkalmat a dolgokat nevének nevezni. Sok tapasztalatcsere bizonyítja, hogy Krisztust gyakran a börtönök mély csendjében, vagy a mozgási szabadságuk korlátozottságában élő, szolgáló, imádkozó egyházak vallják igazán.

A misszió minden országban szolgáló egyházat feltételez, olyan egyházat, amelyik kész a keresztfeszített és feltámadott Úr stigmáival megpecsételtként szolgálni. Így tudja felmutatni Isten Krisztusban kinyilatkoztatott szeretetét a társadalom peremére szorultaknak. Mert a Főpap, aki önmagát adta a világért, a „kapun kívül” (Zsid 13, 22) halt meg. A városkapun kívül kell nekünk is az önmagát adó szeretet hirdetni és megélni, hogy Krisztus testeként a feltámadottal is közösségben éljünk (1Jn 3, 16).

Jóhír a szegényeknek

Egyre többen felismerik a szegénység és gazdagság között növekedő szakadékot a nemzetközi életben, de egy-egy nemzeten belül is. Félelmes valóság, hogy azoknak az embereknek nő a száma, akik az anyagi minimumot sem érik el, hogy normális életet éljenek. Növekszik a peremre szorultak száma, akik „másodrendű” polgárok, s akiknek nincs hatalmában saját sorsukat meghatározni, s nem is értik, mi az, ami körülöttük történik. A szegénység kategóriájának új jelei: rasszizmus, erőtlenség, egyedüllét, a közösségi és családi kötelek szakadása.

Szerencsétlen egybeesés továbbá, hogy a világ legtöbb szegénye a Jézusról szóló hírt még nem hallotta, vagy nem fogadhatta el, mert az átadás módja nem volt megfelelő. Velük kettős igazságtalanság történt: ők egy igazságtalan gazdasági rend, vagy egy hamis politikai hatalom kiszolgáltatottjai és áldozatai, ugyanakkor az Isten gondviseléséről szóló hírt elhallgatták, elvették tőlük. A szegényeknek az evangélium hirdetése ott kezdődik, hogy a jogukban álló igazságot érvényesnek tekintjük. Az egyház hivatása a jóhír hirdetése és Krisztus példájának megélése együtt. Jézus a tömegeket a legmélyebb emberi együttérzéssel nézte. Tudta, hogy a szegények ellen vétkeztek, ők személyek, vagy struktúrák áldozatai.

Szolidaritása és hívó szava ebben az együttérzésben gyökerezett (Mt 11, 28). Hívása ugyanakkor személyes is volt, hívta őket, hogy jöjjenek hozzá, hogy bűnbocsánatot nyer-

jenek s feladatot is kapjanak tőle. Hívásában egyszerre lett nyilvánvaló szeretete, és az Istentől szabadságra és felelősségre teremtett ember megbecsülése is. Arra hívta őket, hogy saját életüknek, és a felebarátnak Isten előtti felelősségét vegyék komolyan. A szegényeknek szóló evangéliumhirdetés a messiási birodalom jele, s olyan kritérium, amin le lehet mérni a missziói felelősséget is.

Ha ennek tudatára jutunk, ez azt is magával hozza, hogy átértékeljük a prioritásokat és a magatartási módokat is, mind az egyházakkal, mind a világméretű misszióval való fáradozásban. Természetesen az egyházak és keresztények nagyon eltérő kontextusokban élnek: néhányan olyan jómódban, amelyben a szegénységről szóló tapasztalat, ahogy ma a szegények milliói gyakorlatilag élnek, ismeretlen. Másutt olyan társadalomban, ahol az élet alapszükségletei szinte mindenki számára biztosítottak, egészen az extrém szegénységig. A szegénység és kizsákmányolás globális elterjedésének felismerése, és az egyházak nemzetközi missziói felelősségének felismerése együtt hív, sőt elkötelez, hogy utakat és módokat keressenek a szegények elérésére az örömhírel. Ha minden társadalom életét, mind a leggazdagabbat, mind pedig – elvileg szólva – a legigazabbat is objektíven nézzük, akkor látjuk meg igazán a szegények valóságos életét, a peremre szorultakban, a kiesőkben, a politikai, vagy más meggyőződésük miatt börtönben szenvedőkben, a másképp gondolkozókban. Ezek mind egy pohár vízre, vagy egy Krisztus nevében végzett látogatásra várnak. Az egyházak ma éppen a szegényeken keresztül tanulják meg legyőzni az evangélium hirdetése és a szociális magatartás közötti régi különbséget. Jézusnál egy evangélium volt, s ez együtt volt „lelki” és „materiális”.

Szolidaritás nélkül nincs evangéliumhirdetés. Nem keresztény szolidaritás az, amelyik az Isten országáról szóló örömhírt nem köti össze a szegényeknek szóló ígérettel a földön. Kettős kötelességről van itt szó: az az ígehirdetés, amely nem hangsúlyozza Isten országa igazságának ígéretét a szegényeknek, az evangélium torzképe, de az a keresztény részvétel az igazságért való küzdelemben, amelyik nem Isten országa ígéretére épül, ugyancsak torzképe az igazság keresztény értelmezésének.

Ma növekszik a konszenzus a keresztények között Istennek a szegények iránti előszeretetéről. Van egy érvényes mértékünk is erre nézve, amit egyes keresztényként, helyi gyülekezetként, vagy Isten missziói embereként egyaránt használni tudunk.

Isten „előszeretetének” az előbb említett kérdése veti fel a kérdést: mi az evangélium azok számára, akik objektíve nem szegények, magukat nem tekintik annak. Világos keresztény meggyőződés, hogy Isten azt akarja: minden ember üdvöztüljön és az igazság ismeretére jusson. De – bár igaz, hogy szándéka minden ember üdvössége – történetileg mégis Izrael népén és egyszülött Fia emberréletelén keresztül munkálkodott. Isten szándéka univerzális, cselekedete pedig partikuláris. Amit ma újra kell tanulnunk ebben a vonatkozásban, hogy Isten a letaposottakon, üldözötteken, a föld szegényein keresztül munkálkodott. Innen, erről a pontról nézve hívja az egész emberiséget követésére: „Ha

valaki énutánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel keresztjét és kövessen engem” (Mt 16, 24). Hívásban világos: Jézust a gyengékkel való részvételben, azonosulásban lehet követni, vele a peremre szorultakban, szegényekben találkozunk. Az evangéliumból és történeti tapasztalatból is tudjuk, gazdagnak lenni rizikót is jelenthet, hogy elszalasztjuk Isten országát. Tudva, milyen szoros a kapcsolat ma egyesek szüksége és mások fölöslege között, vannak olyan keresztények, akik arra kaptak elhívást, hogy mindazt, amijük van, átengedjék Isten országának, és kövessék Őt az igazságtalanság és bajok elleni küzdelemben. A szegények iránti előszeretet nem diszkrimináció a többi emberrel szemben. Ellenkezőleg: vezérfonal a prioritások keresésében és a magatartásban. Ez a vezérfonal értékeink átrendezésére és küzdelemre szólít.

Az egyháznak már régi tapasztalatai vannak az önkéntes szegénységgel kapcsolatban. Voltak és vannak olyanok, akik elhivatásuk engedelmességében minden vagyonukat leteszik, magukra veszik a föld szegényeinek sorsát, hogy közülük valók legyenek, velük éljenek. Az önkéntes szegénységet mindig lelki inspirációnak, az evangélium centrumába bepillantás forrásának tartották. Ma, amikor az egyházak a föld szegényei közt növekednek, hálásan meglepettek vagyunk azért az evangéliumi látásért, amely a szegények közösségéből származik. Az evangéliumnak olyan dimenzióit fedezik fel, amelyek az egyházban régtől feledettek voltak. A szegények a valóságot a másik oldalról látják, olyan szemléletből, amely nem a hódítóktól megírt történelemlétekből, hanem Istennek az élet könyvében megírt látásából származik. A szegényekkel együtt élni, a Bibliát az ő szemléletükből érteni, annak a különös gondolkozásmódnak felfedezésére segít, ahogyan Isten gondol az esetekre, mind az Ó-, mind az Újszövetségben. Így érthetjük meg, hogy a szegények, Isten országa igazsága utáni vágyukban, a szabadulás iránti reménységükben áldottak. Ilyen értelemben ők az örömhírek mind „tárgyai”, mind „hordozói”. Joguk és kötelességük az evangéliumot maguk közt és az emberiség nagy családjában is hirdetni.

A szegények egyházai terjesztik a Jézusról szóló örömhírt szinte a föld végső határáig. Tapasztalatuk gazdagsága és frissessége a századok óta élő történeti egyházaknak ösztönzés és áldás. Az egyházak missziói centrumainak iránya ma északról dél felé vezet. Isten munkálkodik a föld szegényein keresztül, hogy az emberiség tudatát megtérésre ébressze, igazságra vezesse.

Misszió hat kontinensen

Az egyházak mindenütt missziói helyzetben vannak. Azokban az országokban is, ahol századok óta tevékenykednek. Növekszik a szekularizmus, ahol az emberek nincsenek kapcsolatban a keresztény értékekkel, sőt elvesztették az élet végső értelmének értékét is. Az egyházak pedig elvesztették az életfontosságú kontaktust a munkásokkal, fiatalokkal és mások-

kal is. Ez egy olyan sürgető probléma, amellyel az ökumenikus mozgalomnak kiváltképpen foglalkoznia kell. A vendégmunkások és politikai menekültek folyama átrajzolja a missziói határokat, ezek a határok ma minden gyülekezetet érintenek és átszelnek. Az egyházak világméretű missziójának felelőssége ott és akkor hiteles, ha elkötelezettséget mutat otthon is.

Kicsivé lett világunkban távoli keresztények missziói meggyőződése pontosan követhető minden helyi gyülekezetben, s abból ösztönzést is lehet meríteni. Különös jelentőségű ma az egyházak politikai határok fölötti szolidaritásának kifejezése, amint Krisztus teste tagjaiként a közös engedelmesség szimbolikus aktusát teljesítik. Ez a másik egyházak több területen végzett missziói munkájának is szárnyakat adhat. Amíg például a rasszizmus legyőzésének erőfeszítése egyes egyházakban problémát jelenthet, más egyházaknak ez éppen a szolidaritás jelévé lehet, amelyik a bizonyágtételt alkalmasabbá teheti, a hitelesség próbaköveként.

Minden helyi gyülekezetnek szüksége van katolicitása tudatára, amely azáltal is erősödhet, ha részt vesz más egyházak missziói munkájában. Részvétele a világmiszióban tartalmat nyerhet: erőt adhat a bizonyágtételre otthon, közbenjáró imádsággal gondolhat a misszióra másutt, sőt embereket és anyagiakat is küldhet erre a célra.

A moratórium kimondásával a világméretű missziót sokan kérdésesnek vélték. Ez a moratórium – legalább egy időre – leállította a miszcionáriusok felvételét és kiküldését, és az anyagi támogatást is. De ezzel éppen az egyházak identitását, annak erősítését, vagy visszanyerését célozták. Azt, hogy minden egyház koncentráljon saját helyén a misszióra, gondolja át saját tradícióit. A „Lausanni Elkötelezés” ehhez hozzátette: „Egy olyan országban, ahol az evangéliumot hallották már, időnként szükséges, miszcionáriusokat és pénzt, amely eddig külföldre ment, redukálni, hogy a helyi gyülekezeteknek megadjuk az önálló növekedés lehetőségét, s hogy a segítséget olyan helyre szabadítsuk fel, ahol az evangéliumot még nem hirdették”. A moratórium nem jelenti a missziói elhivatás és célkitűzés végét, nem a missziói munka támogatásának leállítását, hanem azt a szabadságot jelenti, hogy elkötelezettségünket átgondoljuk és megvizsgáljuk: helyes-e az eddigi módszer, ahogy azt gyakoroltuk? A moratóriumot tehát éppen a világmiszió alkotóelemének kell tekintenünk. A miszióknak soha nem lehet vége, az azonban lehetséges, sőt szükséges is, hogy egy jobb miszióért olykor moratóriumot kérjünk, vagy hirdessünk.

Az egyházak története: egyrészt a hit hűségének története a helyi gyülekezetekben, másrészt az evangélium terjedésének története nemzeti és kontinentális határokon túl. Indulnia kellett Jeruzsálemből Júdeába és Samáriába, azután Kisázsziába, Afrikába és Európába és el kell érnie a föld határának végéig. A keresztények ebből a szempontból azok hosszú történetének örökösei, akik szülőhazájukat és egyházukat elhagyták – apostolok, szerzetesek, zarándokok, miszcionáriusok, emigránsok – és Jézus nevében ott dolgoznak, ahol az evangéliumot még nem hallották. A világ legnagyobb részében az európai

kolonizációval, később a kolonizációs és neokolonizációs jelenlét kiterjesztésével terjedt az evangélium, nyugaton élő egyházak segítségével a világ minden részében. Bizonyos, hogy ezt a folyamatot sok homály is kísérte napjainkig, sőt a konfessziók prozelitizmusának bűne is. De az egyházak és missziói szervezetek készek arra, hogy ezeket a tapasztalatokat analizálják, útjaikat korrigálják is, éppen azoknak az egyházaknak segítségével, amelyek ezekben az országokban születtek. De a misszióknak folytatódniuk kell. Minden helyi gyülekezetnek és minden kereszténynek készen kell lennie arra, hogy ebből a közös missziói felelősségből átvegyen. Akik a hívást meghallották, az ajándékokat elfogadták, kell, hogy határokat is átlépjenek Jézus evangéliumával.

Az egész egyházé a misszió, ebből a felismerésből talán érthető, hogy egyesek és közösségek különös elhívás alapján az egyháznak teljes idejűleg előírják ezt a szolgálatot, hogy tudniillik kulturális és nemzeti határokat átlépjön. Az egyházak azt nem engedhetik meg, hogy ez a speciális elhívás alibivé legyen, inkább úgy kell felfogni, mint az egész egyház teljes elhívásának szimbolikus koncentrációját. Egyrészt nem tagadhatjuk, az északi és déli félgömb egyházainak ellentétességét, másrészt ebből az ellentétből is misszió származhat, ahogy ez történt is ebben a régióban, a nyolcvanas években. Ami pedig a misszióban a munkatársi kapcsolatot illeti: „elismerjük annak a missziói iránynak változását, amely értelmezésünk szerint Krisztustól indul, s ennek a mozgásnak iránya mindig a centrumtól a perem felé halad... az a benyomásunk, hogy növekszik a kapcsolat az ázsiai, afrikai, latin-amerikai egyházak között, ahol a gazdagság és szegénység ellentéte feszültebb. Azt várjuk, hogy ez a fejlődés egyre több iniciatívát adjon a szegények, elnyomottak egyházaitól. Hasonlóképpen születhet ilyen kölcsönösség az iparosodott országok közt is, amely a kevésbé fejlettektől a gazdagabb társadalmak felé vezethet. Úgy véljük, hogy miközben így a gazdagabbaktól egy segítségi folyamat indulhat a szegényebbek felé, megszűnik az izoláció és az a hegemonia is, amely sokszor botrányossá tette a kapcsolatot észak és dél között”.

Bizonyságtétel más hitű emberek között

Az Istennek Krisztusban megjelent üdvözítő kegyelméről szóló jóhírral tartoznak a keresztények minden embernek és minden nemzetnek. De a keresztények bizonyságot kell tegerenek szomszédos környezetükben is, méghozzá azok között is, akik más vallási meggyőződésben, vagy ideológiai alapon élnek. Az a bizonyságtétel követi Jézust, amelyik a másik ember egyszerűségét és szabadságát respektálja és igenli. Mint keresztények megvalljuk, hogy gyakran a másik ember gyengéjét néztük és más vallásokról negatív ítéletet alkottunk. Reméljük, hogy mint keresztények, meg fogunk tanulni felebarátainknak alázatosan, megtérésre készen és vidám lélekkel bizonyságot tenni.

Az ige minden ember életében hatékony. A názáreti Jézusban emberré is lett. A szeretet szolgálatának ez a csodája arra ösztönzi a keresztényeket, hogy minden vallásos és nem vallásos embernek is tanúsítsák Istennek Krisztusban döntő jelenlétét. Hiszen csak Benne van üdvösségünk. Lehet, hogy keresztény emberek közt véleményeltérés van, hogy az üdvösségnek ez a jóhíre különböző meggyőződésű embereket hogyan érhet el. De abban egyek vagyunk, hogy a tanúskodás minden embernek szól.

Ez a magatartás abból a bizalomból táplálkozik, hogy Isten az egész univerzum Teremtője, és soha nem hagyott senkit tanúbizonyság nélkül. Isten Lelke mindig hatékony, mégpedig emberi értelmet túlszárnyaló módon, s ott, ahol legkevésbé várjuk. Ha tehát keresztények másokkal dialógusba kerülnek, akkor ennek alapja Isten kinyomozhatatlan gazdagsága kell legyen, és módja, ahogy Isten közeledik az emberhez. Azokkal az emberekkel, akiket egy más kultúra határoz meg, s akik másfajta hitből jönnek, sokkal mélyebb dialógusra van szükség, hiszen ők azt kísérlik meg, hogy életükben kapcsolatot találjanak kulturális örökségük és keresztény meggyőződésük között.

A keresztényeknek minden alkalmat ki kell használniuk, hogy felebarátaikkal együtt dolgozzanak, s hogy a szabadságnak, békességnek és a kölcsönös tiszteletnek közösséget építsék. Egyes országokban az állami törvényadás akadályozza a lelkiismereti szabadságot és a vallásszabadság teljes kiépítését. De a keresztény egyházak, sőt más hit közösségei sem tudnak hivatásukhoz híek lenni szabadság nélkül, és annak a jognak gyakorlása nélkül, hogy intézményes alakjukat és konfesszionális identitásukat a társadalomban megőrizték, és hittiket a következő nemzedéknek is továbbadják. A nehéz helyzetekben a keresztényeknek másokkal együtt utat kell találniuk, az állami vezetőkkel tárgyalást kell kezdeményezniük, míg a hit szabadságának egy közös definíciója meg nem születik. De ezzel a szabadsággal együtt nő a felelősség is, hogy az emberi jogokat közös cselekvéssel a mindenkori társadalmakban megvédjék.

Más hitűekkel és ideológiájú emberekkel együtt élni azt is jelenti, hogy a lojalitásban egymásra kell találni. A tanúskodás nem egyirányú utca, hanem szükség szerint kétirányú, így ismerik meg a keresztények mások meggyőződését is. De így adódhat alkalom és helyzet arra is, hogy a bizalom és nyitottság szellemében számot adjanak ahhoz a Krisztushoz kötöttségükről, aki minden embert magához hív.

Kilátás a jövőbe

Az egyház akár az ipari társadalom szekuralizált tömegei közt él, vagy ott, ahol új társadalmak jönnek létre új ideológiákkal, esetleg ellenálló vallások közt kell éljen, vagy külföldi munkások és politikai menekültek közt, esetleg másutt egy új generáció feltörését látva a szabadság és igazság kérdésében, ígéretes jövő víziójával, vagy nukleáris konfron-

táció árnyékában, egy a lényeges: az egyház hivatása jelen lenni és Istennek Krisztusban megjelent szeretetét felkínálni minden ember számára, s ezt a hírt igyekezni minden ember számára elfogadhatóvá tenni.

Az egyház misszió feladata és az evangélizáció hivatása megtörik a mindennapi élet kemény realitásaival való konfrontációban, ha nem olyan hit hordozza, amelyik imádságra, kontemplációra, Isten imádatára támaszkodik. „Gyűjtés és küldés, elfogadás és adakozás, magasztalás és mindennapi munka, imádság és harc – ez a világban a keresztény elkötelezés ritmusa”. A keresztényeknek szívüket és értelmüket akaratukkal együtt kell Isten oltárára helyezni, abban a tudatban, hogy az istentisztelet gyümölcse a bölcsesség, az imádságé az erő, a közösségé a kitartás. „Krisztusba felvételni a Szentlélek által, ez Isten országának legnagyobb kegyelme és missziói tevékenységének állandó forrása”. Az Úr pedig, aki népét elküldi, hogy minden határt átlépjenek, és ismeretlen területen hirdessék nevét, ugyanaz az Úr, aki bizonyossá is teszi őket: „Íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig”.

Források

Philip Potter beszéde a római katolikus egyház püspöki zsinatán, Róma, 1974. – Monatlicher Informationsbrief über Evangelisation, 1975. Január 1. sz.

Az Egyházak Világtanácsa Alkotmánya. 1977.

A Világmisszió és Evangélizáció Bizottságának Alapszabálya.

A Melbourn-i Világmissziói és Evangélizációs Konferencia jelentése, 1980. „Dein Reich komme”, M. Lehmann-Habeck munkája, O. Lewmbeck kiadó, Frankfurt, 1982.

Bukaresti ortodox teológusok csoportjelentése; „Confessing Christ Today”, 1974. Junius.

Jelentés Nairobiból, 1975. Összeállította: H. Krüger és W. Müller-Römheld. O. Lembeck Kiadó, Frankfurt/M. 1976

„Gemeinsames Zeugnis” in: Ök. Rundschau, 1. füzet, 1982. Jan.

SEDOS Bulletin 81/Nr.7./ 1981 Május/ – Servizi di Documentazione e Studi, Róma, Katolikus Püspöki Konferencia, Puekla, 1979.

Lausenner Verpflichtung. 1974. Julius.

Ez az írás adósságtörlesztés.

Személyes adósságomé. 1948-ban, amikor „első nekirugaszkodásra” nem vettek fel az Evangélikus Teológiai Akadémiára, a nagytarcsai Missziói Intézet hallgatója lettem. Itt ismerkedtem meg először a misszió ügyével, és néhányan, akik ott együtt voltunk, komolyan készültünk a külmissziói szolgálatra. Aztán 1950-ben felvettek az Akadémiára, később pedig meg is szűnt a Missziói Intézet, és – meg kell vallanom – bennem is elhalványult a misszió iránt érzett felelősség. Most, hogy életemet lassan mérlegre kell tennem, törlesztenem kellene adósságomat a misszió felé: ezért kezdtem bele ebbe a munkába. Ugyanesak adósságtörlesztésről kell szólni Magyarországi Evangélikus Egyházunkra tekintve is. Nemcsak a nagytarcsai Missziói Intézet szűnt meg, de a misszió hangja is elhalkult, s talán el is némult egész egyházunkban. 1991-ben aztán – Istennek hála – új lehetőségek nyíltak: újraindult az Evangélikus Külmissziói Egyesület, megalkották egyházunkban a misszióról szóló törvényt, és létrejött egy új Missziói Központ is. Egyetemes missziótörténet azonban – kisebb írásokat nem számítva – magyar nyelven még nem jelent meg. Ez is adósság: a misszió egyetemes történetét továbbadni szélesebb körben – fiataloknak és idősebbeknek, teológusoknak és érdeklődő keresztényeknek. Ezt az adósságot is szeretném most törleszteni. Végül egy javaslat: ajánlatos e könyv olvasása közben kezünkben térképátlaszt tartani, nyomon követve Jézus Krisztus Urunk útját a világban. Így válhatna ez az írás „nyomozássá”, Jézus ügye pedig, a misszió személyes ügyünké. Az olvasás és a tanulmányozás közben ébredő felelősség pedig akár közös adósságtörlesztésünké is lehet.